

8

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

О. М. Ніколенко
В. Г. Туряниця

2016

О. М. Ніколенко, В. Г. Туряниця

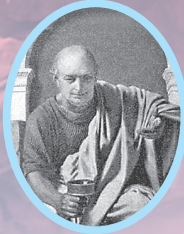
ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

8

9 789663 495736 >

На крилах античності

КЛАСИКИ

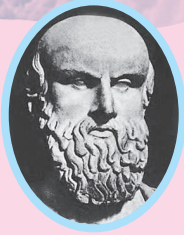
Ви вже давно ступили за поріг
Життя земного, лірники-півбоги,
І голос ваш — рапсодії й еклоги
Дзвенять вві тьмі Аїдових доріг.

І чорний сум, безмовний жаль наліг
На берег наш, на скитські перелоги...
Невже ж повік не буде нам спромоги
Навідатись на наш північний сніг?

І ваше слово, смак, калагатія
Для нас лиш порив, недосяжна мрія
Та гострої розпуки гострий біль.

І лиш одна ще тішить дух поета,
Одна відроджує ваш строгий стиль —
Ясна, дзвінка закінченість сонета.

Микола Зеров

Виразно прочитайте вірш М. Зерова «Класики». Поміркуйте над поетичним текстом і дайте відповіді на запитання, використовуючи розділ «Античність».

1. Поясніть, чому М. Зеров називає майстрів слова *лірниками-півбогами*. Як ви зрозуміли назву вірша? Кого називають *класиками*?
2. Кого з античних письменників ви впізнали на світлинах? Визначте періоди античної літератури, які вони представляють. Пригадайте теми їхніх творів.
3. Які літературні жанри згадуються у вірші? Зверніться до словників і знайдіть визначення.
4. Які ще античні жанри вам відомі? Назвіть їх представників.
5. У формі якого жанру написаний вірш М. Зерова? Доведіть свою думку.
6. Чому М. Зеров називає стиль класиків *строгим*?
7. Слово *калагатія* з давньогрецької означає «прекрасний і добрий». Які античні уявлення відображає це поняття?
8. Розкрийте зміст метафори «...дзвенять вві тьмі Аїдових доріг». Чому, на вашу думку, у вірші згадується царство Аїда?
9. Назвіть античні твори, які переклав М. Зеров. За допомогою Інтернету дізнайтеся про долю митця й підготуйте розповідь про нього, використовуючи світлини.
10. Розкрийте трагічний зміст уривка:
І ваше слово, смак, калагатія
Для нас лиш порив, недосяжна мрія
Та гострої розпуки гострий біль...
11. Як ви вважаєте, чи потрібні нині ідеали античності? Що вони можуть дати сучасній людині?

Микола Зеров.
1920-і роки

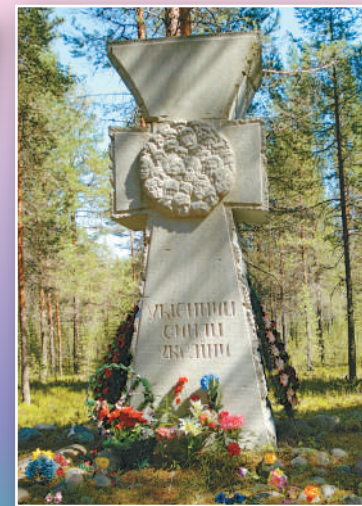
м. Київ, вул. Хрещатик.
1930-і роки

Університет Св. Володимира.
м. Київ. Початок XX ст.

Обкладинки видань
М. Зерова

Соловецький монастир
(Росія)

Пам'ятник
«Убієнним синам України».
Сандармох (Карелія, Росія)

О. М. Ніколенко, В. Г. Туряниця

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 8 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
«Грамота»
2016

УДК 821(1-87).09(075.3)
ББК 83.3(0)я721
Н62

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 10.05.2016 р. № 491)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Експерти, які здійснили експертизу даного підручника під час проведення конкурсного відбору проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів і зробили висновок про доцільність надання підручнику грифа *«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»*: **Хмельницька О. Л.**, учитель Красноріченської ЗОШ Кремінської районної ради Луганської області, учитель-методист; **Лавренчук М. В.**, методист кабінету суспільно-гуманітарних предметів Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Керівник проекту — О. М. Ніколенко, професор, завідувач кафедри світової літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, доктор філологічних наук, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії ім. Івана Франка.

Ніколенко О. М.

Н62 Зарубіжна література : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. М. Ніколенко, В. Г. Туряниця. — К. : Грамота, 2016. — 288 с. : іл.

ISBN 978-966-349-573-6

Підручник відповідає вимогам Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011) та новій програмі із зарубіжної літератури для 5–9 класів (2012 р., зі змінами 2015 р.). У ньому представлено перебіг літературного процесу від давнини до XVII ст., а також окремі твори письменників сучасної Європи та США. Уміщено інформацію про священні книги людства, письменників різних країн, художні тексти класичних і сучасних творів в українських перекладах та оригіналах, відомості про зв'язок літератури й культури на тлі епох. Запропоновано інтерактивні технології вивчення літературних творів, різнорівневі запитання й завдання для формування літературної компетентності учнів.

Підручник сприятиме підвищенню мотивації читання художніх творів, вихованню моральних якостей учнів та їхній інтеграції у сучасний світ через культуру.

Для учнів, учителів, методистів, батьків.

**УДК 821(1-87).09(075.3)
ББК 83.3(0)я721**

ISBN 978-966-349-573-6

© Ніколенко О. М., Туряниця В. Г., 2016
© Видавництво «Грамота», 2016

ПОЛІТ НАД ВІКАМИ

Дорогі восьмикласники!

Напевне, ви всі любите подорожувати... На швидких автомобілях і потягах, літаках і човнах, пішки й на велосипедах... Подорож — це завжди відкриття чогось нового, природи, світу й людей. Але подорожувати можна не тільки в географічному просторі, а й у просторі культури та літератури, в інших вимірах часу. І це не менш цікаво, аніж у реальному житті.

Пропонуємо вам здійснити захопливу мандрівку різними країнами й епохами, відкрити їх для себе крізь призму здобутків художньої літератури. На вас чекають священні книги людства (Веди, Біблія, Коран) з їхніми невмирущими цінностями, а також епохи, у які закладено духовні засади людської цивілізації, — античність, Середньовіччя, Відродження, бароко та класицизм. Сюжети й образи, що хвилювали десятки й навіть сотні поколінь, сподіваємося, стануть для вас близькими. Ахілл і Гектор, Ромео та Джульєтта, Дон Кіхот і Санчо Панса й ще багато цікавих персонажів будуть з вами протягом року, дадуть поштовх вашій уяві та моральному зростанню. Окрім високої класики, ви ознайомитеся з деякими творами сучасної Європи та США. Упевнені, вони вам сподобаються й допоможуть краще зрозуміти сьогодення та свій шлях у житті.

Яскравим символом нашої подорожі в просторі й часі стане уявна повітряна куля, яка дасть змогу рухатися повільно й думливо, зупиняючись на найістотнішому та найважливішому.

Тож вирушаймо в політ з України на повітряній кулі над різними віками й країнами! На вас чекає відкритий простір читання, вільної думки та фантазії! Але де б ми з вами не подорожували, завжди повертаймося до рідної землі, кращої за яку немає нічого у світі!

Автори

м. Київ

м. Львів

м. Кам'янець-Подільський

ЯК ПРАЦЮВАТИ З ПІДРУЧНИКОМ

Перед тим як вирушити в літературну подорож, ми маємо прокласти маршрут і чітко знати, що потрібно робити протягом навчального року. Отже, як ми будемо працювати з підручником?

Кожен розділ відкриває карта, де будуть зазначені твори, імена митців і країни, які ми відвідаємо. Перед початком розділу визначимо мету — що потрібно знати й уміти.

Рубрики підручника стануть вам у великій пригоді.

Готуємося до подорожі. У цій рубриці запропоновані запитання й завдання, які актуалізують ваші знання та набутий досвід, що знадобиться при вивченні тем і розділів.

У відкритому просторі читання. За допомогою цієї рубрики ви прочитаєте найцікавіші книжки світу, відчуєте радість зустрічі з класичною й сучасною літературою, будете вдихати неповторний запах сторінок... Вам будуть запропоновані художні тексти (цілісно й у ключових епізодах) в українських перекладах, а інколи й мовою оригіналу. Обсяг підручника, на жаль, обмежений, тому не забувайте про бібліотеки й Інтернет, де ви зможете знайти та прочитати твори в повному обсязі.

Обмінюємося враженнями й думками. У цій рубриці вміщено запитання, які допоможуть осмислити прочитані художні твори, краще засвоїти подану в підручнику інформацію про перебіг літературного процесу в різних країнах.

Грані художнього твору. Тут запропоновано аналіз та інтерпретацію програмних художніх текстів, зокрема образів, символів, жанру, мови тощо.

Рухаємося далі. Щоб вам стали більш зрозумілими тексти, розвиток сюжету, події та образи творів, інколи необхідні коментарі й пояснення. Це й зробили автори підручника в цій рубриці. Не хвилюйтеся, усі складні моменти ми обов'язково допоможемо вам подолати й продовжити політ крізь віки.

Велика китайська стіна (Китай)

м. Париж (Франція)

На сходинах культури. Кожна доба, кожна країна мають свої особливості культури, які висвітлені в підручнику. Ви ознайомитеся з визначними культурними пам'ятками різних народів, шедеврами мистецтва, музеями, а ще — із сучасними кінофільмами й ілюстраціями до творів.

Квіти з України. Ця рубрика присвячена розгляду взаємозв'язків української і зарубіжної літератур, здобутків української перекладацької школи, українських образів і мотивів.

Творче завдання. Ця рубрика для тих, хто хоче стати успішним і досягти великих висот у житті. Для цього потрібно бути творчим і самостійним, мати власну думку й уміти її довести, навчитися здобувати інформацію за допомогою сучасних технологій та опрацьовувати її. Різноманіття творчих завдань, запропонованих у підручнику, допоможе вам стати справді креативними особистостями.

Після кожного розділу вміщено блок запитань і завдань **«Формуємо літературну компетентність»**. Ми всі розуміємо, що в кожній галузі потрібно бути компетентним, тобто розбиратися в сутності справи, проникати в глиб речей і явищ, робити висновки. Отже, ви теж маєте стати компетентними читачами, уміти не тільки сприймати зміст твору, а й виявляти його художні особливості, жанрові ознаки, аналізувати образи, давати їм оцінку тощо. Компетентність — це ваш результат, те, чого ви особисто досягли, що вмієте й можете, як використовуєте набуті знання в житті.

У підрозділі **«Шанувальникам мистецтва»** ви побачите зображення мистецьких творів різних часів і народів. Робота з ними спрямована на розвиток мовлення, творчих здібностей, підвищення загального рівня вашої культури.

Завершує підручник **«Словник літературознавчих термінів»**, у якому зібрано основні теоретичні поняття, про які ви дізнаєтеся протягом навчального року.

Нехай мандрівка літературними епохами на повітряній кулі буде для вас захопливою й легкою! Чудових вам вражень і піднесених почуттів від зустрічі з прекрасним! Полетіли!..

м. Лондон (Велика Британія)

м. Рим (Італія)

*Каппадокія
(Туреччина)*

ВСТУП

Література і культура

1. Як ви думаєте, що таке *культура*?
2. Яку людину можна назвати *культурною*?
3. Використовуючи знання із всесвітньої історії, пригадайте, які періоди розвитку культури вам відомі, назвіть їхні характерні особливості.
4. Розкажіть про пам'ятки культури у вашому регіоні.

Без культури важко уявити наше суспільство. Усе, що створено людьми, називають *культурою*. Це можуть бути й матеріальні речі, і духовні надбання. Слово *культура* з латини означає «опрацювання», «обробка», «виховання», «розвиток». Отже, розвиток культури визначає й розвиток усього суспільства.

Поняття «культура» можна використовувати в широкому й вузькому значеннях. У *широкому значенні* — це будь-яка діяльність, форми пізнання та самовираження людей, накопичені ними знання, уміння й навички, система цінностей, у тому числі соціальні відносини, норми поведінки, оцінки, виховання тощо. А у *вузькому значенні* — це інтелектуальна й художня діяльність людей та її результати.

До поняття «художня культура» належить і мистецтво, проте це поняття значно ширше, адже воно охоплює різні види художньої діяльності.

Література — це частина культури, а точніше художньої культури, до якої належать й інші види мистецтва. *Художня література* — це мистецтво слова, вона відображає дійсність не прямо, а опосередковано, у художніх образах. Література тісно пов'язана з розвитком культури в різних країнах.

Могутня Візантійська держава утворилася в 395 р. й досягла свого могутнього розвитку в епоху Середньовіччя. Основою культури стало християнство. Ідеї любові до ближнього, співчуття й милосердя, рівності всіх людей відтворено в різних видах мистецтва. У 988 р. християнство з Візантії поширилося й у Київській Русі. За часів правління великого князя Ярослава Мудрого її столиця Київ стала суперницею Цареграда (так називали тоді Константинополь, нині м. Стамбул).

Візантійські мозаїки собору Святої Софії.
м. Київ. Євхаристія. Фрагмент. Христос і Ангел. XII ст.

1. Який твір мистецтва (літератури, музики, образотворчого мистецтва тощо) особливо запам'ятався вам останнім часом? Чому?
2. Які особливості культури народу або країни в ньому виявилися?
3. Якими, на вашу думку, є ознаки сучасної культури?

Роди літератури

У художній літературі визначають три роди — *епос*, *лірику* та *драму*. Що ж таке *літературний рід*? Це дуже широке й загальне поняття, яке охоплює подібні за способом художньої організації твори різних жанрів.

Епос виник у глибоку давнину, його зародки знаходимо в усній народній творчості, міфах різних народів. Найдавніші форми епосу — *міф*, *казка*, *легенда*, *сказання*. Епічний твір відтворює випадок або цілу історію з життя героїв. Автор об'єктивно зображує дійсність, з'ясовуючи причини та наслідки вчинків героїв, подаючи життя в його природному розвитку. До епосу належать такі жанри: *епопея*, *роман*, *повість*, *оповідання*, *нарис* тощо.

Провідною ознакою **лірики** є емоційне переживання якоїсь події. Лірика відзначається суб'єктивністю, тобто вона зорієнтована на показ не зовнішнього, а внутрішнього світу особистості, на відтворення порухів душі, емоцій і почуттів. Людина в ліриці є й головним об'єктом зображення, і суб'єктом, який є важливою частиною художнього твору. Лірика має велике розмаїття жанрів (наприклад, *вірш*, *сонет*, *ода* тощо). Нерідко ознаки лірики в межах одного твору поєднуються з ознаками епосу, тоді виникають так звані ліро-епічні жанри (*балада*, *поема* та ін.).

Драма відображає світ у дії. Її специфіка полягає в тому, що в ній завжди є конфлікт. Драма має особливі форми організації художнього мовлення — *діалог*, *монолог*, *полілог*. Протягом тривалої історії склалися такі жанрові різновиди драми, як *трагедія*, *комедія*, *власне драма*, *водевіль*, *мелодрама*, *трагікомедія* тощо. Драма взаємодіє з лірикою та епосом, відповідно виникають твори ліричної або епічної драми.

Український героїчний епос виник у сиву давнину. Його перші зразки знаходимо в українській обрядовій поезії, казках, легендах і переказах. Яскравим прикладом героїчного епосу Київської Русі є «Слово о полку Ігоревім», доби козаччини — думи й історичні пісні («Козак Голота», «Самійло Кішка», «Маруся Богуславка», «Перемога під Корсунем» та ін.). Витоки української лірики — в усній народній творчості.

М. Дерезус. Дума про козака Голоту. Офорт. Фрагмент. 1960 р.

1. Як ви зрозуміли поняття «літературний рід»? Назвіть літературні роди.
2. На прикладі прочитаних вами творів (зарубіжних або українських авторів) розкрийте особливості епосу, лірики або драми.

1. Створіть презентацію улюблених творів давнього епосу, доберіть ілюстрації до них в Інтернеті.
2. За допомогою Інтернету знайдіть інформацію про розвиток драми в країнах Сходу та Заходу. Підготуйте повідомлення.

Літературний процес

Мистецтво слова ніколи не спиняється у своєму розвитку. На кожному етапі літературного процесу були свої здобутки. Він має свої особливості в різних країнах.

У літературному процесі визначають окремі епохи, зумовлені загальними закономірностями художньої літератури в ту чи іншу добу. У літературі Західної Європи виокремлюють такі основні епохи: античність, Середньовіччя, Відродження (Ренесанс), класицизм, бароко, Просвітництво, романтизм, реалізм, модернізм, постмодернізм і етап сучасної літератури. На Сході літературний процес має свої етапи й особливості, у літературі США й Австралії — свої.

Важливими чинниками й показниками літературного процесу є літературні напрями й течії. *Літературному напрямку* властиве коло усталених проблем, тем, мистецьких орієнтацій, художніх тенденцій і підходів. У межах напрямів визначають літературні течії. *Літературна течія* — це спорідненість творчих принципів на основі подібних естетичних засад. Отже, літературний напрям і літературна течія співвідносяться між собою як ціле й часткове.

В Україні художня література має свої специфічні етапи. За Д. Чижевським, у давній українській літературі визначають українську середньовічну літературу XI–XV ст., а також літературу доби Ренесансу й бароко. Етап нової української літератури охоплює романтизм і реалізм. Наприкінці XIX — на початку XX ст. формується модернізм, що згодом поступився постмодернізму. У сучасний період в українській літературі простежується ціла низка новітніх явищ.

1. Як ви зрозуміли поняття «літературний процес»?
2. Назвіть етапи літературного процесу в Західній Європі й Україні. Які епохи збігаються?
3. Розкрийте поняття «літературний напрям» і «літературна течія».

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- Література — вид художньої культури, мистецтво слова.
- Літературні роди — епос, лірика, драма. В основі епосу — подія, лірики — її емоційне переживання, драми — дія.
- Літературний напрям і літературна течія — основні поняття літературного процесу, вони співвідносяться як ціле й часткове.

ФОРМУЄМО ЛІТЕРАТУРНУ КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Дорогі друзі, пропонуємо вам виконати усно або письмово (у зошиті) завдання, які допоможуть виявити, наскільки ви засвоїли матеріал з теми. Компетентнісні завдання мають чотири рівні складності. **I рівень** — прочитання та розуміння тексту з елементами аналізу. **II рівень** — установлення відповідностей, обґрунтування. **III рівень** — робота з текстом, характеристики, власні оцінки. **IV рівень** — зв'язне мовлення, творче самовираження, робота з інформаційними ресурсами.

Емоційно-ціннісна лінія

I рівень. Завдання 1. Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Найбільш емоційним родом літератури є

- А** кіно
- Б** лірика
- В** драма
- Г** театр
- Д** епос

II рівень. Завдання 2. Установіть відповідність між жанрами та їхнім пафосом (провідна ідея, емоційний зміст).

Жанр	Пафос
1 казка	А комічний
2 трагедія	Б трагічний
3 ода	В повчальний
4 билина	Г героїчний
	Д величальний

III рівень. Завдання 3. Охарактеризуйте свого улюбленого літературного героя. Поясніть, які риси вам у ньому подобаються, а які ні.

IV рівень. Завдання 4. Розкажіть про те, які моральні цінності утверджуються в літературному творі, що привернув вашу увагу. Переконайте своїх однокласників у необхідності його прочитання (6–8 речень).

Літературознавча лінія

I рівень. Завдання 5. Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Найдавнішими формами епосу були

- А** сонет, вірш, ода
- Б** міф, казка, легенда
- В** комедія, трагедія, мелодрама
- Г** поема, балада, сказання
- Д** лірика, драма, обряд

II рівень. Завдання 6. Установіть відповідність між літературними родами та жанрами.

Літературний рід	Жанр
1 драма	А трагедія
2 ліро-епос	Б вірш
3 епос	В колядка
4 лірика	Г роман
	Д балада

III рівень. Завдання 7. Продовжте речення. *Літературний рід* — це

IV рівень. Завдання 8. Установіть належність до роду й жанру літературного твору, який ви прочитали останнім часом. Назвіть його родові й жанрові ознаки.

Компаративна лінія

I рівень. Завдання 9. Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає. Як ціле й часткове між собою співвідносяться

А напрям і течія	Г бароко та класицизм
Б міф і казка	Д мистецтво й реальність
В античність і середньовіччя	

II рівень. Завдання 10. Яке поняття ширше — культура чи мистецтво? Обґрунтуйте відповідь.

III рівень. Завдання 11. Установіть, чим відрізняються за своїми ознаками епос і лірика. Складіть порівняльну таблицю.

IV рівень. Завдання 12. Доведіть, що українська література подібна до літературного процесу європейських літератур і водночас має національну специфіку (6–8 речень).

Культурологічна лінія

I рівень. Завдання 13. Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає. Християнська культура поширилася в Київській державі через посередництво

А Танської держави	Г Новгородської держави
Б Візантійської держави	Д арабсько-мусульманської держави
В Московської держави	

II рівень. Завдання 14. Установіть відповідність між жанрами та творами усної народної творчості.

Жанр	Твір
1 героїчний епос	А «Ой Морозе, Морозенку»
2 казка	Б «Козак Голота»
3 дума	В «Слово о полку Ігоревім»
4 історична пісня	Г «Фарбований шакал»
	Д «Коли розлучаються двоє...»

III рівень. Завдання 15. Які різновиди художньої культури вам відомі? Розкрийте їхні специфічні особливості, наведіть приклади творів.

IV рівень. Завдання 16. Уявіть, що вас запросили на телебачення розповісти про значення культури в житті сучасної молоді. Складіть тези свого виступу (6–7 речень).

Загальнокультурне значення священих книг народів світу

1. Які священні книги людства ви знаєте? Назвіть їх.
2. Розкажіть про ті священні книги, які має ваша родина.
3. Як ви думаєте, для чого люди звертаються до священних книг?

Найдавнішими пам'ятками культури народів світу є священні книги — *Веди, Біблія, Коран, Авеста, Тора* та ін. Їх писали не одна людина й навіть не група людей, а цілі покоління. Давні тексти створювали століттями. Спочатку їх поширювали в усній формі, а потім стали записувати й перекладати різними мовами. Священні книги стали основою різних релігій, бо в них закладено духовний досвід багатьох поколінь, моральні настанови, уявлення про добро і зло. У священних книгах знайдемо й відгомін далеких історичних подій, але не в реальному, а в міфологізованому відтворенні — у сюжетах, мотивах, образах, символах, що набувають глибокого прихованого змісту.

Священні книги людства стали невичерпним джерелом світового мистецтва. Вони також визначають норми поведінки й моралі не тільки в давнину, а й у наш час.

1. Які релігійні свята відзначають у вашій родині?
2. З якими відомими міфологічними сюжетами вони пов'язані?

ДИСКУСІЯ

«Бог — це дорога і вищий закон...» — писав Г. Сковорода.

- А ви як думаєте? Що для вас особисто означає поняття «Бог»?

ВЕДИ

(Огляд)

Давні пам'ятки індоєвропейської словесності, які були створені впродовж II–I тис. до н. е., називаються **Ведми** (із санскриту — «книги знання», «мудрість», «учення»). Вони стали основою різних релігій — *індуїзму, буддизму, брахманізму, джайнізму*.

У Ведах знайшли відтворення уявлення давніх людей Індії та багатьох народів Азії про створення світу та його будову, про богів та інших істот, а також ритуали й моральні принципи.

Відомо чотири збірки Вед: «*Рігведа*» — книга гімнів богам, «*Самаведа*» — книга пісень, «*Яджурведа*» — книга жертвоприношення, «*Атхарваведа*» — книга магичних заклинань (це також перший індійський текст, пов'язаний із медициною).

Система ведичної міфології охоплює кілька рівнів: 1) божественний (*Агни, Сома, Притхві* та ін. — земні боги; *Індра, Рудра, Анас* та ін. — атмосферні; *Варуна, Мітра, Вішну, Савітар* та ін. — небесні); 2) абстрактні поняття (*Кала* — час, *Шраддха* — віра, *Кама* — бажання та ін.); 3) напівбожественні персонажі;

СВЯЩЕННІ КНИГИ ЛЮДСТВА ЯК ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТУРИ І ДЖЕРЕЛО ЛІТЕРАТУРИ

ЩО ПОТРІБНО ЗНАТИ Й УМІТИ:

РОЗУМІТИ ЗАЧЕННЯ СВЯЩЕННИХ КНИГ ДЛЯ РОЗВИТКУ
СУСПІЛЬСТВА, КУЛЬТУРИ Й МИСТЕЦТВА;

РОЗПОВІДАТИ ПРО ПОХОДЖЕННЯ
Й БУДОВУ ВЕД, БІБЛІЇ, КОРАНУ;

РОЗКРИВАТИ ЗМІСТ ОКРЕМИХ МІФОЛОГІЧНИХ
СЮЖЕТІВ СВЯЩЕННИХ КНИГ;

ХАРАКТЕРИЗУВАТИ МІФОЛОГІЧНІ
ОБРАЗИ Й СИМВОЛИ В МИСТЕЦТВІ;

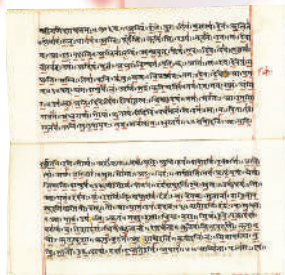
ВИЗНАЧАТИ ГУМАНІСТИЧНІ
ЦІННОСТІ У СВЯЩЕННИХ
КНИГАХ ЛЮДСТВА.

Біблія. Видання
І. Федорова. 1581 р.

Коран. VII ст.

«Рігведа».
XIX ст.

4) міфічні герої та жерці (*Ману, Ахтарван, Канва, Кутса* та ін.); 5) ворожі демонічні персонажі (*Врітра, Вала, Шуина, Шамбара* та ін.); 6) тварини, рослини, атрибути ландшафту; 7) людина в міфологічному аспекті; 8) символи (різні знаки, предмети вжитку — *колесо, посуд, цілюще зілля* тощо).

Божественний рівень утворюють 33 боги (у деяких джерелах — 3333, 3306, 3339).

Для ведичної міфології було характерне поклоніння багатьом богам, головним серед яких уважався *Індра* — бог над усіма богами. Оспівувалися також *Сур'я* — сонце, *Вайя* — вітер, *Ушас* — ранкова зоря, *Агні* — вогонь, *Яма* — смерть. Це була перша спроба людства осмислити Всесвіт у його цілісності.

Один із найпоширеніших сюжетів Вед — перемога Індри над Врітрою та іншими демонами, що заважали вільному життю й праці аріїв. Ім'я Врітра із санскриту означало «перепона», «перешкода». Він був супротивником Індри, чинив спротив течіям рік, створював темний хаос. Проте Індра здобуває численні перемоги над Врітрою та іншими лихими персонажами, бо його сила безмежна. Отже, перемогами Індри давні люди пояснювали явища природи. Образ Індри як позитивного героя оспівувався та ідеалізувався (як, наприклад, Прометей у грецьких міфах).

Індра із слугами.
Рельєф храму. Камбоджа.
IX ст.

1. Коли виникли Веди? Які збірки входять до зібрання Вед?
2. На виникнення яких релігій вплинули Веди?
3. Як давні люди у Ведах пояснювали природні явища? У боротьбі яких сил це виявилось?

БІБЛІЯ

1. Які біблійні образи вам відомі? Розкажіть про них.
2. У яких літературних творах траплялися біблійні сюжети?

Найдавніші тексти Біблії з'явилися ще у XII ст. до н. е., а останні — у перші століття н. е. Слово *Біблія* з давньогрецької мови означає «книги», або «зібрання книг». Спорідненим із словом *Біблія* є відоме нам слово *бібліотека*. Біблія складається з 66 текстів. Учені встановили, що вони різні за змістом і часом створення. Біблію писали більше 40 авторів, її створювали протягом 1500 років. Серед них були мандрівні філософи, судді, царі, пастухи, поети. Одні книги більш докладні, подібні до наукових трактатів, другі — дуже поетичні, треті — повчальні. При всьому розмаїтті текстів Біблія все ж таки зберігає гармонійну єдність завдяки наскрізній темі — це розповідь про духовні пошуки людства й необхідність його спасіння через Ісуса Христа.

Біблія складається з двох основних частин — Старого та Нового Заповітів. *Старий Заповіт* написаний староеврейською мовою, а окремі частини — арамейською. *Новий Заповіт* створений давньогрецькою мовою. Багато слів і висловів, які ми й тепер використовуємо, прийшли до нас із цих мов через Біблію: *дерево пізнання, міся, Пасха, рай, пекло, жертва, гріх, іти на хрест* та ін.

Старий Заповіт має такі частини: 1) *П'ятикнижжя Мойсееве* (Буття, Вихід, Левіт, Числа, Повторення Закону); 2) *книги історичні* (Книга Ісуса Навина, Книга Суддів, Книга Рут, перша й друга Книги Царів та ін.); 3) *книги навчально-поетичні* (Книга Йова, Книга Псалмів, Книга Приповістей Соломонових, Книга Екклезіастова, Пісня над піснями); 4) *книги пророцькі* (Книги великих і малих пророків: Ісаї, Єремії, Єзекіїля, Даниїла, Осії, Амоса, Наума та ін.).

У Новому Заповіті є такі частини: 1) чотири *Євангелія* (від святих Матвія, Марка, Луки, Івана); 2) *книга історична* (Діяння святих апостолів); 3) *Послання апостолів* (Павла, Соборні послання); 4) *книга пророцька* (Об'явлення святого Івана Богослова).

Біблійні сюжети й образи стали вічними у світовому мистецтві та літературі.

Найвідомішим перекладом книг Святого Письма староукраїнською мовою є Пересопницьке Євангеліє (1556–1561), виконане архимандритом Пересопницького Пречистенського монастиря на Волині *Григорієм*. Перший повний переклад Біблії українською мовою здійснили *П. Куліш, І. Пулюй та І. Нечуй-Левицький* (друга половина XIX ст.). Найпопулярнішим повним варіантом Біблії українською мовою є переклад *І. Огієнка* (митрополита Іларіона), уперше надрукований 1962 р.

СТАРИЙ ЗАПОВІТ

СТВОРЕННЯ СВІТУ

(Книга Буття)

Спочатку Бог створив небо та землю. А земля була порожня, і темрява була над безоднею, і Дух Божий ширяв над поверхнею води. І сказав Бог: «Хай станеться світло!» І сталося світло. І побачив Бог світло, що добре воно, — і відділив світло від темряви. І Бог назвав світло: «День», а темряву назвав: «Ніч». І був вечір, і був ранок, — день перший. І сказав Бог: «Нехай станеться твердь¹ посеред води, і нехай буде вона між водою й водою». І Бог твердь учинив, і відділив воду, що під твердю вона, і воду, що над твердю вона. І сталося так. І назвав Бог твердь: «Небо». І був вечір, і був ранок, — день другий. І сказав Бог: «Нехай збереться вода з-під неба до місця одного, і нехай суходіл стане видний». І сталося так. І назвав Бог суходіл: «Земля», а місце зібрання води назвав: «Море». І Бог побачив, що добре воно. І сказав Бог: «Нехай земля вродить траву, ярину, що насіння вона розсіває, дерево овочеве,

¹ *Твердь* — тут: небозвід.

що за родом своїм плід приносить, що в ньому насіння його на землі». І сталося так. І земля траву видала, ярину, що насіння розсіває за родом її, і дерево, що приносить плід, що насіння його в нім за родом його. І Бог побачив, що добре воно. І був вечір, і був ранок, — день третій. І сказав Бог: «Нехай будуть світила на тверді небесній для відділення дня від ночі, і нехай вони стануть знаками, і часами умовленими, і днями, і роками. І нехай вони стануть на тверді небесній світилами, щоб світити над землею». І сталося так. І вчинив Бог обидва світила великі, — світило велике, щоб воно керувало днем, і світило мале, щоб керувало ніччю, а також зорі. І Бог умістив їх на тверді небесній, щоб світили вони над землею, і щоб керували днем і ніччю, і щоб відділяли світло від темряви. І Бог побачив, що це добре. І був вечір, і був ранок, — день четвертий. І сказав Бог: «Нехай вода виройть дрібні істоти, душу живу, і птаство, що літає над землею під небесною твердю». І створив Бог риби великі, і всяку душу живу плазуючу, що її вода виройла за їх родом, і всяку пташину крилату за родом її. І Бог побачив, що добре воно. І поблагословив їх Бог, кажучи: «Плодіться, і розмножуйтеся, і наповнюйте воду в морях, а птаство нехай розмножується на землі!» І був вечір, і був ранок, — день п'ятий. І сказав Бог: «Нехай видасть земля живу душу за родом її, худобу, і плазуюче, і земну звірину за родом її». І сталося так. І вчинив Бог земну звірину за родом її, і худобу за родом її, і все земне плазуюче за родом його. І бачив Бог, що добре воно.

СТВОРЕННЯ ЛЮДИНИ

І сказав Бог: «Створімо людину за образом Нашим, за подобою Нашою, і хай панує вона над морською рибою, і над птаством небесним, і над худобою, і над усією землею, і над усім плазуючим, що плазує по землі». І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її. Він створив чоловіка та жінку. І поблагословив їх Бог, і сказав Бог до них: «Плодіться, і розмножуйтеся, і наповнюйте землю, оволодійте нею, і пануйте над морськими рибами, і над птаством небесним, і над кожним плазуючим живим на землі!» І сказав Бог: «Оце дав Я вам усю ярину, що розсіває насіння, що на всій землі, і кожне дерево, що на ньому плід деревний, що воно розсіває насіння, — нехай буде на їжу це вам! І земній усій звірині, і всьому птаству небесному, і кожному, що плазує по землі, що душа в ньому жива, — уся зелень яринна на їжу для них». І сталося так. І побачив Бог усе, що вчинив. І ото, — вельми добре воно! І був вечір, і був ранок, — день шостий.

(Переклад із старовірської Івана Огієнка)

1. Про які явища природи йдеться в сюжеті про створення світу й людини?
2. Відтворіть послідовно (по днях) те, що створив Бог.
3. Яке місце призначалося людині в створеній Богом картині світу?

КАЇН І АВЕЛЬ

(Книга Буття)

В Адама та Єви народилося двоє синів — Каїн і Авель. І був Авель пастух отари, а Каїн був землеробом. І сталося по деяким часі, і приніс Каїн Богові жертву від плоду землі, а Авель також приніс своїх овець з отари. І зглянувся Господь на Авеля й на жертву його. А на Каїна й на жертву його не подивився. І сильно розгнівався Каїн, й обличчя його змінилося. І сказав Господь Каїнові: «Чого ти розгнівався, чого змінилось обличчя твоє?..» І говорив Каїн до Авеля, брата свого. І сталося, як були вони в полі, повстав Каїн на Авеля, брата свого, — і вбив його. І сказав Господь Каїнові: «Де Авель, твій брат?» А той відповів: «Не знаю. Чи я сторож брата свого?» І сказав Господь: «Що ти зробив? Голос крові брата твого взиває до Мене із землі, що розкрила уста свої, щоб прийняти кров твого брата з твоєї руки. Коли ти будеш порати землю, вона більше не дасть тобі сили своєї. Ти вічно будеш блукати й страждати...»

І промовив до нього Господь: «Кожен, хто вб'є Каїна, семикратно буде покараний». І вмістив Бог знак на Каїні, щоб не вбив його ніхто, хто стріне його.

(Переклад із старовврейської Івана Огієнка)

Італійського художника **Тиціана Вечелліо** (прибл. 1490–1576) називали *Божественним*. Йому не було й тридцяти років, як він став найкращим митцем у Венеції. Створюючи картини на міфологічні сюжети, митець прагнув відтворити суперечливі й складні характери персонажів. Дивлячись на його полотна, ми завжди відчуваємо величезне напруження пристрастей, як, наприклад, на картині «Каїн і Авель», де відображено кульмінацію цієї історії.

Тиціан. Каїн і Авель. 1544 р.

1. Які дарунки Богові зробив кожен із братів?
2. Чому Каїн правдиво не відповів на запитання Господа?
3. Поясніть слова Бога: «Кожен, хто вб'є Каїна, семикратно буде покараний».
4. Про який тяжкий гріх ідеться в біблійному сюжеті?

ДИСКУСІЯ

Поміркуйте над рядками: *«І зглянувся Господь на Авеля й на жертву його. А на Каїна й на жертву його не подивився».*

- Як ви думаєте, чому Бог по-різному поставився до дарів, що принесли Йому брати?

МОЙСЕЙ

(Книга Вихід)

У Старому Заповіті Мойсея зображено як провідника Божої волі серед ізраїльського народу. Використовуючи Інтернет, знайдіть відомості про біблійного героя Мойсея, його народження та земний шлях.

ЯВЛЕННЯ БОГА МОЙСЕЄВИ НА ХОРИВІ

Мойсей пас отару й прийшов був до Божої гори, до Хориву. І з'явився йому Ангел Господній у полум'ї огню серед тернового куща. І побачив він, що та тернина горить огнем, але не згоряє кущ. І сказав Мойсей: «Зійду-но й побачу це велике видіння, — чому не згоряє та тернина?» І побачив Господь, що він зійшов подивитися. І кликнув до нього Бог з-посеред тієї тернини й сказав: «Ось я!» (...) І промовив Господь: «Я справді бачив біду Свого народу, що в Єгипті, і почув його зойк перед його гнобителями, бо пізнав Я болі його. І Я зійшов, щоб визволити його з єгипетської руки, щоб вивести його з цього краю до Краю доброго та широкого, до Краю, що тече молоком і медом... А тепер іди ж, і Я пошлю тебе до фараона, і виведи з Єгипту народ Мій, синів Ізраїлевих!.. Я буду з тобою!..»

(Переклад із старовірської Івана Огієнка)

1. Як ви зрозуміли символічний образ куща, що «горить, але не згоряє» (його ще називають *неопалимою купиною*)?
2. До якої місії Господь закликав Мойсея?

ЗАГИБЕЛЬ ЄГИПТЯН У МОРІ

І рушив Ангел Божий, що йшов перед Ізраїльським табором, і пішов за ними; і рушив стовп хмари перед ними, і став за ними, і ввійшов він у середину між табором Єгипту й між табором Ізраїлів. І була та хмара й темрява для Єгипту, а ніч розсвітлив він для Ізраїля.

В. Котабринський. Перехід євреїв через Червоне море. Друга половина XIX ст.

І простяг Мойсей руку свою на море, — і Господь гнав море сильним східним вітром цілу ніч, і зробив море суходолом, — і розступилася вода. І ввійшли Ізраїлеві сини в середину моря, як на суходіл, а море було для них муром із правиці їхньої та з лівиці їхньої. А єгиптяни гналися, і ввійшли за ними всі фараонові коні й колісниці його... І поглянув Господь на єгипетський табір у стовпі огня й хмари, та й привів у замішання єгипетський табір. І покидав колеса з колісниць його, і вчинив, що йому було тяжко ходити. І єгиптяни сказали: «Утікаймо від ізраїльтян, бо Господь воює за них з Єгиптом!» І промовив Господь до Мойсея: «Простягни свою руку на море, і нехай вернеться вода на єгиптян, на їхні колісниці...» І простяг Мойсей руку свою на море, — і море вернулося, коли настав ранок, до сили своєї, а єгиптяни втікали навпроти нього. І кинув Господь єгиптян у середину моря! І вернулася вода... Жоден із них не залишився! А Ізраїлеві сини йшли суходолом у середину моря, а море було для них муром із правиці їхньої і з лівиці їхньої.

І визволив Господь того дня Ізраїль з єгипетської руки. (...) І побачив Ізраїль сильну руку, яку виявив Господь у Єгипті, — і став боятися той народ Господа! І вірував він у Господа, та в Мойсея, раба Його.

(Переклад із староврейської Івана Огієнка)

1. На чьому боці був Господь у поданому сюжеті?
2. Які художні засоби використані в біблійному тексті? Розкрийте їх роль.
3. Яке диво відбулося у творі? Визначте роль мотиву чуда в розкритті провідної ідеї.

Мойсей виводить свій народ через пустелю з Єгипту. Червоне море розійшлося, і євреї пройшли по його дну, а море потопило ворогів. Коли ізраїльському народові нічого було їсти, Бог посилає їжу — манну небесну, коли нічого було пити, Мойсей ударив палицею по скелі й звідти потекла вода. 40 років ішли євреї за Мойсеєм до землі обітованої. Через тривалі випробування вони втрачали сили й віру в досягнення мети. І тільки Мойсей не втрачав надії в Бога, віру в кращу долю. На горі Сінай він отримав від Бога скрижалі з десятьма заповідями. Це була духовна підтримка Господа народів.

ДЕСЯТЬ БОЖИХ ЗАПОВІДЕЙ

І Бог промовляв усі слова оці, кажучи: «Я — Господь, Бог твій, що вивів тебе з Єгипетського краю, з дому рабства.

1. Хай не буде тобі інших богів передо Мною!
2. Не роби собі різьби й усякої подоби з того, що на небі вгорі, і що на землі долі, і що у воді під землею. Не вклоняйся їм і не служи їм, бо Я — Господь, Бог твій, Бог заздрисний, що карає за провину батьків на синах, на третіх і на четвертих поколіннях тих, хто ненавидить Мене, і що чинить милість тисячам поколінь тих, хто любить Мене, і хто дотримується Моїх заповідей.
3. Не призывай Імення Господа, Бога твого, надаремно, бо не помилує Господь того, хто призиватиме Його Імення надаремно.
4. Пам'ятай день суботній, щоб святити його! Шість днів працєю і роби всю працю свою, а день сьомий — субота для Господа, Бога твого: не роби

жодної праці ти, і син твій, і дочка твоя, раб твій, та невіленьниця твоя, і худоба твоя, і прихोцько твій, що в брамах¹ твоїх. Бо шість днів творив Господь небо та землю, море та все, що в них, а дня сьомого спочив; тому поблагословив Господь день суботній і освятив його.

5. Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі!

6. Не вбивай!

7. Не чини перелюбу!

8. Не кради!

9. Не свідкуй неправдиво на свого ближнього!

10. Не жадай дому ближнього свого, не жадай жони ближнього свого, ані раба його, ані невіленьниці його, ані вола його, ані осла його, ані всього, що ближнього твого!»

(Переклад із староврейської Івана Огієнка)

1. Як ви думаєте, чому саме Мойсееві Господь передав десять заповідей?
2. Як ви зрозуміли другу та третю заповіді?
3. Як ви шануєте своїх батьків?
4. Які Божі заповіді є особливо актуальними для сучасності?

НОВИЙ ЗАПОВІТ

ЄВАНГЕЛІЄ

Ім'я Ісус (із староврейськ. Йошуа, Іешуа, Господь рятує) дала синові мати Марія, а Христос — це грецьке слово, що означає «цар», «месія», тобто володар Царства Божого. Про життя та діяння Ісуса Христа йдеться в Євангеліях, що розпочинають Новий Заповіт. Слово Євангеліє з грецької означає «добра звістка».

МУДРЕЦІ ЗІ СХОДУ ПОКЛОНЯЮТЬСЯ ІСУСОВІ

(Євангеліє від Матвія)

Коли ж народився Ісус у Віфлеємі Юдейським, за днів царя Ірода, то ось мудреці прибули до Єрусалима зі сходу й запитали: «Де народжений Цар Юдейський? Бо на сході ми бачили зорю Його й прибули поклонитися Йому». І як зачув це цар Ірод, занепокоївся, а з ним увесь Єрусалим. І, зібравши всіх первосвящеників і книжників² людських, він випитував у них, де має Христос народитися. Вони ж відказали йому: «У Віфлеємі Юдейським...» (...) Тоді Ірод покликав таємно отих мудреців і докладно випитував їх про час, коли з'явилася зоря. І він відіслав їх до Віфлеєма, говорячи: «Ідіть і пильно розвідайте про Дитяtko, а як знайдете, сповістіть мене,

¹ Брама — тут: місто.

² Книжники — учителі Закону Божого.

щоб і я міг піти й поклонитися Йому». Вони ж царя вислухали й пішли. І ось зоря, що на сході бачили її, ішла перед ними, аж прийшла й стала зверху, де Дитятко було. Побачивши зорю, вони надзвичайно зраділи. І, увійшовши до дому, знайшли там Дитятко з Марією, Його матір'ю. І впали вони ницьма, і вклонилися Йому, і, відчинивши скарбниці свої, піднесли Йому свої дари: золото, ладан і смирну. А всі остережені, щоб не вертатися до Ірода, пішли іншим шляхом до своєї землі.

(Переклад із давньогрецької Івана Огієнка)

Італійський художник **Сандро Боттічеллі** (1445–1510) зображує євангельську подію як величезне таїнство. На задньому плані композиції — Святе сімейство. Ісус викликає в присутніх благоговіння. Місце, де відбувається зустріч східних мудреців із Марією та Христом, — це світ древності, але скрізь проглядають паростки нового життя. Серед каменів ми бачимо зелень, що символізує добру звістку.

С. Боттічеллі. Поклоніння волхвів. 1474–1475 рр.

1. Як ви думаєте, чому цар Ірод хотів дізнатися про місце народження Ісуса?
2. Який християнський символ з'являється в цьому сюжеті?
3. Які дари принесли мудреці (їх називали *волхвами*) Ісусові? Що вони означали?
4. Яке релігійне свято пов'язане з цим біблійним сюжетом? Як відзначають його у вашій родині, місцевості?

Служіння Христа тривало майже три роки. За цей час він відвідав різні куточки Палестини — Юдею, Галілею, Самарію та ін. Христос лікував хворих, творив різні дива, проповідував Царство Боже. Він розповідав людям притчі, різні життєві історії, які мали глибокий філософський зміст.

ПРИТЧА ПРО БЛУДНОГО СИНА

(Євангеліє від Луки)

Він оповів: «У чоловіка одного було два сини. І молодший із них сказав батькові: «Дай мені, батьку, належну частину маєтку». І той поділив поміж ними маєток. А через деякий час зібрав син молодший усе, та й подався до далекого краю, і розтратив маєток свій там, живучи марнотратно. А як усе прожив, настав голод великий у тім краї, — і він став бідувати. І пішов він тоді й пристав до одного з мешканців тієї землі, а той вислав його на поля свої пасти свиней. І бажав він наповнити шлунка свого хоч стручками, що їли свині, та ніхто не давав їх йому. Тоді він опам'ятався й сказав: «Скільки в

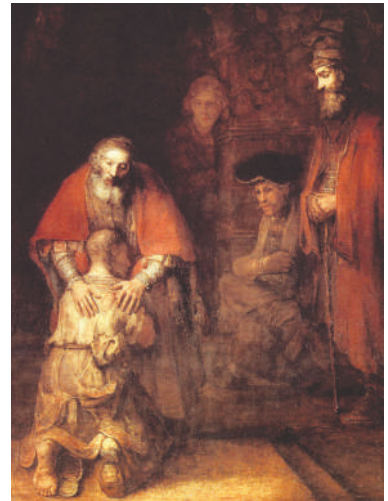
батька мого наймитів мають хліба аж надмір, а я отут з голоду гину! Піду я до батька свого, та й скажу йому: “Прогрішився я, отче, проти неба та супроти тебе... Недостойний я вже зватися сином твоїм; прийми ж мене, як одного зі своїх наймитів”... І пішов він до батька свого. А коли далеко ще був, батько вгледів його. І переповнився жалем, і побіг, і кинувся на шию йому, і почав цілувати його! І відізався до нього той син: “Прогрішився я, отче, проти неба та супроти тебе, і недостойний вже зватися сином твоїм”... А батько рабам своїм каже: “Принесіть негайно одягу найкращу, зодягніть його, персня подайте на руку йому, а сандалі — на ноги. Приведіть теля відгодоване та заколіть — будемо їсти й радіти, бо цей син мій був мертвий — й ожив, був пропав — і знайшовся!” І почали веселитися вони.

А син старший його був у полі. І коли він наближався до дому, почув музику та танці. І покликав одного зі слуг і спитав: “Що це таке?” А той каже йому: “То вернувся твій брат, і твій батько звелів заколоти теля відгодоване...” І розгнівався той, — і ввійти не хотів. Тоді вийшов батько й став просити його. А той син сказав батькові: “Ото стільки років служу я тобі, і ніколи наказу твого не порушив, — ти ж ніколи мені й козеняти не дав, щоб із приятелями своїми потішився я... Коли ж син твій вернувся, оцей, що проїв твій маєток, ти для нього звелів заколоти теля відгодоване”... І сказав батько йому: “Ти завжди зі мною, дитино, і все моє — то твоє! Веселитись і тішитися треба, бо цей брат твій був мертвий — й ожив, був пропав — і знайшовся!”»

(Переклад із давньогрецької Івана Огієнка)

Видатний голландський художник **Рембрандт Харменс ван Рейн** (1606–1669) у своїх картинах на біблійні сюжети розкриває світ людських почуттів. «Повернення блудного сина» — найбільше за величиною полотно митця, для якого він власноруч зшив чотири великі тканини. Картина написана так, щоб глядач опинився ніби на місці молодшого сина, який стоїть на колінах перед батьком, котрий уособлює Господа. Перед Ним стоїмо ми всі — ті, хто помиляється, проте знаходимо в собі сили визнати помилки й покаятися... Ця картина в символічній формі зображує людство, яке заблукало у своїх гріхах і має повернутися до Бога.

Рембрандт.

Повернення блудного сина. 1668–1669 рр.

1. Визначте в прочитаному біблійному сюжеті зачин, розвиток дії, кульмінацію та розв'язку. Який момент, на вашу думку, є найнапруженішим?
2. Як ви думаєте, чи правий був батько, який прийняв свого молодшого сина в дім і пробачив його?
3. Що означають слова батька: «...син мій був мертвий — й ожив...»?

ДИСКУСІЯ

Гріхи дітей перед батьками: чи все скоєне можна виправити?

Ісус Христос востаннє з'являється в Єрусалимі на святі єврейської Пасхи. Там месію схопили за наказом ради старійшин і римського намісника Понтія Пілата. Христа звинуватили в тому, що Він начебто оголосив себе новим Царем Юдейським, і засудили до страти через розп'яття на горі Голгофі. Трагічним подіям передує таємна вечеря Христа зі своїми учнями — апостолами, під час якої Ісус передбачив зраду Юди.

ТАЄМНА ВЕЧЕРЯ

(Євангеліє від Матвія)

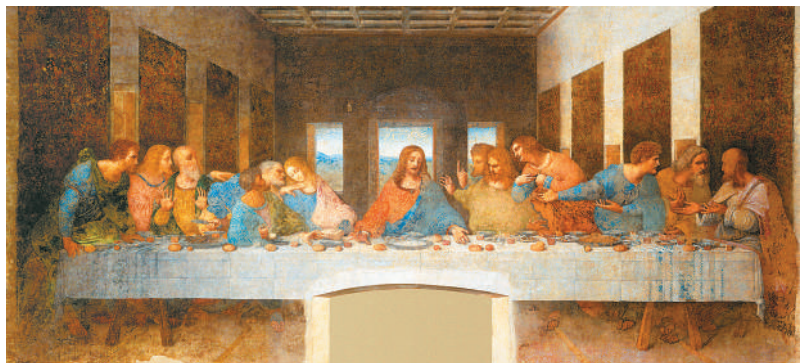

...Учні підійшли до Ісуса й сказали Йому: «Де хочеш, щоб ми приготували паску спожити Тобі?» А Він відказав: «Ідїть до такого-то в місто й перекажіть йому: “Час Мій близький — справлю Пасху зі Своїми учнями в тебе”». Й учні зробили, як звелів їм Ісус, і почали паску готувати. А коли настав вечір, Він із дванадцятьма учнями сів за стіл. І, як вони споживали, Він сказав: «Поправді кажу вам, що один із вас видасть Мене»... А вони засмутилися тяжко, і кожен із них став питати Його: «Чи не я то, о Господи?» А Він відповів: «Хто руку свою вмочить у миску зі Мною, той видасть Мене. Людський Син справді йде, як про Нього написано, але горе тому чоловікові, що видасть Людського Сина! Було б краще йому, коли б той чоловік не родився!» Юда ж, зрадник Його, сказав: «Чи не я то, Учителю?» Відказав Він йому: «Ти сказав»... Як вони ж споживали, Ісус узяв хліб, поблагословив, поламав, і давав Своїм учням, і сказав: «Прийміть, споживайте, це — тіло Моє». А взявши чашу й подяку вчинивши, Він подав їм і сказав: «Пийте з неї всі, бо це кров Моя Нового Заповіту, що за багатьох проливається на відпущення гріхів!..»

(Переклад із давньогрецької Івана Огієнка)

Леонардо да Вінчі (1452–1519) — видатний італійський учений, дослідник, винахідник, архітектор і художник. Його відома картина «Таємна вечеря» виставлена в домініканському монастирі Санта-Марія делла Граціє в м. Мілані. Постаць Христа освітлена й знаходиться в центрі полотна, а позаду Ісуса — три вікна як символ Трійці та відкритого нового життя.

*Л. да Вінчі.
Таємна вечеря.
1495–1497 рр.*

1. Які біблійні символи з'являються в цьому сюжеті? Розкрийте їх прихований зміст.
2. З яким релігійним святом пов'язана ця біблійна історія? Розкажіть про особливості його відзначення у вашій місцевості.

Намалюйте ілюстрації до біблійного сюжету, який вам сподобався найбільше. Підпишіть його цитатою з Біблії. Підготуйтеся прокоментувати ілюстрацію на виставці малюнків у класі.

КОРАН

(Огляд)

За допомогою Інтернету підготуйте презентацію про визначні пам'ятки мистецтва ісламу в Україні та за її межами.

Слово *Коран* з арабської *кур'ан* означає «читання». Мусульмани називають цю пам'ятку також «фуркан» («розрізнення добра і зла»), «Ель-Кітаб» («Священне Писання»), «Ас-Сухуф» («Благородний сувій»). Мусульмани вважають, що Коран через посередництво Мохаммеда потрапив до людей як «слово й голос» Аллаха.

Хто ж такий Мохаммед? Уважається, що він народився приблизно 571 р. в м. Мецці. Рано втративши батьків, йому довелося самому заробляти на життя. Мандруючи в пошуках кращої долі, він спілкувався з юдеями, християнами та представниками інших вірувань. 595 р. Мохаммед узяв шлюб із Хадіджею, яка мала караванну торгівлю. У зрілому віці він присвятив себе світоглядним шуканням, усамітнівшись на горі Хіра неподалік від Мекки. Там йому було видіння про те, що він мусить стати провідником волі єдиного Бога (Аллаха). Невдовзі видіння повторилося, і Мохаммед повірив у свою місію, ставши пророком ісламу. Про одкровення, які він отримував від Аллаха, став розповідати іншим. Невдовзі в Аллаха й у високе поклонання Мохаммеда повірили його рідні, друзі й усі, хто з ним спілкувався.

Крім Мекки, ще одним священним містом, пов'язаним із діяльністю Мохаммеда, є Медіна (з арабськ. *місто пророка*). У давнину там жило багато євреїв і представників інших вірувань, через що виникали численні конфлікти й навіть релігійні війни. Арабське населення Мекки й Медіни повірило в учення Мохаммеда й допомагало пророкові утверджувати іслам серед інших племен.

Мохаммед поклав «чорний камінь» в основу священного храму Кааба в Мецці. А в Медіні відбулася зміна киблі — напрямку, у який мусульмани мали повертати обличчя під час молитви: якщо раніше вони поверталися до Єрусалима, то тепер — це мекканський храм Кааба. У 632 р. Мохаммед помер.

Табріз. Мохаммед закладає «чорний камінь» у Каабу. Мініатюра. Персія. 1315 р.

Мекка й Медіна є духовними центрами ісламу, куди щороку прибувають прочани з усього світу вклонитися пророку та святим місцям.

Учення Мохаммеда міститься в Корані, який до сьогодні вважається священною книгою для всіх тих, хто сповідує іслам. Прихильників ісламу називають *мусульманами*, мовою їхніх богослужінь є класична арабська.

Коран містить міфологічні сюжети, регламентації релігійних обрядів, моральні приписи й правові настанови, визначає життя та традиції мусульман. Його тексти стосуються різних сфер людської діяльності. У Корані дуже багато сторінок присвячено обов'язкам віруючих. Різні розділи Корану, залежно від нагоди, виголошують під час публічних і приватних молитов, державних і сімейних урочистостей.

Розділи Корану (а їх 114) називаються *сурами*. Слово *сура* означає «ряд» (камені, з яких складають стіну). Вона містить від 3 до 286 віршів, які називаються *аятами* (з арабськ. *аят* — диво). Сури не мають хронологічної послідовності, вони розміщені у вільному порядку. За місцем виникнення виокремлюють сури *мекканські* (їх 90, вони створені до 622 р.) і *медінські* (їх 24, вони створені протягом 622–623 рр.).

У Корані утверджується сила єдиного Бога — Аллаха. Його прославленням починається кожна із сур. У Корані є позитивні й негативні міфологічні персонажі, між ними, як і в Біблії, триває запекла боротьба. Багато текстів присвячено моральному вдосконаленню людини, нормам її поведінки в суспільстві, стосункам із Богом.

Сприйнятий як слово Аллаха, Коран став джерелом формування єдиної літературної мови арабських народів і стимулом її поширення в країнах Азії, Африки й інших континентів.

Перший український переклад Корану здійснив *О. Абраньчак-Лисенецький* у 1913 р. Переклад окремих сур Корану зробив відомий український сходознавець *А. Кримський*. Деякі розділи Корану переклав *Я. Полотнюк*.

1. Що вам відомо про життя та діяльність Мохаммеда?
2. Розкажіть про побудову Корану. Якою мовою він написаний?
3. На формування якої релігії вплинув Коран?

Робота в групах. **1.** Визначте подібність Біблії та Корану. **2.** Назвіть відмінності між Біблією та Кораном. Висновки оформіть у таблиці в зошиті.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- Веди, Біблія та Коран стали основою для різних релігій (Веди — *індуїзму*, *буддизму*, *брахманізму*, *джайнізму*, Біблія — *християнства*, Коран — *ісламу*).
- Образи й сюжети священних книг стали вічними для світового мистецтва та літератури.
- Веди, Біблія та Коран містять відгомін давніх історичних подій, уявлення давніх людей про світ, норми моралі та поведінки, роздуми про ідеал.

ФОРМУЄМО ЛІТЕРАТУРНУ КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Емоційно-ціннісна лінія

I рівень. *Завдання 1.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Каїн учинив гріх

- А** жадібності
- Б** крадіжки
- В** убивства
- Г** гордоти
- Д** зречення

II рівень. *Завдання 2.* Установіть відповідність між біблійними образами й днями створення світу (за Старим Заповітом).

	<i>Образи</i>	<i>День</i>
1	земля і вода (море)	А перший
2	чоловік і жінка	Б другий
3	світло й темрява	В третій
4	риби, тварини, птахи	Г п'ятий
		Д шостий

III рівень. *Завдання 3.* Перекажіть один із біблійних сюжетів і розкрийте його повчальний зміст.

IV рівень. *Завдання 4.* Поясніть моральні настанови, утілені в Божих заповідях.

Літературознавча лінія

I рівень. *Завдання 5.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Значення «добра звістка» має книга

- А** Коран
- Б** Веди
- В** Євангеліє
- Г** Біблія
- Д** «Рігведа»

II рівень. *Завдання 6.* Установіть відповідність між образами та провідними ідеями, які в них утілено.

	<i>Образ</i>	<i>Ідея</i>
1	Ісус Христос	А зрада Вчителя
2	батько блудного сина	Б прощення й милосердя
3	Мойсей	В служіння жінці
4	Юда	Г вселюдська любов
		Д спасіння народу

III рівень. *Завдання 7.* Охарактеризуйте один позитивний та один негативний образи персонажів із священних книг. Висловіть власні оцінки їхніх учинків.

IV рівень. *Завдання 8.* На підставі вашого читацького досвіду назвіть один літературний твір, у якому втілені християнські сюжети й образи. Поясніть, яку роль вони відіграють у втіленні авторського задуму.

Компаративна лінія

I рівень. *Завдання 9.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Образ Індри з ведичної міфології можна порівняти з героєм давньогрецького міфу

- А** Ікаром
- Б** Нарцисом
- В** Прометеєм
- Г** Дедалом
- Д** Зевсом

II рівень. *Завдання 10.* Намалюйте схему змісту Біблії, покажіть розміщення та співвідношення її частин.

III рівень. *Завдання 11.* Доберіть по 2 прикметники до характеристики образів Каїна й Авеля.

IV рівень. *Завдання 12.* Визначте провідні ідеї Біблії та Корану.

Культурологічна лінія

I рівень. *Завдання 13.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Хліб є традиційним символом тіла Ісуса Христа на святі

- А** Благовіщення
- Б** Пасхи (Великдень)
- В** Різдва
- Г** Воздвиження
- Д** Трійці

II рівень. *Завдання 14.* Установіть відповідність між релігіями й назвами священних книг.

<i>Релігія</i>	<i>Священна книга</i>
1 християнство	А Авеста
2 іслам	Б Біблія
3 буддизм	В Тора
4 індуїзм	Г Веди
	Д Коран

III рівень. *Завдання 15.* Назвіть 1–2 мистецькі твори (живопис, скульптура та ін.), у яких знайшли відображення біблійні сюжети. Розкрийте підходи митців до втілення міфологічних подій та образів.

IV рівень. *Завдання 16.* У священних книгах (Біблії, Корані) згадуються різні міста й країни. Пригадайте, які міфологічні події пов'язані з такими географічними назвами: *Єгипет, Палестина, Віфлеєм, Єрусалим, Мекка, Медіна.*

АНТИЧНІСТЬ

ЩО ПОТРІБНО ЗНАТИ Й УМІТИ:

РОЗУМІТИ ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АНТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ;

РОЗРІЗНЯТИ РОДИ ТА ЖАНРИ АНТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ;

РОЗПОВІДАТИ ПРО МИТЦІВ СТАРОДАВНІХ ГРЕЦІЇ ТА РИМУ;

ПЕРЕКАЗУВАТИ Й АНАЛІЗУВАТИ ПРОЧИТАНІ ТВОРИ;

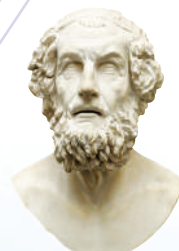
ХАРАКТЕРИЗУВАТИ Й ПОРІВНЮВАТИ АНТИЧНІ ОБРАЗИ,
КОМЕНТУВАТИ ЇХ УТІЛЕННЯ У ТВОРАХ МИСТЕЦТВА;

ВИЗНАЧАТИ ВНЕСОК УКРАЇНСЬКИХ
ПЕРЕКЛАДАЧІВ В ОПАНУВАННІ
АНТИЧНОСТІ;

ВИКОРИСТОВУВАТИ
КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ
ДЛЯ ЗБАГАЧЕННЯ УЯВЛЕНЬ
ПРО ДОБУ АНТИЧНОСТІ.

Вергілій

Гомер

Горацій

Овідій

Есхіл

Сапфо

Поняття про античність, її хронологічні межі. Основні роди та жанри античної літератури

1. Пригадайте, які міфи Стародавньої Греції вам відомі. Перекажіть зміст 1–2 міфів, які ви читали раніше.
2. Охарактеризуйте вашого улюбленого героя давньогрецьких міфів. Які ідеї втілено в цьому образі?

Поняття «античність» у широкому сенсі означає період історії від VIII ст. до н. е. до VI ст. н. е. в регіоні Середземного моря. У вузькому сенсі **античність** — це сукупність надбань давніх греків і римлян, яка стала фундаментом європейської культури. Мистецтво й література Стародавньої Греції (її ще називають *Елладаю*) та Стародавнього Риму є складниками античності.

Людина посідає центральне місце у творах античного мистецтва. Для давніх митців особистість була носієм розуму й гармонії. Вони утверджували її цінність, вірили у великі можливості для досягнення досконалості.

Антична література представлена всіма трьома літературними родами — епосом, лірикою та драмою. Їх уперше описав у своїй праці «Поетика» давньогрецький мислитель Арістотель.

Давньогрецька література (найдавніша) створювалася давньогрецькою мовою, а її появі передувала тривалий період розвитку фольклору та міфології. Найдавніші пам'ятки, що дійшли до нас, датовані VIII–VII ст. до н. е. Це героїчний епос — поеми «Іліада» й «Одіссея», авторство яких приписують легендарному співцю *Гомеру*. У цей же час зароджується дидактичний епос (*Гесіод*), у VI ст. до н. е. — жанр байки (*Езон*). У VII ст. до н. е. з'являється давньогрецька лірика (*Тиртей, Алкей*). З V ст. до н. е. розвивається драма (*Есхіл* та ін.).

Давньоримська література, використавши здобутки давньогрецької, розпочала свій відлік з III ст. до н. е., створювалася латиною. Героїчний епос представлений поемою «Енеїда» *Вергілія*. Жанр байки в давньоримську літературу ввів *Федр*. Сатиричні жанри представлені епіграмами *Марціала*, сатирами *Ювенала*. Значного розвитку набула римська історіографія (*Юлій Цезар, Корнелій Тацит, Тит Лівій*). Розмаїття ліричних жанрів знаходимо у творчості *Овідія* та *Горація*.

1. Розкрийте поняття «античність». Визначте її хронологічні межі.
2. Назвіть провідні жанри античної літератури та їх представників.
3. Яка література є найдавнішою — давньогрецька чи давньоримська? Якими мовами вони створювалися?

Література Стародавньої Греції

Основні цикли давньогрецьких міфів

1. Назвіть богів давньогрецької міфології. Чим вони відрізнялися від людей? Які функції виконували?
2. Розкажіть про міфи, у яких розкрито: 1) героїзм; 2) ідею мистецтва; 3) моральні якості, стосунки між людьми.

У давньогрецькій міфології визначають такі основні цикли: 1) про створення світу та походження богів; 2) про героїв; 3) про пригоди аргонавтів; 4) про Троянську війну (троянський цикл); 5) про легендарне місто Фіви (фіванський цикл) та ін.

Міфи про створення світу та походження богів відтворено в текстах *Гомера* й *Гесіода*. Боги, згідно з уявленнями давніх греків, відрізнялися від людей тим, що вони були безсмертні, могутні й здатні творити дива. Зевс керує тим, що є на землі й на небі, Аїд — підземним царством, Аполлон — бог сонця й покровитель мистецтва, Афіна — богиня мудрості, справедливості, а також покровителька оборонної війни. Вона втілює мужність і хоробрість, веде своїх улюбленців до звитяги.

У *міфах про героїв* ідеться про персонажів, які прославилися своїми подвигами, це — Прометей, Персей, Сізіф, Геракл та ін. Багато з них мають божественне походження або залежать від волі богів. У героях утілено уявлення еллінів про людську чесноти.

Захоплюючі *мандрівки й пригоди аргонавтів* на чолі з Ясоном у пошуках золотого руна покладено в основу сюжетів відповідного циклу міфів. Цей знаменитий похід оспівано в поезії *Аполлонія Родоського*, *Піндара*, у трагедії *Евріпіда* «Медея».

Троянський цикл міфів сягає егейської доби, або, як її називали, *крито-мікенської культури* (III–II тис. до н. е.). Давньогрецькі співці — аеди й рапсоди — з уст в уста, з покоління в покоління передавали пісні про події легендарного минулого в Іонії, про похід на Трою (або Іліон — звідси назва «Іліада»). Отже, історичні події перетворювалися на міфи, які відображено в поемах *Гомера* («Іліада» та «Одіссея»).

Фіванський цикл міфів пов'язаний із «семибрамним» містом Фіви. У той час воно було важливим політичним центром Стародавньої Греції. У циклі йдеться про таких персонажів, як цар Едіп, Антігона, Алкмеон, а також про успішний похід епігонів (нащадків) проти Фів. Відгомін фіванського циклу знайдемо у творах *Гомера* (поема «Одіссея»), *Софокла* (трагедії «Едіп-цар», «Антігона»), *Есхіла* (трагедія «Семеро проти Фів») та ін.

М. Комаров. Аргонавти. 1990 р.

1. Поясніть назви циклів давньогрецьких міфів.
2. Які події та географічні місця згадуються в міфах?

Заповніть у зошиті таблицю «Основні цикли давньогрецьких міфів».

Назва циклу міфів	Основні теми	Герої	Утілення у творах

МІФИ ТРОЯНСЬКОГО ЦИКЛУ

Пригадайте із всесвітньої історії, де знаходилася Троя. Підготуйте повідомлення про Трою.

ТРОЯ

ПАРІСІВ СУД

Далеко від Еллади, ген аж за морем, стояло велике місто Троя. З ним не могло змагатися багатством чи військом жодне з еллінських міст — ні семибрамні Фіви, ні просторі Мікени, ні войовнича Спарта, ні торговий Коринф. Правив Троєю цар Пріам, Зевсів нащадок. Він мав чимало дітей, розумних і гарних. Та найбільше цар пишався старшим сином — Гектором, який, наче молодий дубок, дедалі міцнів і вбивався в силу. А Пріамова дружина Гекаба знову була при надії сповити дитя. Та якось уночі Гекабі наснилося щось жаске, неймовірне, вона закричала й раптом прокинулася. Довго заспокоював дружину Пріам, поки вона нарешті спромоглася на слово.

— Наснилося мені, — почала Гекаба, — наче в нас знайшлася не дитина, а смолоскип, що яскраво й грізно палав. Від того червоного пломеню взялися вогнем усі будинки й стіни високої Трої, зайнялися навіть дерева на горі Іді, завжди зеленій. — Та зненацька цариця знову зайшлася криком, плачем: — Горить... Усе довкола горить! Як важко дихати від того вогню, як важко! — стогнала майже непритомна Гекаба.

Троя. Сучасне фото

А вранці в неї народився хлопчик, напрочуд гарний, великий. Щасливий Пріам не зміг, однак, здолати тривоги, звелів привести віщуна, що добре знався на сновидіннях. Почувши про нічний сон цариці Гекаби, віщун довго мовчав, а тоді, ніби по тяжкій надумі, похмуро промовив:

— То сон лиховісний, Пріаме. Через твого сина, який народився сьогодні, загине священна Троя.

— Що ти сказав? Загине Троя? Через мого сина? — не йняв віри Пріам.

— Загіне! — ствердив віщун. — А щоб того не сталося, дитину треба вбити.

Цареві потьмяніло в очах. Хіба міг він убити дитину, убити власного сина? Але віщун сказав: через нього загіне Троя. Загіне священна Троя! Пріам аж почорнів з лица, і перша паморозь лягла йому на темні скроні, коли наступного дня прийшов його вірний раб Агелай.

— Я покликав тебе, — сказав Пріам тихим, пригаслим голосом, — бо знаю: ти зробиш усе, що я накажу. Візьми оце немовля, мого сина, занеси його в лісові хащі високо на Іді й там покинь. Нехай загіне одна дитина, але вічно стоятиме Троя. (...)

Не смів Агелай відмовитися... Але минуло п'ять днів, довгих, нестерпних. Не витримав більше Агелай і подався знову на гору поглянути, що сталося з бідолашним хлоп'ям. Підійшов Агелай до тієї улоговини та з подиву мало не скрикнув: на землі лежала ведмедиця й годувала своїм молоком немовля. Мов заворожений стояв Агелай. А тоді обережно позадкував і сховався за деревом. Коли нарешті ведмедиця почваланала геть, він підняв заснуле дитя, поклав собі в торбу та й заквапився додому. «Ач, яке воно гарне! — милувався дорогою Агелай, зазираючи в торбу. — Нехай мені буде за сина. І ймення дам йому гарне — Паріс». Диву великому здивувалися всі пастухи, що в лісі знайшлося таке гарне, дуженьке дитя. (...)

Царська кров раз у раз озивалася в юнакові. Гарний, дужий, сміливий, він вирізнявся з-поміж інших пастухів, наче ясний сокіл серед чорної галичі. А в юнацьких змаганнях — у борні, у перегонах, у метанні диска чи списа — Паріс завжди ставав переможцем. (...) Не знав юнак, що із захмарного Олімпу за ним пильно стежили очі безсмертних богів і що його вчинки подобалися Громовержцеві. Саме тому, коли на весіллі Зевсового онука, Пелея, і nereїди Фетіди три найперші богині засперечалися через золоте яблуко з написом «Найвродливіший», володар Олімпу згадав про Паріса:

— Ось хто буде богиням справедливий суддя!

(Переказ із давньогрецької Катерини Гловацької)

1. Назвіть персонажів цього міфу, поділіть їх на групи — боги, герої, люди.
2. Яку роль у розвитку подій відіграють сни та пророцтва?
3. Знайдіть і виразно прочитайте характеристику Паріса.
4. Чому Зевс обрав саме Паріса бути справедливим суддею?

Згідно з міфами, Земля, знемагаючи від непосильного тягаря людського населення, звернулася до Зевса з проханням скоротити людський рід. І Зевс вирішив допомогти Землі, замисливши для цього війну між ахейцями та троянцями. Як же Зевсові вдалося здійснити свій намір? Пелей, цар Фессалії, брав шлюб із Фетідою, дочкою морського царя Нерея. На весіллі Пелея та Фетіди зібралися всі боги, крім богині чвар Ериди, яку забули запросити. Ображена Ерида вирішила помститися богам. Вона кинула їм золоте яблуко з написом «Найвродливіший». На нього претендували три богині: Гера (дружина Зевса), Афіна Паллада (дочка Зевса,

Ж.-Л. Давід. Паріс і Єлена. 1788 р.

богиня війни й ремесел) та Афродіта (дочка Зевса, богиня вроди та кохання). Між ними виникла суперечка, бо кожна вважала, що має право володіти золотим яблуком. Тоді Зевс наказав розв'язати цю суперечку Парісу — сину троянського царя Пріама. Паріс присудив яблуко Афродіті, яка пообіцяла віддати йому найвродливішу з усіх смертних жінок — прекрасну Єлену, дружину царя Спарти Менелая. Єлена закохалася в Паріса. Коли Менелай поїхав, Паріс викрав Єлену й привіз її додому, до Трої, але по дорозі могутній бог моря Нерей провів її загибель Парісові й усій Трої.

ВИКРАДЕННЯ ЄЛЕНИ

(...) У зеленій Спарті ясноволодий цар Менелай із пошаною приймав чужодальних гостей. Він багато чув про могутнє заморське місто Трою та про її володаря Пріама, який походив із великого роду Зевсового сина Дардана. Паріса супроводжував його юний родич Еней, син Афродіти й Анхіса, Пріамового брата. Сама божественна мати наказала юнакові їхати з Парісом та скрізь ставати йому в пригоді. Цар Менелай запросив гостей на почесні місця і, поки прислужники ладнали пишну вечерю, розпитав юнаків про їхніх батьків, про міцно муровану Трою та як їм велося в путі. Паріс потай зрадив, що поруч був кмітливий Еней, бо сам він не міг відповісти доладно — йому в голові роїлися думки тільки про ту, заради якої він здолав таку путь.

Паріс знав — Єлена прекрасна, так усі про неї казали, та коли врешті господиня дому ввійшла до зали, він мало не скрикнув: то була сама Афродіта! Чи йому це здалося? Врода Менелаяєвої дружини так збентежила юнака, що він не міг і на слово здобутися. Спаленівши, Паріс мовчки стояв і тільки дивився, йому забракло снаги відвести від Єлени очей. А до нього щось казали гожі уста, сяяли ласкавою усмішкою великі блискучі очі. (...) Єлена дивилася на стрункого юнака, на його збентежене вродливе обличчя, і в її серці спалахнув пекучий вогонь. (...) Наступного дня Паріс і Єлена zostалися вдвох: Менелай поїхав, а Еней їм не заважав. Та, певне, була ще з ними невидима для смертних очей золота Афродіта, бо в кожному їхньому погляді й слові відчувалося нестримне кохання. Тепер Паріс уже не мовчав, а говорив вільно, натхненно:

— Ні, сюди я приїхав не торгувати з містами Еллади, не милуватися ними, і не буря прибила до Спарти мій корабель. Я приїхав заради тебе, Єлено, бо в мріях бачив ці променисті очі, це чудове обличчя.

— Ти бачив мене в мріях? — здивувалася Єлена.

— Ще й скільки разів! Бо мені сама Афродіта обіцяла тебе. Це вона послала мене в далеку дорогу, вона вгамувала хвилі, дала ходовий вітер і сама повела корабель. Заради тебе я знехтував дарами найперших богинь — Гери й Афін Паллади, які обіцяли мені владу й славу.

І Паріс розповів усе враженій Єлені: як він мусив обрати найвродливішу з богинь і як він віддав золоте яблуко Афродіті. (...)

— Їдьмо зі мною! Уся Троя схилиться перед твоєю небесною вродою й шануватиме тебе як богиню.

— А Менелай? А цар Агамемнон¹? Хіба вони стерплять образу? Хіба стерпить ганьбу вся горда Еллада?

— Невже ти думаєш, що могутня Троя не зможе тебе захистити? (...)

Швидко мчав назад корабель, прикрашений золотим погруддям богині кохання. А Паріс квапив раз у раз веслярів... Нараз море стало чорніти й братися білими гребінцями, вітер подужчав, загув, небо повилося у важкі хмари; і вже не хвилі, а справжні буруни понесли корабель, наче тріску, по морю.

— О, то мстяться, мабуть, оті лихопомні богині! — вигукнула Єлена, злякано тулячись до Паріса. (...) Та не тільки Геру обурих Парісів нерозважливий учинок. Морський бог Нерей, завжди лагідний, добрий і до всіх смертних зичливий, піднявся зі свого прозорого підводного палацу на морську поверхню й владно спинив корабель.

— Що ти накоїв, Парісе?! — зарокотав його голос, подібний до гуркоту морського прибою. — Ти викрав Єлену на горе собі та на горе всій Трої. Цього ганебного вчинку тобі не подарують ані безсмерті боги, ані люди. Уся Еллада вже береться до зброї, уже бряжчать мечі й щити, і сама божественна войовниця Афіна Паллада взяла в руки свій непомильний спис. Війна буде довга, багато крові проллється. Загинуть у розквіті літ твої численні брати, загине твій батько Пріам, і згорить священна Троя... (...)

Золота богиня Афродіта врятувала Паріса та Єлену від бурі й щасливо довела корабель до троянського берега. Насторожено, мовчки зустріли Паріса троянці, бо до них уже долинули з Еллади якісь темні чутки. А як дізналися, кого він привіз, спохмурніли обличчя в мужів, — надто добре всі розуміли, чим це загрожує Трої. Та ніхто з-поміж них не дорікнув Парісові, бо, коли Єлена ступила на вулиці Трої, навіть старі люди підводилися зі своїх місць, уражені її небесною вродою. А молодші казали:

— Заради такої краси й воювати не сором!

І тільки Кассандра, Парісова віща сестра, глухо ридала.

(Переказ із давньогрецької Катерини Гловацької)

Д. Г. Россетті. Єлена
Троянська. 1863 р.

¹ Агамемнон — ватажок грецького війська під час Троянської війни, цар Мікен.

1. Хто з богів допомагав Парісові, а хто помстився йому? Чому?
2. Як учинок Паріса сприйняли його співвітчизники?
3. Які наслідки мало викрадення Єлени?

Ахілл (Ахіллес) — син царя Пелея та морської богині Фетіди. Прагнучи загартовувати сина, Фетіда купала його у водах Стіксу (одна з річок царства Аїда, воду якої вважали отруйною, тому загартовування в ній Ахілла робило його невіддільним смерті). Він мав єдине вразливе місце — п'яту, за яку його тримала, купаючи, мати. За сприяння Афіни й Гери Ахілл здійснив чимало подвигів у Троянській війні. Та все ж таки він загинув героїчною смертю біля мурів Трої напередодні її падіння.

*П. П. Рубенс. Смерть Ахілла.
1630–1635 рр.*

Троя була могутня й неприступна. Греки ніяк не могли заволодіти містом. Тоді Одіссеї переконав їх діяти хитрощами. Він порадив спорудити такого величезного дерев'яного коня, щоб у ньому могли сховатися наймогутніші герої. Решта ж війська мала відпливти від берега Троади й захопитися за островом Тенедос. Коли коня ввезуть у місто, герої відчинять браму міста грекам.

ТРОЯНСЬКИЙ КІНЬ

(...) Тільки-но з темних глибин Океану почало підводитись ясне сонце, як троянські дозорці, які чатували на високому мурі, побачили дивне диво: від берега один по одному відпливають чорнобокі ахейські кораблі, і легкий вітер уже напинає їм вітрила.

Ця новина швидко облетіла всю Трою. Збуджені троянці розчинили міську браму й побігли до берега. Здивовано розглядалися вони довкола — увесь табір зруйновано, намети попалено, скрізь безлюдно й порожньо. А що ж ото за споруда? Якийсь кінь, величезний дерев'яний кінь! Збентежені троянці щільно обступили дерев'яного коня, кожному хотілося зблизька глянути на нього... (...) Тим часом до берега поспішав Аполлонів жрець Лаокоон із своїми синами. Ще здалеку він став гучно кричати:

— Нещасні! Чи ви глузду позбулися? Невже хтось повірив, що вороги насправді забралися звідси? Хіба ж ви не знаєте, на які хитрощі й підступи вони здатні? Може, у дерев'яному коні сидять озброєні воїни?.. Ой, бійтеся данайців, навіть тих, що приносять дари! (...)

Та, видно, боги засліпили троянцям розум. А якби вони послухалися свого жерця, то священна Троя стояла б і досі. Аж тут здалеку залунали вигуки й галас: пастухи вели з долини ахейця, який добровільно здався в полон.

Це був той молодий воїн, що його ахейці навмисне залишили на узбережжі, і тепер він чинив так, як навчив його хитромудрий Одісей. (...)

— Звати мене Сінон, роду я небагатого й не збагатів на війні... Ахейці на решті потомилися воювати й надумали вертати додому. Та на заваді їм стали супротивні вітри й буревії. Тоді віщун Калхант пояснив, що треба принести в жертву божествам людину. Жахнулися воїни, а лихий Одісей підказав віщуніві моє ім'я. Та я порвав пута й у темряві втік. (...)

Зворушений тими словами, цар Пріам звелів розв'язати полоненому рукам й ласкаво мовив до нього:

— Забудь про своїх кривдників, віднині ти житимеш із нами. Та поясни ще одне. Навіщо ахейці збудували дерев'яного коня? Це якась обітниця богам чи військова споруда? Тільки кажи мені правду. (...)

— Ахейці збудували дерев'яного коня в дарунок Афіні Палладі, аби власкавити сувору богиню.

Повірили троянці підступному Сінонові, його брехливій мові, страшним клятвам та удаваним сльозам. Повірили ті, кого не здолали ні десять років війни, ні криваві рани, ні загибель вождів, родичів і друзів. Раптом усі обернулися до моря. Там, від острова Тенедоса пливли до берега дві здоровенні змії. (...) Кинувся Лаокоон мерщій боронити синів, та змії обвили і його, ще раз і ще. (...)

— То кара! — почувлися голоси. — Кара Лаокоонові за те, що насмілювався кинути спис у коня, подарованого Афіні Палладі. Треба якнайшвидше втягти того коня до міста, щоб грізна богиня зласкавилася. (...)

Нараз із царського палацу вибігла, наче сама не своя, віща Кассандра.

— Схаменіться, люди, отямтесь, адже чорна загибель уже близько! Через вас упаде наша Троя!

Та ніхто віщій Кассандрі не йняв віри, як завжди. Усі гучно веселились і святкували кінець багаторічної війни.

А в дерев'яному коні причаїлись ахейські герої. Найбільша небезпека для них уже наче минула. Вони чули веселі вигуки, музику та співи, чули, як ллється вино з численних амфор, — видно, троянці, випили його вже чимало. Аж тут знадвору почувся лагідний жіночий голос, він кликав ахейського героя, який сидів у дерев'яному коні.

— Це моя дружина! — здивовано схопився той.

Але в туж мить Одісей владно задушив йому рукою вуста. Тоді обізвалася дружина ще одного героя, потім — іншого, але всі ахейці мовчали, стискаючи в руках зброю. Ніхто не міг збагнути, звідки взялися тут, у Трої, їхні дружини, тільки мудрий Одісей розумів, що то якісь підступи ворогів.

Дж. Д. Тьєполо. Троянський кінь. 1773 р.

Насправді воно так і було. Пріамів син Деїфоб, який після Парісової загибелі взяв собі за дружину прекрасну Єлену, повів її тепер до дерев'яного коня й там наказав викликати найсміливіших ахейців на ймення голосами їхніх дружин. Єлена це зробила майстерно, її дзвінкий голос звучав щоразу по-іншому, але завжди ніжно та звано. Та з дерев'яного велетня ніхто не озвався.

Уже сонце зайшло та швидко посутеніло, поволі стихала музика й гамір. А в цей час від острова Тенедоса відпливали до Трої чорнобокі кораблі з ахейським військом, готовим до бою. Зійшов ясний місяць, замерехтіли зірки... Ахеєць уже давно чатував на міському мурі. Побачивши нарешті, як блиснув у морі вогонь, Сінон хутко зліз додолу й побіг до дерев'яного коня. Пильно оглядівшись, він подав умовний знак ахейцям, які сиділи всередині, і відчинив старанно замасковані дверцята. Обережно, один по одному, повиходили сміливці й наче розтанули в ночі. А незабаром знялися в небо криваві омахи пожеж.

Місто зайнялося враз і звідусіль, і в яскравому світлі заграви було видно, як крізь пролом у міському мурі, крізь той пролом, що зробили вдень самі троянці, тепер забігає до міста ахейське військо. Страшна, кривава була та ніч, остання ніч священної Трої...

(Переказ із давньогрецької Катерини Гловацької)

У давньогрецькій міфології *Афіна Паллада* була богинею мудрості, війни та воєнної стратегії. Вона була однією з найшанованіших богинь у Стародавній Греції. Окрім того, Афіна була покровителькою міст і держав, розуму й винахідливості, мистецтва та ремесел.

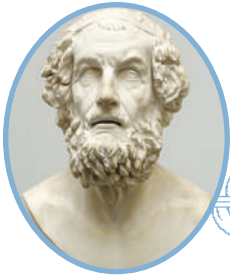
1. Розкажіть про план греків. Хто його придумав?
2. Хто попереджав троянців про загибель Трої?
3. Яку роль у здійсненні цього плану відіграв Сінон?
4. Опишіть картину падіння Трої.

ДИСКУСІЯ

Чи був у троянців шанс урятуватися?

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- У міфологічній картині світу Стародавньої Греції співіснують боги, герої, люди та різні істоти.
- Велику роль у міфологічних сюжетах відіграє воля богів.
- У давньогрецьких міфах відтворено уявлення давніх людей про природу, історичні події і світ.
- У міфологічних персонажах утілено уявлення про чесноти й вади, людські характери, а також думку про ідеал античної людини.

Гомер

приблизно VIII ст. до н. е.

За допомогою Інтернету з'ясуйте особливості побуту та звичаї давніх греків періоду Троянської війни. Як тоді відбувалися битви, який обладунок мали герої?

Відомості про легендарного давньогрецького співця *Гомэра* дуже обмежені. Згідно з переказами, він був сином одного з богів, багато мандрував Грецією, брав участь у військових баталіях. Антична традиція зображує його сліпим (хоча саме слово *гомер* іноді тлумачать як «сліпий»).

Гомерові приписують багато творів, але найвизначніші з них — епічні поеми «Іліада» і «Одіссея». Тривалий час вони передавалися з уст в уста, тому в них є нашарування подій різних епох. Лише в VI ст. до н. е. поеми Гомера були записані в Афінах. Ці тексти дійшли до наших днів.

До сьогодні вчені сперечаються, чи справді жила реальна людина на ім'я Гомер і чи справді вона була автором визначних творів героїчного епосу. Гомерівське питання досі не можна вважати остаточно вирішеним, але дослідження «Іліади» та «Одіссеї» дає підстави стверджувати, що ці поеми створені індивідуальним автором на основі багатой фольклорної традиції.

Поеми Гомера мають велике художнє значення. Вони є свідченням високого рівня античної цивілізації, відображають особливості давньогрецької культури, вірувань, морально-етичних норм, звичаїв і побуту.

В Україні поеми Гомера відомі з часів Київської держави, а в XVII–XVIII ст. їх вивчали в Києво-Могилянській академії, Львівській братській школі. Мотиви й образи, створені Гомером, використовували Г. Сковорода, Т. Шевченко, П. Куліш, М. Рильський та ін.

ІЛІАДА

Поема

(Фрагменти)

Поема Гомера є одним із перших зразків *героїчного епосу*, для якого характерні такі ознаки: тема боротьби за свій рід, державу; ідеалізація минулого; поєднання реалістичних елементів із міфами; відображення народних уявлень про добро і зло, життя і смерть, правду і кривду, справедливість і несправедливість; створення монументальних образів героїв; використання фантастики; своєрідний стиль (повтори, звертання, олюднення явищ

Ахілл перев'язує пораненого Патрокла. Чаша. V ст. до н. е.

і сил природи, постійні епітети, метафори, символи, порівняння тощо).

На основі міфів троянського циклу в поемі «Іліада» створено грандіозну, яскраву картину життя давніх греків і загибелі славної Трої. Сюжет «Іліади» пов'язаний з історичним фактом — Троянською війною, але історичний факт — лише матеріал для народної фантазії. За міфами, на основі яких створено поему, війна виникла внаслідок пристрастей та інтриг богів і людей. У традиційному зачині співець звертається до музи й лаконічно визначає зміст твору, у якому оспівування героїзму поєднується з жалобою за тими втратами, які спричинила війна.

У поемі описано той період війни, коли Ахілл, обурений зневагою до його прав з боку царя Агамемнона, який очолював військо, відмовився брати участь у боях, сподіваючись, що в скрутному становищі греки (ахейці) будуть змушені визнати свою провину перед ним і спокутувати її. Греки зазнали великих втрат. Син Пріама, царя Трої, Гектор, героїчно захищає місто. Під час поєдинку від руки Гектора гине друг Ахілла, Патрокл. У розпачі через загибель Патрокла, охоплений жагою помсти, Ахілл забуває про свою образу. Його відчай безмежний, він палає гнівом проти Гектора — винуватця загибелі друга й побратима. Герої зустрічаються в смертельному бою. Кожен із них є уособленням ідеалу воїна, що увиразнюють художні засоби (гіперболи, епітети, метафори, порівняння, повтори тощо). Спостерігаючи з Олімпу бій Ахілла й Гектора, боги дивувалися могутності героїв. У бій утрутилась Афіна й допомогла Ахіллу. Аполлон залишив Гектора, і він загинув від Ахіллового списа.

Один із найдраматичніших епізодів поєдинок — таємний візит батька Гектора, Пріама, у табір Ахілла з проханням віддати йому тіло сина для поховання. У ньому розкриваються не тільки страждання батька, а й характерні вірування, звичаї давніх греків (обов'язок перед мертвими). Горе батька вплинуло на Ахілла. Він віддає Пріаму тіло сина. Похоронним плачем над тілом убитого Гектора закінчується поема.

«Іліаду» написано *гекзаметром* (вірш шестистопного дактиля). Пізніше гекзаметр став обов'язковим для епічної поезії.

ДВОБІЙ АХІЛЛА Й ГЕКТОРА

(Пісня 22, вірші 139–410)

- 139 (...) Так же, як сокіл у горах, з пернатих усіх найбистріший,
 140 Легко під хмарами гонить сполохану горлицю дику
 Й мечеться там на всі боки, а сокіл із клетотом хижим
 Швидко її настигає, здобичі прагнучи серцем.
 Рвавсь так Ахілл уперед, та вздовж іліонського муру
 З трепетом Гектор тікаючи дужими рухав коліними.

- 145 Мимо дозорного пагорба й смоков, овіяних вітром,
Бігли вздовж муру міського обидва шляхом вони битим.
До струменистих джерел вже добігли вони. Дві криниці
Витоки звідти дають течії вирового Скамандру.
Теплою перша струмує водою, і завжди парує
- 150 Хмара над нею густа, як дим лісового пожару.
Друга ж і влітку холодним, як лід, струменіє потоком,
Наче той град крижаний або снігу завія студена.
Поряд із ними — просторі, обкладені каменем гладко,
Гарні водойми, що в них блискує вбрання своє мили
- 155 Жони прекрасні хоробрих троян та їх доньки вродливі
В мирні часи, як сюди не приходили вої ахейські.
Мимо промчали вони, той — рятуючись, той — здоганявши.
Сильний попереду мчав, настигав же, як вихор, багато
Дужчий від нього, — не бик — бо жертвний, не шкура бичача
- 160 Ціллю була їм, як це в бігових перегонах буває, —
Тут же ішлося за Гектора душу, впокірника коней.
Як в бігових перегонах, змагання мету обминувши,
Однокопитні проносяться коні, й їх жде нагорода —
Мідний триніг або жінка — на шану померлого мужа, —
- 165 Так вони тричі оббігли навколо Пріамове місто
В дужім бігу, аж стали дивитись на них і богове.
Отже, почав тоді мовити батько людей і безсмертних:
«Горе! На власні очі я гнаного круг Іліона
Любого воїна бачу, журбою за Гектора тяжко
- 170 Серце моє засмутилося! Скільки биків круторогих
Він на ущелинах Іди в верхів'ях і високоверхій
Трої мені попалив! Сьогодні ж Ахілл богосвітлий
Гониться швидко за ним круг священного міста Пріама.
Отже, богове, подумайте й пильно тепер обміркуйте,
- 175 Чи врятувати від смерті його, чи дозволить Пеліду
Все ж подолать його, хоч він великою доблестю славен».
В відповідь мовить йому ясноока Афіна:
«Батечку наш темнохмарний, о що ти сказав, громовладче!
Смертного мужа, якому давно вже приречена доля,
- 180 Від неминучої смерті хотів би ти все ж увільнити.
Дій, як волієш, та ми, усі інші боги, з цим не згодні».
Відповідаючи, так їй сказав на це Зевс хмаровладний:
«Трітогенеє, дитя моє любе, не бійся! Хоч часом
І не ласкаво я мовлю, до тебе я завжди прихильний.

- 185 Зробиш, як розум підказує, хай тебе це не спиняє».
Те, що він мовив Афіні, було і самій їй до серця, —
Кинулась швидко вона із високих вершин олімпійських.
А прудконогий Ахілл безустанно за Гектором гнався.
Наче на оленя юного пес по узгір'ях полює,
- 190 Вигнавши з лігва, й жене по ярах та ущелинах диких,
Той, хоч умкне на хвилину, у хащах густих затаївшись,
Пес по сліду його знайде й женеться за ним, поки схопить.
Так від Пеліда не міг прудконогий й Гектор умкнути.
Скільки не кидався він, щоб Дарданської брами добігти
- 195 І заховатись під захистом міцно збудованих мурів,
Де б і трояни його захистили, стріляючи зверху,
Стільки й Пелід забігав наперед і на голу рівнину
Знов одганяв його, сам же міської тримався твердині.
Як уві сні не впіймать чоловікові іншого мужа —
- 200 Ані цей утекти, ані той наздогнати не може, —
Так ні настигнуть Ахілл, ані Гектор не міг і умкнути.
Як пощастило б од Кер ухилитись йому і від смерті,
Коб Аполлон дальносяжний востаннє йому не з'явився
На допомогу, надавши снаги й підбадьоривши ноги?
- 205 Воям ахейським кивав головою Ахілл богосвітлий
Ратищ на Гектора довгих і стріл гірких не метати,
Щоб не здобув би хто слави, а він тоді б другим лишився.
А як обидва вони до джерел учетверте добігли,
Батько безсмертних богів, терези золоті натягнувши,
- 210 Кинув на шальки два жереби довгопечальної смерті —
Гектора, коней баских упокірника, й другий — Ахілла,
І посередині взяв. Долі Гектора день похилився,
Вниз, до Аїду пішов, — Аполлон одвернувся од нього.
До Пелеона ж богиня прийшла, ясноока Афіна,
- 215 Та, перед ним зупинившись, промовила слово крилате:
«Зевсові любий, Ахілле ясний! Сподіваюся, нині
До кораблів принесемо з тобою велику ми славу,
Гектора, хоч який він неситий в бою, подолавши.
Не пощастить відтепер йому більше від нас ухилитись,
- 220 Не допоможе і Феб¹ дальносяжний, хоч як би старався
Й повзав би в Зевса в ногах, у егідодержавного² батька.

¹ Феб («осяйний») — одне з численних імен Аполлона.

² Зевс егідодержавний — у давні часи егідою називали Зевсову зброю — буря з громом і блискавицею, якою він завдавав страху ворогам. Звідси й походить вираз «під егідою», тобто «під захистом».

Тож зупинись на часину й спочинь! А сама я подамся
До Пріаміда й схилю його вийти на бій із тобою».
Так говорила Афіна, і радо Ахілл їй скорився.

- 225 От зупинивсь він і сперся на ясен свій мідяногострий.
І до божистого Гектора миттю вона поспішила,
Постать Дейфоба¹ прибравши і голос його неослабний,
Та, перед ним зупинившись, промовила слово крилате:
«Любий, як тяжко Ахілл утісняє тебе прудконогий,
- 230 Гонячи швидко навкруг священного міста Пріама.
Отже, спинімося, заждім його й будемо вдвох боронитись!»
В відповідь Гектор великий промовив їй шоломосяйний:
«Тож і раніше мені, Дейфобе, ти був найлюбіший
З рідних братів моїх, котрих Гекуба й Пріам породили.
- 235 Нині ж тебе я повинен тим більш поважати душею,
Що, мене в скруті на власні побачивши очі, ти зваживсь
Вийти з-за мурів, тоді як інші за ними сховались».
В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:
«Любий мій брате! Наш батько, й шановна матінка наша,
- 240 Й товариші всі один перед одним уклінно благали
В місті лишитись: таким-бо вони переповнені страхом!
Тільки ж за тебе тривоною там моє серце смутилось.
Ну-бо, сміливо ставаймо до бою й списів не щадімо
В січі завзятій, — побачимо ще, чи Ахілл прудконогий
- 245 Нас повбива й поволочить озброєння наше криваве
До кораблів глибодонних, чи ти його списом здолаєш!»
Мовила так і підступно його повела за собою.
А як, один проти одного ставши, зійшлись вони близько,
Перший Ахіллові Гектор сказав тоді шоломосяйний:
- 250 «Більш я не буду, Пеліде, як досі, тебе уникати.
Тричі оббіг я Пріамове місто священне, не смівши
Стріти твій напад. А зараз — дух мій мене спонукає
Стати грудьми проти тебе — здолаю чи смертю загину.
Але звернімося до вічних богів: вони кращими будуть
- 255 Свідками нам і нашу пильніше доглянуть умову.
Не оскверню я тебе, коли над тобою звитягу
Дасть мені Зевс, і душу із тіла твого відберу я.
Тільки славетне озброєння з тебе зніму я, Ахілле,
Тіло ж ахеям верну. Так само зі мною ти вчиниш».

¹ *Деїфоб* — найулюбленіший брат Гектора.

- 260 Глянуп спідлоба і мовив до нього Ахілл прудконогий:
«Не говори мені, Гекторе клятий, про жодні угоди!
Як не бува між людьми і між левами клятв непорушних,
Як між вовками й ягнятами згоди не буде ніколи,
А без кінця споконвік одне з одним вони ворогують, —
- 265 Так і між нами не буде любові, не бути ніяким
Клятвам нерушним, аж поки один з нас чолом не поляже
Й крові його Арей не нап'ється, боєць войовничий.
Всю спогадай свою доблесть. Слід нині тобі особливо
Списником бути несхибним і дужим бійцем войовничим.
- 270 Більше тобі не втекти. Незабаром Паллада Афіна
Списом моїм подолає тебе. Спокутуєш нині
Сум мій по друзях моїх, повбиваних лютим тобою!»
Мовивши так, розмахнувсь і свого довготінного списа
Кинув, та вгледів його й ухиливсь осяйливий Гектор,
- 275 Вчасно присів, і спис мідногострий, над ним пролетівши,
В землю уп'явся. Вирвавши спис той, Паллада Афіна
Потай від Гектора, люду вождя, повернула Ахіллу.
Гектор тоді бездоганному сину Пелея промовив:
«Схибив ти! Видно, усе ж таки, богоподібний Ахілле,
- 280 Ти не від Зевса дізнався про долю мою, як хвалився.
Був балакун ти, словами готовий мене ошукати,
Щоб з переляку я сили позбувся й снаги бойової!
Не утікатиму я, не вженеш мені списа у спину!
Прямо іду проти тебе, приймеш мені груди, як тільки
- 285 Дасть тобі бог. А тим часом і сам ти мого стережися
Мідного списа. Бодай би цілком ти прийняв його в тіло!
Легшою стала б, напевно, війна й для троян із твоєю
Смертю. Для них бо усіх найбільше являєш ти лихо!»
Мовивши так, розмахнувсь, і свого довготінного списа
- 290 Кинув, і прямо у щит Ахіллові вцілив несхибно.
Але далеко одскачив той спис од щита. І розсердивсь
Гектор, як глянув, що спис пролетів із руки його марно.
Став він, збентежений: іншого бо не було в нього списа.
Голосно він білощитного став Дейфоба гукати,
- 295 Щоб йому ратище дав, а того не було уже й близько.
Все зрозумів тоді Гектор, і так він до себе промовив:

«Горе мені! Мабуть, справді до смерті боги мене кличуть!
Я бо гадав, що герой Дейфоб недалеко від мене,
Він же за мурами, в місті, й мене обманула Афіна!

- 300 Ось вже зловісна наблизилась смерть, і нікуди від неї
Не утекти. Як видно, давно уже це до вподоби
Зевсу й його дальносійному синові, котрі раніше
Допомагали мені. І от доля уже настає.
Але нехай уже не без борні, не без слави загину,
- 305 Діло зробивши велике, щоб знали про нього й потомки!»
Мовивши так, він з піхов загострений вихопив меч свій,
Довгий, важенний, що при стегні його дужім був завжди,
Зщуливсь і кинувся, наче орел отой високолетний,
Що на рівнину раптово із темної падає хмари
- 310 Ніжне ягнятко вхопити або полохливого зайця, —
Кинувся так же і Гектор, підносячи гострий меч свій.
Так же й Ахілл тоді з серцем, сповненим буйної сили,
Кинувся, груди могутні щитом прикриваючи круглим
Гарного виробу, а на чолі красувався блискучий,
- 315 Міддю окутий шолом, розвівалась над ним золотиста
Грива густа, що вправив Гефест її щільно у гребінь.
Так же, як сяє між зір незліченних у темряві ночі
Геспер¹, що в небі немає від нього яснішої зірки,
Сяяло так і відточене вістря на списі Ахілла,
- 320 Що у правиці стрясав ним, готуючи Гектору лихо
І виглядаючи, де б йому ніжне уразити тіло.
Але ховалося тіло вождя під озброєнням мідним,

Кадр з кінофільму
«Троя».
Режисер
В. Петерсен. США,
2004 р.

¹ *Геспер* — божество вечірньої зірки — найпрекраснішої із зірок (планета Венера).

- Славним, здобутим, коли подолав він Патроклову силу.
Там лиш, де кості ключиці поєднують шию з плечима,
- 325 Горло біліло, — найшвидше душі там сягає загибель, —
Саме туди своїм списом ударив Ахілл богосвітлий,
І пройняло його вістря те ніжнюю шию навиліт.
Мідноважкий не пробив, проте, Гектору ясен горлянки,
Щоб у розмові з Пелідом мінятися міг він словами.
- 330 В куряву впав він, і крикнув, зрадівши, Ахілл богосвітлий:
«Гекторе, вбивши Патрокла, — невже врятуватись самому
Ти сподівався? Й мене не страшився, бо я був далеко?
Дурню ти! На допомогу йому набагато сильніший
Ззаду, поміж кораблів глибодонних, товариш лишався —
- 335 Я, що коліна розслабив твої! Тебе розтерзають
Птахи з ганьбою і пси, а його поховають ахеї».
Весь знемагаючи, Гектор одрік йому шоломосяйний:
«Задля твоєї душі, і колін, і батьків твоїх рідних,
Псам, я благаю, не кидай мене під човнами ахеїв,
- 340 Матимеш золота й міді за це ти від мене багато:
Щедрі дарунки мій батечко дасть тобі й мати шановна,
Тільки верни моє тіло додому, щоб Трої синове
Й жони троянські, вогнем попаливши, його поховали».
Глянув спідлоба і мовив до нього Ахілл прудконогий:
- 345 «Псе, не благай мене задля колін і батьків моїх рідних.
Тільки б дав волю я серцю і гніву своєму, то м'ясо
Рвав би із тебе й сирим пожирив би, — таке ти накоїв!
Нині ніхто вже від псів голови не врятує твоєї,
Хоч би і в десять, і в двадцять разів привезли мені більший
- 350 Викуп, і, зваживши на терезах, обіцяли ще стільки,
Й золотом чистим вагу твого тіла звелів замінити
Син Дарданів Пріам, — і тоді твоя мати шановна,
Що народивсь ти від неї, на ложі тебе не оплаче, —
Пси лиш та хижі птахи розірвуть на шматки твоє тіло!»
- 355 Смертю конаючи, Гектор одрік йому шоломосяйний:
«Бачу, що добре я знаю тебе і дарма намагався
Переконати, бо серце у грудях у тебе залізне!
Та начувайся, щоб гніву богів не зазнати за мене
В день, коли славний Паріс і Феб-Аполлон дальносяжний

- 360 Вб'ють біля Скейської брами тебе, хоч який ти хоробрій». Мовив він так, і смерть йому п'тьмою очі окрила, Вийшла із тіла душа й подалась до оселі Аїда З плачем за долю свою, покидаючи юність і силу, А до померлого все ж промовив Ахілл богосвітлий:
- 365 «Смертю умри! А я свою стріну загибель тоді, як Зевс та інші безсмертні мені її схочуть послати!» Мовлячи це, із убитого витяг він мідного списа Й набік одкинув, а зброю його, закривавлену вельми, Зняв із плечей. Звідусіль позбігались синове ахейські
- 370 І дивувались, красу споглядаючи й постать могутню Гектора. Й жоден із них не минув його списом кольнути. Дехто іще, на сусіда свого позираючи, мовив: «Леле! А Гектор сьогодні на дотик неначебно м'якший, Аніж коли на човни до нас полум'я кидав палюче!»
- 375 Мовлячи так, його ратищем кожен старався вколоти. Зняв тоді зброю його прудконогий Ахілл богосвітлий, Серед ахеїв він став і слово промовив крилате: «Друзі мої, аргеїв вожді і порадники мудрі! Нині, коли мені вічні богове дали подолати
- 380 Мужа, що більше нам лиха накоїв, ніж інші всі разом, Спробуймо збройне на місто ударить, щоб знати напевно, Що у троян тих на думці і що вони мають робити — Чи покидять по загибелі Гектора місто високе, Чи залишатися й твердо стоять, хоч його вже й немає.
- 385 Нащо, проте, цими мислями любе тривожити серце? При кораблях бо лежить неоплаканий, без поховання, Мертвий Патрокл. Не забуду його, поки я між живими Перебуваю і поки мене мої носять коліна. Й хоч у Аїді про мертвих маємо ми забувати,
- 390 Свого товариша любого й там пам'ятатиму завжди! Нині ж, пеан заспівавши, вернімось, юнацтво ахейське, До кораблів глибодонних і трупа з собою візьмімо. Слави сягли ми великої — Гектор поліг богосвітлий, Той, що у Трої на нього усі, як на бога, молились!»
- 395 Мовивши так, він на Гектора діло замислив негідне: Попробивав на обох йому дужих ногах сухожилля

В п'ятах, де щиколоть; ремені в них протягнувши бичачі,
До колісниці припнув, голові ж дав в пилу волочитись.
На колісницю зійшов, славну зброю убитого взявши,

400 Коней стьобнув батогом, і охоче вони полетіли.
Куряви хмара знялась над волоченим тілом, звихрилось
Чорне волосся, і вся голова його, досі прекрасна,
В поросі билась густім. Ворогам бо його на наругу
Зевс хмаровладний віддав у ріднім вітчизнянім краї.

405 Пилом бруднилась його голова. А мати, на сина
Глянувши, стала ридати, й, далеко від себе жбурнувши
Світлу намітку свою, виривать почала свої коси.
Жалібно й любий ридав його батько, й усюди навколо
Плач і сумне голосіння лунали по цілому місту.

410 Схоже було це найбільше на те, ніби Троя висока
Полум'ям вся негасимим од верху до низу палала.

(Переклад із давньогрецької Бориса Тена)

1. Охарактеризуйте образ Ахілла. За допомогою яких художніх засобів він описаний?
2. Як веде себе в бою Гектор? Наведіть цитати.
3. Яку роль у долі героїв відіграли боги?
4. Чим подібні образи Ахілла й Гектора? Наведіть відповідні цитати.

ДИСКУСІЯ

Чи є ідеальним образ Ахілла? Доведіть свою думку цитатами.

Після загибелі Гектора його батько, Пріам, прийшов до Ахілла просити тіло свого сина, щоб поховати як героя, — так його душа могла б потрапити до обителі богів.

ПРІАМ У АХІЛЛА

(Пісня 24, вірші 470–670)

На землю тоді Пріам з колісниці зіскочив

470 І, візника залишивши Ідея на місці, щоб бистрих
Коней і мулів стеріг, подався їздець староденний
Прямо до дому, де Зевсові любий Ахілл мав оселю.
Там він застав його в друзів, що одаль сиділи. Лиш двоє —
Автомедонт¹ благородний і Алкім², Ареєва парость, —

¹ *Автомедонт* — візник Ахілла.

² *Алкім (Алкімедонт)* — мірмідонянин, якому передав віжки Автомедонт, коли залишив колісницю після того, як був убитий Патрокл, соратник і товариш Ахілла.

- 475 Услугували йому. Вечеряти щойно скінчив він —
Їжі спожив і пиття. Перед ним іще стіл залишався.
В дім непомітно ввійшов великий Пріам і, схилившись,
Став обнімати коліна Ахіллові, ще й цілувати
Руки страшні, що в нього численних синів повбивали.
- 480 Так, наче муж, що, в рідному краї убивши людину,
На чужину утікає в нестямі і, раптом зайшовши
В дім до мужа багатого, подив усіх викликає,
Так здивувався Ахілл, боговидного старця впізнавши,
Враз здивувались і інші, й одні позирнули на одних.
- 485 Тільки Пріам, озвавшись, промовив до нього з благанням:
«Батька свого спогадай, до богів подібний Ахілле!
Так же, як я, стоїть він на старості скорбнім порозі.
Може, в цю саму хвилину сусіди йому учиняють
Утиски й нікому ту небезпеку й біду відвернути.
- 490 Все ж він, принаймні почувши про те, що живий ти і цілий,
Серцем радіє своїм і щоденно плекає надію
Любого бачити сина, коли він повернеться з Трої.
Я ж, нещасний без краю, найкращих синів породив я
В Трої розлогій, а нині нікого мені не лишилось.
- 495 Аж п'ятдесят їх у мене було до приходу ахеїв,
З них дев'ятнадцять від лона були однієї дружини,
Решту — інші жінки у моїх породили покоях,
Та багатьом із них лютий Арей вже знесилив коліна.
Хто ж був єдиний у мене, що й Трою, й самих захищав нас,
- 500 Той в обороні вітчизни недавно тобою убитий —
Гектор. Тож задля нього й до цих кораблів я ахейських
Нині з благанням прийшов і викуп приніс незліченний.
Бійся, Ахілле, богів і зглянься ласкаво на мене,
Батька свого спогадавши, бо жалю ще більше я гідний,
- 505 Те бо терплю, чого інший ніхто не зазнав земнородний, —
Рук убивці синів своїх я доторкаюсь губами!»
Мовив це, й пам'ять про батька збудив, і викликав сльози.
Взявши за руку, лагідно все ж одхилив той старого.
Так спогадавши обидва, — той Гектора-мужезвитяжця,
- 510 Плакав невітшно, до ніг Ахіллових тужно припавши,
Сам же Ахілл свого батька оплакував, ще й за Патроклom

- Тяжко журився, — і стогін їх сумно лунав по покоях.
А після того, як слізьми наситивсь Ахілл богосвітлий,
З серця ж його і грудей одлягло скорботне бажання,
- 515 З крісла він швидко підвівся й за руку підводить старого,
Сиве чоло пожалівши й на бороду зглянувшись сиву,
І, промовляючи, з словом до нього звернувся крилатим:
«О бідолашний, багато печалі душею зазнав ти!
Як же наблизитись до кораблів ти наваживсь ахейських
- 520 Сам, перед очі того, хто стільки синів твоїх славних
Зброї позбавив? Мабуть, і серце у тебе залізне.
Та заспокойся і в крісло сідай. Хоч як боляче нам,
Глибоко в серці сховаймо свою ми журбу і скорботу.
Не допоможуть нічого найревніші сльози й ридання.
- 525 Долю таку вже богове нам, смертним, направили, нещасним, —
Жити весь вік у журбі, самі лиш вони безпечальні.
Глиняні глеки подвійні у Зевса стоять при порозі,
Повні дарів: нещастя — в одному, а в другому — блага.
Той, кому їх у суміші Зевс подає громовладний,
- 530 Інколи горя, а інколи й радості має зазнати.
Той же, кому тільки лихо пошле, здобуває ганьбу лиш,
Голод нужденний скрізь гонить його по землі богосвітлий,
От і блукає він скрізь, і в богів, і в людей у зневазі.
Так і Пелея боги дарами блискучими зроду
- 535 Обдарували; поміж людей він усіх виділявся
Щастям, багатством, ще й був владарем у мужів мірмідонських,
Смертний, дружиною мав од богів він богиню безсмертну¹.
Та недолю й йому приділили богове — не мав він
В домі своєму дітей, владущого роду нащадків.
- 540 Син у Пелея один лише, коротковічний; я й нині
Старості не доглядаю його й од вітчизни далеко
В Трої сиджу — і тобі, і дітям твоїм лиш на горе.
Чули ми, старче, раніше колись і ти був щасливий:
Скільки обмежує Лесбос, оселя Макарова², з моря,
- 545 З півночі ж — гори Фрігійські та хлань Геллеспонту безкрая —
Скрізь визначався ти, старче, як кажуть, синами й багатством.
Та як наслали на тебе це лихо богове небесні,

¹ Однією з дружин Пелея була морська німфа Фетіда.

² *Макар* — син бога вітрів Еола, міфічний володар острова Лесбос.

- Вічно під містом твоїм лиш січі та людоубивства.
Мушиш терпіти, журби не тримай безнастанної в серці,
- 550 Не допоможе нічого печаль за сином убитим —
Не воскресиш його, тільки ще більшого горя зазнаєш!»
В відповідь мовив йому староденний Пріам боговидий:
«Ні, я не сяду, годованцю Зевсів, допоки мій Гектор
Десь у наметі лежить непохований. Дай його швидше,
- 555 Хай я на власні очі побачу, а сам ти від мене
Викуп багатий прийми, що привіз я. Нехай він на радість
Буде тобі, щоб вернувсь ти до рідного краю щасливо,
Ти бо дав жити мені і сонячне бачити світло».
Глянув на нього спідлоба і мовив Ахілл прудконогий:
- 560 «Не досаждай мені, старче, бо вирішив серцем і сам я
Гектора тіло вернути, — від Зевса приходила з вістю
Мати до мене моя, від морського народжена старця.
Знаю-бо й те я, Пріаме, цього не сховаєш від мене, —
Хтось із богів тебе до кораблів супроводив ахейських.
- 565 З смертних ніхто б не насмілився, навіть юнак нерозважний,
В стан наш вступити — ні від сторожі б не міг він схватись,
Ані так легко затвори на брамах відсунути наших.
Тож не хвиліюй уже більше моє ти печалю серце,
Щоб у наметі цім, старче, хоч ти і з благанням приходиш,
- 570 Я не відмовив тобі і Зевсову б волю порушив».
Мовив він так, і, злякавшись, послухав старий тої мови,
Син же Пелєїв, як лев, за двері з намету подався,
Та не один, за ним поспішили соратників двоє —
Автомедонт благородний і Алкім, що їх поміж друзів
- 575 Більше від інших Ахілл шанував по Патроклі убитім.
Випрягли коней і мулів вони, від ярма одв'язавши,
І, до намету з окличником старця Пріама ввійшовши,
В крісло його посадили, і з міцноколісного воза
Викуп за голову Гектора зносити стали безцінний.
- 580 Два лиш плащі залишили вони і хітон добротканий,
Щоб, загорнувши в них тіло, додому його виряджати.
Сам же покликав служниць помити його й намастити,
Тільки десь далі поклавши, щоб сина Пріам не побачив.
Міг-бо не стримати гніву старий у засмученім серці,
- 585 Сина побачивши, сам же Ахілл, умить спалахнувши,
Зопалу вбить його міг би й порушити Зевсову волю.

- Тіло помили служниці, і, маслом його намастивши,
В чистий вгорнули хітон, і плащем його зверху накрили.
Потім Ахілл підняв його сам і, на мари поклавши,
- 590 З товаришами поставив на добре гембльованім возі.
Заголосивши тоді, до друга взивав він і мовив:
«О, не гнівися, Патрокле, як навіть в Аїді почувеш,
Що богосвітлого Гектора тіло віддав дорогому
Батькові я, — не нікчемний він дав мені викуп за нього.
- 595 Гідну й для тебе я долю із нього вділю, як належить».
Мовив це й знов до намету вернувся Ахілл богосвітлий.
Сів у крісло, оздоблене гарно, що встав був із нього,
При протилежній стіні, і так до Пріама промовив:
«Син твій, старче, померлий до тебе вернись, як велів ти, —
- 600 Вже він на марах лежить. На світанку його ти побачиш
І повезеш. А зараз пора про вечерю згадати.
Не забувала про їжу й сама пишнокоса Ніоба¹,
Що аж дванадцять дітей у неї загинуло в домі —
Шестеро дочок і шість синів у квітучому віці.
- 605 Стрілами тих юнаків Аполлон повбивав срібнолукий
В гніві на матір Ніобу, дівчат — Артеміда мислива,
Саме за те, що з Лето ясноликою хтіла рівнятись:
Двох бо дітей породила Лето, а у неї — багато.
Хоч їх лиш двоє було, а тих багатьох повбивали.
- 610 Дев'ять днів у крові ті валялися трупи, й ховати
Їх не було кому: всіх обертав у каміння Кроніон².
Тільки десятого дня їх небесні боги поховали.
Слізьми знеможена вкрай, про їжу згадала Ніоба.
Нині у скелях далеких, у горах безлюдних Сіпілу,
- 615 Де, як розказують, захисток мають для себе божисті
Німфи, що вздовж берегів Ахелою ведуть хороводи, —
В камінь богами обернена, там вона вічно сумує.
Отже, про їжу пора нам подумати, мій богосвітлий
Старче, встигнеш і потім оплакати милого сина,

¹ *Ніоба* — жінка царя Фів, Амфіона, маючи шість синів і шість дочок, вона возгордилася перед Лето, що мала тільки двох дітей: Аполлона й Артеміду. Розгнівана богиня пожалілася своїм дітям, які стрілами з луків убили всіх дітей Ніоби. У потрясінні від загибелі дітей Амфіон покінчив із життям, а сама Ніоба скам'яніла від горя, перетворившись на скелю біля гори Сіпіл.

² *Кроніон* — тобто Аполлон, син Крона.

- 620 В Трою привізши, і там многослізний він буде для тебе!»
Мовив і, скочивши, білу вівцю Ахілл прудконогий
Сам заколов; білували, як личить, і справили друзі,
М'ясо усе на шматки порубали й, рожнами проткнувши,
Смажити стали старанно й готове з рожнів познімали.
- 625 Автомедонт заходився ще й хліб на столі розставляти
В кошиках гарних, а м'ясо ділив сам Ахілл богосвітлий.
Руки до поданих страв одразу ж усі простягнули.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Довго Пріам Дарданід дивувався тоді із Ахілла,
- 630 Зросту його і красі, до богів бо усім був подібний.
Так же й Ахілл з Дарданіда Пріама собі дивувався,
Спостерігавши вигляд поважний і слухавши мову.
Як навітшались вони, один одного так споглядавши,
Перший промовив тоді староденний Пріам боговидий:
- 635 «Спати пусти мене швидше, годованцю Зевса, щоб, лігши,
Сном утішатись солодким могли ми на ложах спокійних.
Ні на хвилину повік не заплющував я над очима
З дня, коли духу позбувся мій син під руками твоїми.
Тільки стогнав я весь час і муки терпів незліченні,
- 640 В куряві й бруді з одчаю валяючись серед подвір'я.
Тільки ось нині я їжі спожив і вином іскрометним
Горло своє покропив, а то зовсім не їв я нічого».
Так він сказав. Ахілл тоді друзям звелів і служниціям
Ліжка стелить в передсінку, пурпурними їх подушками
- 645 Викласти, ще й килимами чудовими постіль заслати
І покривала вовняні подать їм укритися зверху.
Вийшли із світлом ясним у руках із покоїв служниці
Й два для них ложа небавом старанно вони постелили.
З жартом звернувся тоді до Пріама Ахілл прудконогий:
- 650 «Ляжеш ти, старче мій любий, знадвору, щоб часом з ахеїв
Хтось не ввійшов сюди радитись, — часто до мене заходять
Радити раду мужі, як звичай того вимагає.
Тож, як у птьмі нічній хто-небудь тебе тут побачить
І Агамемнону¹ зразу ж розкаже, людей вожаєві,
- 655 Може, напевно, затриматись видача мертвого сина,
Ти ж мені нині усе розкажи і повідай одверто:
Скільки ти днів богосвітлого Гектора маєш ховати,

Щоб не виходив на битву я сам і воїнів стримав».
В відповідь мовив йому староденний Пріам боговидий:

660 «Якщо даси нам ховать богосвітлого Гектора тіло,
Ласку цим нині ти явиш до мене, Ахілле:
Замкнені ми в Іліоні, ти знаєш, а дерево треба
Здалеку, з гір нам возить, та й трояни залякані дуже.
Дев'ять би днів нам хотілось оплакувать Гектора в домі

665 І поховать на десятий та справити тризну для люду.
На одинадцятий — пагорб насипати зверху могильний,
А на дванадцятий — бій відновити, якщо вже так треба».
Знову йому відповів прудконогий Ахілл богосвітлий:
«Хай так і буде, старче Пріаме, як ти того хочеш.

670 Я припиняю війну на час, що його зажадав ти».
Мовивши це, правицею руку він біля зап'ястя
Стиснув ласкаво, щоб острах у нього розвіяти в серці.
В передпокої небавом і спати вони полягали —
Старець Пріам і окличник — з думками розумними в грудях.

(Переклад із давньогрецької Бориса Тена)

1. Охарактеризуйте образ Пріама.
2. Що вплинуло на рішення Ахілла? Чому він припинив війну на деякий час?
3. Які людські риси втілено в образах античних героїв?

Російський художник **Олександр Іванов** (1806–1858) створював картини на сюжети античної і біблійної міфології. Одна з них — «Пріам благає Ахілла віддати тіло Гектора». Митець відтворив найдраматичніший момент, коли горе батька вплинуло на невблаганного Ахілла й він зглянувся над ним.

О. Іванов. Пріам благає Ахілла віддати тіло Гектора. 1824 р.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- «Іліада» та «Одіссея» належать до героїчного епосу, автором цих поем вважають легендарного співця Гомера.
- Основу «Іліади» становлять міфи троянського циклу.
- В образах богів і героїв утілено уявлення давніх греків про світ, природні явища, людські характери.
- Персонажі, які відзначаються відвагою, вірністю обов'язку й силою, ідеалізуються.

Особливості розвитку та види лірики в Стародавній Греції

У Стародавній Греції замість звичного для нас терміна «лірика» існувало поняття «меліка» (від *мелос* — пісня). А лірикою давні греки називали тільки ті пісні, що виконувалися в супроводі струнного інструмента — ліри. Її винахід приписували богу Гермесові. Крім того, деякі ліричні жанри супроводжувалися звуками флейти, наприклад елегія.

Залежно від способу виконання віршів — декламація чи спів — античні митці виокремлювали лірику *декламаційну* та *пісенну* (мелос). Пісенна лірика поділялася на *хорову* та *сольну*, що виконувалася окремим співцем.

У класичний період розвитку давньогрецької літератури відбувається бурхливий розквіт лірики. Визначними представниками мелосу (пісенної лірики) були *Алкей*, *Сапфо*, *Анакреонт*, *Піндар*, а декламаційної лірики — *Тіртеї*, *Архілох*, *Солон* та ін.

Пізніше «лірика» стала узагальненим поняттям для цілої групи жанрів, а в сучасному значенні — це рід літератури.

Ерато, муза любовної поезії. *Скульптура.*
II ст. н. е.

Слово *лірика* походить від назви музичного інструмента «ліра», а слово *музика* — від назви «муза» (у міфах музи є супутницями бога мистецтв Аполлона). Згідно з уявленнями давніх греків, лірикою опікувалися три музи: Полігімнія — муза гімнів, урочистих пісень на честь богів і героїв; Ерато — муза любовної поезії; Евтерпа — покровителька власне лірики.

Тіртеї

друга половина VII ст. до н. е.

Одним із виразників патріотичного духу давніх греків був поет *Тіртеї*. У його біографії, як і в житті інших давньогрецьких поетів, багато невідомого. За переказами, він був афінянином, звичайним шкільним учителем, слабким фізично, та ще й кульгавим. Афіняни послали його на допомогу спартанцям, щоб поглузувати з них, коли вони, за вказівкою дельфійського оракула, попросили в афінян допомоги у війні із сусідньою Месенією. Але Тіртеї виявився ціннішим за численне військо. Своїми бойовими піснями він підняв дух воїнів, які невдовзі здобули перемогу. За деякими джерелами, Тіртеї був

спартанським вождем, поетом і воїном одночасно. Проте ким би не був митець насправді, він — вірний син своєї вітчизни.

Тіртею приписують різні твори в жанрі елегії, зокрема «Добре вмирати тому...».

«ДОБРЕ ВМИРАТИ ТОМУ, ХТО, БОРОНЯЧИ РІДНУ КРАЇНУ...»

Спарта була містом-державою в Стародавньої Греції, яка часто воювала з різними племенами й іноземними загарбниками. Там була створена специфічна система виховання й кодексу спартанського героя — мужнього й сильного воїна, відданого державі. Поезія Тіртея належить до декламаційної лірики. Вірш «Добре вмирати тому...» утілює ідею єдності народу. Митець закликає до спільного героїзму заради вітчизни. Померти в перших рядах за батьківщину — ось найвищий подвиг. У творі Тіртея відображено ідеали Спарти — доблесть, героїзм і відданість інтересам держави.

Добре вмирати тому, хто, боронячи рідну країну,
Поміж хоробрих бійців падає в перших рядах.
Гірше ж немає нічого, як місто своє і родючі
Ниви покинуть і йти жебракувати в світі,
З матір'ю милою, з батьком старим на чужині блукати,
Взявши з собою діток дрібних і жінку смутну.
Буде тому він ненависний, в кого притулку попросить,
Лихо та злидні тяжкі гнатимуть скрізь втікача.
Він осоромить свій рід і безчестям лице своє вкриє,
Горе й зневага за ним підуть усюди слідом.
Тож як справді не знайде втікач поміж людом ніколи
Ані пошани собі, ні співчуття, ні жалю —
Будемо батьківщину і дітей боронити відважно.
В битві поляжемо ми, не пожалієм життя.

(Переклад із давньогрецької Григорія Кочура)

1. Прочитайте рядки, у яких висловлено ідею вірша. Сформулюйте її своїми словами.
2. Про яке найбільше нещастя йдеться у вірші?
3. Чому автор уживає займенник *ми*? Поясніть свою думку.
4. Знайдіть в українському перекладі метафори, розкрийте їх роль у тексті.

Напишіть твір про героїв України (минувшини або сьогодення), використавши цитати з вірша Тіртея.

Сапфо

VII–VI ст. до н. е.

Сапфó походила з аристократичної родини. Вона була дружиною знатного вельможі Керколая, народила доньку Клеїду, яку дуже любила й присвятила їй багато віршів. Під час гонінь на аристократію мусила залишити рідну домівку й шукати притулку на острові Сицилія, але потім знову повернулася на батьківщину. На острові Лесбос вона створила поетично-музичну школу для багатих і знатних дівчат, яку називали *будинком муз*. Гурток Сапфо став своєрідним мистецьким осередком, де за допомогою краси молоді еллінки вчилися пізнавати світ і порухи своєї душі. Сапфо називали *десятою музою*, часто зображали на вазах, у скульптурі. Її культ сягнув далеко за межі острова Лесбос.

Її твори наближені до жанру народної пісні. У них розкриваються особисті переживання та почуття. Центральна тема поезій мисткині — кохання, яке змальоване в різних барвах і відтінках. Уперше у світовій літературі про це почуття розповіла жінка — пристрасно й водночас дуже тонко та шляхетно.

Згідно з давньою легендою, вона кинулась у море від нерозділеного кохання до юнака Фаона. Проте, незважаючи на трагічний ореол образу, Сапфо залишилася в історії літератури як поетеса, котра розкрила красу кохання.

Рафаель. Сапфо.
1510–1511 рр.

«БАРВНОШАТНА ВЛАДАРКО, АФРОДИТО...»

Вірш присвячений Афродіті (Венері). Згідно з античним міфом, Афродіта народилася з морської піни, а там, де вона ступала, виростали трави та квіти. У вірші згадується також Пейто — богиня умовляння, переконування, супутниця й помічниця Афродіти й Гермеса.

Барвношатна владарко, Афродіто,
Дочко Зевса, підступів тайних повна,
Я молю тебе, не смуги мені ти
Серце, богине,

Але знов прилинь, як колись бувало:
 Здалеку мої ти благання чула,
 Батьківський чертог кидала й до мене
 На колісниці
 Золотій летіла ти. Міцнокрила
 Горобина зграя, її несучи,
 Над землею темною, наче вихор,
 Мчала в ефірі.
 Так мені являлася ти, блаженна,
 З усміхом ясным на лиці безсмертнім:
 «Що тебе засмучує, що тривожить,
 Чом мене кличеш?
 І чого бажаєш бентежним серцем,
 І кого схилити Пейто повинна
 У ярмо любовне тобі? Зневажив
 Хто тебе, Сάпфо?
 Хто тікає — скрізь піде за тобою,
 Хто дарів не взяв — сам дари нестиме,
 Хто не любить нині, полюбить скоро,
 Хоч ти й не схочеш...»
 О, прилинь ізнов, од нової туги
 Серце урятуй, сповни, що бажаю,
 Поспіши мені, вірна помічнице,
 На допомогу.
 (Переклад із давньогрецької Григорія Кочура)

Каллімаха. Афродіта.
 Скульптура. Римська
 копія грецької статуї.
 V ст. до н. е.

У грецькій міфології *Афродіта* — богиня краси, кохання, весни й життя. Вона допомагала тим, хто прагнув любові, і карала тих, хто уникав кохання. В образотворчому мистецтві створено багато зображень Афродіти.

1. Чому і з яким проханням звертається лірична героїня до Афродіти?
2. Як героїня умовляє богиню? Наведіть художні засоби.
3. Яку роль відіграє образ Пейто у творі?

Створіть словесний портрет героїні Сапфо (усно або письмово).

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- У давньогрецькій ліриці відображені особливості колективної та індивідуальної свідомості.
- Давньогрецька лірика поділяється на *декламаційну* та *пісенну* (а пісенна — на *хорову* й *сольну*).
- Основою ліричних творів грецьких поетів є міфи, людські почуття та історичні події.

Давньогрецький театр

1. Що ви знаєте про театр? Як часто ви буваєте в ньому? Які вистави дивилися?
2. Розкажіть про внутрішню побудову театру.

Поклоніння богу Діонісові й іншим богам (Корі, Деметрі) на території Стародавньої Греції в VII–VI ст. до н. е. спричинило народження драми як роду літератури й виникнення театру. Грецький поет *Феснід* першим у своїх творах використав актора-декламатора, який розпочав діалог із хором. Пізніше *Есхіл* додав до хору другого актора-декламатора, а *Софокл* — третього. Так були закладені засади театру.

У давнину не було спеціальних приміщень для вистав, але починаючи з V ст. до н. е. для них стали будувати спеціальні майданчики. Вистави створювали на міфологічні й історичні сюжети. Усі ролі виконували чоловіки, хор теж був лише чоловічим (від 12 до 15 осіб). Крім офіційного, існував також античний народний театр, у якому виступали мандрівні комедіанти. Вони розігрували дійства (переважно сатиричні) на площах і не завжди в масках.

Основними жанрами давньогрецької драми були *трагедія* та *комедія*. Етимологія слова *трагедія* пов'язана з античними культовими обрядами, сценічними розігруваннями міфу, неодмінним атрибутом яких був цап (з грецьк. *tragōs* — козел).

Як правило, давньогрецька трагедія розпочиналася з *прологу* (*декламації*), потім виходив хор із піснею (*народ*), а далі йшли *епізодії* (*епізоди*), що переривалися час від часу піснями хору (*стасими*). Остання частина трагедії — заключний *стасим* і вихід акторів і хору (*ексод*). Отже, хорові пісні розділяли трагедію на частини, що в сучасній драматургії називаються *актами*. Кількість частин була різною навіть в одного автора. Протягом вистави хор не залишав свого місця: він сприяв акторам у розкритті змісту трагедії, давав оцінку вчинкам і почуттям персонажів із точки зору моралі того часу.

Діоніс із Силеном
і Менадою.
Кераміка.
Приблизно IV–V ст. до н. е.

Оскільки хор постійно знаходився на сцені, а декорацій тоді ще не використовували, у давньогрецькій трагедії панував принцип єдності часу, місця та дії, тобто всі події мали відбуватися в одному місці й протягом одного дня. Про події, які виходили за межі цього часу й простору, розповідали так звані вісники. До речі, Евріпід придумав оригінальну розв'язку для трагедії — *deus ex machina* («бог із машини»), тобто якась несподівана сила (бог), яка з'являлася ззовні, у фіналі вирішувала всі конфлікти п'єси (для цього використовувалися механізми, що давали можливість акторам «літати», «спускатися з небес», «творити дива»).

Розвиток давньогрецької рабовласницької демократії сприяв появі нового драматичного жанру — *комедії*, яка розпочинає свій відлік від творчості *Аристофана* на межі V–IV ст. до н. е. Поняття «комедія» утворилося від грецьких слів *kōmōdia*, *kōmos* — весела процесія та *ode* — пісня. Засади комедії були закладені на острові Сицилія, а потім вони утвердилися в Афінах.

Змістом комедії стає не міф або історичне минуле, а реальне життя. У ній використовували фольклорні джерела (пісні, драматизовані дії), надаючи їм викривального змісту. Важливою особливістю давньогрецької комедії була абсолютна свобода й право автора на висміювання окремих громадян чи негативних явищ. У ті часи комічні персонажі поставали не як індивідуальності, а як певні соціальні типи, що відтворювалося за допомогою масок. На сцені з'явилися шахраї, користолюбці, безсоромні чиновники, довірливі дурні, демагоги-філософи та ін. Але в комедіях діяли й позитивні герої — звичайні люди, дрібні землевласники, котрі втілювали уявлення про народну мораль.

Серед давньогрецьких драматургів відбувалися змагання, а під час визначення переможця враховували думку публіки. Особливою популярністю користувалися твори *Есхіла*, *Софокла*, *Евріпіда*.

Театр Діоніса в Афінах був розташований просто неба, на схилі Акрополя (верхня частина міста). Цей театр міг умістити до 17 тис. глядачів (половина населення Афін того часу). Він складався з таких основних частин: *оркестри* (місце перед сценою для гри акторів), де розміщалися хор і жертвник богу Діонісові; *театрону* (місця для глядачів), де в першому ряду стояло крісло для жерця Діоніса; *скєни* (споруди позаду оркестри), де перевдягалися актори, а перед сценою знаходився *проскєний* — дерев'яний фасад або особлива декоративна стіна. З обох боків проскєнія були проходи для публіки. За цією схемою будували всі давньогрецькі театри.

Театр Діоніса. м. Афіни (Греція).
Сучасне фото

1. Розкажіть про походження давньогрецького театру.
2. Які жанри панували в ньому? Використовуючи літературознавчий словник, дайте їхнє визначення й назвіть представників у літературі Стародавньої Греції.
3. Які елементи будови сучасного театру походять від давньогрецького?

Есхіл

приблизно 525–456 рр. до н. е.

Пригадайте міфічного титана Прометея, образ якого став вічним. Охарактеризуйте його на підставі прочитаного міфу. Поміркуйте, які його якості приваблювали митців різних часів.

Творчість *Есхіла*, якого називають «*батьком трагедії*», засвідчує розквіт давньогрецької трагедії. Його життя наповнене бурхливими подіями: він брав участь у греко-перській війні, був учасником битви під Марафоном. Усе життя зброєю й словом боровся проти деспотії влади, відстоював принципи демократії, проголошені в давньогрецькому полісі. Останні роки життя митець провів на Сицилії.

У трагедіях Есхіла відтворене глибоке розуміння автором життя суспільства й окремої людини. Давньогрецький драматург зробив театр засобом виховання своїх співгромадян на прикладах боротьби сильних особистостей із тиранією та несправедливістю. Своїх сучасників, для яких авторитет богів був непохитним, він спонукав співчувати героям-богоборцям.

Есхіл створив майже 80 драматичних творів, із них до наших днів дійшло повністю лише 7. Трагедії «Прометей закутий», «Прометей вогненосний» і «Звільнений Прометей» належать до циклу про титана.

Драматургічні новації митця докорінно змінили давньогрецький театр, наблизили його до сучасного театрального мистецтва. Саме він увів у дію другого актора, що сприяло зростанню ролі діалогу, посилило напруженість дії й поглибило трагічний конфлікт. Есхіл значно розширив тематику й проблематику п'єс, осучаснив костюми акторів і механізував театральну сцену.

Образ Прометея в поемі «Кавказ» Т. Шевченка став символом духовної сили, мужності й нескореності народу в його прагненні до волі. Лесю Українку називають *дочкою Прометея*, бо вона теж часто використовувала цей образ, уважаючи його безсмертним прикладом жертвності заради високих ідеалів («В катакомбах» та ін.). Борис Грінченко пов'язував образ Прометея з мріями про майбутнє українського народу: «*О, коли ж цей час*

буде, коли нарешті Прометей свої кайдани розіб'є і вб'є хижого птаха — і, гордий і могутній, поведе нас до безсмертя? Коли? Не знаю! Але моє серце каже мені, що буде цей час, буде!»

ПРОМЕТЕЙ ЗАКУТИЙ

Трагедія
(Фрагменти)

Скориставшись популярним в Елладі міфом про Прометея, Есхіл створив узагальнений образ тираноборця, символ людського пориву до прогресу й істини. У творі Есхіла розпочинається шлях вічного образу на різних етапах розвитку світової літератури.

Для сюжету трагедії «Прометей закутий» митець обрав події, які відбулися після того, як Прометей, незважаючи на заборону Зевса, подарував людям вогонь, науки, ремесла й мистецтво. У центрі сценічної дії — оцінка Прометеевого благодіяння. Олімпійці — Гефест і Океан — співчують титану, але не наважуються стати на його захист. Перед Владою й Силою (це теж дійові особи трагедії) Прометей не виказує своїх почуттів. Лише на самоті він гірко ридеє над своєю тяжкою долею. Прометея змушує страждати підступність Зевса, якому він допоміг стати царем над богами. В епісодях, які передбачають діалоги героїв, Прометей веде бесіди з хором, Океаном, дівчиною Іо, долі яких теж свідчать проти Зевса. Прометей — це титан духу й невтомного богоборства. У його словах: «Свого нещастя на негідне рабство я / Не промінюю», — звучить сила непересічної особистості, яка свідомо обирає шлях страждання замість спокійного, але рабського існування.

Г. Моро. Прометей.
1868 р.

Для твору Есхіла характерні ознаки трагедії: 1) в основі сюжету — трагічний конфлікт особистості, яка бажає втілити високі прагнення, з неможливістю їх реалізації; 2) конфлікт пов'язаний не з буденністю, а з важливими проблемами буття; 3) події важливі, доленосні, значущі для суспільства, світу, особистості; 4) герой — сильна особистість, борець, бунтівник, протиставлений іншим персонажам, світу, усталеним традиціям; 5) утвердження високих ідей, моральних якостей на протипагу несправедливості, злу; 6) напружений сюжет і дія, що відтворюють гостроту конфлікту; 7) схильність до філософських узагальнень; 8) специфічні особливості (поетика): пафосні монолози та діалоги; 9) велика увага приділена характеристиці головного героя; 10) трагічний фінал, безвихідь.

ПРОЛОГ

Скеляста гірська пустеля. Три божества — Гефест з молотом і ланцюгом у руках, Влада й Сила — підводять в'язня Прометея до скелі.

Гефест

(...) Ой леле, з мук я плачу Прометеевих!

Влада

То ти над ворогом ридаєш Зевсовим?
Не довелось би й над тобою плакати.

Гефест

Очам нестерпне бачиш ти видовище.

Влада

70 Я бачу, що приймає він заслужене.
Та ланцюгами й ребра обв'яжи йому.

Гефест

Я знаю й сам, що треба, — не наказуй-бо.

Влада

Наказувати буду, ще й покрикну я.
Схилися вниз і в кільця гомілки закуй.

Гефест

75 Готово! Це зробити — невелика річ.

Влада

Прикуй тепер і ноги процвяховані, —
Суддю в цій справі матимеш суворого.

Гефест

Із постаттю твоєю схожа й мова ця.

Влада

80 Сам — будь ласкавий, а моєю гнівністю
І вдачею твердою не кори мене.

Гефест

Ходімо звідси, — тож увесь у путах він.

Влада (до Прометея)

Тепер зухвальствуй і кради богів дари
Для тих недовгоденних! З тяжких мук твоїх
Здолають, може, смертні увільнять тебе?

85 Даремно Прометея прозорливого
 Им'я ти маєш — сам бо потребуєш ти
 В недолі Прометея-визволителя.

Гефест, Влада й Сила відходять.

Прометей

(сам)

Ефіре божественний! О джерела рік!
 О бистрокрилі вітри й незліченної
 90 Морської хвилі гомін! Земле, мати всіх,
 І всевидючий сонця круг, — вас кличу я,
 Погляньте, що — сам бог — я від богів тепло!
 Подивіться, ганебне яке
 Мордування довгі тисячі літ
 95 Терпітиму я!
 Безчесні які мені вигадав пута
 Блаженних богів новий володар.
 Ой горе! З теперішніх мук і майбутніх
 Я ридаю... Коли ж буде край
 100 Безберезному цьому стражданню?
 Що мовлю я! Прийдешнє все виразно я
 Передбачаю завжди, й несподіваних
 Нещастя нема для мене, — отже, легко
 Повинен долю зносити присуджену:
 105 То — нездоланна сила Неминучості.
 Та як мені мовчати й як повідати
 Про долю нещасливу! Дав-бо смертним я
 Почесний дар — за це мене й засуджено:
 В сухім стеблі сховавши, джерело вогню
 110 Я переніс таємно, й людям сталося
 Воно на всі мистецтва їх навчителем.

П. Тичинін.
 Прометей.
 1981 р.

Оцей-бо злочин я тепер покуюю,
 В кайданах лютих просто неба висячи. (...)
(Переклад із давньогрецької Бориса Тена)

Хор Океанід і сам Океан висловлюють співчуття Прометееві, порівнюють його страждання з муками Атланта, який тримає на своїх плечах небесний купол. Хор умовляє Прометея скоритися.

Епісод перший

СТАСИМ ПЕРШИЙ

Прометей

- (...) Не думайте, що то з сваволі й гордоців
 Мовчу я, — в грудях серце розривається,
 Коли погляну на оцю ганьбу свою!
 Хто, як не я, новітнім божествам оцим
- 440 Розподілив почесної судьби дари?
 Мовчу вже, ви бо знаєте й самі про це, —
 Ось про недолю смертних ви послухайте:
 То я ж їм, дітям нетямущим, розум дав,
 Я наділив їх мудрою розважністю.
- 445 Не для докору людям це розказую, —
 Лише щоб силу показати дарів моїх.
 Вони раніше й дивлячись не бачили
 І слухавши не чули, в соннім маренні
 Ціле життя без просвітку блукаючи.
- 450 Не знали ні теслярства, ні підсонячних
 Домів із цегли, а в землі селилися,
 Мов комашня моторна, десь у темряві
 Печер глибоких, сонцем не осяяних.
 І певної ще не було прикмети в них
- 455 Для зим холодних, і весни квітучої,
 І золотого літа плодоносного.
 Весь труд їх був без тями. Таємничий схід
 І захід зір небесних пояснив я їм.
 З усіх наук найвидатнішу винайшов
- 460 Науку чисел, ще й письмен сполучення
 І творчу дав їм пам'ять — цю праматір муз.
 І в ярма перший уярмив тварини я,
 Щоб у важкій роботі, приневолені,
 Людей своїми заступили спинами.

- 465 Я віжколюбних коней в колісниці впріг —
 Забагатілих розкошів оздоблення.
 Хто, як не я, для мореплавців вигадав
 Між хвиль летючі льнянокрилі повози?
 Для смертних всі знаряддя ці я винайшов,
 470 Собі ж, бездольний, не знайду я способу,
 Як із біди своєї увільнитися.

Хор

- Вже й розум губиш у ганебних муках ти!
 Немов поганий лікар недосвідчений,
 Що сам захворів, блудиш і сумуєш ти,
 475 Собі самому ліків не знаходячи.

Прометей

- Та вислухайте далі, і здивуєтесь,
 Які я мудрі винайшов умілості
 Й мистецтва, — з них найважливіші ось які:
 Хто занедужав, ні пиття цілющого
 480 З трави-гойниці, ні мастей не знаючи,
 Без допомоги загинув лікарської, —
 Я їх навчив вигойні ліки змішувать,
 Щоб цим перемагати всякі хворості.
 Для них я різні віщування способи
 485 Установив, і перший сни я визначив,
 Що справджуються; роз'яснив я значення
 Прикмет дорожніх, і таємних висловів,
 І льоту хижих, кривопазуристих птиць —
 Яка на добре чи на зле провісниця;
 490 Усі пташині з'ясував я звичаї —
 І як живе з них кожна й чим годується,
 Яка в них ворожнеча і любов яка.
 Я показав, якими мають нутроці
 У жертви бути, щоб богам подобатись,
 495 Якими — жовчі і печінок кольори.
 Товстенні стегна попаливши й тельбухи
 Тварин жертовних, викрив перед смертними
 Я потаємну вмлість передбачення
 В огнистих знаках, ще ніким не бачених.
 500 Це все — від мене. Хто посміє мовити,
 Що глибоко попід землею сховані
 Скарби — залізо, мідь, срібло і золото —
 Він на вигоду людям, а не я, знайшов?
 Ніхто, крім тих, хто безсоромно хвастає.

505 А коротко сказати, то довідайтесь:
Від Прометея — всі в людей умілості.

Хор

Про смертних не турбуйся понад міру ти.
І не занедбуй у нещасті сам себе, —
Ми певні, що, звільнившись із кайданів цих,
510 Ти перед Зевсом міццю не поступишся.

Прометей

Всевадна Доля вирок не такий дала, —
Ще безліч муки й катувань ще тисячі
Я перетерплю, поки з пут цих визволюсь:
Безсила вмілість перед Неминучістю.

Хор

515 А хто стерничий тої Неминучості?

Прометей

Три Мойри і всепам'ятні Еринії.

Хор

Невже сам Зевс їм силою поступиться?

Прометей

Йому своєї долі не уникнути (...).

(Переклад із давньогрецької Бориса Тена)

1. Чому Прометей допоміг людям? Як він це пояснює у своєму монолозі?
2. Розкрийте сутність благодіянь Прометея.
3. Яку роль у трагедії відіграє хор океанід?

ДИСКУСІЯ

У чому полягає нове тлумачення Есхілом міфу про Прометея?

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- Есхіл — «батько трагедії», він здійснив новації в галузі жанру (увів другого актора, розширив тематику й проблематику, змінив театральну сцену).
- У трагедії Есхіла «Прометей закутий» міф набув нового звучання.
- В образі Прометея в Есхіла втілена ідея тираноборства, духовної сили й незламності духу.

Література Стародавнього Риму

«Золота доба» давньоримської літератури

1. Покажіть на мапі Італію, Рим.
2. За допомогою Інтернету підготуйте презентацію «Пам'ятки Стародавнього Риму».

Римська література виникла пізніше за грецьку. Перші її твори датовані III ст. до н. е. Особливістю розвитку римської літератури було те, що вона скористалася здобутками давньогрецької культури. Навіть римських богів ототожнювали з грецькими: Юпітер — Зевс, Юнона — Гера, Нептун — Посейдон, Венера — Афродіта, Діана — Артеміда, Мінерва — Афіна тощо. Однак, використовуючи давньогрецькі образи, сюжети й мистецькі форми, римляни переосмислювали їх по-своєму.

Головний пафос римської літератури визначають загальнодержавні ідеали. Державні інтереси римляни ставили понад усе, тому римська література сповнена високого громадянського змісту. Водночас у ній оспівується й індивідуальне світовідчуття. Римські письменники створили яскраві образи своїх сучасників, людей бурхливої і неспокійної доби, яким притаманні сильні пристрасті й почуття.

Літературу ранньої імперії (періоду правління Октавіана Августа) називають «золотою добою» давньоримської літератури, бо саме в цей час вона досягла вершин свого розквіту. Імператор Октавіан Август зосередив у своїх руках усю владу в Римській державі. Однак він розумів значення художнього слова в суспільстві, тому всіляко підтримував і наближав до себе митців.

У «золоту добу» провідне місце посіла поезія — *епічна* й *лірична*. *Публій Вергілій Марон* увійшов в історію літератури як автор трьох славетних творів: «Буколіки», «Георгіки», «Енеїда». Використовуючи досвід Гомера, Вергілій утверджував ідеї Римської держави, прославляв образ героя-громадянина, надавав міфам сучасного значення.

Вергілій з Кліо і Мельпоменою.
Мозаїка. Туніс. III ст.

Квінт Горацій Флакк увійшов у літературу спочатку як автор віршів (*еподів* чи *ямбів*), у яких у жартівливій формі розповідалося про події реального життя. Водночас Горацій писав і *сатири* (або *бесіди*) — твори на філософсько-моральні й естетичні теми. Однак особливо він прославився своїми *одами* (сам автор називав ці твори *піснями*, а *одами* їх назвали пізніше античні поети), кожна з яких містить звернення до божества, певної особи чи групи осіб і побудована у формі монологу чи діалогу.

Серед ліричних жанрів чільне місце в римській літературі посідає жанр *елегії*, представниками якого були *Гай Корнелій Галл*, *Альбій Тібулл*, *Секст Проперцій*. Почесне місце в цьому ряду належить *Публію Овідію Назону*, видатному поетові «золотої доби». Любовні елегії Овідія читали всі — від простих громадян до імператора. Однак головним своїм твором поет уважав «*Метаморфози*», провідна тема якого — перетворення всього живого: людей на рослини, тварин, зірки, струмки тощо. Овідій прагнув пояснити все, що відбувається у світі, тому оповідь охоплює період з початку створення богами людства до правління римських імператорів. У «Скорботних елегіях» Овідія висловлюється велика любов до Риму, рідної батьківщини.

Літературний гурток Гая Цільнія Мецената, куди входив і Вергілій, став провідником «офіційного напрямку» в літературі. Меценат, з допомогою якого імператор Октавіан Август намагався впливати на поезію, увійшов в історію. Його ім'я в європейських мовах стали вживати в значенні «багатий і безкорисливий покровитель мистецтва».

1. Коли виникла давньоримська література? Розкрийте її співвідношення з давньогрецькою.
2. Які теми й ідеї переважали в давньоримській літературі?
3. Який період називають «золотою добою» давньоримської літератури?
4. Назвіть видатних представників і жанри давньоримської літератури.

Вергілій (Публій Вергілій Марон)

70–19 рр. до н. е.

Публій Вергілій Марон народився в 70 р. до н. е. поблизу м. Мантуї (Італія). Батько його був заможною людиною. Про матір митця нічого не відомо. Коли хлопцеві виповнилося 15 років, батько відправив його навчатися в Рим до відомого педагога Епідія. Вступ до цієї школи, де вчилися вихідці із знатних сімей, свідчить про те, що батько Вергілія належав до вищої верстви. До речі, тут здобував освіту й Октавіан Август. Він був молодшим за Вергілія на шість років, проте, оскільки навчання тривало довго, можна припустити, що поет уже в школі познайомився з ним. Октавіан Август усе життя опікувався Вергілієм, ставився до нього з великою приязню.

Юнак вивчав філософію, багато читав, цікавився медициною й математикою. Батько хотів, щоб він став адвокатом, бо ця професія відкривала шлях до державних посад. Але Вергілій мав власні уявлення про майбутнє. У 45 р. до н. е.

юнак переїхав до Неаполя й став власником невеличкого маєтку, де займався літературною працею.

На очах поета відбулося багато історичних подій: смерть Цезаря, громадянські війни, боротьба за владу між римськими імператорами. Але що б не відбувалося довкола, Вергілій не забував свого головного призначення — поезії.

До нас дійшли три основні твори Вергілія: «*Буколіки*» — про мирне сільське життя (бл. 42–39 рр. до н. е.), «*Георгіки*» — про землеробську працю (36–29 рр. до н. е.) і «*Енеїда*» — про заснування Римської держави (26–19 рр. до н. е.).

Вергілій помер у 19 р. до н. е. в м. Неаполі (Італія).

Використовуючи сюжет «Енеїди» Вергілія, український письменник І. Котляревський написав поему «Енеїда». Її значення полягає в тому, що в ній уперше в художній літературі створено образ українського народу, відображено його звичаї і характер. Письменник утверджує єдність українства, що стане запорукою світлого майбутнього.

А. Базилевич. Еней із військом. 1967 р.

ЕНЕЇДА

Поема

(Фрагменти)

Поема складається з 12 книг і розповідає про діяння родоначальника римського народу — троянця Енея, сина Анхіза та богині Венери. Міф про переселення Енея в Лациї був добре знаний сучасниками Вергілія, але поет першим надав йому художньої завершеності.

У сюжеті «Енеїди» традиційно виокремлюють дві частини: Еней мандрує, а потім воює в Італії. У першій книзі йдеться про те, як Еней зі своєю флотилією наближається до Італії. Розгнівана Юнона посилає страшну бурю. Кораблі розкидані по всьому морю, їхня доля невідома. Далі розповідається про події на Олімпі: Юпітер відкриває Венері майбутню долю Енея та його нащадків аж до часів Августа, віщує велич Римської держави. Потім події із земного життя героїв, як і в Гомера, переплітаються з подіями, що відбуваються на Олімпі.

Щастя всміхнулося Енеєві. Він із своїми супутниками потрапляє до Карфагена, який заснувала Дідона. Вона співчуває нещастям Трої, тому гостинно приймає троянців. Особливе враження на неї справила доля Енея. Увечері, під час бенкету, вона просить його розповісти про поневіряння. Цією експозицією завершується перша книга. *Основна тема* — Рим і його велич — простежується від самого початку твору й далі.

Розповідь Енея звучить у другій і третій книгах «Енеїди». Друга книга присвячена падінню Трої. Згадується троянський кінь, загибель троянських

героїв, царя Пріама. Ідеться й про те, як Еней виносить на плечах свого батька, Анхіза, як до нього приєднуються інші троянці.

У третій книзі розповідається про блукання Енея світом. На кожній зупинці подорожі Енеєві сниться віщий сон або провидці віщують йому подальшу долю.

У четвертій книзі розповідається про кохання Дідони до Енея. Вона покохала його за страждання й високі моральні якості. Кохання могутньої цариці, засновниці міста Карфагена, сприяє возвеличенню образу Енея у творі. Дідона переживає конфлікт обов'язку й почуття (вона дала обітницю покійному чоловікові). Це призводить до трагедії. Боги нагадують Енеєві про його велику місію, і герой залишає Карфаген. Не маючи сил перенести розлуку, Дідона вкоротила собі віку — убиває себе мечем, який їй подарував Еней, а потім її тіло палає у вогні.

П'ята книга «Енеїди» знову нагадує гомерівські поеми. Еней, прибувши до Сицилії, улаштовує ігри на роковини смерті Анхіза. В «Іліаді» Гомера йшлося про ігри на честь поховання Патрокла. Ця тема була актуальною за часів імперії. Імператор улаштовував змагання серед знатних молодиків, уважаючи це старовинною традицією.

У шостій книзі Еней робить зупинку поблизу міста Кум. Неподалік, за легендами, знаходився вхід до царства мертвих. Пророчиця Сивілла провіщає Енеєві боротьбу, яка чекає на нього в Лації, а потім супроводжує його в царство мертвих для зустрічі з Анхізом. У Гомера Одиссей також спускався в царство мертвих. Однак у Вергілія цей мотив набуває зовсім іншого змісту. Анхіз провіщає Енеєві майбутню славу й боротьбу за утвердження Римської держави. Фактично пророцтво Анхіза — це гімн на честь Риму.

Друга частина поеми присвячена війнам (книги 7–12). Вона містить легенди й факти з італійської давнини й перегукується з «Іліадою». Еней асоціюється з гомерівським Ахіллом. Укріпившись на зайнятій троянцями землі поблизу гирла річки Тибр, Еней уклав угоду з царем латинян Латинном. Він погодився віддати за нього дочку Лавінію, яка раніше була обіцяна Турнові. Це й стало причиною війни. Заключена сцена битви Енея з Турном побудована за зразком битви Ахілла й Гектора. Еней перемагає, він готовий помилувати переможеного ворога, однак помічає на його плечі пов'язку загиблого Палланта і, як Ахілл, що помстився за смерть Патрокла, убиває Турна одним ударом меча.

В образі Енея знаходимо всі риси епічного героя. Він — хоробрий, сміливий, мужній. Але, на відміну від персонажів героїчного епосу, які звикли діяти переважно мечем, Еней наділений великим розумом. Він проводить переговори,

*Л. Джордано. Битва Енея з Турном.
1688 р.*

укладає угоди, діє не в особистих інтересах, а заради народу, усієї держави. Еней виконує певну місію — готує підґрунтя для заснування Риму.

Намагаючись довести велич Римської держави, Вергілій прославляв Августа й Юлія Цезаря як нащадків Енея, а відтак оголошував їх нащадками богів, адже матір'ю Енея була Венера. Але ідея твору — це не тільки прославлення імператорської династії. *Головна ідея* поеми «Енеїда» — це утвердження необхідності побудови сильної держави, щоб усі її громадяни діяли заради неї так сміливо й наполегливо, як Еней і його супутники.

ЗАСПІВ

(Книга 1, вірші 1–33)

Збройного славлю звитяжця, що перший з надмор'їв троянських,
Долею гнаний нещадно, на берег ступив італійський.
Горя він досить зазнав, суходолами й морем блукавши,
З волі безсмертних богів та мстивої серцем Юнони,
Лиха він досить зазнав у бою, поки місто поставив,
Лацію давши пенатів¹, а з ними — і плем'я латинське,
І Альбалонгу² стару, і мури високого Рима.
Музо, повідай мені, чим саме прогнівана тяжко,
Чи то покривджена чим, цариця богів³ засудила
На незлічені труди та нещастя побожного духом
Батька й вождя, як богиня — і гнівом таким пойнялася!
Місто старинне було⁴ — фінікійського люду осада,
Звалось воно Карфаген на лівійському березі, проти
Тібрових гирел, багате на скарб і завзяття воєнне.
Кажуть, Юнона його шанувала найбільше у світі,
Навіть і Самос⁵ забувши для нього; там зброя богині,
Там колісниця її. А на серці в богині бажання,
Щоб Карфаген цей, як Доля дозволить, був паном народів,
Але прочула вона, що від крові троянської плем'я
Вже виростає нове, що міста поруйнує тірійські⁶.
З'явиться люд, підкоритель земель, войовничий та гордий,
Згине в пожарі могутність лівійська: так випряли парки.

¹ *Пенати* — боги-охоронці домашнього вогнища, родини та держави. Перенесення троянських пенатів у Лацію (область Центральної Італії з центром у Римі) означає, що Троя знайшла в ньому свою нову батьківщину, дім.

² *Альбалонга* — стародавнє латинське місто, засновником якого був Асканій, син Енея.

³ Цариця богів — Юнона.

⁴ *Місто старинне було...* — *тут*: Карфаген, заснований у 814 р. до н. е. фінікійцями.

⁵ *Самос* — острів в Егейському морі — центр культу Юнони.

⁶ Ідеться про римлян, переможців Карфагена в кількох війнах.

Все те Сатурнія знає і кров ще пригадує свіжу,
 Що попід мурами Трої лила за улюблених аргів¹.
 Ще ж не зів'яли в душі причини скорботи і гніву,
 Ще, притаївшись, в серці живуть її й вирок Паріса —
 Прикра зневага краси божественної, — й рід ненависний²,
 І Ганімеда³, на небо узятого, шана висока.
 Тямлячи все те, вона троянців, хвилею битих, —
 Все, що зосталось від люті данайців⁴ і зброї Ахілла,
 Не підпускала до краю латинського; довго і гірко
 Пасерби Долі, вони усіма проблукали морями.
 Стільки страждання лягло на підвалини Римського роду! (...)

(Переклад з латини Миколи Зерова)

1. Про які події повідомляється в заспіві?
2. Які місця, пов'язані з міфами, згадуються в тексті?
3. У яких рядках ідеться про Римську державу, її майбутню славу?

Багато образів і епізодів «Енеїди» Вергілія перегукуються з поемами Гомера. Так, образ щита у творі Вергілія створено виразно й яскраво, як і в «Іліаді» Гомера. Перед вирішальною битвою Венера посилає Енею зброю й щит, який майстерно викував бог Вулкан. На щиті художньо зображено майбутні подвиги нащадків Енея й величне майбутнє Римської держави. Теми цих картин — прославлення імперії. Зображено історію Риму, починаючи з давньої легенди про вовчицю, що вигодувала близнюків Ромула та Рема, один з яких заснував Рим. Значну увагу приділено й сучасним Вергілію подіям, зокрема справам Августа в розбудові імперії.

ЩИТ ЕНЕЯ

(Книга 8, вірші 626–731)

Там бо, на тому щиті, прозираючи роки майбутні,
 Вирізьбив владар огню італійців майбутні пригоди,
 Римського роду тріумфи, Асканіїв рід знаменитий
 І незліченні усі, послідовно проваджені війни.
 Вирізьбив він і Вовчицю у Марсовій тихій печері,
 І коло неї близнят-сисунців, двох хлоп'ят нетямущих,
 Як вони граються сміло, до матері як припадають,

¹ У Троянській війні Юнона (Сатурнія, бо дочка Сатурна) була на боці греків — аргів (аргів'ян), за назвою м. Аргоса.

² Рід *ненависний* — рід троянських царів, що походять від Дардана; до нього відносяться Еней і Паріс.

³ *Ганімéd* — красень Ганімед був викрадений Юпітером і став його виночерпієм на Олімпі.

⁴ *Данайці* — греки, названі так за іменем Даная, який переселився з Єгипту.

Як і вона, повернувши до них свою шию могутню,
 Пестить по черзі обох і тіло вилизує ніжне.
 Там підіймається Рим, там сабінських жінок викрадають¹ —
 Хиже насильство під час циркової забави; ще далі
 Вирізьбив бог бойовище нове, що схопилося раптом
 Поміж куретами, Тацієм² давнім та римським народом.
 Далі обидва царі, військовé покінчивши змагання³,
 Перед жертovníком збройні, з вином у руках поставали
 І, заколовши свиню, мирову виробляють угоду.
 Тут же, зовсім поблизу, квадриги прудкі розривають
 Надвоє Метта⁴ (не хтів ти додержати слова, альбанцю).
 Тіло твоє пошматоване Тулл поволік по дібровах,
 І придорожні терни у кривавій росі червоніли.
 Далі Порсенна наказував місту прийняти вигнання
 І за Тарквінія римлян страшною облогою мучив;
 Діти Енеєві в бій виступають за волю змагатись.
 Став роздратований цар, на устах йому люта погроза,
 Видко, почув, що наважився Кокліт мости зруйнувати,
 Що утекла від сторожі і в Тіброві скочила води
 Клелія-діва⁵... Ще далі стояв у фортеці на чатах
 Манлій⁶, і храм боронив, і високий увесь Капітолій;
 Ромулів їжився двір острішком нової соломи.
 На позолоченім ганку срібlistий гусак неспокійно
 Вгору зривавсь, кричачи, що галли уже біля храму.
 Галли повзли по кущах, добиралися вже до фортеці,
 Маючи добру заслону у темряві чорної ночі.
 Кучері в них золоті, із золота й одяг, і брѳня.
 В'ються плащі повишивані; щирого злота намисто
 В кожного сяє на шиї молочній. Розмахує кожен
 Парою списів легких і щитом захищається довгим;

¹ За легендою, для збільшення населення Риму Ромул запросив на свято сусідів-сабінян, і під час бенкету юнаки вкрали сабінських дівчат.

² *Тацій* — вождь сабінян.

³ Викрадені сабінянки зупинили битву між римлянами й сабінянами.

⁴ *Метт* — альбанський цар Меттій Фуффетій запропонував вирішити суперечку між Римом і Альбою поєдинком найсильніших. Після перемоги римлян Меттій задумав зраду й за це був покараний: за наказом римського царя Тулла Гостілія був розірваний двома колісницями, до яких його прив'язали.

⁵ Етрусський цар Порсенна вимагав повернення вигнаного римлянами царя Тарквінія Гордого та його сім'ї. Горацій Кокліт відбивав етрусків від дерев'яного мосту, і коли він був зламаний, кинувся в Тібр і в обладунку переплив його; Клелія, видана заручницею Порсенні, повернулася до Риму, перепливши Тібр на коні.

⁶ *Манлій* — Тіт Манлій Торкват, оборонець Риму, обложеного галлами, які вночі потай піднялися на Капітолій. Проте священні гуси, зачувши кроки, підняли гелгіт, на який відреагувала охорона.

Тут витанцьовують Салії, голі луперки¹ за ними;
 Фламіни² тут у вовняних шапках, там Марсові видно
 Скинуті з неба щити, там чисті жінки в колісницях
 Святощі містом провозять. Ще далі мистець незрівнянний
 Вирізьбив Тартар підземний. Плутонів брами високі
 І лиходіям призначені кари; тебе, Катіліно³,
 На височенім уступі і Фурій страшних проти тебе.
 Праведні душі окремо, між них і Катон правосудний⁴.
 Понад підземними тінями йшов злотокований образ
 Моря бурхливого; сива гойдалась і пінилась хвиля,
 А навкруги викидалися срібні із моря дельфіни
 І розбивали хвостами гребені хвиль. В осередку
 Судна пишались мідні. Велика то битва Актійська⁵,
 Море укрите усе кораблями. Кипить узбережжя
 І відбивається золотом в хвилях прозорих Левкати.
 Видно там, як цезар Август провадить у бій італійців,
 Високо став на кормі він, а з ним і народ, і сенат весь,
 І щонайбільші боги, і пенати. На скронях подвійне
 Сяйво у нього горить⁶, і зоря понад тім'ям аж рідна.
 Далі Агріппа⁷, з наказу богів, при сприятливім вітрі
 Ставить у стрій кораблі; на чолі гордовитім у нього
 Славна ознака звитяги, ростральний вінець⁸ променіє
 Там з іноземною міццю, при зброї і шатах відмінних, —
 Від узбережжів червоних, від східних земель повернувшись
 З краю Зорі переможцем, — Антоній веде за собою
 Бактрів⁹, єгиптян і... гріх щонайбільший — єгипетську жінку¹⁰.
 Лавою всі наступають, і піняться води затоки,
 Веслами збиті, розірвані тьмами носів корабельних.

¹ *Голі луперки* — жриці Пана й Луперка, ототожнюваного з Паном. Під час святкування на честь божества («луперкалій») луперки у фартухах бігли містом, наносячи зустрічним удари ремнем із шкури жертвовних кіз. Уважалося, що їхні удари зцілюють від безпліддя.

² *Фламіни* — римська колегія жерців.

³ *Катіліна* — вождь змови проти Республіки в середині I ст. до н. е.

⁴ *Катон* — тут: суддя.

⁵ *Актійська битва* — битва при Акціумі.

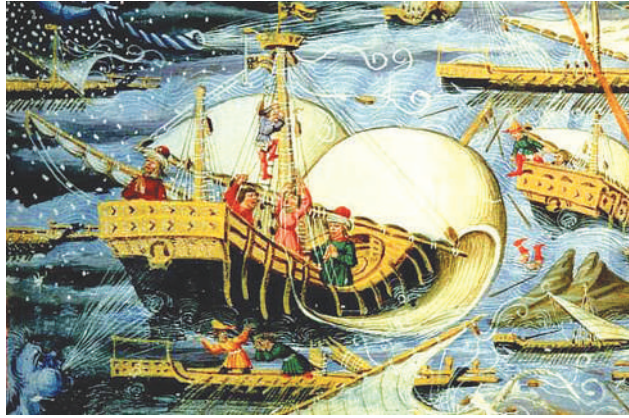
⁶ У дні поховання Юлія Цезаря зійшла комета, яку його прихильники оголосили знаменням, що свідчило про його зачислення до богів. У битві Цезар ніби благословляє сина своєю божественною силою.

⁷ *Агріппа* — сподвижник Августа.

⁸ *Ростральний вінець* — нагорода переможцю в морському бою, металевий вінок, прикрашений зображеннями корабельних носів. Агріппа був нагороджений за перемогу над Секстом Помпеем — сином Помпея, ворогом Августа.

⁹ *Бактри* — племена, які жили на сході Каспійського моря.

¹⁰ *Єгипетська жінка* — Клеопатра.

Невідомий художник. Ілюстрація до поеми Вергілія «Енеїда». XV ст.

Рвуться у просторинь всі із затоки: здається, Ціклади
 Вирнули з синіх безодень, стикаються гори плавучі;
 Так розгорнувся потужно невиданий бій корабельний.
 Падає клоччя горюче і сиплються стріли повсюди,
 Вогке Нептунове поле пролітою кров'ю багріє.
 Серед двірської громади цариця єгипетська систром¹
 Кличе до бою: не бачить гадюк, що її дожидають².
 Тут чужинецькі потворні боги, тут Анубіс³ гавкучий
 Проти Мінерви, й Нептуна, і матері римлян Венери
 Стрілами прищуть. Та кинувся Марс у середину січі,
 В панцир із криці закутий; із неба Ерінії люті
 І невгамовна Незгода до бою, розхристані, впали,
 Лине Беллона услід і кривавим бичем розмахнулась;
 В небі високому став Аполлон із натягненим луком,
 Глянув на битву, і вмить повернулися, вражені жахом,
 Геть утікають араби, сабейці, єгиптяни, інди.
 Бачить поразку цариця. Велить розв'язати мотуззя,
 Порозпускати вітрила, тікає. Митець божеств'яний
 Вирізьбив горду царицю, бліду, перелякану смертю;
 В море односить її сприятливим подихом Яніг⁴.
 Ніл велетенський встає їй назустріч, і, вражений горем,
 Лоно своє відкриває, й подоланих кличе до себе,
 В гирла свої таємничі, у схованки плес ясно-синіх.

¹ *Систр* — металева тріщалка, що застосовувалася для обрядів на честь богині Ізиди.

² Цариця ще не знає про свою близьку смерть від укусу змії — так Клеопатра пішла з життя після перемоги Октавіана.

³ *Ану́біс* — давньоєгипетський бог смерті, зображувався з головою гієни.

⁴ *Яні́г* — західний вітер, що дув з Апулії (давня *Янігія*).

Далі, потрійним тріумфом до Римського замка вступивши¹,
 Цезар богам італійським обіцяну почесть складає:
 Триста в великому місті присвячує храмів обітних.
 В захваті Рим од забав; скрізь оплески люду лунають;
 Хори жіночі у храмах; жертovníки скрізь пломеніють;
 Скрізь по жертovníках всіх позабивано в жертву телята.
 Сам же владика сидить на осяянім Фебовім ганку
 І від підвладних народів приймає дари; прикрашає
 Пишно храму одвірки, і довгою в'ються стягою
 Перед потужним язика земні в розмаїтих убраннях.
 Викував мудрий Ковач² розперезаних афрів, нумідів,
 Дальніх лелегів, карійців і лучників добрих — гелонів³.
 Там і Євфрат переможений ллє свої води тихіше,
 І краєсвітні моріни⁴, і Рейн із подвоєним гирлом,
 Даги⁵ й далекий Аракс, що не терпить мостів над собою.
 Так милувався Еней дивовижним дарунком Вулкана;
 В захваті він од майбутніх подій і, радіючи серцем,
 Взяв на своє рамено майбутність і славу нащадків.

(Переклад з латини Миколи Зерова)

1. Які картини побачив Еней на щиті?
2. Які з цих картин мають міфологічну основу? А в яких використано історичні факти?
3. Визначте провідні мотиви в пісні.
4. Знайдіть у тексті символи й розкрийте їх значення.

Робота в групах. 1. Поміркуйте, які риси епічного героя виявляються у вчинках Енея. 2. Визначте спільні й відмінні риси в характері Енея та героїв Гомера. 3. Поясніть, чому картини на щиті Ахілла відображають тогочасне життя греків, а на щиті Енея — майбутню велич держави. Як це пов'язано з темою та ідеєю творів? 4. З'ясуйте, які образи, мотиви й події «Енеїди» Вергілія відображають особливості римської історії та культури. 5. Виявіть ознаки епосу в «Енеїді» Вергілія.

Створіть (усно) опис щита для українського героя нашої доби. Які картини могли б бути зображені на щиті? Поясніть їх символічне значення.

¹ Потрійний тріумф Август улаштував як переможець при Актіумі, завойовник далматинських племен і Александрії.

² Мудрий Ковач — бог ковальства Вулкан.

³ Перелік народів Малої Азії. Євфрат, Рейн, Аракс — ріки, названі Вергілієм, уособлюють народи, які жили біля них; усі вони йдуть як полонені в тріумфі Октавіана.

⁴ Моріни — племена, що населяли узбережжя нинішньої Бельгії.

⁵ Даги — жителі сучасного Дагестану.

Горацій (Квінт Горацій Флакк)

65–8 рр. до н. е.

Один із найвидатніших поетів доби Октавіана Августа *Квінт Горацій Флакк* народився в 65 р. до н. е. в м. *Венузії (Італія)*. Його батько був рабом, відпущеним на волю. Горацій навчався в Римі, а потім продовжив навчання в Афінах, де його застала громадянська війна, що розпочалася після вбивства Юлія Цезаря. Юнак вступив у військо під проводом Брута (римський сенатор, убивця Цезаря), котрий вербував прихильників республіканського ладу. Під час війни Горацій був командиром легіону. Однак поразка армії Брута позначилася на його долі. Він був позбавлений засобів для існування, його майно було конфісковане, тому майбутній митець мусив починати життя заново.

Перші літературні твори Горація привернули увагу Вергілія, який узяв поета під свою опіку й познайомив із Меценатом, а той увів Горація до літературного кола й навіть дав невеличкий маєток, щоб письменник мав змогу займатися творчістю. Прихильність Мецената допомогла Горацію ввійти до оточення Октавіана Августа. На його честь поет написав багато віршів.

Хоча Горацій працював у різних жанрах (сатири, послання, гімни та ін.), однак найбільше прославився в жанрі оди, надавши їй класичних ознак. У його одах возвеличується не тільки імператор, а й людські чесноти, радість життя, краса, кохання та мистецтво.

ДО МЕЛЬПОМЕНИ

Ода звернена до Мельпомени — музи трагедії або поезії. Це звернення дає можливість поетові розкрити тему безсмертя мистецтва. Слава поета, на думку Горація, залишиться у віках, бо його вірші будуть жити в наступних поколіннях. Горацій робить акцент на значенні своїх художніх відкриттів: *«Я перший положив на італійську міру Еллади давній спів...»* Тобто він першим у римській поезії наслідує традиції грецьких поетів — Алкея та Сапфо. Горацій пишається тим, що він, син простих батьків, зумів досягти вершин мистецтва. Згадка

Мельпомена.
Скульптура. 50 р. до н. е.

про Авфід і Давн свідчить про те, що поет прагне стати відомим на своїй батьківщині. Капітолій — одне з узвиш, на яких був заснований Стародавній Рим. Тому поняття «батьківщина» митець розуміє широко — це для нього не тільки рідні місця, а й Римська держава. Отже, тривалість своєї слави Горацій співвідносить з існуванням Римської імперії. Проте слава поета пережила давню імперію й сягнула нашого часу. Ода Горація «До Мельпомени» започаткувала потужну традицію у світовій літературі. Образ пам'ятника як символу мистецтва оспівували різні митці, створюючи вільні переклади оди Горація (М. Ломоносов, Г. Державін, О. Пушкін та ін.).

Мій пам'ятник стоїть триваліший від міді.
Піднісся він чолом над царські піраміди.
Його не сточить дощ уїдливи́й, гризький,
Не звалить налітний північний буревій,

Ні років довгий ряд, ні часу літ невпинний.
Я не умру цілком: єства мого частина
Переживе мене, і від людських сердець
Прийма́тиму хвалу, поки понтифік-жрець

Ще сходить з дівою в високий Капітолій.
І де шумить Авфід в нестриманій сваволі,
І де казковий Давн ратайський люд судив, —
Скрізь говоритимуть, що син простих батьків,

Я перший положив на італійську міру
Еллади давній спів. Так не таїсь від миру,
І лавром, що зростив святий Дельфійський гай,
О Мельпомено, ти чоло моє звінчай.

(Переклад з латини Миколи Зерова)

1. Як ви зрозуміли слова Горація: «Я не умру цілком: єства мого частина, / Переживе мене...»?
2. Назвіть символи, розкрийте їх значення.
3. Які факти з біографії Горація й культури Стародавнього Риму відображені у творі?
4. Знайдіть у вірші епітети й метафори. Прочитайте й прокоментуйте їх.

ДИСКУСІЯ

Яка поезія, на вашу думку, здатна пережити віки?

Якому поетові ви поставили б пам'ятник? Намалюйте його ескіз, розкрийте ідею пам'ятника.

Овідій (Публій Овідій Назон)

43 р. до н. е. — приблизно 18 р. н. е.

Публій Овідій Назон народився в 43 р. до н. е. в м. Сульмоні, у передгір'ях Апеннін (Італія). Походив із старовинного знатного роду. Батько прагнув дати своїм дітям — Луцієві й на рік молодшому Публієві — найкращу освіту.

Овідій навчався спочатку в Сульмоні, а потім — у Римі. Там він захопився поезією. За свідченням його сучасників, Овідій досяг великих успіхів у риториці. Він із дивовижною легкістю складав вірші й виголошував їх серед друзів.

У Римі Овідій познайомився з видатними поетами свого часу — Тібуллом і Проперцієм. Завдяки таланту для нього відчинилися двері до вищого товариства й імператорського палацу. Першими творами Овідія стали три книжки «*Любовних елегій*» і «*Героїди*» — віршовані послання міфічних героїнь до чоловіків. Поява «*Любовних елегій*» одразу принесли їх авторові широке визнання. Популярність Овідія зросла, коли з'явилася його нова книжка «*Наука кохання*», що містила поради для закоханих. У Стародавньому Римі не було жодної людини, яка б не знала цього твору, де було поетично змальоване почуття кохання, його барви й відтінки.

Поема «*Метаморфози*» побудована на міфологічній основі. За допомогою міфів автор прагнув пояснити все, що відбувається у світі. Водночас із «*Метаморфозами*» Овідій писав інший твір — «*Фасти*» («Календар»). Це своєрідний поетичний літопис, де митець розповідав про міфи, звичаї та події, пов'язані з історією Риму.

Імператор Август розгнівався на Овідія й відправив його в заслання в м. Томи, що біля гирла Дунаю (нині м. Констанца, Румунія). Причина гніву імператора невідома. Можливо, один з Августових поплічників звів на Овідія наклеп або «*Наука кохання*», де звучала іронія на адресу тогочасної дійсності, викликала незадоволення правителя... Перед від'їздом поет у відчаї спалив «*Метаморфози*». Друзі, на щастя, зберегли рукописні копії твору.

Л. Джордано.
Метаморфози
Овідія.
1634–1705 рр.

Десять років Овідій прожив далеко від батьківщини. Особиста драма поета знайшла відображення в його збірці віршів «Сумні елегії».

Август заборонив згадувати в Римі ім'я поета. У своїх листах на батьківщину Овідій посилав друзям частинами «Сумні елегії» — скарги на долю й молитви про швидше повернення до Риму. Але ані Август, ані його наступник Тіберій не зглянулися над вигнанцем. Після десятирічного перебування на чужині, виснажений хворобами та злиднями, Овідій помер у м. *Томах* на 60-му році життя.

СУМНІ ЕЛЕГІЇ (ЖИТТЯ ПОЕТА, IV, 10)

Як відомо, жанр елегії виник у Стародавній Греції. У ньому звучали громадянські мотиви, а також мотиви кохання. У ранній творчості Овідія оспівані любовні мотиви, але в пізній період життя в його елегіях переважають філософські роздуми, мотиви розчарування, самотності, страждання. Основний художній конфлікт «Сумних елегій» — зіткнення поета з несправедливістю влади.

Любощів ніжний співець, як свій шлях життєвий перейшов.

Друже-нащадку, тобі повість розкаже моя.

Ми́ла отчи́зна моя — Сульмон, на джерéла багатий;

Дев'ятдесят туди миль треба від Риму пройти.

Там я на світ народивсь, а щоб добре ти рік той затямив,

Знай, що однакова смерть консулів стріла тоді.

З діда і прадіда рід наш поважний із кінників римських,

Не випадковість, не гріш в люди виводили нас.

Парость не перша в сім'ї, — коли я на світ появився,

Був уже брат у батьків, старший од мене на рік;

Але Зірниця одна привітала народження наші,

День святкувався один, тільки на два пиріжки.

Був то один із п'яти, зброєносній Мінерві відданих

Днів, коли перші бої в цирку кривавлять пісок.

В ранніх зелених літах нас виховують пильно й дбайливо:

В Рим до найкращих знавців батько обох нас послав.

Брат мій ще з літ молодих вінець красномовства вподобав,

Форума сварки гучні вабили серце його.

Серцю ж моему з дитинства подобались святощі неба,

Муза до тихих пісень кликала душу мою.

Часто мовляв панотець: «Не за хлібне ти діло берешся

Славен Гомер, але й він так і помер нуждарем!»

Батькове слово узяв до душі я і, муз призабувши,

Спробував прозу писать, кинув я метри дзвінкі, —

Тільки ж писання моє самохіль окрилялося ритмом,

Що б не почав я писать, вірші складались самі.

Роки тим часом минали — нечутною перше ходою,

Вільної тоги настав день для обох юнаків,

Туніки наші прикрасив широкий рубець пурпуровий,
 Нахили серця, проте, не відмінилися в нас.
 Брат мій подвоїти встиг в житті своїм десять лиш років, —
 Вмер, і я мав почуття, ніби себе я втерав.
 Потім посаду прийняв я, зеленим літам відповідну,
 Членом колегії трьох деякий час я пробув.
 Курія далі чекала; та звузив я рубчик червоний,
 Бо не по силі моїй був той почесний тягар;
 Тіло незвичне було, та й душа не лежала до праці,
 А честолюбство мені завжди огидне було;
 Сестри до того ж Аонські шептали про творче дозвілля,
 Що уявлялось і так даром найкращим мені.

Як шанував, як любив я прославлених Римом поетів!
 В кожному улюбленці муз бога я серцем вчував.
 Слухав я Макра старого читання — поему про «Птахів»,
 Та про отрутих гадюк, та про цілюще зело.
 Часто Проперцій мені довіряв свою сповідь огненну:
 Щира й правдива приязнь нас сполучала обох.
 Басс, знаменитий сатирою, славний гекзаметром Понтик
 Спільники любі були тих товариських зібрань;
 І незрівнянний Горацій втішав нас багатством мелодій,
 Пісні химерно-тонкій рідну навчивши струну.
 Тільки на образ Вергілія знав я, і смерть передчасна
 Вирвала з мого життя дружбу, Тібулле, твою.
 Галле, він твій спадкоємець, його спадкоємець — Проперцій,
 Я в тому колі з'явивсь вже як четвертий співець.

Як я старіших колись, так мене привітали молодші;
 Хутко Талія моя стала відомою всім.
 А виступав я з читаннями перед громадою в Римі, —
 Ледве чи й раз поголить бороду вправився я.
 Хист мій співецький збудила прославлена в місті Коринна,
 Так неправдивим ім'ям владарку звав я свою.
 Досить тоді написав я, та все, що вважав негодящим,
 Сам — вибагливий співець — кидав в огонь без жалю...
 Правда, тоді, як я йшов на вигнання, багато спалив я
 Навіть достойних пісень, в гніві на музу свою.
 Серце було в мене чуле, покірне Еротові серце;
 Часто з найменших причин поломеніло воно.
 Але хоч був я такий, хоч займавсь од найменшої іскри,
 Та на іменні моїм плям і чуток не було.
 Мало не хлопцем мене оженили; немила та жінка
 Дуже недовго жила шлюбним зо мною життям.

Друга її заступила; не смію догани їй скласти,
 Але недовго й вона леже ділила моє.
 Третя й остання діждала зо мною поважного віку,
 Та й на заслання мене випало їй виряжать.
 Мав і дочку я єдину, і внуків од неї діждався,
 Двох вона мала дітей, але і шлюб не один.

 От уже шлях свій промірявши, вмер панотець мій спокійно,
 Дев'ять десятків прожив він на своєму віку.
 Гірко я плакав за ним, так би й він оплакав свого сина,
 Скоро й паньматці своїй почесть останню я склав.
 Щастя їм випало, що мого горя вони не діждали,
 Що мого вислання день їх в домовині застав.
 Щастя й моє, що недоля мене не при них перестріла,
 Не довелося старим гірко за мною тужить.
 Та як од мертвих не тільки ім'я на землі зостається,
 І од високих кострів тінь одлітає легка;
 І як про горе моє прилине до вас поголошка,
 І понад Стіксом мутним будуть судити мене, —
 Знайте, кохані, тоді, що причина мого вигнання —
 Вчинок незважений мій, а не злочинство яке.

 Мертвим належне оддав я; для тебе, читачу сердечний,
 Знову продовжую я повість скорботну свою.
 Роки найкращі минули; прийшла сивина незабаром,
 В кучері чорні мої позапліталася скрізь,
 І переможний їздець на моєму віку Олімпійський
 Десять вже взяв нагород і завітчався вінком, —
 Як несподіваний Цезаря гнів мене вислав у Томи,
 Де Чорноморський бурун в західні б'є береги.
 Кари моєї причина і так аж занадто відома,
 Але про власну біду свідчить не вільно мені.
 Зрада супутників, прикrostі слуг — що я згадувать маю? —
 Лихо те тяжче було, аніж вигнання само.
 Тільки ж дух мій не схитнувсь, не скорився лихий я негоді,
 Скупчив всі сили свої, щоб перетерпіть біду, —
 Бід же на мене звалилося стільки на суші й на морі,
 Скільки зірок золотих в небі високім горить.
 Давні дозвілля, солодке життя довелося забути
 І в непривичній руці зброю належну підняти.
 Берег Сарматський, суміжний із племенем гетів стрілець
 Зрештою нас привітав після набридлих блукань.
 Зброя дзвенить тут довкола, та я, щоб недолю забути,
 На самотині свою пісню складаю сумну.
 І хоч нікого нема, хто б її привітав благодушно,
 Але скорочує день, час забирає вона.

*І. Теодореску.
Овідій у вигнанні.
2010 р.*

Дяка, о музо, тобі, що живу і страждання я зношу,
І що це трудне життя не надломило мене.
Ти бо потіху даєш, ти приходиш до мене як ліки
І заспокоюєш ти серце турботне моє.
Вождь і супутник єси: пориваєш мене від Дунаю,
На Геліконі мені місце почесне даєш;
Ти, що нерясно буває, мені за життя ще з'єднала
Славу й потужне ім'я, шану посмертну співців.
Заздрість, що все сьогочасне принижує завжди і ганить,
В пащі неситій моїх не поглинула пісень.
І хоча наша доба породила великих поетів,
Але прихильні були людські й для мене уста.
І хоч на думку мою є багацько співців поважніших,
Поруч із ними й мене ставить ласкавий читач.
Передчування ж співецьке говорить мені — та чи правда? —
Що і по смерті не весь буду я, земле, твоїм.
Чи то мій хист, чи то ласка твоя оцю славу з'єднали, —
Дякую красно тобі, любий читальнику мій!

(Переклад з латини Миколи Зерова)

1. Які почуття переживає ліричний герой твору? Наведіть відповідні рядки.
2. Розкажіть про факти біографії, що відображені у творі.
3. Розкрийте роль міфологічних образів, використаних Овідієм.
4. Що є розрадою для поета у вигнанні?

Знайдіть матеріали на тему «Українські перекладачі античної лірики». Підготуйте презентацію.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- У «золоту добу» давньоримської літератури переважали загальнодержавні ідеї, виразником яких став Вергілій в «Енеїді».
- Горацій заклав світову традицію зображення образу пам'ятника як символу поетичної творчості.
- Головна ідея «Сумних елегій» Овідія — любов до батьківщини й самотність митця у вигнанні.
- У давньоримській літературі були найпопулярнішими епічні та ліричні жанри.

ФОРМУЄМО ЛІТЕРАТУРНУ КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Емоційно-ціннісна лінія

I рівень. *Завдання 1.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає. Головною цінністю у творах античності є

- А** природа
- Б** людина
- В** боги
- Г** мистецтво
- Д** життя

II рівень. *Завдання 2.* Установіть відповідність між міфологічними героями та їхніми характеристиками.

<i>Герой</i>	<i>Характеристика</i>
1 Одісей	А необачний
2 Сінон	Б благородний
3 Лаокоон	В віщий
4 Ахілл	Г брехливий
	Д хитромудрий

III рівень. *Завдання 3.* Розкрийте сутність понять «патріотизм» і «героїзм» на прикладі прочитаних творів античності.

IV рівень. *Завдання 4.* Напишіть твір-роздум на тему «Ідеали античної людини» (10–12 речень).

Літературознавча лінія

I рівень. *Завдання 5.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Хронологічними межами античності є

- А** X ст. до н. е. — VII ст. н. е.
- Б** IX ст. до н. е. — V ст. н. е.
- В** V ст. до н. е. — VIII ст. н. е.
- Г** VIII ст. до н. е. — V ст. н. е.
- Д** XI ст. до н. е. — III ст. н. е.

II рівень. *Завдання 6.* Установіть відповідність між жанрами та творами.

<i>Жанр</i>	<i>Твір</i>
1 епос	А «Прометей закутий»
2 елегія	Б «До Мельпомени»
3 ода	В «Барвношатна владарко, Афродіто...»
4 трагедія	Г «Добре вмирати тому...»
	Д «Іліада»

III рівень. *Завдання 7.* Поясніть роль богів у розвитку сюжету «Іліади» Гомера.

IV рівень. *Завдання 8.* Створіть схему інтернет-сайту «Антична література», який сприяв би популяризації літератури та мистецтва античності.

Компаративна лінія

I рівень. *Завдання 9.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Горацій вважає, що образ поетичного пам'ятника має бути твердішим за

- А** залізо
- Б** срібло
- В** сталь
- Г** мідь
- Д** золото

II рівень. *Завдання 10.* Установіть відповідність між героями міфів.

1 Пріам	А Еней
2 Паріс	Б Сінон
3 Зевс	В Єлена
4 Одіссей	Г Гектор
	Д Прометей

III рівень. *Завдання 11.* Установіть подібність і відмінності між «Енеїдою» Вергілія та «Енеїдою» І. Котляревського. Складіть таблицю.

IV рівень. *Завдання 12.* Доведіть, що античні образи актуальні для української літератури (6–8 речень).

Культурологічна лінія

I рівень. *Завдання 13.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Друга назва міста Троя — це

- А** Іонія
- Б** Парнас
- В** Іліон
- Г** Едо
- Д** Фіви

II рівень. *Завдання 14.* Установіть відповідність між географічними назвами та митцями.

<i>Назва</i>	<i>Митець</i>
1 Спарта	А Вергілій
2 Мантуя	Б Тіртей
3 Лесбос	В Гомер
4 Сицилія	Г Есхіл
	Д Сапфо

III рівень. *Завдання 15.* Розкрийте походження та поясніть значення фразеологізмів: *ахіллесова п'ята, яблуко розбрату, троянський кінь*. Складіть із ними 3 речення.

IV рівень. *Завдання 16.* Опишіть театр, у якому ви побували. Які елементи будови давньогрецького театру збереглися до нашого часу? (8–10 речень).

СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

ЩО ПОТРІБНО ЗНАТИ Й УМІТИ:

ВИЗНАЧАТИ ХРОНОЛОГІЧНІ МЕЖІ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
СЕРЕДНЬОВІЧНИХ ЛІТЕРАТУР ЗАХОДУ ТА СХОДУ;

ВІЯВЛЯТИ ЖАНРОВІ ОЗНАКИ ПРОЧИТАНИХ ТВОРІВ;

ПЕРЕКАЗУВАТИ Й АНАЛІЗУВАТИ СЮЖЕТИ, ОБРАЗИ,
ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ;

ПОРІВНЮВАТИ ОБРАЗИ ПЕРСОНАЖІВ;

ВИЗНАЧАТИ АКТУАЛЬНИЙ ЗМІСТ
СЕРЕДНЬОВІЧНИХ ТВОРІВ.

Пісня про Роланда

Ду Фу

Омар Хайям

Лі Бо

Данте

Середньовіччя як доба, її хронологічні межі й специфічні ознаки в історії європейських і східних літератур

Використовуючи знання з історії та Інтернет, з'ясуйте, які історичні події відбувалися на території Західної Європи в добу Середньовіччя. Випишіть основні дати. Підготуйте повідомлення.

Розвиток літератури в добу Середньовіччя мав свою специфіку на Заході й Сході. У Європі цей період охоплює приблизно IV–XV ст. (хоча в деяких країнах уже в XIII–XIV ст. формуються засади Відродження). Розвиток культури й літератури раннього Середньовіччя відбувається в умовах грандіозних історичних подій. У цей час занепадає Римська імперія. На її уламках утворюються нові держави. Формуються феодальні відносини — уже не на основі рабовласництва, а на непорушності васального (з латин. *васал* — підлегла, залежна особа) служіння сеньйорові (з латин. *старший*), сюзерену (з латин. *вищий сеньйор*). Крах Римської імперії й перехід до феодального середньовіччя супроводжувався зміцненням християнської ідеології.

Аналогічні процеси відбувалися в країнах Сходу, де інтенсивно проходив процес перерозподілу територій і зміни впливів. На розвиток культур східного та західного регіонів вплинули арабські завоювання.

Утвердження нових світових релігій (християнства, ісламу, буддизму) визначало ідеологічні засади культури. Розвиток релігій вплинув на формування високого авторитету Біблії й Корану, які стали скарбницею тем, сюжетів і образів для художніх творів.

Астрономія. Гетеборг.
Фламандський гобелен. 1500–1515 рр.

Значного розвитку досягла й література східного регіону. Твори персько-таджицьких, вірменських, азербайджанських, грузинських митців, а також представників далекого Сходу (Китаю, Японії) відзначаються яскравим національним колоритом.

Перехід від доби Середньовіччя до наступної доби Відродження засвідчує творчість Данте Аліґ'єрі.

Середні віки були часом виникнення слов'янських літератур. Усна народна творчість, що існувала задовго до появи писемності, стала підґрунтям національних літератур. Особливо високий творчий потенціал народної творчості був у Київській державі. Одним із важливих факторів культурного розвитку стало прийняття християнства.

1. Назвіть хронологічні межі доби Середньовіччя в Західній Європі.
2. Які чинники мали значний вплив на розвиток літератури та культури доби Середньовіччя?

Особливості розвитку китайської лірики

За допомогою Інтернету підготуйте презентацію про пам'ятки культури середньовічного Китаю.

Китайське середньовіччя охоплює VII–XIII ст. Це «золотий період» розвитку китайської літератури, зокрема поезії, у якій використовували давню міфологію та філософію. У давній китайській філософії існували кілька напрямків, серед яких найвпливовішими були *конфуціанство* та *даосизм*, що впродовж століть живили китайську культуру.

За часів правління династії Тан (618–907) у Китаї сформувалася високорозвинена цивілізація. У процесі об'єднання окремих князівств була утворена могутня Танська держава зі столицею Чаньань, де знаходилася резиденція імператора. Перші правителі Танської держави дбали про розвиток країни, роздали чимало земель селянам, обмежили владу поміщиків, сприяли активізації торгівлі. Після тривалих війн країна нарешті зажила мирним життям.

Правителі династії Тан опікувалися розвитком науки й мистецтва. Можновладці всіляко підтримували талановитих письменників, художників і архітекторів. Танська держава розквітла в архітектурних ансамблях. Світове визнання здобули декоративні вироби, живопис і книжки. У VII ст. в Китаї було винайдено спосіб книгодрукування, що дало змогу публікувати не тільки державні накази та релігійні тексти, а й літературні твори.

В епоху правління династії Тан поезія стала важливою складовою духовного життя китайців. Поети прагнули простоти форми й глибини філософської думки. Вони виражали не тільки власні переживання, а й світосприйняття людини, котра усвідомила свою цінність і єдність із природою. Китайська поезія розвивалася від елітарності й манірності до простоти й повсякденної конкретності. Простота й відкритість почуттів стали провідною ознакою лірики епохи Тан.

Природа й людина в китайській поезії доби Середньовіччя зливаються в єдине ціле. Поети придивлялися до найменших змін у природі, що знаходило втілення в несподіваних образах, порівняннях і метафорах, що нерідко набували філософського змісту.

Л. Джаодао.
Подорож Мінхуана в Шу.
Фрагмент. 800 р.

Провідними темами танської поезії стали природа, стосунки з друзями, чужина, юність і старість, тлінність буття, минуще та вічне, громадянський обов'язок, любов до батьківщини тощо.

У китайській поезії епохи Тан розвивалися такі ліричні жанри, як *ші* і *ци*. *Ші* — вірші з дворядковою строфою, кожен рядок складається з чотирьох, п'яти або семи слів із цезурою (паузою) після другого знака в рядку з чотирьох або п'яти слів і після четвертого — у рядку із семи слів. Лірична форма *ші* проіснувала досить довго, вона використовується й сучасними китайськими поетами. *Ци*, на відміну від *ші*, складаються з нерівних рядків. Вірші у формі *ци* створювалися на певну мелодію, тому музикальність є характерною ознакою таких творів. *Ци* з'явилися у VIII ст., спочатку їхня тематика була пов'язана з особистісними переживаннями поетів, але згодом митці опанували й інші теми, значно розширивши коло сюжетів і мотивів.

Видатними поетами доби Тан стали *Лі Бо* й *Ду Фу*, у творчості яких яскраво виявився національний колорит китайської літератури.

Конфуціанство — впливова філософська школа, засновником якої був *Кун Фуцзі* (550–479 рр. до н. е.). Він став знаним у Європі через два тисячоліття після своєї смерті як *Конфуціус*, або *Конфуцій*, і вважається творцем духовного образу китайців протягом багатьох століть. Основний зміст конфуціанства полягає в проголошенні ідеалу соціальної гармонії та пошуків засобів для досягнення цього ідеалу. Гідне виконання обов'язків усіма членами суспільства веде до порядку, що відзначається доброчесністю та гуманністю, уважав Конфуцій. Одним із головних понять конфуціанства є *жень* (гуманність), складником якого є людинолюбство.

У даосизмі людина й природа сприймаються як єдине ціле (людина — органічна частка Всесвіту), тому пізнати природу означає пізнати й людину. Як уважали прихильники цього напрямку китайської філософії, життя природи й людей не кероване Небом як верховним божеством, а йде своїм шляхом — *дао*. Поняття «дао» перекладається не просто як «шлях», а як «природний хід речей», як «те, що йде само собою». *Дао* розуміється як космічний і моральний закон.

Невідомий художник.
Конфуцій. 1770 р.

1. Назвіть хронологічні межі доби Тан та її характерні ознаки.
2. Які філософські системи справили вплив на розвиток літератури й культури того часу?
3. Визначте провідні теми й мотиви танської лірики.
4. Які жанри розробляли поети?

Лі Бо

701–762 рр.

Лі Бо (повне ім'я *Лі Тай-Бо*) народився 701 р. в провінції *Сичуань* (Китай). Перші вірші написав у 10 років. Через вісім років відмовився від складання державних іспитів, що могло б забезпечити йому посаду, несподівано залишив свою домівку й разом із своїм наставником вирушив у мандрівку, а згодом оселився в горах. Мандри тривали протягом 721–728 рр. У цей час Лі Бо одружився, проте сімейне життя й батьківство не вплинули на його філософські пошуки.

742 р. імператор подарував поетові вище вчене звання (ханьлін) і запросив до свого палацу в Чаньань. Він високо цінував талант Лі Бо та його знання даоських книг, любив розмовляти з ним і слухати його вірші. Дружина імператора (її називали *Дорогоцінна Дружина*) власноруч готувала чорнило для поета, а він за наказом правителя описував її вроду. Утім, Лі Бо був незалежним у своїх поглядах і вчинках, тому недовго затримався при дворі імператора. Він шукав не слави й багатства, а гармонії з природою, світом і самим собою. 744 р. залишив столицю й знову вирушив у мандри.

756 р. в Китаї спалахнуло повстання. Розпочалася доба жорстоких міжусобиць, що спустошили землі й призвели до численних жертв. Молодший брат імператора Лі Лінь запропонував поетові вступити до нього на службу. Він замислив захопити престол, ставши в опозицію до правлячої династії. Після викриття намірів опозиції Лі Лінь опинився за ґратами, а разом із ним і його прихильники, серед яких був і Лі Бо. Кілька років він провів у в'язниці, а потім був засланий у далеку провінцію Єлан. Однак через три роки митця помилував імператор.

Світосприйняттю Лі Бо був близький даосизм. Слідом за своїм учителем (даосом) він прагнув пізнати загальний рух речей у світі — *дао*. Лі Бо вабила широта природного простору, у якому він шукав своє місце.

Останні роки поет прожив у будинку свого родича Лі Янбіна, який дбайливо зберіг понад 900 його творів.

ПЕЧАЛЬ НА ЯШМОВОМУ¹ ҐАНКУ

У творі зображено популярний мотив китайської лірики — туга дівчини. «Білі роси» — метафора інею. Епітет «яшмовий» у китайській поезії — це не тільки означення, а й символ істинного, гідного та вірного. Яшмо-

¹ *Яшма* — гірська порода, з якої в давнину робили деякі споруди (у тому числі для імператорського палацу), а також обереги й амулети.

вий ганок — центральний образ, що допомагає створити образ ліричної героїні, яка переживає глибоку печаль. Для Лі Бо характерний перехід внутрішнього у зовнішнє, природне. Так досягається ідея єдності світу природи й людини.

На яшмових сходах
біліє холодна роса. —
Промокли панчохи.
Пливуть мовчазні небеса.
Дивлюсь крізь фіранку
на місяць осінній печальний, —
на тихій воді він тремтить
і повільно згаса.

*(Переклад із китайської
Леоніда Первомайського)*

1. Які настрої та враження викликала у вас ця поезія?
2. Назвіть провідні образи твору, розкрийте їх зміст.
3. Охарактеризуйте образ ліричної героїні.

ПРИЗАХІДНЕ СОНЦЕ НАВІЮЄ ДУМКИ ПРО ГОРИ

У творі змальовано художню картину світу. Деревя, квіти, небо й гори — усе це єдиний природний простір. У ньому є місце й для людини, яка гармонійно входить у цей простір, коли долучається до його найбільшої таїни — *дао*. Поет уважав, що людина має відчувати єдність з усім, що є на землі.

Опісля дощу
заяріла паруюча зелень.
Західним рум'янцем
взялося розчахнуте небо.

Весни будівничі —
тепло і вітерець зі сходу —
пишаються квітцям,
найкращим своїм творінням.

Та квіт опаде,
і настане глибокий вечір.
Це так зрозуміло! —
І я не тамую зітхання.

Одна тільки мрія —
відвідать прославлені гори,
щоб там, окрилившись,
пізнати Велике Дао!

*(Переклад із китайської
Геннадія Туркова)*

1. Які картини постали у вашій уяві під час прочитання вірша?
2. Якою змальовано природу у творі — статичною чи динамічною?
3. Охарактеризуйте образ ліричного героя та його найбільшу мрію.

ДИСКУСІЯ

Як ви розумієте поняття «Велике Дао», використане автором у вірші?

СОСНА БІЛЯ ПІВДЕННОЇ ГАЛЕРЕЇ

Лі Бо оспівує переживання людини через подані пейзажі. Так, наприклад, він порівнює прагнення вищого змісту зі зростанням самотньої сосни, навколо якої ніколи не вщухає вітер. Цей вірш сповнений символів і алегорій. Сосна — це уособлення митця, котрий прагне духовного зростання. Вітер утілює бентежний і неспокійний Усесвіт, у якому живе людина. А «надхмарна вись» — це прихований сенс усього суцього. У творі звучить думка про необхідність духовного вдосконалення людини, про пізнання дао.

Поблизу галереї
Росте сосна-одиначка. —
В такої, природно,
розкидисте гілля й густе.

Вітрець навколишній
навіть на хвилику не вщухне:
йому тут воля —
тож дме він і вдень, і вночі.

Затінений стовбур
покрився плямами моху.
А в пишній хвої
повітря неначе мигтить.

Чи вдасться їй
досягти надхмарної висі?
Це ж треба рости
аж декілька тисяч лі¹!

*(Переклад із китайської
Геннадія Туркова)*

Гора Саньдиншань.
Китай

1. Опишіть картину, яка виникла у вашій уяві під час прочитання вірша.
2. Назвіть символи й алегорії твору. Розкрийте їх значення.
3. Охарактеризуйте образ ліричного героя.

ДИСКУСІЯ

Поміркуйте, чому у творі використано образ саме самотньої сосни (*сосна-одиначка*). Чому тут немає форми множини?

¹Лі — міра довжини в Стародавньому Китаї (приблизно 30 см).

Ду Фу
712–770 рр.

Ду Фу народився 712 р. в окрузі Гун провінції Хенань (Китай) у сім'ї чиновника. Був нащадком старовинного китайського роду, але від колишньої слави й багатства родини залишилися лише легенди. Про його життя до 40 років відомо дуже мало. Припускають, що він багато мандрував країною разом із своїми друзями — Лі Бо та Гао Ші. За свідченням його сучасників, Ду Фу був надзвичайно здібною людиною.

Поет став пристрасним співцем своєї країни, знайшовши в цьому покликання. З такими намірами він оселився в тодішній столиці Китаю — Чаньань. Так почався другий період життя та творчості митця. У 751 р. вірші, які Ду Фу надіслав імператорові, були схвально прийняті при дворі, згодом для нього було влаштовано новий екзамен, який він склав й отримав відповідну посаду.

У 44 роки Ду Фу залишив столицю й вирушив на північ. Пізніше його призначили міністром, але згодом понизили й відправили в провінцію Гуачжоу. Державна служба не стала його покликанням. Найбільше поета хвилювала доля рідної країни й народу, про що він багато писав у віршах.

У поезії Ду Фу, крім традиційних для китайської лірики тем природи та філософських пошуків, потужно зазвучали соціальні мотиви. Кризу Танської держави поет відобразив у своїх творах. У його «Пісні про бойові колісничі» ідеться про страждання й горе народу. Уперше в китайській ліриці з'явилося нове почуття — сором за розкоші вельмож і глибокий біль за долю звичайних людей.

У 759 р. Ду Фу оселився в Ченду, північно-західній частині Китаю, де провів останні одинадцять років життя, створивши там понад тисячу віршів. Помер Ду Фу 770 р., так і не досягши ані слави, ані багатства. Але наступні покоління гідно оцінили доробок поета.

ВЕСНЯНИЙ КРАЄВИД

У вірші картина природи контрастує з описом зруйнованої батьківщини. Поета хвилюють внутрішні чвари, що призводять до спустошення й зубожіння країни. Проте він вірить, що, як природа навесні, його вітчизна оживе й знову розквітне.

Хоча батьківщину зруйновано, —
гори і ріки існують.
В столиці весна буяє,
дерева й трава — густі.

Бачачи нелад часу,
я й серед квітів плачу.
Ремствуючи на розлуку,
і серед птахів тужу.

Низка сигнальних вогнищ
не гасне уже півроку.
За лист від родичів з дому
я б купу грошей віддав.

Біле моє волосся
все рідшає після гребінки,
а скоро, мабуть, і зовсім
не буде тримати шпильок.

*(Переклад із китайської
Геннадія Туркова)*

Долина Дзюйчжагоу. Китай

1. Визначте провідну тему й ідею твору.
2. Знайдіть образи, пов'язані з реальним життям людей.
3. Охарактеризуйте душевний стан ліричного героя. Які почуття крають його серце?

ПОДОРОЖУЮЧИ, ВНОЧІ ОПИСУЮ ПОЧУТТЯ

У вірші яскраво змальовано образ митця та його тяжке життя в реальному світі. Основний конфлікт розгортається між високим покликанням і неможливістю знайти своє місце в суспільстві. Тому образ поета у вірші позначений трагізмом.

Ворушить легіт
ріденьку на березі травку.
Крізь ніч посуває
човен високу щоглу.

Нависли зірки
над безмежжям голого степу.
Мечеться місяць
в потоці Великої річки.

Займаючись віршами,
станеш хіба відомим?
Старий та хворий,
спробуй одерж посаду!

Метляюсь по світу.
З ким себе порівняти?
Між землею і небом
чайка на міліні піщаній.

*(Переклад із китайської
Геннадія Туркова)*

1. Який образ із світу природи суголосний образу поета? Розкрийте значення символу.
2. Прочитайте рядки, у яких ліричний герой розмірковує про своє місце у світі.
3. Знайдіть у вірші епітети й метафори, що відображають душевний неспокій ліричного героя.

ПІСНЯ ПРО ХЛІБ І ШОВК

Це один з останніх творів поета. Незважаючи на складні обставини, митець дбав не про власне благополуччя, а про добробут країни. Залишившись відданим філософії конфуціанства, він утверджував у творі

суспільний ідеал — мирну працю натомість війни й розбрату. Хліб і шовк — традиційні символи, що відображали уявлення китайців про щастя для всіх і кожного. У простих ритмах цього вірша відчувається радість життя й спільної праці.

Напевно, міст у Піднебесній¹
 Не менше тисяч десяти.
 Але нема такого міста,
 Де б воїнів у латах не знайти.
 Якби ж ми переплавити могли
 Ті лати на орала для землі.
 Щоб кожну латочку бездоглядних ланів
 Переорати за погожих днів.
 Щоб селянин і сіяв, і збирав,
 І шовкопряди листям годував.
 Щоб той, хто любить рідну землю,
 Не лив за нею сліз даремно.
 Чоловіки б у полі працювали,
 І шовк, співаючи, жінки звивали.

(Переклад із китайської
 Т. Некура)

Ж. Вучао. Пейзаж. ХХ ст.

1. Розкрийте патріотичний зміст вірша Ду Фу.
2. Охарактеризуйте позицію автора.
3. Яку роль відіграє у творі образ пісні («І шовк, співаючи, жінки звивали»)?
4. Зіставте образи ліричних героїв Лі Бо й Ду Фу. Визначте подібність і відмінності між ними. Наведіть приклади з прочитаних текстів.

Пригадайте українські символи, що втілюють уявлення нашого народу про щастя, радість життя та мирну працю. Напишіть твір на тему «Дума про щасливу й мирну Україну», у якому використайте традиційні символи.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- В епоху Тан китайська лірика демократизується, наближається до реального життя.
- На розвиток середньовічної китайської лірики значний вплив справила філософія (*конфуціанство, даосизм*).
- Провідними темами творів Лі Бо та Ду Фу були природа, пошук поетами свого місця у світі, роздуми про суспільство.

¹ Піднебесна — легендарна назва Китаю.

«Золота доба» персько-таджицької лірики

Використовуючи Інтернет, знайдіть відомості про розвиток культури в таких середньовічних містах, як Бухара, Самарканд, Ісфахан.

Нині державні кордони розділяють Іран, Афганістан, Таджикистан та інші країни, а наприкінці I тис. н. е. це була територія різних халіфатів, між якими постійно мігрувало населення. Халіфат — ісламська теократична (тобто та, що керується Божими законами) або феодальна арабсько-мусульманська держава. Вісім великих халіфатів, що утворилися на територіях Малої і Середньої Азії, півночі Африки та в Європі, дали початок нинішнім азійським державам. Культура й література в цьому величезному регіоні в I та II тис. відзначалися розмаїттям і виключною оригінальністю.

Важливим чинником формування художньої літератури був розвиток мов. З I тис. до IX ст. в Середній Азії була поширена мова *пехлеві*, що поступилася місцем мові *фарсі* — саме цією мовою були написані шедеври не тільки східної літератури, а й численні наукові праці (з математики, медицини, астрономії тощо), завдяки яким азійська культура поширилися на три континенти — Азію, Європу й Африку в усіх сферах життя.

У центрі цього культурного світу знаходився нинішній Таджикистан, а мовою культури була фарсі (давня мова покладена в основу нинішньої перської). Саме тому літературу цього регіону визначають як персько-таджицьку.

Становлення, розвиток і розквіт персько-таджицької лірики пов'язані передусім з іменем поета *Рудакі* (бл. 858–941 рр.). Він став засновником персько-таджицької лірики. Провідними мотивами його творчості були оспівування радощів життя, відчуття фізичної та інтелектуальної сили, печаль за втраченим минулим, осмислення примхливої долі.

Відомою постаттю для персько-таджицької літератури став поет *Фірдоусі* (935–1020), який прославився епічною поемою «*Шахнаме*». Його ім'я означає «райський», а дане йому сучасниками прізвисько Хакім — «мудрець». У творах поета відображено вічність краси, мудрості й прагнення до пізнання світу.

Не можна обійти увагою й *Нізамі Гянджеві* (1141–1209), який народився на території сучасного Азербайджану. Маючи хист до різних наук, він прославився як автор поетичних творів. Найвідомішими є його п'ять поем («Хамсе»), серед яких — найпрекрасніші східні поеми про закоханих: «*Лейлі і Меджнун*» та «*Хосров і Ширін*». Остання — це не лише гімн коханню, у ній в алегоричній формі подана історія пошуків Бога.

Невідомий художник.
Обкладинка до творів
Фірдоусі. XVII ст.

Не менш важливими для розвитку персько-таджицької поезії була творчість *Сааді* — поета-філософа, автора поеми «*Бостан*» («*Плодючий сад*»), *Хафіза* — класика, який писав поетичні твори у формі газелі, *Навої* — автора героїко-романтичної поеми «*Фархад і Ширін*».

І, звичайно, уся краса східної лірики розкривається у творчості ще одного поета, який став легендарним співцем життя в його цілісності, повноті та радості, — *Омара Хайяма*.

1. Назвіть регіони, де розвивалася персько-таджицька література. Покажіть їх на мапі. Поясніть, чому цю літературу називають саме *персько-таджицькою*.
2. Назвіть видатних представників персько-таджицької літератури та їхні твори. Які теми й ідеї вони запровадили в мистецтві слова?

Омар Хайям

приблизно 1048–1131 рр.

Омар Хайям (повне ім'я *Гійясаддин Абу ль Фатх Омар ібн Ібрахім аль Хайям*) народився в м. *Нішапурі* (Іран). Досі не доведено, що саме 1048 рік — дата його народження, це могло бути й кількома роками раніше. З дитинства вивчав різні науки — математику, астрономію та філософію. У 12 років став учнем медресе (школи), де опановував право й медицину, але протягом усього життя його цікавили саме точні науки, зокрема математика.

Могила Омара Хайяма.
м. *Нішапур* (Іран). 1934 р.

Переживши в 16 років особисту трагедію (один за одним померли його батьки), юнак залишив рідне місто й подався до Самарканда, де спочатку навчався, а потім працював у медресе. Пізніше опинився в Ісфахані, де став духовним наставником султана Мелік-шаха. Після його смерті вчений змушений був залишити місто. Він довго мандрував, поки не повернувся до Нішапура. За переказами, передбачив місце свого поховання: «Могила моя буде розташована там, де щовесни вітерець засипатиме мене квітами».

Поет розробив жанр рубаї, який, маючи невелику кількість рядків, набув філософської широти змісту.

Рубаї О. Хайяма були написані протягом двадцяти років в Ісфахані (починаючи з 1072 р.). Вивчення двох

поетичних рукописів — 1207 р. (знайденого в Ірані) і 1259 р. (відкритого в приватному зібранні в Лондоні) — дало змогу науковцям визначити 293 тексти, що, безперечно, вважаються поезіями О. Хайяма.

РУБАЇ

У творчості О. Хайяма утверджується цінність особистості, її право на життя, власні думки й почуття. Водночас він оспівує природу й радість буття. У його творах відображено різні почуття людини — смуток, печаль, самотність, але й радість, повноту відчуття світу.

* * *

Як жалко, що весна моя скінчилась
І книга юності навек закрилась!
Та пташечка, що молодістю зветься,
Звідкіль вона взялась? Куди поділась?

(Переклад із перської Василя Мисика)

* * *

Якби мені до рук скрижали Долі,
Я розписав би їх по власній волі!
Із світу вигнав би всі смутки, болі,
Чолом небес досяг, не жив би долі!

(Переклад із перської Василя Мисика)

* * *

Цей гордий небосхил, байдужий лиходій,
Ще жодному із нас не підживляв надій:
Де знайде зігнуту під тягарем людину,
Ще один тягар він накидає їй.

(Переклад із перської Василя Мисика)

* * *

Ні, не гнітять мене перестрахи й жалі,
Що вмерти мушу я, що строки в нас малі:
Того, що суджено, боятися не треба.
Боюсь несправедно прожити на землі.

(Переклад із перської Василя Мисика)

* * *

Хай кожна мить, що в вічність промайне,
Тебе вщасливлює, бо головне,
Що нам дається тут, — життя: пильнуй же!
Як ти захочеш, так воно й мине.

(Переклад із перської Василя Мусика)

* * *

Твій ворог — небеса коловоротні,
Без друзів ти, всі дні твої самотні.
Будь сам собою, не гадай про завтра,
В минуле не дивись, живи сьогодні!

(Переклад із перської Василя Мусика)

* * *

У мене тайна є — і тайну ту єдину
Я зараз виявлю (прости мою провину):
Тебе кохаючи, я ляжу в домовину,
Тебе кохаючи, у небеса полину!

(Переклад із перської Василя Мусика)

* * *

Хіба у Всесвіті найкращий твір — не ми?
В очах у розуму зіниця й зір — не ми?
Це коло Всесвіту скидається на перстень,
А камінь, що горить ясніш од зір, — це ми.

(Переклад із перської Василя Мусика)

1. Назвіть проблеми, які порушені у творах О. Хайяма.
2. Які образи зі світу природи трапляються в поезії митця? Розкрийте їх пряме й переносне значення.
3. Охарактеризуйте образ ліричного героя О. Хайяма.

Спробуйте написати власний вірш у жанрі рубаї. Намалуйте ілюстрацію до свого вірша *(за бажанням)*.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- X–XI ст. — «золота доба» персько-таджицької поезії.
- Важливим чинником культури був розвиток мов, які сприяли збагаченню східних народів.
- Омар Хайям надав жанру рубаї філософського змісту.

Література середньовічної Європи

Знайдіть відомості про визначні літературні пам'ятки Західної Європи доби Середньовіччя. Підготуйте презентацію.

На розвиток літератури й культури Західної Європи в середні віки надзвичайно вплинуло християнство, а також антична спадщина, яку в той час переосмислювали по-новому.

У літературі європейського середньовіччя визначають два основні етапи: 1) *ранній* (IV–X ст.) — час розпаду родового устрою й зародження феодальних відносин: панування різних форм фольклору, розвиток героїчної епічної народної поезії; 2) *зрілий* (XI–XIV ст.) — епоха розвинутого феодалізму, панування дворянства та церкви: формування писемних літератур (клерикальної, лицарської, міської), розвиток оригінальних жанрів, поступове формування національних мов, їх розподіл на романські й германські.

Одним із поширених жанрів доби Середньовіччя був *героїчний епос*. У середні віки носіями епічної традиції були професійні співці: жонглери — у Франції, шпільмани — у Німеччині, хуглари — в Іспанії. У кожній країні героїчний епос формувався століттями й має свої зразки: у Франції — «*Пісня про Роланда*», у Німеччині — «*Пісня про Нібелунгів*», в Іспанії — «*Пісня про мого Сіда*» тощо. Основний зміст героїчного епосу — зображення боротьби за волю народу та віру.

Під впливом християнської релігії в середньовічній Європі активно розвивалася *клерикальна література*. Спочатку її створювали латиною, а з XI ст. романськими й германськими мовами. До клерикальної літератури належать численні житія святих, прозові й віршовані твори, тексти гімнів і молитов, поеми й вірші на сюжети християнської міфології, заклинання.

У цей період розвивалася й *світська*, зокрема *міська література*, де знаходимо чимало форм народно-сміхової культури.

Вплив християнства позначився й на розвитку драматургії середніх віків. *Театр* у добу Середньовіччя відігравав виняткову роль. Провідним жанром середньовічної драматургії була *містерія*, у якій розігрували сюжети Біблії. Популярним жанром середньовічної літератури був також *міраклъ*, що розвивався в XIII–XIV ст. Сюжети міраклів — це «чудеса» святих або діви Марії. Релігійно-дидактичну мету мали й *мораліте* — невеличкі п'єси на різні морально-етичні та церковні теми, що поширились у Західній Європі в XIV–XV ст.

У середньовічну добу були популярними численні *хроніки*, у яких знайшли відображення факти з життя королів, знатних лицарів і феодалів. У хроніках розповідалося про хрестові походи, війни, про діяльність видатних особистостей.

«*Роман про Трістана та Ізольду*» є яскравим прикладом лицарського роману доби Середньовіччя. Для нього характерні такі ознаки: 1) увага до

світського життя людини та її почуттів; 2) відображення релігійних уявлень того часу; 3) використання мандрівних сюжетів і мотивів; 4) вільний стиль оповіді; 5) живі діалоги; 6) яскраві психологічні портрети персонажів; 6) формування оповіді довкола життєвої історії з мотивами випробування, долі, провидіння та ін.

На півдні Франції, у місцевості Прованс, в XI–XII ст. була створена чудова поезія, яку в історії літератури називають *провансальською*, або *куртуазною*, *лірикою* (з фр. *amour courtois* – шляхетний, гречний, лицарський). Куртуазність передбачала побожне схиляння лицаря перед коханою жінкою, оспівування її краси й чеснот, служіння та відданість Дамі серця (якою могла бути навіть заміжня жінка).

Творцями куртуазної лірики були трубадури. Вони належали до різних соціальних груп, серед яких – заможні феодала та їхні васали, священнослужителі й кущі. Провансальська лірика в Європі – це перший досвід авторської лірики народною мовою. Серед трубадурів найвідомішими були *Бернард де Вентадорн*, *Бертран де Борн*, *Джауфре Рюдель* та ін. До сьогодні дійшло понад 2500 пісень трубадурів. Розквіт їхньої лірики припадає на XII–XIII ст. У куртуазній поезії оспівували мотиви щасливого й нерозділеного кохання, радості й печалі, лицарське служіння Дамі серця тощо.

Ще одна яскрава сторінка середньовічної літератури – *поезія вагантів*. Ваганти (з латин. *vagantes* – мандрівні люди), або голіарди (зі старофр. *goliard* – блазень) – мандрівні ченці, школярі, студенти Західної Європи XII–XIII ст., автори вільнодумної та життєлюбної лірики, яку створювали латиною.

Навчаючись у різних європейських містах, ваганти знали, що таке бідність і приниження, тому не прикрашали життя, а розповідали про нього правдиво й весело. Прикрошам долі вони протиставляли вільне братство й свободу мислення. Ваганти, на відміну від простого люду, прекрасно знали твори античної класики й історії, які тоді вивчали в усіх освітніх закладах Європи. Освічені й розумні, середньовічні студенти утверджували велику роль розуму, а в процесі пізнання, як вони вважали, людина має бути вільною у своїх думках, мріях і почуттях.

Дуже багато їхніх творів набули викривального та сатиричного змісту. У такий спосіб ваганти намагалися протистояти догмам свого часу, обмеженням духовного ества людини, що панувало за часів середньовіччя.

Основними мотивами лірики вагантів є радість життя, молодість, свобода в мисленні та вчинках, братерство, пізнання світу, викриття всього того, що суперечить інтересам людини.

Дж. Уотерхаус.
Трістан та Ізольда. 1916 р.

Найвідомішими збірками вагантів є «Кембриджські пісні» (XI ст.) і «Буранський збірник» (XIII ст.). Автори більшості творів цих видань невідомі.

Студенти всіх вищих навчальних закладів Європи й тепер співають (як латиною, так і в перекладах) гімн студентів «Gaudeamus», який виник у XIII–XIV ст. в Гейдельберзькому або Паризькому університеті. Тривалий час пісню передавали з уст в уста, тому вона має кілька варіантів. Уперше її записали в 1776 р. У XV ст. обробку цієї мелодії зробив фламандський композитор Окенгейм.

Сучасні студенти

1. Назвіть провідні жанри середньовічної літератури Західної Європи.
2. Які твори належали до героїчного епосу?
3. Яку роль у добу Середньовіччя відігравав театр?
4. Як лицарська культура позначилася на розвитку жанрів?
5. У творчості яких поетів розроблялися волелюбні й викривальні мотиви?

ПІСНЯ ПРО РОЛАНДА

Поема

(Уривки)

1. Пригадайте, у яких літературних творах головними героями були середньовічні лицарі.
2. Які риси притаманні героям-лицарям?

Серед небагатьох творів, що дійшли до нас з епохи Середньовіччя, особливе місце належить «Пісні про Роланда» — героїчному епосу про драматичне й славетне минуле французького народу. Складена невідомими авторами, вона була однією з поем циклу про Карла Великого — короля Франції (768–814), відомого своїми спробами об'єднати французьку державу й припинити криваві міжусобні війни феодалів. «Пісня про Роланда» виникла на основі реального факту. Улітку 778 р. Карл Великий, завершивши похід до Іспанії з метою протидії поширенню мусульманства, повертався зі своїм військом до Франції через Піренейські гори. У Ронсевальській ущелині на його ар'єргард¹ напало гірське плем'я басків. Перебивши всіх франків² і пограбувавши обози, баски зникли так само раптово, як і з'явилися. Проте в народній уяві полегли лицарі Карла перетворилися на могутніх і легендарних героїв.

На цей сюжет було складено багато пісень, що поширилися по всій Франції. Оспівана в них історична подія поставала докорінно зміненою. Пісні про

¹ *Ар'єргард* — загін, який під час походу йде позаду головних сил із метою охорони від нападу.

² *Фрånки* — французи, піддані Карла.

невдалий похід Карла складали й виконували впродовж X ст., аж поки не з'явився геніальний поет, який об'єднав їх, надавши пісням стрункого й закінченого вигляду. Жодних відомостей про цього поета не збереглося, окрім загадкового імені Турольд.

Героїчна поема починається з королівських нарад у двох войовничих таборах — Карла Великого та володаря Іспанії Марсілія. Автор прямо висловлює своє ставлення до Франції та її героїв. Про головну сюжетну подію — зраду Ганелона та його підступні плани — читач дізнається відразу. Це створює атмосферу приреченості долі головного героя — Роланда, оскільки темні сили (Марсілій, Ганелон) убачають у славетному лицарі уособлення військової і моральної сили Франції. Лицар Роланд схожий на міфічних героїв героїзмом і силою духу, але якщо в міфах майже все вирішували боги, то Роланд — вільний у своєму виборі. Це ідеальний герой середньовічного епосу, відданий Франції, королю, лицарству, Богу. І коли він стоїть перед вибором: обов'язок або життя (розділ «Гордота Роланда»), військова звитяга переважила ціну життя лицаря й усього війська. Під час нерівної битви в Ронсевалі Олів'єр тричі благає Роланда засурмити в чудодійний ріг Оліфант і покликати Карла на допомогу, але тричі отримує відмову. Роланд сприймає цю пораду як визнання слабкості, негідної лицаря. Краще смерть у бою, ніж безчестя. Так зустрічають смерть Роланд, дванадцять перів і весь доблесний загін. Автор захоплений безрозсудною відвагою Роланда й разом з тим протиставляє йому мудру передбачливість Олів'єра.

Собор у м. Шартрі був побудований на початку XIII ст. Готичний собор Нотр-Дам де Шартр зробили відомим унікальні вітражі. Усього в соборі майже 200 яскравих скляних картин, серед яких є й сцени з поеми «Пісні про Роланда».

РАДА У КАРЛА ВЕЛИКОГО

11

Кінчався ясний день, вже вечоріло.
 Посольських мулів Карл до ясел зразу ж
 Звелів одвести. У саду затишнім
 Він наказав поставити намет розкішний
 І всіх послів до нього запросити,
 Пажів дванадцять дав, щоб їм служити.
 Посли проспали аж до сходу сонця.
 Раніш за них прокинувсь Імператор,
 Прослухав ранню службу, помолився.
 Обрав затишне місце під сосною
 І поскликав баронів на нараду,
 Щоб справи не вершити без придворних.
 Аой!

12

Замисливсь Імператор під сосною...
Барони всі зібрались на нараду:
Там був Одж'єр, Турпін-архієпископ,
Старий Річард з Анрі, своїм небожем,
І Ацелін, сміливий граф гасконський,
А з ним кузен Мілон, Тедбалът із Реймса.
Були там і Джер'єр з Джеріном, також
І граф Роланд з'явився, а з ним разом
Друг Олів'єр, шляхетний і відважний.
Зійшлося до тисячі мужів французьких,
Між ними й Ганелон, майбутній зрадник...
В недобрий час та рада відбулася.

Аой!

13

«Барони! — так звернувся Карл до франків. —
Марсілій вирядив до нас посольство.
Він обіцяє нам багатства незчисленні:
Надішле гончаків, ведмедів, левів,
Сімсот верблюдів, соколів мисливських
І сотні мулів з золотом сарацинським,
З коштовностями п'ятдесят возів ще.
Умова — нам до Франції вернутись.
А він, Марсілій, прийде сам до мене
І в Ахені спасе себе хрещенням,
А в ленний дар одержить володіння...
І все ж його думок таємних я не знаю...»
Відповіли барони: «Будьмо пильні!»

Аой!

14

Скінчив свою промову Імператор,
Роландові вона не до вподоби.
Підвівшиися, він палко заперечив:
«Не можу я Марсілію повірити.
Сім довгих літ в Іспанії я б'юся.
Я підкорив вам Нобль разом з Комміблем,
Здобув Вальтерну, всю округу Піно,
Туделу й Балагер, іще Себілю.
Та сам Марсілій був завжди зрадливий.

Згадайте, надіслав п'ятнадцять маврів,
 І кожний гілочку тримав оливи,
 Словами тими ж нас вони дурили,
 Порадились ви з франками відразу,
 Й вони ж підтримали вас, нерозумні,
 Ви графів двох послали до поганця:
 Один — Базан, а другий був Базилій...
 Їм голови відтяли близ Альтільї.
 Я раджу: воювати слід із ними
 І грізну рать вести на Сарагосу,
 Облогу до взяття її тримайте,
 Від помсти зраднику втекти не дайте!»
 Аой!

15

Схилив чоло великий Імператор,
 Куйовдить вуса, бороду рукою...
 Не відповів ні слова він Роланду,
 Мовчать й барони. Ганелон тут раптом
 Підвівсь і Карлові сказав сміливо:
 «Даремно вірите Ви божевільним,
 Мені чи іншим. Слухається мудрий
 Порад корисних. Цар Марсілій ладний
 Кінчать війну і як васал покірний
 Готовий в лен Іспанію прийняти, сумирний,
 Як ми, вклонитися хресту Ісуса.
 Хто ж радить відхилити заяву мирну,
 Забув про смерть, яка на нас чекає.
 Не слухайте порад, яких причина
 Чванливість або гірше ще — безумство.
 Володарю, керуйтеся власним глуздом!»
 Аой!

*(Переклад із старофранцузької
 Вадима та Нінелі Пащенко)*

Карл усе ж таки повірив Марсілію й почав обирати гідного посла. Роланд запропонував свого вітчима Ганелона, але той сприйняв пропозицію вороже й задумав помститися Роланду. Ганелон-посол змовився з ворогом і почав діяти за підступним планом іспанців. Не підозрюючи пастки, Карл Великий розвернув своє військо до Франції. На чолі ар'єргарду, за порадою Ганелона, імператор поставив відважного Роланда, поруч із ним — лицаря Олів'єра й архієпископа Турпіна. Раптом загін Роланда побачив величезне військо сарацинів.

ГОРДОТА РОЛАНДА

83

(...) Тут Олів'єр додав: «Тьма-тьмуща маврів,
 А наших вояків не так й багато.
 Сурміть, Роланде-друже, в ріг негайно,
 Почує Карл, повернеться із військом».
 Та відповів Роланд: «Я не безумець,
 Щоби зганьбити честь свою довіку.
 Мій Дюрандаль¹ завдасть страшних ударів
 І до ефеса вщент заллється кров'ю.
 Прийшли на лихо в бескеди ці маври
 І, певний, всі приречені на смерть в них!»
 Аой!

84

«Роланде, в Оліфант сурмити треба!
 Почувши, Карл повернеться із військом,
 З баронами на поміч поспішить нам!»
 Роланд відповідав: «Хай Бог боронить,
 Щоб я збезчестив весь свій рід шляхетний,
 Красуню-Францію покрив безслав'ям!
 Мій добрий меч на поясі висить ще,
 І Дюрандаль завдасть страшних ударів,
 Побачите його в крові багряній!
 Собі на горе маври позбігались,
 І запевняю — всі вони загинуть!»
 Аой!

85

«Роланде, друже, в Оліфант сурміть вже!
 Почує Карл, виходить він з тіснини.
 Я запевняю, франки повернуться».
 Та лицар відповів: «Хай Бог боронить,
 Щоб хтось з людей сказав: "Роланд злякався,
 Й від страху перед маврами сурмив він!"
 Не докорятиме ніхто із рідних.
 Коли потраплю у велику битву,
 То тисячу і ще сімсот смертельних
 Завдам ударів, меч заллється кров'ю!

¹ Дюрандаль — меч Роланда.

Хорообрі франки б'ються всі відважно!
Іспанські ж маври не втечуть од смерті».

86

А Олів'єр: «Не бачу в тім ганьби я.
Бо ж я розгледів військо сарацинів,
Вони покрили гори всі й долини,
Поля всі, бескеди і верховини.
Велика сила в цього плем'я маврів,
Йому протистоїть лиш жменька франків!»
«Тим більший запал! — граф відповідає. —
Хай Бог боронить з усіма святими,
Щоб через мене слава франків згасла!
То краще вмерти, ніж ганьбу стерпіти,
Бо за безстрашність Карл нас полюбляє».

87

Роланд відважний, мудрий Олів'єр,
Усім відомі доблестю своєю,
Озброєні, на коней посідали.
Їм краще вмерти, ніж уникнуть битви.
Сміливі графи, а слова їх горді.
Зрадливі маври мчать на них із люттю.
І Олів'єр промовив: «Гляньте, друже,
Вони вже близько, Карл від нас далеко.
Коли б ви не відмовились сурмити,
Карл був би тут, і смерті б ми уникли.
Погляньте, серед гір й ущелин Аспри
Зостався франків ар'єргард скорботний.
Хто зараз в ньому — в інший не потрапить!»
Роланд сказав: «Не треба лихословить!
В переполох вдаватися не варто!
Ми залишилися тут і не відступим,
Тож почнемо наш бій на лихо маврам!»

Аой!

88

Роланд побачив — битва неминуча,
Грізніший став за лева й леопарда.
Скликає франків, Олів'єру мовить:
«Мій друже, так не говоріть ніколи!

Довірів Імператор нам цих франків,
Зібрав найкращих цілих двадцять тисяч
І знає — боягузів тут не знайдеш.
За нашого сеньйора слід терпіти
Жорстокий холод і нестерпну спеку,
Віддати кров свою і тіло разом.
То бийте ж списом, я мечем дістану,
Дарунком Карла, славним Дюрандалем,
Якщо ж загину, той, хто його візьме,
Все ж скаже: “Меч шляхетного васала!”»

89

З’явився і Турпін, архієпископ,
Коня острожить і злетів на пагорб,
Звернувся до франків і запально мовив:
«Сеньйори, Карл нас залишив на варті,
За короля повинні ми померти
І ствердити святу Христову віру.
Ви знаєте, що зараз буде битва,
Бо перед нами лави сарацинів.
Моліться і просіть прощення в Бога.
А я земні гріхи всім відпускаю,
Блаженний мученик лиш той, хто згине,
Його душа спасіння знайде в Раї».
Зійшли всі з коней, на колінах франки.
Турпін благословив в ім’я Христове,
Замість покути ж наказав їм битись.

90

Звелись на ноги, помолившись ревно,
Гріхи замолені, спокійні душі франків.
Благословив Турпін їх хресним знаком,
На скакунах швидких вони вже в сідлах,
В надійному, міцному обладунку.
Завмерли вояки в чеканні битви.
Тут граф Роланд звернувся до Олів’єра:
«Мій друже, правду ви пізнали вчасно,
Що Ганелон занапастив нас й зрадив,
Одержав гроші, золото, манаття.
За нас помститись має Імператор.
Марсілій-цар купив нас у злочинця,
Сквитаємо рахунок ми мечами!»

Аой!

Ось мчить Роланд іспанськими долами,
 Під ним кінь Вельянтіф, прудкий, надійний,
 І обладунок прикипів до тіла,
 А лицар потрясає гострим списом,
 І грізно вістря звернене до неба,
 Лиш білий прапорець мигтить на ньому,
 Вниз торочки спадають золотії.
 Могутній стан, лице ясне й красиве.
 За ним услід прямує друг незмінний
 І франки всі — в надії на спасіння.
 З завзяттям подививсь Роланд на маврів,
 На франків — із захопленням й любов'ю.
 До них звернувся він з привітним словом:
 «Хід уповільніть краще ви, сеньйори,
 Бо нехристі по смерть самі підійдуть!
 Сьогодні буде здобич в нас багата,
 Французькі владарі такої ще не мали!»
 По цих словах дві раті в бій вступали.

Аой!

Сказав тут Олів'єр: «Не час базікати!
 Не захотіли в Оліфант сурмити,
 Тепер підтримки не чекають од Карла.
 То не його провина, він не знає,
 Та й іншим докорять не маєм права.
 Вперед, барони, і назад ні кроку!
 З ім'ям Господнім лиш про те турбуйтеся,
 Щоб кращу відсіч сарацинам дати,
 Могутніми ударами їх бити.
 Не забувайте й бойовий клич Карла!»
 Всі франки закричали «Монжуа¹!»
 І хто почув цей поклик славнозвісний,
 Пізнав, що значать доблесть і відвага.
 З якою гордістю помчали франки!
 Мій Боже! Шпорять коней, галопують!
 І зараз вдарять — хто їх переможе?
 Проте не налякали сарацинів.
 І от впритул зійшлися франки й маври.

*(Переклад із старофранцузької
 Вадима та Нінелі Пащенко)*

¹ *Монжуа* — бойовий клич французів, уперше засвідчений у 1119 р.; можливо, походить від фр. *Mont-joie* — «гора радощів», тобто гора, яку вітали палігрими, наближаючись до святих місць.

Л. Льєде.
Ронсевальський
бій.
Мініатюра.
1461–1462 рр.

Франки сміливо б'ються в Ронсевальській ущелині, але сили нерівні — сарацини перемагають. Король Марсілій вирішив особисто знищити Роланда, але той вдрузки розбив його щит і відрубав правицю. У війську Роланда теж страшні втрати — загинув вірний друг Олів'єр, осліплений і смертельно поранений у бою.

ОСТАННІЙ БІЙ

152

Як тільки граф Роланд прийшов до тям,
Опам'ятався і навколо глянув,
То враз збагнув: загибель неминуча.
Він втратив військо, вояки всі мертві,
Окрім Турпіна і Готьє де л'Ума.
Готьє спустився щойно з гір тутешніх,
Де з маврами в тяжких боях він бився.
Та весь його загін був перебитий,
А сам він мусив утікати в долину
Й тепер гукав Роланда на підмогу:
«Шляхетний сіре! Де ти, відгукнися!
З тобою, графе, всякий страх зникає.
Це я, Готьє, що Маельгуд полонив,
Старого й сивого Дроона небіж.
З'єднала нас відвага войовнича,
Та зараз щит мій луснув, спис зламався,
І панцир пошматований доценту,
А тіло скрізь поранене списами.
Помру, а ворогам не дамсь задаром!»
Слова Готьє Роланд почув здалека,
Пришпорив скакуна і мчить до нього.
Аой!

Ілюстрація до твору
«Пісня про Роланда».
Середина XV ст.

153

Засмучений й розгніваний Роланд
Знов у бою, він б'є нещадно маврів,
Убив відразу двадцять тих невірних,
Готье іще шістьох, п'ятьох Турпін сам.
Язичники кричать: «Жахливі вбивці!
Дивіться, щоб вони не повтікали!
Той боягуз, хто з ними не стинеться,
Той зрадник, хто полишить бойовище!»
Лунають кличі бойові невірних,
З усіх боків на франків нападають.
Аой!

154

Роланд уславивсь як славетний воїн,
Готье де л'Ум також чудовий лицар,
Турпін й собі досвідчений рубака,
І жоден з них товариша не кине.
У самій гущі січі б'ють невірних.
Було там десять сотень піших маврів
Й кіннотників ще понад сорок тисяч.
Боятися всі наблизились до франків,
Лиш засипають стрілами й списами,
Дротами, піками та гарпунами.
Загинув першим втомлений Готье.
Турпіну з Реймса щит пробили наскрізь,
Шолом розбитий, в голові вже рана,
Розтروщений і панцир, у дірках весь,
І враз вп'ялись стріли чотири в тіло.
Вже впав скакун, під ним списом убитий,
І чорна мить — впав сам архієпископ.
Аой!

155

Турпін відчув, що неміч наростає —
Стріли чотири ще стирчали в тілі —
Та, мужній воїн, швидко сам підвівся,
Роланда бачить — й поквапом до графа.
Сказав йому: «Я ще не вбитий! Лицар
Поки живий, не припиняє битись!»
І, вихопивши меч, Альмас булатний,
Завдав він тисячу страшних ударів.

Пізніше скаже Карл: “Турпін бив влучно:
Лежало там чотири сотні маврів,
Поранені, розсічені надвоє,
А хто й з відрубаною головою...” —
Про це є в Джесті запис достовірний:
На полі брані був святий Егідій,
В Лаонському монастирі все описав він.
А хто того не знає — просто неук.

156

Як справжній лицар б'ється граф Роланд.
Та спекота, піт заливає тіло,
Страшенно голова болить, всю ломить:
Коли сурмив у ріг, порвав всі жили.
Проте він хоче знать, чи прийде Карл,
Взяв Оліфант, але сурмить так слабо.
Король завмер, послухав, тихо каже:
«Сеньйори, нам цей звук віщує горе.
Сьогодні небіж мій, Роланд, загине.
По звуках рога чую — смерть вже близько.
Не гайте часу, скакунів острожте!
Заграйте гучно в усі сурми війська!»
І враз відповіли всі сорок тисяч,
Луна пішла по горах і в долинах.
Почули маври, переполошились,
Здійнявся гомін: «Карл вже повернувся!»

157

А потім крик: «Він зовсім од нас близько!
Ми чули звук французьких труб тривожний.
Як прийде Карл, то не минути кари!
Роланд живий — війна почнеться знову,
Ми втратимо Іспанію, весь край наш!»
Із війська відібрали щонайкращих
Чотири сотні вояків в шоломах.
Смерть несучи, вони мчать на Роланда.
Що ж, є робота для меча героя.

Аой!

158

Коли Роланд побачив наступ вражий,
Відчув він силу, гордість і відвагу.
Поки живий, завзято буде битись.

Сів на коня, прудкого Вельянтифа,
Ударив острогами золотими
І кинувсь в саму гущу сарацинів.
Слідом за ним з мечем архієпископ.
А маври закричали: «Всі рятуйтеся!
Король могутній повернувся, тікайте!
Французькі сурми близько вже лунають!»

159

Ніколи граф Роланд не міг терпіти
Пихатих гордіїв, страхополохів
І зрадників, злостивих і негідних.
Сказав архієпископу Турпіну:
«Ви піший, сіре, на коні сиджу я,
Але залишусь з вами, вас не кину,
Поділимо і радості, і горе.
Ніколи й ні для кого вас не зраджу.
А за наскок віддячим бусурманам
І нагадаймо вдари Дюрандаля!»
Турпін: «До бою, хай тремтять невірні!
А прийде Карл, то він за нас помститься!»

160

Волають маври: «Горе нам, нещасним!
Для нас цей день став днем страшною згуби,
Ми втратили всіх перів і сеньйорів,
А Карл з великим військом повернувся.
Ми чуєм звук французьких сурем ясний,
Та поклик “Монжуа!” іще гучніший.
І граф Роланд подвоїв наче сили,
Ніхто його перебороть не зможе!
Ще спробуймо поцілитись — і облишмо!»
Так і зробили. Враз дроти летючі
Посипались, списи і піки, стріли
Пошматували панцир, щит пробили,
Та жодне вістря шкіру не прошило.
А Вельянтиф отримав ран зо тридцять,
І врешті замертво він впав під графом.
Та сарацини врозтіч, а на полі
Зоставсь один Роланд. Один, самотній...

Аой!

161

Тікають маври до країв іспанських,
 Їх переповнює шалена злоба.
 А граф Роланд не може гнатись слідом,
 Бо втратив Вельянтифа-скакуна він,
 І мусить відтепер боротись піший.
 Тож поспішив допомогти Турпіну.
 Граф відстібнув реміння у шолома,
 А потім зняв білястий легкий панцир,
 Мечем розрізав одяг на Туршіні,
 Клаптями з нього закриває рани,
 А потім притулив до своїх грудей,
 Поклав легенько на траву зелену
 І лагідно сказав: «Шляхетний друже!
 Дозвольте борг мені сплатить останній.
 Всі друзі, що були нам любі, вбиті,
 Та ми не можемо їх так лишити.
 Піду на розшуки і всіх знайду я,
 А потім поруч покладу любовно».
 Турпін сказав: «Ідіть і повертайтеся!
 Хвалити Бога, поле бою наше!»

СМЕРТЬ РОЛАНДА

171

Відчув Роланд — п'ятьма вкриває очі.
 Підвівсь на ноги і стоїть насилу,
 Сірішає знекровлене обличчя.
 А перед ним лиш темно-сіра скеля.
 Він десять раз мечем ударив гнівно,
 Та сталь дзвенить, щербин немає навіть.
 Сказав: «Допоможи, Свята Маріє!
 О мій чудовий Дюрандале! Горе!
 Ми маємо розстатись! Не загострю
 Тебе я більше! Скільки битв позаду!
 А скільки володінь завоювали,
 І Карл — сивобородий їх володар.
 Ти не служив ніколи боягузу —
 Належав ти шляхетному барону,
 Таких у вільній Франції не буде!»

*Ж. Фуке. Смерть Роланда
 в Ронсевальській битві.
 Мініатюра. 1455–1460 рр.*

І знов Роланд масив б'є мармуровий.
Сталь не розбити, не зігнуть — дзвенить лиш.
Побачив граф: не може меч зламати,
Оплакувати став його майбутнє:
«О Дюрандале! Ти ясний, блискучий!
Як ти палаєш барвами під сонцем!
Коли був Карл в долині Моріанській,
То ангела Господь послав до нього
З наказом меч віддати капітану.
З усіх мене обрав король шляхетний.
З тобою Мен і Пуату здобувши,
Я підкорив Анжуйський лен з Бретанню,
Узяв також Прованс і Аквітанію,
Нормандію, країну волелюбну,
А потім вже Романью і Ломбардію;
Скорив також баварців і всіх фландрів,
Здалися нам болгари і поляки,
Константинополь сам скорився Карлу,
Який тоді вже правив краєм саксів.
Валлійців підкорили й всю Ірландію,
І Англію, а потім і Шотландію...
Та скільки ще земель й держав взяли ми,
Що ними править Карл сивобородий!
Тому за тебе вболіваю дуже,
Нізащо не віддам невірним, друже.
О Господи, не дай безчестя франкам!»

Роланд все б'є ту брилу темно-сіру.
Вже вдарив безліч раз, та все даремно.
Сталь лиш дзвенить — ані щербин, ні тріщин,
Клинок зі свистом вгору підлітає.
Переконався граф: йому несила,
І знов оплакує меча він долю:
«О Дюрандале! Ти краса й святиня!
Ховаєш в золотій ти рукояті
Нетлінні моці: зуб Петра й священну
Василія святого кров, волосся
Дениса пресвятого і уривок
З одежі Пріснодіви! Неможливо,
Щоб нехристі тобою володіли,
Лиш християнам ти служити маєш!

Тобою підкорив великі землі,
Якими править Карл сивобородий —
Могутнім став із ними він й багатим.
О Небо, меч не дай в безчесні руки!»

174

Роланд відчув, що смерть вже зовсім близько,
Вона іде від голови до серця.
У тінь сосни високої лягає
Він долілиць, в траву зелену й ніжну,
Підклав під себе меч і Оліфант свій,
Звернув обличчя до землі невірних.
Аби відразу стало зрозуміло
І Карлові, і лицарям-баронам,
Що він, Роланд, помер як переможець.
Відпущення гріхів у Бога просить
Й до Неба рукавицю простягає.

Аой!

175

Граф розумів — життя його скінчилось...
На пагорбі лежить лицем до маврів,
Рукою в груди б'є слабкою мляво:
«О Боже, дай моїм гріхам прощення,
Великим і малим від дня появи
Мене на світ і до самої смерті».
Знов простяга до Бога рукавицю:
Небесні ангели летять до нього.

Аой!

176

Роланд лежить зомлілий під сосною,
Лицем у бік країв іспанських дальніх.
Спливло багато спогадів яскравих:
Численні землі, всі мечем узяті,
Красуня-Франція, рідня привітна,
І Карл Великий, володар і вчитель...
Від згадок цих не стримав сліз небога,
Важких зітхань... Та не забув й про себе,
Бо визнає свій гріх, блага прощення в Бога:
«Отець небесний, ти брехні не знаєш!
Ти вивів з мертвих Лазаря святого,
Ти Даниїла спас від лютих левів,

Врятуї мене од мук, страждань посмертних
 За ті гріхи, що їх в житті накоїв!»
 Він простягнув до Бога рукавицю,
 І Гавриїл прийняв її ласкаво...
 Роланд, на груди голову схиливши,
 Схрестивши руки, смерті ждав покірно.
 І Бог послав до нього херувимів.
 Злетіли з Неба Рафаїл-заступник,
 І Михаїл, потвор злих переможець,
 І сам архангел Гавриїл святійший...
 Віднесли душу графа в Райські кущі!

*(Переклад із старофранцузької
 Вадима та Нінелі Пащенко)*

Коли Карл Великий повернувся зі своїм військом, він побачив лише мертвих героїв. Франки оплакали полеглих і з честю їх поховали. За смерть Роланда Карл Великий помстився захопленням Сарагоси й знищенням усіх сарацинів, але повернення на батьківщину було сумним. Суд над зрадником Ганелоном відбувся в місті Ахені. Божим судом, за законами середньовіччя, визнавався лицарський поєдинок. Ганелона було переможено й жорстоко покарано.

Перша версія «Пісні про Роланда» українською мовою з'явилася наприкінці ХІХ ст. й належала перу визначного науковця *В. Щурата*. Переклад поеми він розпочав ще будучи учнем гімназії. До цього його спонукало зацікавлення «Словом о полку Ігоревім».

Другу спробу перекладу здійснили *В. і Н. Пащенко* (2003). Ці переклади поеми було зроблено п'ятистопним ямбом, хоча реально її створено силабічним розміром з обов'язковим наголосом на четвертому й десятому складах. У найновішому українському перекладі (2010) *І. Качуровського*, блискучого знавця літератури середньовіччя, «Пісня про Ролянда» зазвучала, як у старофранцузькому оригіналі.

Коли Роланд побачив гибель франків,
 Він так озвався до друга Олівера:
 «Мій вірний друже, радь, що хочеш, пробі!
 Бач, скільки лицарів тут землю вкрило.
 Аж сум, що Францію солодку, гарну
 Баронів стільки разом опустило!
 Гей, Карле-друже, де ти, володарю?
 Що нам почати, Олівере-брате?
 Яким би світом вість йому подати?»
 «Не знаю як, — говорить Олівер, —
 Я над ганьбу волю смерть тепер».

*(Переклад із старофранцузької
 Василя Щурата)*

Роланд побачив — втрати величезні,
 Й звернувся він до друга Олів'єра:
 «Мій друже, бережи вас Бог, повсюди
 Ми бачимо сміливців — друзів мертвих;
 Як плакатиме Франція-красуня,
 Коли дізнається про смерть баронів.
 Чому ж, королю любий, ви не з нами?
 Мій брате Олів'єре, що зробити,
 Щоб сповістити короля про скруту?»
 Той відповів: «Не знаю, що робити,
 Та краще смерть, ніж безчестя наше!»

*(Переклад із старофранцузької
 Вадима та Нінелі Пащенко)*

Бачить Ролянд, що втрати в них великі,
 І Олів'єра-товариша він кличе:
 — Мій любий друже, на Бога, що подієм? —
 Добрих васалів полягло вже без ліку.
 Франції шкода, що прекрасна і мила,
 Та без юнацтва вона тепер — пустиня...
 Друже-королю, чом ви не тут, не близько?
 Повідьте, брате, що маємо чинити.
 Може, йому послати треба вістку?
 Рік Олів'єр: — Не знаю, що робити.
 Волю вмерти, ніж ганьбою вкритись.

*(Переклад із старофранцузької
 Ігоря Качуровського)*

1. Доведіть, що невідомий автор «Пісні про Роланда» — француз.
2. Чому всі військові обладунки Роланда мали імена?
3. Як смертельно поранений Роланд довів, що він непереможений?
4. Пригадайте, у яких ще літературних творах доля героя вирішується в лицарському двобої.

ДИСКУСІЯ

Чи мав право Роланд ризикувати життям своїх воїнів, відмовившись від допомоги?

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- «Пісня про Роланда» — це героїчний епос середньовічної Франції, у якому невідомий автор прославляє ідею служіння державі, королю й Богові.
- Історичні події та реальні герої в героїчному епосі переосмислені творчою уявою невідомого автора.
- Роланд — це епічний герой, для якого лицарський обов'язок дорожчий за життя.

Данте Аліґ'єрі

1265–1321 рр.

За допомогою Інтернету підготуйте повідомлення про розвиток мистецтва в Італії в XIII–XIV ст.

Видатний італійський письменник *Данте Аліґ'єрі* народився в 1265 р. в м. *Флоренції (Італія)* і був хрещений іменем *Дуранте дельї Аліґ'єрі*. У віці 9 років він зустрів на святі юну (на рік молодшу за нього) Беатріче Портінарі. Ця зустріч згодом дала поштовх для створення нетлінного образу Кохання в його уяві. Образ Беатріче проходить крізь усе життя Данте та його творчість.

Зустрічей і розмов за коротке життя Беатріче в Данте було лише дві. Донька флорентійського банкіра, котру рано віддали заміж за банкіра Сімоні де'Барді, померла 1290 р. (у віці 23–24 років) і похована за легендою в церкві Санта Маргарита де Черчі у Флоренції.

Беатріче надихнула Данте на перший літературний шедевр — книжку *«Нове життя»* (1295), у якій поєдналися прозові та поетичні тексти.

Наприкінці XIII ст. Флоренція опинилася у центрі жорстокої політичної боротьби, у якій брали участь представники родини Данте й він сам. Оскільки Данте був прибічником партії, яка програла в цій боротьбі, його в 1302 р. засудили на вигнання з Флоренції. Так почалися поневіряння поета Європою. Він не втрачав надії на помилування й дозвіл повернутися до Флоренції. Однак указом від 1315 р. італійські урядовці остаточно прирекли його на вигнання без права повернення.

Собор Санта-Марія-дель Фьоре. 1296–1436 рр.
м. Флоренція (Італія).
Сучасне фото

Окрім *«Нового життя»* і кількох інших творів, славу Данте як поетові принесла *«Комедія»*, яку митець розпочав приблизно в 1303–1307 рр. і завершив у 1321 р., незадовго до смерті. Це грандіозний твір-енциклопедія середньовічного життя, алегоричне відображення шляху, який кожна людина самотійно й усі люди разом проходять у пошуках істини. Письменник Джованні Боккаччо (був дослідником, коментатором твору й біографом поета) назвав цей твір *«Божественною комедією»* за грандіозність задуму й майстерність автора. Образ Беатріче був настільки сильним у художній свідомості Данте, що він використав його й у *«Божественній комедії»*.

У своїх тривалих мандрах Європою поет проніс у своєму серці прекрасний образ батьківщини й усього того, що було з нею пов'язане. Серед усіх спогадів Данте найкращим для нього був образ дівчини в яскраво-червоному вбранні, яку він побачив ще в дитинстві й запам'ятав на все життя.

У творчості Данте знайшли відображення провідні ознаки культури доби Середньовіччя. Водночас у його спадщині формувалися засади нового мислення, яке зумовило перехід європейського мистецтва до Відродження. Це мислення ґрунтувалося на великій вірі в людину, силі її почуттів і нестримній жазі до пізнання себе та світу.

Останні шість років Данте жив у м. Равенні, де й закінчив свій життєвий шлях 14 вересня 1321 р.

Джотто (Джотто ді Бондоне, бл. 1267–1337) — італійський художник, скульптор і архітектор, представник раннього Відродження. Жив приблизно в той самий час, що й Данте, працював у Флоренції та в інших містах Італії. Герої Джотто, узяті переважно з Біблії, шукають духовний шлях, прагнуть внутрішнього прозріння та високого ідеалу.

*Джотто. Введення у храм.
Фреска. 1304–1306 рр.*

«В СВОЇХ ОЧАХ ВОНА НЕСЕ КОХАННЯ...»

Вірш, який за своєю формою є сонетом, увійшов до книжки Данте «Нове життя», що вважається першою ліричною автобіографією, де поет фіксує не просто факти свого життя, а ніби веде літопис емоцій і почуттів. Книжка поділена на 42 короткі розділи, куди включені прозові фрагменти, канцони та 25 сонетів. Данте поетично переказує історію свого кохання від зустрічі з Беатріче-дівчинкою до її смерті. Натхненний образом прекрасної Беатріче, Данте Аліг'єрі написав книжку «Нове життя» не латиною, а народною італійською мовою.

Тема вірша «В своїх очах вона несе Кохання...» — високе почуття любові, яка для поета та його ліричного героя є способом пізнання себе, шляхом до відкриття Бога й ідеалу в людині.

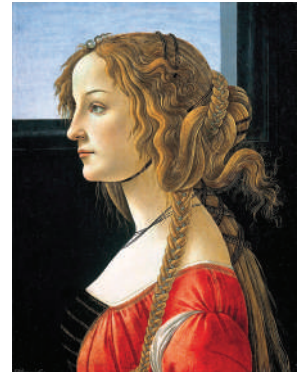
В своїх очах вона несе Кохання, —
На кого гляне, ошчасливить вмить;
Як десь іде, за нею всяк спішить,
Тріпоче серце від її вітання.

Він блідне, никне, множачи зігхання,
Спокутуючи гріх свій самохіть.
Гордина й гнів од неї геть біжить.
О донни, як їй скласти прославляння?

Хто чув її, — смиренність дум свята
Проймає в того серце добротливо.
Хто стрів її, той втішений сповна.

Коли ж іще й всміхається вона,
Марніє розум і мовчать уста.
Таке бо це нове й прекрасне диво.

*(Переклад з італійської
Миколи Бажана)*

*С. Боттічеллі. Портрет
Симонетти Вескуччі.
1476–1480 рр.*

1. Охарактеризуйте образ ліричного героя вірша. Як він ставиться до жінки?
2. Які деталі портрета коханої фіксує поет? Як ви вважаєте, чому саме ці деталі увиразнює автор?
3. Знайдіть в українському перекладі епітети, метафори й порівняння. Яку роль вони відіграють у тексті?

Створіть *(усно)* словесний портрет образу коханої у вірші «В своїх очах вона несе Коханья...». Намалуйте ілюстрацію до твору *(за бажанням)*.

ДИСКУСІЯ

У яких іпостасях постає образ коханої у вірші? Доведіть свою думку цитатами з тексту.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- Творчість Данте знаменує перехід від мистецтва доби Середньовіччя до Відродження.
- Найголовнішими книжками Данте є «Нове життя» та «Божественна комедія».
- Вірш «В своїх очах вона несе Коханья...» входить до книжки «Нове життя». Твір написаний у формі сонета (італійського) і присвячений Беатріче Портінарі.

Емоційно-ціннісна лінія

I рівень. *Завдання 1.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Сльози ліричного героя у вірші «Весняний краєвид» Ду Фу викликає

- А** краса весняної природи
- Б** тяжкий стан країни
- В** розлука героя з коханою
- Г** несподівані природні катаклізми
- Д** втрата останніх грошей

II рівень. *Завдання 2.* Установіть відповідність між учинками та героями «Пісні про Роланда».

<i>Учинок</i>	<i>Герой</i>
1 безрозсудна відвага	А Турпін
2 мудра передбачливість	Б Марсілій
3 підступна зрада	В Роланд
4 благословіння в ім'я Христа	Г Олів'єр
	Д Ганелон

III рівень. *Завдання 3.* Визначте лицарські чесноти, які втілено в образі Роланда.

IV рівень. *Завдання 4.* Напишіть твір-роздум (10–12 речень) за поданим рубаї О. Хайяма.

Весь вічний рух у Всесвіті — це ми.
 В очах пізнання є зіниця — ми.
 Неначе перстень, цей яскравий світ,
 Найбільш коштовний в ньому камінь — ми.

Літературознавча лінія

I рівень. *Завдання 5.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає. Важливим чинником розвитку європейського середньовіччя є

- А** укріплення монархії
- Б** поширення християнства
- В** східна культура
- Г** наукові відкриття
- Д** визвольний рух

II рівень. *Завдання 6.* Установіть відповідність між художнім образом та автором.

<i>Образ</i>	<i>Автор</i>
1 яшмовий ганок	А Турольд
2 скрижалі Долі	Б Данте
3 очі коханої	В Лі Бо
4 чайка на міліні	Г Ду Фу
	Д Омар Хайям

III рівень. *Завдання 7.* Розкрийте значення символів у вірші «Сосна біля південної галереї» Лі Бо: сосна-одиначка, вітер, надхмарна вись.

IV рівень. Завдання 8. Визначте елементи фольклору в «Пісні про Роланда». Яку роль вони відіграють у творі?

Компаративна лінія

I рівень. Завдання 9. Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Першим перекладом українською мовою «Пісні про Роланда» був переклад

- А** Василя Мисика
- Б** Ігоря Качуровського
- В** Василя Щурата
- Г** Вадима та Нінелі Пащенко
- Д** Максима Рильського

II рівень. Завдання 10. Дайте розгорнуту відповідь на запитання. Про яке «нове диво» йдеться в сонеті Данте «В своїх очах вона несе Кохання...»? Хто (або що) творить це «диво»? Чи використовується у вірші прийом фантастики? Обґрунтуйте свою думку.

III рівень. Завдання 11. Порівняйте образи Роланда та Ганелона.

IV рівень. Завдання 12. Складіть розгорнутий план відповіді на тему «Як змінився героїчний епос у добу Середньовіччя порівняно з античністю?».

Культурологічна лінія

I рівень. Завдання 13. Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Поняття «Велике Дао» Лі Бо розумів як

- А** кохання чоловіка й жінки
- Б** загальний закон життя
- В** мудру волю Бога
- Г** невпинний колообіг у природі
- Д** єдиний порядок у суспільстві

II рівень. Завдання 14. Установіть відповідність між власними назвами та їхніми значеннями.

Власна назва	Значення
1 Вельянтіф	А меч
2 Дюрандаль	Б кінь
3 Оліфант	В ріг
4 Монжуа	Г клич
	Д ущелина

III рівень. Завдання 15. Назвіть біблійні образи, які згадуються в «Пісні про Роланда». Визначте їх роль у творі.

IV рівень. Завдання 16. Сформулюйте 2–3 ідеї з лірики Ду Фу, які є актуальними для сьогодення.

ВІДРОДЖЕННЯ

ЩО ПОТРІБНО ЗНАТИ Й УМІТИ:

ВИЗНАЧАТИ ХРОНОЛОГІЧНІ МЕЖИ
Й ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ВІДРОДЖЕННЯ;

ВИЯВЛЯТИ ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРІВ
(СОНЕТ, ТРАГЕДІЯ, РОМАН);

ХАРАКТЕРИЗУВАТИ Й ПОРІВНЮВАТИ ЛІТЕРАТУРНІ ОБРАЗИ;

ЗНАХОДИТИ ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ,
РОЗКРИВАТИ ОСОБЛИВОСТІ МОВИ ТВОРІВ;

КОМЕНТУВАТИ ХУДОЖНІ ТЕКСТИ
Й ОЦІНЮВАТИ МИСТЕЦЬКІ ТВОРИ.

Вільям Шекспір

Мігель де Сервантес
Сааведра

Франческо Петрарка

Епоха Відродження в Європі

Підготуйте повідомлення про видатних митців доби Відродження — Леонардо да Вінчі, Паоло Веронезе, Рафаеля Санті, Пітера Брейгеля Старшого та ін. (1–2 за вибором).

На зміну середньовіччю в Європі прийшла епоха *Відродження*, або *Ренесанс* (з італ. *Rinascimento*, фр. *Renaissance* — відродження). Це широкий ідеологічний і культурний рух, що виник у країнах Західної Європи (приблизно з XIV–XV ст. до середини XVII ст.).

Уперше поняття «Відродження» використав у XVI ст. художник *Джорджо Вазарі* в трактаті «Життєписи знаменитих живописців, скульпторів і архітекторів» (1550). Термін «Відродження» пов'язаний з ідеєю відновлення античної спадщини в Нову добу. В античних образах митці вбачали близький їм ідеал гармонійної, одухотвореної людини. Античність сприймається як «золота доба» людства, орієнтуючись на яку, можна побудувати ідеальне суспільство, створити якісно нове мистецтво. Намагаючись збагнути секрети античної краси, митці використовували античну поетику у своїх творах.

Разом з античною традицією велику роль у розвитку Ренесансу відігравали й інші культурні чинники, зокрема мистецтво доби Середньовіччя й народнопоетичні традиції.

Основою Відродження став *гуманізм* (з латин. *homo* — людина). Сам термін за часів Ренесансу мав специфічне значення, яке відрізняється від сучасного. Так, в Італії гуманістами спочатку називали викладачів гуманітарних дисциплін — поетики, граматики та риторики. Пізніше цей термін почали вживати стосовно всіх діячів Відродження, тому що всіх їх єднала любов до людини, віра в безмежність людських можливостей і силу людського розуму.

Якщо в середні віки панувала теоцентрична система світосприйняття (залежність людини та світу від Бога), то в епоху Відродження світосприйняття

стає *антропоцентричним* (людина — центр Усесвіту). Людина проголошується найвищою цінністю. Вона стає метою буття та його духовним виміром. У людині, як уважали гуманісти, утілено Божественну сутність, задум Господа. Такі уявлення панували в добу Ренесансу.

У зв'язку з формуванням гуманістичного світосприйняття саме людина, її внутрішні можливості, здатність до розвитку, духовні проблеми стають предметом мистецтва. Митці Відродження поетизували людину, оспівували її як вінець творіння, утілення Божого образу, утверджували її право на щастя.

У мистецтві художники зображували прекрасну людину в гармонійному світі, утверджували позитивні ідеали й цінності буття. Провідні діячі

Джорджоне. Мадонна з немовлям на фоні пейзажу. 1500–1503 рр.

доби Відродження оспівували красу світу, людини й природи. Усе це визначає життєствердний пафос культури Відродження.

Антична спадщина допомагала гуманістам відкривати реальний, земний світ і реальну, земну людину. Гуманісти схилилися перед взірцями античності, і це допомагало їм створювати нові ідеали доби. Митці Відродження прагнули відродити античну людину з відповідними думками й почуттями, але насправді вони створили новий ідеал людини, і визначальними її рисами стали вже не лицарські чи аскетичні чесноти, а інтелектуальна культура, свобода думки й багатство почуттів. Це був саме той тип людини, якого потребувала епоха. Цей образ був ідеалізований, певною мірою героїзований, але саме він став сутністю ренесансної культури.

Перехід від середніх віків до Відродження в літературі засвідчила творчість *Данте Аліґ'єрі* (Італія). Видатними представниками ренесансної доби в художній літературі були *Франческо Петрарка*, *Джованні Боккаччо* (Італія), *Вільям Шекспір* (Англія), *Франсуа Війон*, *Франсуа Рабле* (Франція), *Мігель де Сервантес* (Іспанія) та ін.

Мистецтво Відродження пройшло кілька етапів:

- проторенесанс (XII–XIII ст.);
- раннє Відродження (XIV–XV ст.);
- Високе Відродження (90-і роки XV — перша третина XVI ст.);
- пізнє Відродження (друга половина XVI — початок XVII ст.).

Послідовність етапів Ренесансу в різних країнах виявлялася по-різному. Класичною країною доби Відродження вважають Італію, де простежуються всі його етапи. А в деяких країнах не було того чи іншого етапу. Початок і кінець ренесансної доби в країнах Європи були нерівномірними, що залежало від соціальних і культурних особливостей держав.

*Л. да Вінчі. Мадонна в гроті.
Фрагмент. 1483–1486 рр.*

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Мистецтво Ренесансу має такі провідні ознаки:

- антропоцентризм (інтерес до особистості, визнання її цінності);
- віра в духовне самовдосконалення людини;
- поетизація активної, діяльної, інтелектуально розвиненої, вільної людини;
- утвердження високого призначення людини в процесі перетворення світу;
- орієнтація на античну спадщину, упровадження античних ідеалів у Нову добу;
- світський характер культури, її звільнення від середньовічних догм і теоцентричності;
- історизм (осмислення людини та її життя у зв'язку з історичними обставинами).

Франческо Петрарка

1304–1374 рр.

За допомогою Інтернету підготуйте інформацію про життя та творчість Ф. Петрарки. Зробіть повідомлення й презентацію.

Франческо Петрарка народився 20 липня 1304 р. в родині нотаріуса в м. Ареццо (Італія). Його батьки через політичні переконання були вигнані з Флоренції разом із Данте. Пізніше Франческо навчався на юридичному факультеті Болонського університету.

У двадцять два роки юнак повернувся до Авіньйона, що на той час став одним із культурних центрів Італії. Після смерті батьків юнаком опікувався єпископ Джакома Колонна, у якого хлопець працював секретарем. Згодом майбутній поет здійснив подорожі Францією та Німеччиною, що справили на нього великий вплив. Значну частину свого життя присвятив церкві й водночас виконував важливі дипломатичні доручення в різних країнах світу.

У світовій літературі ім'я Петрарки нерозривно пов'язане з його ліричною героїнею — Лаурою, якій поет присвятив багато любовних сонетів. Він побачив її уперше 1327 р. в церкві Святої Клари в Авіньйоні. Йому було тоді 23 роки, їй — 20. Вона вже була заміжною жінкою, він — молодим ученим і поетом. Лаура померла дуже рано, у віці 40 років. Смерть коханої стала великою втратою для Петрарки, однак і після смерті вона була в його уяві живою, бо справжнє кохання ніколи не вмирає.

8 квітня 1341 р. Петрарка отримав високу нагороду — лавровий вінець у Римі. В урочистій промові з цієї нагоди він висловив надію на відродження класичної літератури.

Помер поет 18 липня 1374 р.

Невідомий художник.
Лаура. XV ст.

На початку XVII ст. М. Смотрицький вмістив до книги «Тренос» 138 сонетів Ф. Петрарки, які згодом у прозовій формі відтворив М. Грушевський в «Історії української літератури». До перекладу творчої спадщини поета в різні роки зверталися М. Орест, М. Лукаш, Г. Кочур, Борис Тен, І. Качуровський, Д. Паламарчук, Д. Павличко та ін.

СОНЕТИ

Високе кохання до Лаури Ф. Петрарка втілює у збірці «*Канцоньєре*» («*Книга пісень*»). Роботу над нею поет розпочав ще в 1330-х роках, а завершив незадовго до смерті. Книжка поділяється на дві частини: «*На життя мадонни Лаури*» (вірші, написані з 1327 по 1348 р.) і «*На смерть мадонни Лаури*» (вірші, написані після 1348 р.). Усього в книжці вміщено 366 творів, із них — 317 сонетів. Це своєрідний поетичний щоденник, що засвідчує відхід від аскетизму середньовіччя та формування нового гуманістичного бачення. Франческо Петрарка розробив різновид сонета — *італійський сонет*, що складається з 2 катренів і 2 терцетів. Його схема римування така: *абаб абаб* (або *абба абба*) *вгв вгв* (або *вгд вгд*).

У поезіях Ф. Петрарки кохання зображено як благотворна сила, що відкриває людині широкий світ, його природну красу та любов до Бога. Через кохання до жінки ліричний герой відчуває внутрішнє пробудження, піднесення, жагу до життя. Увіраزنюючи сутність кохання, митець порівнює любов до Лаури з подібними міфологічними сюжетами — Орфей та Еврідіка, Дафна й Аполлон. У віршах митця згадуються й інші міфологічні персонажі. Великого значення в сонетах Ф. Петрарки набуває образ Бога, до якого постійно звертається ліричний герой. Творець, на думку автора, освячує велике кохання. Образ Лаури тісно пов'язаний із християнськими ідеями любові й вічного (духовного) життя.

М. Спарталі Стілман.
Перша зустріч Петрарки
і Лаури. 1889 р.

Існують різні версії щодо прототипу Лаури. Серед можливих імен «дами серця» Ф. Петрарки називають його сучасницю Лауру де Сад та ін. Деякі дослідники вважають, що ім'я Лаура (або Лавра) є поетичним знаком, символом поетичного покликання — лаврового вінця, яким ще за часів античності віншували митців. Окрім того, ім'я ліричної героїні співзвучне з італійськими словами, що означають «легіт», «світанок», «лавр», а це відкриває широкі поетичні обрії. Отже, поетичний образ Лаури виявився багатозначним.

СОНЕТ 61

Благословенні будьте, день і рік,
І мить, і місяць, і місця урочі,
Де спостеріг я ті сяйливі очі,
Що зав'язали світ мені навек!

Благословен вогонь, що серце пік,
Солодкий біль спечаленої ночі

І лук Амура, що в безоболочці
Пускав у мене стріл ясний потік!

Благословенні будьте, серця рани
І вимовлене пошепки ім'я
Моєї донни — ніжне і кохане,

І ці сторінки, де про неї я
Писав, творивши славу, що не в'яне, —
Й ти, неподільна радосте моя!
(Переклад з італійської Дмитра Павличка)

1. Про яку радість ідеться у вірші? Розкрийте прямий і переносний зміст цього поняття.
2. Знайдіть у вірші міфологічні образи. Яку роль вони відіграють у тексті?
3. Охарактеризуйте внутрішній стан ліричного героя.
4. За допомогою яких художніх засобів увиразнюються його почуття?

СОНЕТ 132

Як не любов, то що це бути може?
А як любов, то що таке вона?
Добро? — Таж в ній скорбота нищівна.
Зло? — Але ж муки ці солодкі, Боже!

Горіти хочу? Бідкатись негоже.
Не хочу? То даремна скарг луна.
Живлюща смерте, втіхо навісна!
Хто твій тягар здолати допоможе?

Чужій чи власній волі я служу?
Неначе в просторінь морську безкраю,
В човні хисткому рушив без керма;

Про мудрість тут і думати дарма —
Чого я хочу — й сам уже не знаю:
Палаю в стужу, в спеку — весь дрижу.

*(Переклад з італійської
Дмитра Паламарчука)*

1. Як розуміє кохання ліричний герой вірша?
2. Знайдіть у творі символи, розкрийте їх зміст.
3. Наведіть приклади контрастів у вірші. Яку роль вони відіграють у творі?
4. Розкрийте особливості жанру сонета на прикладі прочитаного твору.

1. Запропонуйте власне визначення поняття «коханя». Доберіть до нього ланцюг асоціативних образів природи. 2. Якою постає Лаура у вашій уяві? Створіть її словесний портрет (*усно*). Намалуйте образ Лаури, доберіть до свого малюнка цитату із сонетів Ф. Петрарки (*за бажанням*).

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- Франческо Петрарка — один із видатних гуманістів доби Відродження в Італії.
- Центральний образ його лірики — Лаура, у постаті якої поет утілює Божественну сутність, високий ідеал.
- Франческо Петрарка розробив форму італійського сонета.

Вільям Шекспір

1564–1616 рр.

За допомогою Інтернету підготуйте презентацію про життя та творчість В. Шекспіра. Здійсніть віртуальну екскурсію по музею В. Шекспіра, що знаходиться в м. Стретфорд-на-Ейвоні.

Вільям Шекспір народився 23 квітня 1564 р. в м. Стретфорд-на-Ейвоні (Англія). Він був третьою дитиною в сім'ї Джона та Мері Шекспірів. Його батько зробив стрімку кар'єру від ремісника до заступника шерифа, а згодом і мера міста. Мати була із заможної фермерської родини. З п'яти років хлопчик почав вивчати грамоту в початковій школі, потім навчався в Новій королівській школі. Після закінчення навчання деякий час працював шкільним учителем. Юнак не вступав до університету, бо на той час батько мав великі борги й не міг дати синові вищу освіту. У вісімнадцять років Вільям узяв шлюб з Енн Хетевей, яка народила йому трьох дітей. Згодом він залишив свою родину в Стретфорді й вирушив до Лондона.

На початку 1590-х років став відомим у Лондоні як актор і драматург. Працював у театрі Бербеда. Робота В. Шекспіра в театральній трупі була дуже напруженою: крім виконання ролей на сцені, він писав п'єси — дві-три на рік, що потребувало значного часу.

У 1599 р. розпочалося будівництво театру «Глобус». Поет став його співзасновником. Фінансове становище митця покращилось, що дозволило йому купити великий будинок у Стретфорді.

За свою творчу кар'єру В. Шекспір написав 37 п'єс, 2 поеми й 154 сонети. Традиційно творчість письменника поділяють на три періоди. У *перший період* (1590–1600) написано комедії («*Комедія помилок*», «*Два веронці*», «*Сон літньої ночі*», «*Багато галасу даремно*»), історичні драми-хроніки («*Річард III*», «*Генріх IV*»), трагедію «*Ромео і Джульєтта*». У *другий період* (1601–1608) були створені трагедії («*Гамлет*», «*Отелло*», «*Король Лір*», «*Макбет*», «*Антоній і Клеопатра*»). У *третій період* (1609–1612) написані твори з елементами фантастики («*Перикл*», «*Зимова казка*», «*Буря*»).

Вільям Шекспір пішов із життя в 1616 р. Його відспівували в церкві Святої Трійці в м. Стретфорді.

Першим українським перекладачем В. Шекспіра став М. Костомаров, (у 1848–1849 рр. він переклав уривок із трагедії «Отелло»). Над перекладами творів митця в різні роки працювали І. Франко, Ю. Федькович, М. Старицький, Панас Мирний, Леся Українка, М. Рильський, І. Стешенко, В. Мисик, Борис Тен, Д. Павличко, М. Лукаш, Г. Кочур, Д. Паламарчук та ін.

СОНЕТИ

Вільям Шекспір писав сонети в 1592–1598 рр. Вони не призначалися для широкого загалу, їх читали в колі друзів і знайомих. Збірка «*Сонети*» В. Шекспіра була вперше видана 1609 р. (без відома автора), друге видання з'явилося після смерті письменника 1640 р.

У сонетах В. Шекспіра три головні персонажі — ліричний герой, його друг і кохана поета. За темами сонети діляться на групи: 1) сонети, присвячені другові (1–126); 2) сонети, присвячені коханій, «смаглявій леді» (127–152); 3) сонети, у яких оспівується радість і краса кохання (153–154).

Г. Лавренко. Ілюстрація до сонетів В. Шекспіра. 2007 р.

Хто ж така «смаглява леді» (англ. *the Dark Lady*)? Це головна героїня сонетів В. Шекспіра, яка наділена рисами земної жінки: вона лагідна й примхлива, надзвичайно красива й реальна. Автор не ідеалізує свою кохану, а змальовує такою, якою вона є насправді, — зі своїми чеснотами й недоліками. Любов до «смаглявої леді» принесла розчарування ліричному героєві, оскільки вона віддала перевагу іншому юнакові, якого ліричний герой уважав другом.

І досі вчені сперечаються, кому ж присвячені сонети митця, ким були прототипи шекспірівських віршів. Присвяту «W. H.» дослідники трактують по-різному. За однією з версій, W. H. — це той, на честь кого написані сонети, за іншою — це особа, завдяки якій вони були надруковані. Серед можливих кандидатур на роль незнайомця називають графа Саутгемптона, графа Пемброка й навіть самого Шекспіра (*William himself*). Це одна із загадок Шекспіра...

У сонетах В. Шекспіра знаходимо відображення внутрішнього світу ренесансної людини — глибоке переживання почуття кохання й відкриття через нього краси буття, схильність до роздумів, осмислення духовного стану суспільства та пошуки смислу існування. В англійському (шекспірівському) сонеті три катрени та двовірш із парним римуванням: *абаб вгвг дедє жжж*.

* * *

Tired with all these, for restful death I cry,
 As to behold desert a beggar born,
 And needy nothing trimmed in jollity,
 And purest faith unhappily forsworn,
 And gilded honor shamefully misplaced,
 And maiden virtue rudely strumpeted,
 And right perfection wrongfully disgraced,
 And strength by limping sway disabled,
 And art made tongue-tied by authority,
 And folly, doctor-like, controlling skill,
 And simple truth miscalled simplicity,
 And captive good attending captain ill.
 Tired with all these, from these would I be gone,
 Save that to die, I leave my love alone.

СОНЕТ 66

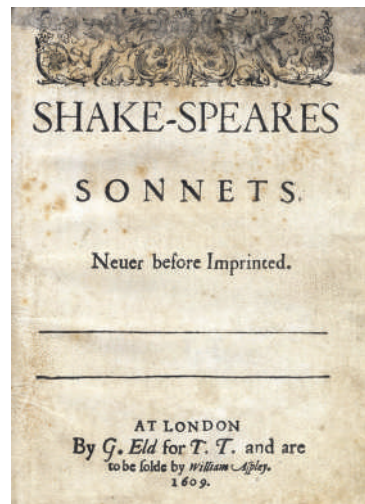
Я кличу смерть — дивитися набридло
 На жеври і приниження чеснот,
 На безтурботне і вельможне бидло,
 На правоту, що їй затисли рот,

На честь фальшиву, на дівочу вроду
 Поганьблену, на зраду в пишноті,
 На правду, що підлоті навдогону
 В бруд обертає почуття святі,

І на мистецтво під п'ятою влади,
 І на талант під наглядом шпики,
 І на порядність, що безбожно краде,
 І на добро, що в зла за служника!

Я від всього цього помер би нині,
 Та як тебе лишити в самотині?

*(Переклад з англійської
 Дмитра Павличка)*

Обкладинка першого
 видання сонетів
 В. Шекспіра. Лондон. 1609 р.

1. Визначте провідну тему сонета.
2. Які проблеми порушено у творі?
3. Що викликає глибоку тривогу в ліричного героя?
4. Якщо ви володієте англійською мовою, порівняйте оригінал і художній переклад твору.

Робота в групах. **1.** Визначте в сонеті 66 поняття, що називають *духовними цінностями*. **2.** Охарактеризуйте світ у сонеті 66. **3.** З'ясуйте, від чого застерігає В. Шекспір суспільство. **4.** Назвіть ознаки ренесансного світосприйняття, утілені в образі ліричного героя.

* * *

Let me not to the marriage of true minds
 Admit impediments. Love is not love
 Which alters when it alteration finds,
 Or bends with the remover to remove.
 O no, it is an ever-fixed mark
 That looks on tempests and is never shaken;
 It is the star to every wand'ring bark,
 Whose worth's unknown, although his height be taken.
 Love's not Time's fool, though rosy lips and cheeks
 Within his bending sickle's compass come:
 Love alters not with his brief hours and weeks,
 But bears it out even to the edge of doom.
 If this be error and upon me proved,
 I never writ, nor no man ever loved.

СОНЕТ 116

Не буду я чинити перешкоди
 Єднанню двох сердець. То не любов,
 Що розцвіта залежно від нагоди
 І на віддаленні згасає знов.

Любов — над бурі зведений маяк,
 Що кораблям шле промені надії,
 Це — зірка провідна, яку моряк
 Благословляє в навісній стихії.

Любов — не блазень у руках часу,
 Що тне серпом своїм троянди свіжі —
 І щік, і уст незайману красу.
 Той серп любові справжньої не ріже.

Як це брехня — я віршів не писав,
 І ще ніхто на світі не кохав.

*(Переклад з англійської
 Дмитра Паламарчука)*

1. Як розуміє ліричний герой вірша справжнє кохання?
2. Назвіть художні образи вірша. Які з них, на вашу думку, є символічними? Розкрийте їх зміст.

* * *

My mistress' eyes are nothing like the sun;
 Coral is far more red than her lips red;
 If snow be white, why then her breasts are dun;
 If hairs be wires, black wires grow on her head;
 I have seen roses damasked, red and white,
 But no such roses see I in her cheeks;
 And in some perfumes is there more delight
 Than in the breath that from my mistress reeks.
 I love to hear her speak, yet well I know
 That music hath a far more pleasing sound.
 I grant I never saw a goddess go;
 My mistress, when she walks, treads on the ground.
 And yet, by heaven, I think my love as rare
 As any she belied with false compare.

СОНЕТ 130

Її очей до сонця не рівняли,
 Корал ніжніший за її уста,
 Не білосніжні пліч її овали,
 Мов з дроту чорного коса густа.

Троянд багато зустрічав я всюди,
 Та на її обличчі не стрічав,
 І дише так вона, як дишуть люди, —
 А не конвалії між диких трав.

І голосу її рівнять не треба
 До музики, милішої мені,
 Не знаю про ходу богинь із неба,
 А кроки милої — цілком земні.

І все ж вона — найкраща поміж тими,
 Що славлені похвалами пустими.

(Переклад з англійської Дмитра Паламарчука)

1. Якою постає образ жінки в сонеті В. Шекспіра?
2. На яких деталях її портрета акцентує автор?
3. Знайдіть у творі протиставлення, розкрийте їх зміст.

Доведіть, що образ жінки в сонеті В. Шекспіра змальовано по-новому
 (у зіставленні із сонетами Ф. Петрарки).

РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА (1594)

Трагедія
(Скорочено)

Чи знайома вам назва цього твору?
Що ви знаєте про героїв В. Шекспіра?

Трагедія «Ромео і Джульєтта» — один із перших творів англійського драматурга. Сюжети для творів В. Шекспір знаходив у народних легендах, історичних хроніках, літературних джерелах минулого. У відомі історії автор укладав новий зміст, сценічну дію робив динамічною й стрімкою, а героїв — людьми, яким глядачі щиро співчували, стоячи протягом кількох годин перед сценою. Про сумну історію двох закоханих, які стали жертвами родинної ворожнечі, було створено чимало новел, поем і драм. Проте саме В. Шекспір створив образи Ромео та Джульєтти, які стали популярними й вічними. Історія кохання юних нащадків двох веронських родин Монтеккі й Капулетті набула світлого ліризму й глибокого трагізму.

Драма В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта» розпочинається як комедія. На початку твору друзі Ромео кепкують з його закоханості в Розаліну, Меркуціо дивує своїми витонченими промовами, а мамка Джульєтти смішить публіку грубуватими жартами. Але кохання Ромео та Джульєтти, що, як стихія, уривається в життя Верони, змінює інтонації й амплуа всіх персонажів п'єси. Головною дійовою особою п'єси постає кохання. Монологи й діалоги головних героїв сповнені поетичних образів — квітів, птахів, зірок. Поступово гумор змінює ліризм, піднесеність почуттів і думок, а потім — дуелі, убивства. Реальний світ повертається до закоханих своїм жорстоким обличчям, поступово роз'єднуючи їх. Спочатку відстанню між Вероною та Мантуєю, яку самовіддано долають вершники (Ромео, Бенволіо, Джованні), а потім прощанням у родинному склепі.

Композиція твору напрочуд гармонійна, кожна подія п'єси має віддзеркалення в іншій: сцена в домі Капулетті — сцена в домі Монтеккі; допомога мамки Джульєтти — допомога духівника Ромео; загибель Меркуціо — загибель Тібальта, смерть Ромео — смерть Джульєтти. У такий спосіб образи й події набувають багатовимірності, доповнюючи й увиразнюючи одне одного.

Фінальне примирення двох знатних родів Верони над тілами своїх дітей є утіленням ідеї загальної світової гармонії, утвердженням миру, добра й любові над злом і ворожнечею.

ПРОЛОГ

Входить Хор.

Хор

Однаково шляхетні дві сім'ї
В Вероні пишній, де проходить дія,

Збували в ворожнечі дні свої.
Аж враз кривава скоїлась подія.

Коханців двоє щирих, запальних
Ворожі ті утроби породили;
Нещастя сталося у сім'ях тих, —
Вони одвічні звади припинили.

Життя коротке і сумну любов,
Трагічну смерть, що потрясла родини,
Як змила ту ненависть чиста кров,
Ми вам покажемо за дві години.

Даруйте нам недоліки пера,
Всі хиби виправить старанна гра.

(Виходить).

(Переклад з англійської Ірини Стешенко)

Хор у театрі В. Шекспіра суттєво відрізнявся від античного. У ті часи хором називали одного актора, який пояснював глядачам зміст п'єси, не втручаючись у дію й діалоги героїв. У наступних сценах дії першої глядач стає свідком бійки слуг Капулетті й Монтеккі, до якої долучаються й представники ворожих родин. Князь міста Верони закликає родини припинити розбрат і суворо попереджає городян. Закоханий Ромео страждає від легковажності Розаліни. Його друзі Меркуціо й Бенволіо пропонують для розради відвідати бал-маскарад у домі Капулетті.

Дія перша

СЦЕНА 5

Зала в домі Капулетті. (...)

Входять Капулетті, синьйора Капулетті, Джульєтта, Тібальт з іншими членами родини, гостями в масках.

Капулетті

(...) Вітаю щиро вас, мої синьйори.
Був час, колись і я ходив у масці
І шепотів на ніжне вушко дамі
Приємне щось. Минуло, все минуло!
Ласкаво прошу вас, заходьте, любі!
Ну, грайте ж, музиканти! Місця! Місця!
До танцю ж бо дружніше, синьйорини!

Грає музика, гості танцюють.

Гей, світла, світла, хлопці! Геть столи!
Мерщій вогонь в каміні загасить,
Тут стало надто жарко і без нього.
Як вчасно несподівана розвага! (...)

Р о м е о

(до свого слуги)

Хто синьйорина та, що подає
Свою прекрасну руку кавалеру?

С л у г а

Не знаю я, синьйоре.

Р о м е о

Померкли смолоскипи перед нею!
І світить вродою вона своєю
На щоках ночі — діамант ясний
У вусі мавра; скарб цей дорогий
І для землі, і для життя сія.
Вона — омріяна любов моя!
Її оточують прекрасні дами,
Вона ж між них — голубка між галками!
Коли танок закінчать вже, саму
За ніжну ручку я її візьму,
І щастя неземне тоді відчую...
Чи ж я коли любив? Чи ще люблю я?
О ні! Зрікайтеся, брехливі очі!
Не знали ви краси до цієї ночі!

Т і б а л ь т

По голосу це мусить бути Монтеккі.
Мою рапіру, хлопче! Як! Цей раб
Наважився прийти в блазенській масці,
Щоб глузувати з нашого бенкету?
Ні, честю роду я клянусь, за сміх
Убить його, вважаю я, не гріх!

К а п у л е т т і

Чого це ти бушуєш так, небоже?

Т і б а л ь т

Таж, дядьку, тут Монтеккі. Тут наш ворог.
Негідник цей зумів сюди пробратись, —
Над нашим святом хоче насміятись!

Капулетті

Ромео тут?

Тібальт

Так, він, негідник, тут.

Капулетті

Спокійно, друже. Не чіпай його.
Поводиться він ввічливо й шляхетно.
Сказати правду, вся Верона славить
Його за честь, за виховання добре.
За всі скарби Верони я не дам
Його в моїй господі зневажати.
Тому вгамуйся й не звертай уваги —
Так хочу я. Коли мене шануєш,
Розвеселись, кинь хмурити чоло,
Бо хмуритись на святі непристойно.

Тібальт

Пристойно, бо на святі в нас негідник.
Його я не стерплю.

Капулетті

Терпіль примушу!
Ти чув, хлопчиську? Стерпиш! Я сказав!
Хто тут господар? Я чи ти? Іди!
Не стерпиль він! О Боже мій! Ну й ну!
Він хоче всіх моїх гостей збентежить!
Він козиритися надумав! Гляньте!

Тібальт

Але ж це сором, дядьку!

Капулетті

Як це? Як це?
Зухвалий ти хлопчисько! Сором?.. Годі!
Гляди, щоб потім ти не жалкував.
Відомо, щодо чого... Ти диви!
Знайшов коли перечити мені!
Так, дітки, так! Чудово! Ти невіглас!
Не галасуй, а то... Гей, світла, світла!
Приборкаю тебе! Жвавіше, друзі!

Т і б а л ь т

Мій дух скорився й змовк, я ж не змовчу.
Від гніву й сорому я весь тремчу!
Це вторгнення зухвале стерплю нині,
Та згодом в жовч обернеться терпіння!

(Виходить).

Р о м е о

(до Джульєтти)

Коли торкнувсь рукою недостойно
І осквернив я цей олтар святий,
Уста — два пілігрими — хай пристойно
Цілунок ніжним змиють гріх тяжкий.

Д ж у л ь є т т а

О пілігриме, в тім гріха немає —
З молитвою торкатись рук святих:
Такий привіт нам звичай дозволяє.
Стискання рук — то поцілунок їх.

Р о м е о

Але, крім рук, ще дано й губи їм...

Д ж у л ь є т т а

Так, для молитви, любий пілігрим...

Р о м е о

О, то дозволь мені, свята, й устами
Молитися побожно, як руками!

Д ж у л ь є т т а

Нас незворушно слухають святі.

Р о м е о

Не рухайся ж, дай відповідь мольбам!

(Цілує її).

Твої уста очистили мій гріх...

Д ж у л ь є т т а

Взяли твій гріх мої уста з твоїх.

Р о м е о

Мій гріх?.. В твоїх словах я докір чую!

Верни ж мій гріх.

(Знову цілує її).

Д ж у л ь е т т а

Мов з книги ти цілуєш...

М а м к а

Вас просить ваша мати, синьйорино.

Р о м е о

А хто у неї мати?

М а м к а

Що, юначе?

Таж господиня в домі цім вона.

Така вже добра пані, мудра й чесна,

Я викохала донечку її,

З якою щойно розмовляли ви.

Скажу вам чесно: хто її здобуде —

Здобуде той повнісінький гаман.

Р о м е о

Що? Капулетті?.. Ох! Де ж вороття?..

У ворога в руках моє життя!

Б е н в о л і о

Ходім, ходім! Жарт видався на славу!

Р о м е о

Ох, я боюсь — кінчається забава.

М. Врубель.
Ромео і Джульєтта.
1895–1896 рр.

Капулетті

О ні, синьйори! Рано ще, не йдіть!
Ось слуги вже розносять частування.
Таки йдете? Ну, дякуємо вам!
Синьйори благородні, вам спасибі!
Гей, смолоскипів! Ну, добраніч вам!

(До старого Капулетті).

А ми до ліжка... Чорт! Таки пізенько!..
Стомився я...

Виходять усі, крім Джульєтти й мамки.

Джульєтта

Глянь, няню, і скажи, хто той господар?

Мамка

Тіберіо старого спадкоємець.

Джульєтта

А той, що саме із дверей виходить?

Мамка

А той, здається, молодий Петруччо.

Джульєтта

А той, за ним, що танцювать не хтів?

Мамка

Не знаю я.

Джульєтта

Довідайся. Як має він дружину,
Не в постіль шлюбну — ляжу в домовину!

Мамка

Монтеккі він, і звать його Ромео;
Єдиний син того, хто ворог нам.

Джульєтта

Злоба єдина у душі буяла,
І зі злоби любов єдина встала!..

Не знаючи, зустріла надто рано,
Та пізно я дізналась, безталанна!
Ох, не на радість ти, любов моя,
Бо ворога кохаю ніжно я!

М а м к а

Що це таке? Що кажеш ти?

Д ж у л ь е т т а

Це вірші.

Навчив мене їх в танці кавалер...

За сценою гукають: «Джульетто!»

М а м к а

Я зараз, зараз! Ну, ходім, ходім!

Останній гість вже залишив наш дім.

(Виходять). (...)

*(Переклад з англійської
Ірини Стешенко)*

1. Яку роль у п'єсі відіграє хор? Пригадайте, як виникла ця традиція.
2. Прокоментуйте першу зустріч Джульєтти та Ромео.
3. Які перешкоди виникли між Ромео та Джульєттою?

Дія друга

СЦЕНА 1

(...) Верона. Фруктовий сад Капулетті.

Входить Ромео.

Ромео

Куди ж іти, коли я серцем тут?

Вернися ж, прах земний. Знайди свій центр.

(Перелазить через мур і зникає за ним).

Входить Бенволіо з Меркуціо.

Бенволіо

Кузене, гей! Ромео!

Меркуціо

Він розумний:

Я присягну, що він давно вже вдома
І ліг у постіль.

Б е н в о л і о

Ні, побіг сюди
І скочив через мур. Поклич його!

М е р к у ц і о

Я викличу його закляттям! Гей!
Ромео! Чудію наш і безумче!
З'явися нам хоч в образі зітхання!
Скажи одну лиш риму, й з мене досить;
Хоч скрикни: «Ах!» Зримуї «любов» і «кров». (...)

Б е н в о л і о

Ходім. Шукать того даремно,
Хто не бажає, щоб його знайшли.

(Виходять).

Входить Ромео.

Р о м е о

Сміється з шраму той, хто ран не мав.

Угорі, край вікна, з'являється Джульєтта.

Та тихо! В тім вікні сяйнуло світло!
Там схід, сама ж Джульєтта — ясне сонце!
Зійди ж, прекрасне сонечко, і сяйвом
Блиск задрісного місяця убий!
Він і без того зблід, він занедужав
Від прикрості, що ти — його служниця,
А все ж затьмарила його красою.
Тож не служи ревнивцеві блідому!
Весталчин одяг, бляклий, зеленавий
Лише безумці носять. Скинь його!
Он владарка моя, моє кохання!
Дізналася б вона, як я люблю!
Вона заговорила? Ні, мовчить...
Ну що ж. Нехай. Адже говорять очі.
Я відповім... Який бо я зухвалець.
Ні, не до мене очі ці говорять.
Дві зірки найяскравіші на небі
Десь мають пильні справи і повинні
На час покинути небесні сфери

Й очам її своє благання шлють —
 За них тим часом сяяти в блакиті.
 О, що, коли б і справді тії очі
 На небі сяли, зорі ж — на обличчі?
 Обличчя ясні зорі ті затьмило б,
 Як сонечко — ліхтар; та з неба ж очі
 Лили б такі потоки променисті,
 Що всі пташки співати почали б,
 Подумавши, що то вже сходить сонце!
 На руку ось схилилась край віконця,
 Притиснувши долоню до щоки...
 Якби мені за рукавичку бути
 І доторкатись до щоки її!

Д ж у л ь е т т а

О лишенько!

Р о м е о

Вона заговорила...

Мій світлий ангеле, мов ясні далі,
 Ти сяєш наді мною серед ночі,
 Як легкокрилий посланець небес
 Перед очима вражених людей,
 Що, голови закинувши, слідкують,
 Як серед хмар лінивих він ширяє
 І по ефіру грудях чистих плава.

Д ж у л ь е т т а

Ромео! О, навіщо ти Ромео?
 Зміни своє ім'я, зречися батька;
 Як ні, то присягни мені в коханні,
 І більше я не буду Капулетті.

Р о м е о

(вбік)

Послухатъ — чи відповісти відразу?

Д ж у л ь е т т а

Лише твоє ім'я — мій ворог лютий;
 А ти — це ти, а зовсім не Монтеккі...
 Що є Монтеккі? Таж чи так зовуть
 Лице і плечі, ноги, груди й руки
 Або якусь частину тіла іншу?

О, вибери собі нове ім'я!
Та що ім'я? Назви хоч як троянду,
Не зміниться в ній аромат солодкий!
Хоч як назви Ромео — він Ромео.
Найвища досконалість все ж при ньому.
Хоч би він був і зовсім безіменний...
О, скинь же, скинь своє ім'я, Ромео!
Воно ж не є тобою, і взамін
Візьми мене усю!..

Р о м е о

Ловлю на слові!
Назви мене коханим, і умить
Я вдруге охрещусь і більш ніколи
Не буду зватися Ромео.

Д ж у л ь е т т а

Хто ти,
Що, притаївшись під серпанком ночі,
Мою підслухав таїну сердечну?

Р о м е о

Яким ім'ям назвуть себе — не знаю.
Своє ім'я ненавиджу я сам!
Свята моя, адже ж воно — твій ворог.
Я б розірвав його, коли б воно
Написане стояло на папері!

Д ж у л ь е т т а

Мій слух не похопив ще й сотні слів
Із уст твоїх, а голос я впізнала:
Хіба ти не Ромео, не Монтеккі?

Р о м е о

О ні, свята, знай: що не те й не інше,
Якщо вони для тебе осоружні.

Д ж у л ь е т т а

Як ти зайшов сюди, скажи, й навіщо?
Як міг ти перелізти через мур?
Адже високий він і неприступний.
Згадай-но, хто ти: смерть тебе спіткає,
Як з наших хто тебе застане тут.

Р о м е о

Кохання принесло мене на крилах,
І не змогли цьому завадити мури;
Кохання може все і все здолає, —
Твоя рідня мені не перешкода.

Д ж у л ь е т т а

Вони тебе уб'ють, коли побачать.

Р о м е о

В очах твоїх страшніша небезпека,
Ніж в двадцяти мечях. Поглянь лиш ніжно —
Й мені ненависть їхня не страшна.

Д ж у л ь е т т а

О, не хотіла б я нізащо в світі,
Щоб тут вони побачили тебе!..

Р о м е о

Своїм плащем мене прикриє ніч.
Та, як не любиш ти, — нехай знаходять...
Хай краще смерть від лютої злости,
Ніж довгий вік без ніжності твоєї.

Д ж у л ь е т т а

Хто показав тобі сюди дорогу?

Р о м е о

Моя любов! Вона мене навчила,
Дала мені пораду, я ж за те
Позичив їй очей. Я не моряк,
Та будь від мене ти хоч так далеко,
Як щонайдальший берег океану,
Я б зважився такий здобути скарб!

Д ж у л ь е т т а

Моє лице ховає маска ночі,
Але на ній пала дівочий стид,
Що ти в цю ніч мої слова підслухав.
Хотіла б я пристойність зберегти,
Від слів своїх відмовитись хотіла б,
Хотіла б я... та годі прикидатись!

Мене ти любиш? Знаю, скажеш: «Так...»
 Тобі я вірю, з мене досить слова.
 О, не клянись! Зламати можеш клятву:
 Недурно ж кажуть, що з любовних клятв
 Сміється сам Юпітер. О Ромео!
 Скажи, якщо ти любиш, правду щиру.
 Коли ж вважаєш — перемиг мене
 Занадто швидко, я тоді насуплюсь,
 Скажу уперто: «Ні!», щоб ти благав.
 Інакше — ні, нізащо в світі! Ні!
 Так, мій Монтеккі, так, я нерозважна
 І, може, легковажною здаюсь...
 Повір мені, і я вірніша буду,
 Ніж ті, що хитро удають байдужість.
 І я б могла байдужою здаватись,
 Якби зненацька не підслухав ти
 Любов мою й слова мої сердечні...
 Пробач мені, мій любий, і не думай,
 Що мій порив палкий — це легковажність;
 Мою любов відкрила темна ніч.

Р о м е о

Клянусь цим місяцем благословенним,
 Що сріблом облива верхи дерев...

Д ж у л ь е т т а

О, не клянись місяцем зрадливим,
 Який так часто змінює свій вигляд,
 Щоб не змінилася твоя любов.

Р о м е о

То чим я поклянусь?

Д ж у л ь е т т а

Не треба зовсім.
 Або, як хочеш, поклянись собою —
 Душі моєї чарівним кумиром, —
 І я повірю.

Р о м е о

Серця почуттям...

Д ж у л ь е т т а

Ні, не клянись! Хоч ти — єдина радість,
 Та не на радість змовини нічні...
 Все сталось несподівано занадто —
 Так швидко, так раптово й необачно,
 Як блискавка, що блисне й раптом зникне,
 Ледь встигнемо сказати: «Он сяйнуло!»
 Добраніч, любий! Теплий подих літа
 Нехай цю бруньку ніжного кохання
 Оберне в пишну квітку запашну,
 Коли з тобою зійдемося ще раз.
 Добраніч! Хай у тебе переллється
 Той мир, що вщерть моє сповняє серце!

Р о м е о

Без нагороди так мене й покинеш?

Д ж у л ь е т т а

Якої ж нагороди хочеш ти?

Р о м е о

Повинна ти в коханні присягти.

Д ж у л ь е т т а

Я присяглась раніш, ніж ти просив,
 Проте я хтіла б клятву ту забрати.

Р о м е о

Забрати клятву? О, навіщо, люба?

Д ж у л ь е т т а

Щоб бути щедрою і знов віддати.
 Таж я того жадаю, що вже маю:
 Як море, доброта моя безкрая,
 Як море, дна не має і любов,
 Що більше їх я віддаю тобі,
 То більше їх у мене застається,
 А їм немає меж...

Мамка кличе за сценою.

У домі гамір!
 Прощай, мій любий!.. Няню, я іду!

Не зрадь мене, Монтеккі мій коханий.
Хвилину почекай, я повернусь.

(Виходить).

Р о м е о

О, ніч свята! Благословенна ніч!..
Таж ніч тепер... А що, як все це сон?
Такий солодкий сон, що я боюсь —
Він не обернеться ніколи в дійсність.

Знову з'являється Джульєтта.

Д ж у л ь є т т а

Три слова ще, Ромео, й на добраніч!
Якщо любов твоя до мене щира
І хочеш ти зі мною взяти шлюб,
То взавтра сповісти мене про це,
І я пришлю по відповідь когось,
Де і коли ти хочеш повінчатись;
Тобі до ніг складу я свою долю —
З володарем піду хоч на край світу!

М а м к а

(за сценою)

О синьйорино!

Д ж у л ь є т т а

Я йду! Як ти не будеш з чистим серцем,
Тоді благаю...

М а м к а

(за сценою)

Синьйорино!

Д ж у л ь є т т а

Зараз!

...Облиш мене і більше не приходь,
Зостав мене на самоті з журбою,
То взавтра я пришлю.

Р о м е о

Душі спасінням...

Д ж у л ь е т т а

Сто тисяч раз тобі привіт!

(Виходить).

Р о м е о

В сто тисяч раз без тебе хмурий світ!
Так, як школяр від книжки утікає,
Так ревно і любов любов шукає;
Як гидко їм на школу знов дивитись,
Так тяжко їй з любов'ю розлучитись!

(Ступає до виходу).

У вікні знову з'являється Д ж у л ь е т т а.

Д ж у л ь е т т а

Ромео, стій!.. О, стій! Якби мені
Сокольного голос, щоб назад
Змогла я сокола мого вернути!
Неволі голос надто слабосилий,
А то б я потрясла печеру Ехо,
Й повітря б голос більш, ніж я, захрип.
Повторюючи це ім'я невпинно:
«Ромео, де ти? Де ж ти, мій Ромео?!»

Р о м е о

То кличе знов мене моя душа!
Бринять, як срібло, голоси коханців
І солодко скрашають тишу ночі, —
Мов ніжна музика милує вухо!

Д ж у л ь е т т а

Ромео!

Р о м е о

Люба!

Д ж у л ь е т т а

Милий, завтра вранці
Коли прислать до тебе посланця?

Р о м е о

Найкраще о дев'ятій.

Д ж у л ь е т т а

Не спізнюсь.
Мов двадцять літ чекать тії години!
Забула я, чого тебе вернула...

Р о м е о

Дозволь зостатись, доки ти згадаєш.

Д ж у л ь е т т а

Не буду згадувать, щоб ти зостався,
Та не забуду, як з тобою люблю!

Р о м е о

Зостанусь я, щоб ти за все забула,
Забуду й сам, що є десь інший дім.

Д ж у л ь е т т а

Світає... Хтіла б я, щоб ти пішов,
Але не далі, аніж птах отой,
Який літає на шовковій нитці.
Пустунка дівчинка його відпустить,
Як бідолашного в кайданах в'язня,
Й відразу знов назад за нитку тягне,
Ревнючи до волі ту пташину.

Р о м е о

Хотів би птахом бути я твоїм!

Д ж у л ь е т т а

І я, мій любий, теж цього хотіла б,
Та ласками замучила б тебе...
Прощай, прощай! Тяжкий час розставання...
О, стільки в нім солодкого страждання,
Що все прощалася б, хоч і світає!

(Виходить).

Р о м е о

Тебе хай сон і спокій повиває!
Як хтів би я тим сном спокійним бути,
Щоб тут в солодких мріях все забути!
Тепер до келії отця святого —
Почуть пораду хочу я від нього.

(Виходить).

(Переклад з англійської Ірини Стешенко)

1. Хто першим освідчився в коханні — Ромео чи Джульєтта?
2. Які порівняння для своїх почуттів знаходять герої?
3. Доведіть, що герої щирі й відверті у своїх словах про кохання.

ДИСКУСІЯ

Чи вірите ви в кохання з першого погляду? Чи може воно бути справжнім?

Твір В. Шекспіра має багату історію сценічного й кінематографічного втілення. Світовою подією став свого часу фільм-балет С. Прокоф'єва «Ромео і Джульєтта» (1954), у якому роль Джульєтти виконала Галина Уланова. «Шекспірівським бумом» назвали часи появи фільму режисера Франко Дзефф'єреллі (*Велика Британія, Італія, 1968 р.*), де роль Ромео виконав Леонард Уайтінг, Джульєтти — Олівія Хассі. Найновіша кіноверсія відомої трагедії — фільм режисера Карло Карлей (*Велика Британія, Італія, Швейцарія, 2013 р.*).

Кадр із фільму «Ромео і Джульєтта» (режисер К. Карлей, Велика Британія)

- Знайдіть і перегляньте ці фільми в Інтернеті. Висловте враження про них.

СЦЕНА 2

Келія брата Лоренцо.

Входить брат Лоренцо з кошиком.

Б р а т Л о р е н ц о

Всміхається світанок сіроокий —
 Мережить барвами хмарки високі;
 Плямиста темрява нічна, мов п'яна,
 Тіка з-під огняних коліс Титана.
 Ще доки погляд сонечка палкий
 Не розірвав украй туман нічний,
 Роси не випив, дня не стрів привітом, —
 Я кошик свій наповню різним цвітом,
 Рослинами цілющими й травою
 Отруйною, і згубною, страшною...
 Земля — природи мати і могила:
 В собі хоронить все, що породила.
 І ми численних бачимо дітей,
 Що ссуть життя і міць з її грудей.
 Хоч в матері одної й різні діти,
 Та кожне з них потрібне все ж на світі.
 Які ж то сили благодатні й цінні
 У травах є, у квітах і в камінні!

Й мерзенне все, що із землі встає,
Хоч щось корисне все ж землі дає.
Проте й в найкращому нема такого,
Чого б не прирівняв ти до лихого:
Корисне все — до діла або в строк,
Бо з блага може теж постать порок.

Входить Ромео.

Ось квіточка мала; в стеблі цім самім
Трутизна вбивча змішана з бальзамом, —
Понюхав лиш — і сили повен вщерть,
А на язик узяв — раптова смерть.
Отак добро і зло поміж собою
І в людях, як в траві, стають до бою;
Якщо ж добро не подолає зла,
Кінець і для людини, й для стебла.

Ромео

Добридень, отче!

Брат Лоренцо

Будь благословен!
Хто там віта мене раненько так?
О сину мій, то є недобрий знак:
Покинуть ложе о такій порі.
В турботах спать не годні ми, старі, —
Де клопіт сторожем, немає сну там.
Лиш молодим і горем недіткнути
Солодкий сон схиляється до ложа.
Які ж турботи спокій твій тривожать,
Що, рано вставши, вийшов із кімнати?
Чи, може, ти і не вкладався спати?

Ромео

О, найсолодші це були години...

Брат Лоренцо

Прости йому, Вседержцю наш єдиний!
Ти в Розаліні був? Там спочив твій?

Ромео

У Розаліні — я? Ні, отче мій!
Я й це ім'я, й печаль його забув.

Б р а т Л о р е н ц о

Хвалю, мій сину! Де ж вночі ти був?

Р о м е о

Все розкажу раніш, ніж запитаєш, —
Нічого ж бо не відаєш, не знаєш.
Бенкетував я з ворогом удвох —
Стялись ми враз, і рани в нас обох.
Тепер, після смертельної тривоги,
Святої просим в тебе допомоги.
В моїй душі я злоби не ношу, —
За себе і за ворога прошу.

Б р а т Л о р е н ц о

Ясніш кажи! Де загадкова мова,
Одвіт там і порада загадкова.

Р о м е о

То слухай же: я присягнув Джульетті, —
Люблю дочку синьйора Капулетті.
Вона у мене серце узяла
Й мені своє навіки оддала.
Ми вирішили, отче, що робити,
Та мусиш ти союз наш освятити,
Навік з'єднати шлюбом. Де і як
Ми стрілися і покохались так —
Про все тобі дорогою скажу.
Та тільки про одне тебе прошу,
Благаю, отче, повінчай нас нині!

Б р а т Л о р е н ц о

Святий Франциску! Що за дивні зміни!
А Розаліна ж? Правда, що в очах
У юнаків любов, а не в серцях.
Її так скоро зрадив ти й забув?
Я б не повірив, якби сам не чув.
О Матір Божа! Сліз гіркий потік
Збігав за неї з цих поблідлих щік!
Любов розсоллом приправляв таким,
Щоб та любов розвіялась, як дим?
Ще туману твоїх зітхань глибоких
Не висушило сонце яснооке!
Іще лунає тут твоє стогнання,
Я чую ще твої палкі благання!

Ось пляма в тебе від минулих злив, —
Ще й сліду на щоці потік не змив!
Адже ж то був ти сам, та ж вся причина
Нудьги твоєї — тільки Розаліна!
Як ти змінивсь!.. Тож слухай, май терпіння:
Для жінки гріх малий її падіння,
Якщо так мало сили і в мужчини.

Р о м е о

Ти ж лаяв за любов до Розаліни?

Б р а т Л о р е н ц о

Не за любов, — за дурощі, дитино.

Р о м е о

І радив закопать любов...

Б р а т Л о р е н ц о

Мій сину!

Я ж не для того радив так, мій милий,
Щоб викопав ти іншу із могили.

Р о м е о

Не докоряй! Від цієї, що кохаю,
Я за любов — любов і ласку маю.
Не те, що та...

Б р а т Л о р е н ц о

Бо та вже відгадала,

Що тямиш ти в коханні надто мало
І визубрив його лиш по верхах,
Не вмючи читати й по складах.
Ну, юний вітрогоне, у дорогу!
Подам тобі для того допомогу, —
І через шлюб ваш злоба та родинна
У дружбу обернутися повинна.

Р о м е о

Ходім мерщій! Мені уже не ждється...

Б р а т Л о р е н ц о

Не гарячкуй! Хто квапиться — спіткнеться!

(Виходять). (...)

СЦЕНА 5

Б р а т Л о р е н ц о

(...) Входить Джульєтта.

Ось і вона! Така легка нога
По плитах цих ще зроду не ступала.
Коханці пройдуться по павутинці,
Яка літає літом у повітрі,
І не впадуть. Так, суєта легка!

Д ж у л ь є т т а

Добривечір, духовний отче мій!

Б р а т Л о р е н ц о

За нас обох подякує Ромео.

Д ж у л ь є т т а

Я і його вітаю, бо інакше
Нема за що складати мені подяку.

Р о м е о

Джульєтто, любя! Коли в тебе в грудях
Від щастя серце б'ється так, як в мене,
І можеш краще виявити радість,
Знайди слова, яких мені бракує,
І всолоди повітря навкруги
Ласкавим подихом своїм, нехай
Мелодія чудова слів твоїх
Змалює те блаженство чарівне,
Яке ми відчуваєм в цю хвилину.

Д ж у л ь є т т а

Любов багата ділом — не словами, —
Ї пишається собою без прикрас.
Той, хто свої скарби злічити може,
Той лиш жебрак. Але моя любов
Така велика й так зросла безмежно,
Що я злічить не можу й половини
Її скарбів...

Б р а т Л о р е н ц о

Ходім! Святий обряд
Благословить вас. (...)

*(Переклад з англійської
Ірини Стешенко)*

Щастя Ромео й Джульєтти було нетривким, бо відразу після таємного вінчання запальний Тібальт Капулетті влаштував криваву бійку на вулицях Верони. Він убив Меркуціо, а Ромео, помстившись за смерть друга, — Тібальта. Князь наказав вигнати Ромео з міста. Убитий горем юнак поїхав до Мантуї. У родині Капулетті, незважаючи на жалобу за Тібальтом, готуються до весілля. Джульєтту посватав багатій Паріс, батько не бажає слухати доньчиних відмов. Джульєтта благає про допомогу Лоренцо. Той дає напій, дія якого викликає летаргічний сон, подібний до смерті. Духівник надсилає Ромео лист про несправжню смерть Джульєтти, але він прийшов із запізненням. Ромео, не знаючи про істинний хід подій, приїхав до Верони. Він бажає одного — померти разом із коханою. На сходах склепу він зустрічає Паріса, виникає дуель. Ромео вбиває Паріса.

Кадр із фільму «Ромео і Джульєтта»
(режисер К. Карлей,
Велика Британія)

Дія п'ята

СЦЕНА 3

Кладовище. Склеп родини Капулетті. (...)

Р о м е о

Моя любове! О моя дружино!
Смерть випила твого дихання мед,
Та не змогла твоєї вроди взяти.
Ти не подолана. Рум'янець твій
Ще на устах, на щоках пламеніє,
Ще смерті стяг блідий не тріпотить!
І ти, Тібальте, в савані кривавім?
Що міг би я для тебе більш зробити,
Ніж те, щоб ця ж таки рука, якою
Завчасно втято молодість твою,
Так само знищила й твого убивцю?
Прости мені, кузене! Ох, Джульєтто,
Чому і зараз ти така прекрасна?
Подумать можна, що безплотна смерть
У тебе закохалась, що якийсь
Кістяк огидний тут тебе замкнув,
У темнім склепі, для утіх любовних!
Боюсь за тебе й залишусь тому
З тобою тут. Ніколи я не вийду
З цього похмурого палацу ночі.

Тут, тут зостанусь я із робаками,
 Служницями твоїми. О, тепер
 Знайду я тут для себе вічний спокій
 І скину гніт моїх зловісних зір
 З замученої й стомленої плоті!
 Милуйтеся, очі, — це в останній раз!
 Ви, руки, пригорніть її востаннє!
 А ви, уста мої, дихання брамо,
 Скріпіть навек священним поцілунком
 Довічну спілку зі скупю смертю!
 Сюди, мій поводитарю гіркий!
 Лихий стерничий, одчайдуху лютий,
 Розбий об скелі мій нещасний човен!
 За тебе п'ю, моя любов!

(П'є).

О чесний

Аптекарю! Швидка твоя отрута...
 Отак я з поцілунком умираю!..

(Падає).

З другого боку кладовища входить брат Лоренцо з ліхтарем, ломом і заступом.

Б р а т Л о р е н ц о

Святий Франциску, поможи мені!
 Вже стільки раз мої старечі ноги
 Спіткнулись об могили цієї ночі...
 Хто тут?

Б а л т а з а р

(виходячи наперед)

Це друг, який вас добре знає.

Б р а т Л о р е н ц о

Спаси вас Боже! Друже мій, скажіть,
 Що то за смолоскип, що марно світить
 Для робаків та черепів безоких?
 Здається, то у склепі Капулетті...

Б а л т а з а р

Так, отче пресвятий, і там також
 Господар мій, ваш друг.

Б р а т Л о р е н ц о
Який?

Б а л т а з а р
Ромео.

Б р а т Л о р е н ц о
Він там давно?

Б а л т а з а р
Вже, мабуть, з півгодини.

Б р а т Л о р е н ц о
Ходім зі мною в склеп.

Б а л т а з а р
Не смію, отче.
Господар мій не знає, що я тут.
І він мені грозив страшною смертю,
Якщо за ним я стежити зостанусь.

Б р а т Л о р е н ц о
То залишайсь. Я сам піду. Боюсь...
Боюся, щоб не трапилось нещастя.

Б а л т а з а р
Коли я тут під тисом спав, мені
Приснилось, що господар мій зіткнувся
З якимсь синьйором і убив його.

Б р а т Л о р е н ц о
(Підходить до склепу).

Ромео! Боже мій! Чия це кров
Камінні східці склепу багрянить?
Хто кинув закривавлені ці шпаги
Тут, на порозі вічного спокою?..

(Входить до склепу).

Ромео! О, який блідий! Хто ще?..
Як? І Паріс?.. Увесь залитий кров'ю?..
Яка лиха година спричинилась
До цих фатальних і страшних подій?
Синьйора ворухнулась!

Джульєтта прокидається.

Джульєтта

О мій отче!

Пораднику! А де мій чоловік?
Я знаю добре, де я маю бути;
І ось я тут. А де ж Ромео мій?

Шум за сценою.

Брат Лоренцо

Я чую шум. Ходім з цього гнізда
Зарази, смерті і тяжкого сну.
Наш замір вища сила зруйнувала,
Не наша. Ми противитись не можем.
Ходім! Ходім! Джульєтто, поруч тебе
Лежить твій мертвий муж. Паріс також.
Тебе у монастир я прилаштую
Святих сестер. Ходім, не зволікай.
Нічого не розпитуй. Близько варта.
Біжим хутчій, Джульєтто, люба сестро!

Шум наближається.

Загаємось — ускочимо в біду.

(Виходить).

Джульєтта

Іди, мій отче, сам. Я не піду.
Що любий мій в руці стискає? Склянку,
Спорожнену, я бачу, до останку.
І смерть страшна отрута завдала...
Який скупий! Все випив! Не лишив
І краплі благодатної для мене,
Що допомогла б мені піти за ним!
Я цілуватиму твої уста...
Ще, може, трішки є на них трутизни, —
В підкріпленні цьому я смерть знайду...

(Цілує його).

Твої уста ще теплі!..

1-й страж

(за сценою)

Де це, хлопче?

Веди нас!

П. Рої.
Смерть Ромео
і Джульєтти.
1860 р.

Д ж у л ь е т т а

Хтось іде!.. Мерщій! О щастя:
Тут рятівний кинджал!

(Вихоплює кинджал Ромео з піхов).

Ось твої піхви!

(Заколює себе).

Зостанься в них і дай мені умерти!..

(Падає на труп Ромео і вмирає).

Входить сторожа з Парісовим пажем.

П а ж

Це тут було, де смолоскип палає.

1-й с т р а ж

Кров на землі! Оглянуть кладовище!
Кого б ви не знайшли, хапайте всіх!

Кілька стражів виходять.

Страшна картина! Граф лежить убитий...
Джульєтта теж спливає кров'ю... Що?..
Вона ще тепла!.. Щойно лиш померла,
Хоча два дні, як в склепі поховали!..
До герцога! Покличте Капулетті!
Збудить Монтеккі! Обшукайте цвинтар!

Виходять ще кілька стражів.

Ми бачимо лише трагічне місце;
Трагедії ж кривавої причину
Без слідства нам ніяк не розгадати.

Повертаються кілька стражів з Балтазаром.

2-й страж

Ось ми знайшли слугу Ромео, він
На кладовищі був.

1-й страж

Не відпускати,
Аж доки герцог не прибуде сам!
Повертаються інші стражі з братом Лоренцо.

3-й страж

Ось тут чернець тремтить, зітхає й плаче;
У нього заступ відібрали ми
І лом. А йшов він звідси, з кладовища.

1-й страж

Це підозріло... Не пускати ченця!

Входить князь з почтом.

Князь

Яке нещастя сталось тут зненацька,
Що нас так рано підняли з постелі?
Входять Капулетті, Монтеккі та інші (...).

(Переклад з англійської Ірини Стешенко)

Усі присутні вислуховують свідчення Лоренцо, пажа Паріса, слуги Ромео.

Князь

(...) О, де ж вони, ці вороги запеклі?
Монтеккі! Капулетті! Подивіться,
Який вас бич карає за ненависть:
Ваш цвіт любов'ю вбили небеса!
А я за те, що зносив ваші чвари,
Двох кривних нагло втратив. Кара всім!

Капулетті

О брате мій, Монтеккі, дай же руку!
Вдовиний спадок це дочки моєї,
А більшого не можу я просити.

Монтеккі

Але я можу дати більше. Я
Їй статую із золота поставлю.

Покіль Вероною звемо Верону,
Любішого не буде силуета,
Аніж в коханні вірної Джульетти.

Капулетті

Ромео статуя не менш багата
Із нею поруч буде тут стояти.
О, бідні юні жертви наших чвар!..

Князь

Не визирає сонце з-поза хмар...
Похмурий мир приніс світанок вам.
Ходім звідсіль. Все треба з'ясувати.
Ще доведеться вирішити нам,
Кого помилувать, кого скарати...
Сумніших оповідей не знайдете,
Ніж про любов Ромео і Джульетти.

Усі виходять.

(Переклад з англійської Ірини Стешенко)

Перший переклад трагедії «Ромео і Джульетта» українською мовою зробив П. Куліш (Львів, 1901 р.). Найкращим сучасним перекладом вважається переклад І. Стешенко — відомої української письменниці, акторки, перекладачки.

Пам'ятник Ромео і Джульетті.
м. Львів. 2013 р.

1. Чим театр В. Шекспіра відрізняється від античного театру?
2. Поміркуйте, що призвело до трагічної розв'язки історії кохання Ромео та Джульетти.
3. Які проблеми твору є актуальними в наш час?

Усі закохані світу пишуть листи на адресу: «Верона. Джульетті». У цих листах вони описують свої почуття, проблеми, які виникають у стосунках із коханими. Напишіть лист до Джульетти.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- Сонети В. Шекспіра стали новим кроком у розвитку жанру.
- Вільям Шекспір створив театр, у якому поєдналися трагізм і ліризм.
- Драматург черпав сюжети з народних легенд, хронік, літературних творів, але його образи є психологічно достовірними.
- В образах Ромео та Джульетти втілено ідею непереможної сили кохання, що сильніша за розбрат і зло.

Мігель де Сервантес Сааведра

1547–1616 рр.

Прочитайте першу частину роману «Дон Кіхот» М. де Сервантеса. Подивіться різні кіноверсії за мотивами твору. Порівняйте книжку й кінофільм. Що вам найбільше сподобалося?

Припускають, що *Мігель де Сервантес Сааведра* народився 29 вересня 1547 р. в м. *Алькалі-де-Енаресі (Іспанія)* у День святого Михайла, тому й отримав при хрещенні ім'я Мігель. Своє навчання, можливо, розпочав в одній з єзуїтських шкіл — не все достеменно відомо про ті далекі часи. У віці 20 років юнак перебрався до Мадрида. 1575 р., знаходячись на кораблі «Сонце», потрапив до полону й опинився в Алжирі. За п'ять років полону чотири рази намагався втекти, беручи на себе відповідальність за своїх ув'язнених товаришів. Лише восени 1580 р. був визволений за 500 ескудо¹, що тоді було значною сумою, і повернувся до Іспанії.

Наприкінці XVI ст. король Філіпп II, готуючись до майбутньої війни (з 1587 до 1604 р.), збирав «іспанську армаду» (відому як «Непереможна») — флот із 130 кораблів. Мігель де Сервантес займається закупівлею провіанту для «Непереможної армади». Проте торговцем він був не дуже вправним, його весь час переслідували невдачі, а завершилося це тим, що він навіть потрапив до в'язниці.

Розпочавши свою літературну кар'єру досить пізно, майже в 40 років, М. де Сервантес не досяг швидкого успіху. 1603 р. митець перебрався до Вальядоліда, де завершив розпочату раніше першу частину роману «Премудрий гідальго² *Дон Кіхот з Ламанчі*», який називають «*Дон Кіхот*».

Опублікована 1605 р., перша частина роману набула популярності. Письменник став відомим, його книжкою зачитувалися, водночас вона викликала глузливі насмішки.

З того часу він не припиняв писати. З'явилися драми, новели й поеми, ще один роман «*Мандри Персілеса і Сигізмунди*». А в 1615 р. вийшла друком друга частина роману про Дон Кіхота.

23 квітня 1616 р. письменник помер у м. *Мадрид*.

м. Мадрид (Іспанія). Сучасне фото

¹ *Ескідо* — за часів М. де Сервантеса грошова одиниця Португалії, Іспанії, країн Латинської Америки.

² *Гідальго* (або *ідальго*) — дрібний дворянин.

З романом М. де Сервантеса українські читачі ознайомилися наприкінці XIX ст. Ще *І. Франко*, який мав великий інтерес до західних літератур, здійснив віршований (неповний) переспів роману, опублікований 1891 р. На початку XX ст. роман переклав *М. Іванов*. Значною подією стало видання українського перекладу «Дон Кіхота» 1995 р. — це переклад, розпочатий, але не завершений *М. Лукашем*. Його закінчив *А. Перепада*.

ДОН КІХОТ (1605–1615)

Роман
(*Уривки*)

У 2002 р. Нобелівський комітет найпрестижнішої премії з літератури визначив роман М. де Сервантеса «Дон Кіхот» найкращим романом тисячоліття. Що ж це за твір, якому через чотири сотні років присудили таку винагороду?

Твір надзвичайний за всіма ознаками художності: побудовою, героєм, авторськими емоціями, прихованими ідеями, глибиною порушених проблем. Письменник обрав традиційний для літератури сюжет — подорож головного героя дорогами Іспанії. Але герой-мандрівник бачить не реальну країну, а створений його книжною уявою світ. Вихований на лицарській літературі, він продовжує жити за законами середньовічної героїки: воює з міфічними велетнями й чаклунами, чужоземними воїнами та замаскованими карликами. За своєю спиною він бачить лицарське військо — Роланда, Сіда, Ахілла, Гектора. Як і вони, Дон Кіхот незламний у боротьбі, відданий Дамі свого серця, готовий захищати всіх скривджених і нещасних. Але посеред мирних селянських пейзажів така звитяга виглядає безглуздою. Автор цього наче не заперечує, а навпаки наголошує на божевільні герою, виставляє на посміховисько його лицарські подвиги. Практичний і хитруватий зброєносець Санчо Панса ще більше підкреслює комізм ситуацій. Лицар Сумного Образу так само завзято, як у битвах із вітряками й козопасами, веде двобій із читачами. Він відстоює цілковито здоровий розум і велику душу, вірить у людські стосунки, коли кожен відчуватиме себе лицарем у душі й буде жити за законами кращих людей минулих століть. Цінності мистецтва він обирає як істинні, розуміючи, що вони вступають у конфлікт із розумом й усталеними нормами суспільства.

Незважаючи на свою позірну простоту, уже початок роману є досить складно організованим текстом. Мова твору відображає архаїзований стиль лицарських романів, але за допомогою засобів гумору, іронії та пародії дає переосмислення образів і подій, підкреслює дивність і примхливість лицарських фантазій. Адже роман М. де Сервантеса спирався на сучасність, оцінюючи події й попередню культуру як минуле.

В українському повному перекладі роману М. Лукаша й А. Перепаді якраз здійснено спробу імітувати стиль твору за допомогою частково застарілих, частково діалектних слів і їхніх уживаних форм, а також народної мови:

просторічних, подекуди лайливих, висловів, побутової лексики, прислів'їв і приказок.

ЧАСТИНА ПЕРША

Розділ I,

*де оповідається, хто такий був преславний гідальго
Дон Кіхот з Ламанчі та як він жив*

В однім селі в Ламанчі — а в якому саме, не скажу — жив собі не так давно гідальго, з тих, що то мають лише списа на ратищі, старосвітського щита, худу шкапину та хорта-бігуна. Душенина на щодень (частіше яловичина, ніж баранина), на вечерю здебільшого салатка м'ясна, суботами «бите-різане» (тобто яєшня із салом), п'ятницями сочевиця, неділями ще якесь голуб'ятко на додачу — усе це поглинало три чверті його прибутків. Решта йшла на камізелю з дорогої саєти, оксамитні штани й пантофлі про свято; про будень малась одежа із сукна домашнього полотна — і то незгірша. Була в нього в домі ключниця років за сорок і небога, що й двадцяти ще не мала, та ще хлопець-челядинець про польову й надвірню роботу — чи коня сідлати, чи ножицями садівницькими орудувати. Літ нашому гідальго до п'ятдесятка добиралося, статури був міцної, із себе худий, з лица сухорлявий, зорі не засипляв і дуже кохався в полюванні. На прізвище йому було, кажуть, Кіготь чи Віхоть (про се, бачите, одні автори пишуть так, а другі інак), хоча в нас є певні підстави гадати, що насправді він звався Кикоть. Проте для нашої повісті воно байдуже — аби ми тільки, оповідаючи, од правди ані руш не одбігали. (...)

Так от, щоб ви знали, гідальго той гулячого часу — тобто замалим не цілий рік — читав лицарські романи з таким запалом і захватом, що майже зовсім занедбав не лише своє полювання, а й усяке господарювання.

І так він до того діла прилюбився та присмоктався, що не один морг орної землі продав, аби книжок лицарських до читання собі накупити: де, було, яку стріне, так зразу й тягне додому. Та найбільше, либонь, припали йому ті до смаку, що їх скомпонував славнозвісний Фелісіян де Сільва: його проза здавалася нашому гідальго блискучою, його напушисті речення — правдивими перлами, особливо ж освідчення любовні та виклики на герць, де писалося, приміром, таке: «Ваша безпричинна жорстокість причини-

*Ж. Гранвіль. Ілюстрація до роману
М. де Сервантеса «Дон Кіхот».
1848 р.*

лася до того, що я став мов причинний і не без причини мушу нарікати на вашу злочинну ліпоту». Або ще: «Високі небеса, що посполу із зірками божественно утверджують вашу божественність, заслужено надають вам заслуг, яких заслуговує ваша небесна душа». (...)

Частенько йому траплялося диспутувати з тамтешнім парохом — а був то чоловік учений, богослов із Сігуенси¹ — про те, котрий лицар краший: Пальмерін Англійський чи Амадіс Гальський². Проте майстер Ніколас, цилюрник у тому ж таки селі, уважав, що обом тим воякам далеко до лицаря Феба; якщо хто може йому дорівняти, то хіба лише Дон Галаор, брат Амадіса Гальського, бо то кругом лицар: не такий манірник і тонкослізий, як брат, а в юнацтві ніколи задніх не пас.

І так наш гідальго в те читання вкинувся, що знай читав, як день, так ніч, од рання до смеркання, а од смеркання знов до рання, і з того недосипу та з того перечиту мозок його до решти висох — ізсунувся бідаха з глузду. Його уява переповнилася різними химерами, вчитаними з тих книжок: чарами та чварами, битвами та боями, викликами та ранами, зітханнями та коханнями, розлуками та муками й усякими такими штуками. (...) Похваляв наш гідальго велетня Морганта³, що з усього пихатого й нечемного великанського кодла єдиний був люб'язний і гречний. Та над усіх поважав він Рінальда Монтальбанського; любо йому було бачити, як той левень, виїхавши зі свого замку, грабував на шляху кого попадає, або, перелинувши через море, викрадав Магометового боввана, що був, як славить історія, геть увесь щирозлотий. А за те, щоб надавати носаків зрадникові Ганелону, наш кавальєро віддав би радо свою ключницю — та вже й небогу заодно.

Збожеволів він отак до послідку, і вроїлася йому в голову дивочна думка, яка жодному шаленцеві доти на ум не спливалася: що йому випадає (...) шукати пригод і робити все те, що робили, як він читав, мандровані лицарі, — тобто поборювати всілякого роду кривди, наражатися на різні біди й небезпеки, щоб, перебувши їх і подолавши, окрити ймення своє несмертельною славою.

Поперед усього вичистив прапрадідну зброю, що вже бозна-відколи занедбана в кутку валялася й добре іржею та цвілізною взялася. Вичистив, вилагодив, як міг, аж бачить — щерб у ній великий: заборола бракує, є самий-но шишак. Однак же хитро зумів тому лихові зарадити: вирізав із картону такий ніби начілок, примостив до шишака — от тобі й шолом повний. Щоправда, як добув меча, щоб перевірити, чи кріпкий той шолом, чи витримає в разі чого удар, та рубонув раз і вдруге, то одним махом знівечив усе, над чим цілий тиждень морочився. А що легкість, з якою шолом на шмаття обернувся,

¹ *Сігуенса* — місто, де за часів М. де Сервантеса був університет, досить занедбаний.

² *Пальмерін, Амадіс* — головні герої лицарських романів, популярних в Іспанії, переважно наприкінці XV і XVI ст. Це — література феодалної верстви, проти якої виступає М. де Сервантес.

³ *Моргант* — герой жаргівливої поеми «Великий Моргант» італійського поета періоду Високого Відродження Луїджі Пульчі (1432–1484).

була йому не до смаку, він вирішив забезпечити себе перед таким випадком і переробив його, управивши всередину кілька залізних обручків. (...)

Тоді огледів свою шкапу й, хоч вона в нього була куксовата й мала більше всякої ганджі, ніж горезвісна Гонеллина¹ коняка, що, кажуть, *tantum pellis et ossa fuit*², визнав, що ні Александрів Буцефал³, ані Сідів Баб'єка⁴ його коневі не рівня. Чотири дні над тим думав, як його назвати, бо де ж видано, щоб кінь такого лицаря, та ще такий сам собою добрий, не мав якогось голосного імені? Отож і старався прибрати йому таке ймення, що ясно показувало б, чим був той кінь, поки не служив мандрованому лицареві, і чим тепер став — гадав, бачите, що як у пана стан змінився, то й кінь відповідно мав змінити ім'я на якесь нове, славне та гучне, гідне нового звання й нового покликання його пана. Крутив мізком туди й сюди, перебирав сотні ймень, вигадував і відкладавав, подовжував і скорочував, перевертав на всі боки — і назвав нарешті Росінантом⁵, себто Перешкапою. Се ім'я здалося йому благородним і милозвучним, а до того ще й промовистим.

Назвавши так собі до любові вірного свого коня, став наш гідальго думати-гадати, яке б уже самому собі ймення прибрати, і те думання взяло йому вже не чотири дні, а цілих вісім. Кінець кінцем він нарік себе Дон Кіхотом; звідси ж то й висновують автори цієї правдивої історії, що в дійсності його прізвище було Кикоть, а не Віхоть, як твердили деякі інші. Проте, згадавши, що одважний Амадіс не задовольнявся своїм голим іменням, а долучив до нього назву рідного королівства, щоб його прославити, і йменувався Амадісом Гальським, наш завзятий лицар поклав теж додати до свого імені назву отчизни своєї і величатися Дон Кіхотом з Ламанчі (...).

О, як же радів наш добрий кавальєро, виголосивши в думці таку промову, а надто, знайшовши нарешті ту, кого мав назвати своєю дамою! То була, як гадають, проста собі дівчина із сусіднього села, хороша на вроду, що він у неї був деякий час закоханий, хоча вона, здається, про те не знала й не дбала. Звали її Альдонса Лоренсо. Вона ж то й видалася йому гідною носити титул володарки його думок. Вишукуючи таке ім'я, щоб і на її власне було схоже й личило

Д. Джуліс. Ілюстрація до роману М. де Сервантеса «Дон Кіхот». 1888 р.

¹ *Гонелла* — славетний італійський блазень (XV ст.), герой багатьох анекдотів.

² Була сама шкура та кості (*латин.*).

³ *Буцефал* — славетний кінь Александра Македонського.

⁴ *Баб'єка* — ім'я коня Сіда.

⁵ Ім'я Росінант складається з двох іспанських слів: *rocin* — кляча, робочий кінь і *antes* — попереду, себто кінь, що є попереду, — найкращий кінь.

принцесі чи якійсь панії високого коліна, він назвав її Дульсінеєю Тобоською (бо родом була з Тобоса). Це ім'я здавалося йому доброзвучним, витворним і значливим, до пари тим, що він приклав уже собі й коневі своєму.

(Переклад з іспанської Миколи Лукаша й Анатолія Перепаді)

1. Як виглядає побут простого гідальго?
2. Розкажіть про вплив лицарської літератури на героя М. де Сервантеса. Наведіть відповідні цитати.
3. Як виглядає лицарський обладунок: з яких предметів він складається та як вони пасують до постаті «комічного лицаря»?
4. Як герой надає собі ознак лицарства — для цього достатньо тільки певних предметів та об'єктів чи певних назв? Доведіть, що Дон Кіхот створює навколо себе «світ назв».

1. Постать Дон Кіхота характеризується іронічно; створіть його опис, використовуючи текст так, щоб він звучав серйозно та героїчно — так, як бачив себе сам мандрівний лицар.
2. Герой роману обирає собі Прекрасну Даму — у дусі героїчних фантазій доби Середньовіччя: опишіть, якою для Дон Кіхота виглядає Дульсінея Тобоська, а не Альдонса Лоренсо.
3. Знайдіть слова й вирази, що пародіюють стиль лицарських романів. Розкрийте їх прихований зміст. Над чим, на вашу думку, сміється письменник?

Розділ VIII

Про велику перемогу, здобуту премудрим Дон Кіхотом у страшенному й неувяленому бою з вітряками, та про інші вікопомні події

Родина й друзі намагаються боротися з манією гідальго: потайки сплячуть його книжки, а двері до бібліотеки замурують, розповідаючи йому про те, що це справи могутнього чаклуна. Зовні ніби примирившись із цим, Дон Кіхот підмовляє свого сусіда Санчо Пансу приєднатися до нього й вирушити на пошуки пригод, обіцяючи посаду губернатора на якомусь острові. Мандрівники виходять у поле, де стояли тридцять чи сорок вітряків, які видалися Дон Кіхоту велетнями. Він сміливо стає на бій із ними...

Г. Доре. Ілюстрація до роману М. де Сервантеса «Дон Кіхот». 1855 р.

Тут перед ними заманячило тридцять чи сорок вітряків, що серед поля стояли; як побачив їх Дон Кіхот, то сказав своєму зброєноші: — Фортуна сприяє нашим замірам понад усяке сподівання. Поглянь, друже мій Санчо, що там попереду бовваніє: то тридцять, якщо не більше, потворних велетнів, що з ними я наважився воювати й усіх до ноги перебити. Трофеї, що нам дістануться, зложать початки нашому багатству. А війна така

справедлива, бо змітати з лиця землі лихе насіння — то річ спасенна й Богові мила.

— Та де ж ті велетні? — спитав Санчо Панса.

— Он там, хіба не бачиш? — одказав Дон Кіхот. — Глянь, які в них довжелезні руки: у деяких будуть, мабуть, на дві милі завдовжки.

— Що ви, пане, кажете? — заперечив Санчо. — То ж зовсім не велетні, то вітряки, і не руки то в них, а крила: вони від вітру крутяться й жорна млиновії ворочають.

— Зразу видно, що ти ще лицарських пригод несвідомий, — сказав Дон Кіхот, — бо то таки велетні. Як боїшся, то ліпше стань осторонь і помолись, а я тим часом зітнуся з ними в запеклому й нерівному бою.

По сім слові стиснув коня острогами, не слухаючи криків свого зброєноші, який усе остерігав його, щоб не кидався битися, бо то не велетні, а вітряки. Та лицареві нашому так ті велетні в голові засіли, що він не зважав на гукання Санчо й не придивлявся до вітряків, хоч був уже від них недалеко, а летів уперед і волав дужим голосом:

— Не тікайте, боягузи, стійте, підлі тварюки! Адже на вас нападає один тільки лицар!

Тут саме зв'язвся легкий вітрець, і здоровенні крила вітрякові почали обертатись; як побачив те Дон Кіхот, закричав:

— Махайте, махайте руками! Хай їх у вас буде більше, ніж у гіганта Бріарея¹, і тоді не втечете від кари!

Сеє сказавши, припоручив душу свою володарці Дульсінеї, просячи її допомогти йому в такій притузі², затулився добре щитом і, пустивши Росінанта вчвал, угородив списа крайньому вітрякові в крило. Тут вітер шарпонує крило так рвучко, що спис миттю на друзки розлетівся, а крило підняло коня й вершника, а потім скинуло їх із розгону додола. Санчо Панса прибіг на всю осячу рись рятувати свого пана; наблизившись, він побачив, що той і поворухнутися не може — так тяжко грюпнувся з Росінанта.

— Ах, Боже ж ти мій, Господи! — бідкався Санчо. — Чи не казав я вам, пане, щоб стереглися, бо то вітряки, воно ж усякому видно, хіба тому ні, у кого вітер у голові ганяє.

— Мовчи, друже Санчо, — одказав Дон Кіхот, — бойове щастя переходя живе. Я оце думаю, та так воно і є, що то мудрий Фрестон, той самий, що вкрав у мене книжки вкупі з кімнатою, навмисне перетворив тих велетнів на вітряки, щоб не дати мені слави перемоги, бо на мене дуже ворогує. Але кінець кінцем мій доблесний меч розіб'є ті зловорожі чари.

— Та дай, Боже, — сказав Санчо Панса.

¹ *Бріарей* — прізвисько одного з античних велетнів, так званого гекатонхейра Егеона. В античній грецькій міфології *гекатонхейри* — сторукі велетні, сини землі, символи могутніх природних сил. Стаючи до бою з велетами, а про це Дон Кіхот марить протягом усього роману, він здійснює головне завдання лицаря: бути так званим «культурним героєм», який наводить порядок у світі та бореться з хаосом.

² *Приту́га* — скрутне становище; горе, біда.

Він допоміг Дон Кіхотіві встати й посадив його на Росінанта, що теж був ледве живий і теплий. Міркуючи так і сяк про недавню пригоду, вони рушили далі до Ляпіського перевалу, бо там, казав Дон Кіхот, чекають їх, без сумніву, численні й різномірні пригоди. Одне тільки смутило нашого лицаря, що не було вже в нього списа; розповівши про те горе джурі своєму, він сказав:

— Раз якось читав я, що один іспанський лицар, на ймення Дієго Перес де Варгас, поламавши в бою меч, одчохнувся од дуба здоровенну гілляку й того дня стільки подвигів учинив, стільки маврів нею перетовк, що йому дали прізвище Гілляка, а нащадки його й досі пишуться Варгас-і-Гілляка. Я до того річ веду, що й сам думаю собі дубця уломити з першого дуба чи падуба, що ми по дорозі вбачимо. І буде той дубець незгірший, ніж у Варгаса був, і доконаю я з ним таких подвигів, що ти можеш себе за щасливця вважати: рідко кому доводиться бути свідком і самовидцем майже неймовірних подій.

— То все в Божих руках, — одказав йому Санчо, — я вірю всьому, що ваша милість мені каже. Тільки сядьте-бо рівніше, а то ви якось аж перехнябились у сідлі — мабуть, таки добре забились, як упали.

— Правда твоя, — промовив Дон Кіхот, — але, як бачиш, я не кволюся, що те й те мені болить, бо мандрованим лицарям не подоба на рани скаржитися, хоч би з них і тельбухи вилазили. (...)

(Переклад з іспанської Миколи Лукаша й Анатолія Перепаді)

1. Чому вітряки здалися Дон Кіхотіві саме велетнями, а не, наприклад, лицарями? За якими ознаками він «розгадує» їх?
2. Які почуття переповнюють лицаря, коли він кидається в бій?
3. Якими лексичними засобами автор досягає іронічного звучання історії?
4. У чому полягає для Дон Кіхота велич подвигу та змагання з вітряками?
5. Поясніть, чому лицар бачить велетнів, а зброєносець — вітряки.

ДИСКУСІЯ

1. Порівняйте позиції Дон Кіхота й Санчо Панси під час і після бою. Які душевні якості втілює кожен із них?
2. Висловіть ваше особисте ставлення до «подвигу» героя.

Розділ XVII,

*де оповідається про нові незліченні турбації, що спіткали премудрого
Дон Кіхота та його бравого джуру Санчо Пансу в корчмі,
котру наш лицар собі на лихо вважав за замок*

Лицар і його зброєносець вирушають до міста Пуерто Лапіс, де Дон Кіхот сподівається здійснити багато подвигів. Коло міста вони зустрічають монахів-бенедиктинців і жінку з Біскаїї, яка їхала до чоловіка в місто Севілью. Один з її

супроводжуючих нападає на Дон Кіхота, проте тому вдається перемогти біскайця. Натхненний цим подвигом, мандрівний лицар рушає далі й дорогою зустрічає погоничів коней. Росінант, випущений пастися, прибився до коней, однак погоничі палицями відігнали та побили його чи не до смерті, а потім так само побили Санчо й Дон Кіхота.

Відійшовши від побоїв, герої заночували в корчмі, де Дон Кіхот спробував приготувати чудодійний бальзам, од якого Санчо Пансі стало зовсім кепсько. На ранок вони вирушили в дорогу, не заплативши за нічліг.

(...) Корчмар одказав йому так само спокійно:

— Пане лицарю, я зовсім не жадаю, аби вашець за мої кривди на ко-мусь помщався: як прийде до діла, то я й сам зумію відсіч дати. Я одного лише вимагаю — нехай вашець заплатить мені за ночівлю в моїм заїзді, себто за обрік для скотини, а також за харч і за дві постелі.

— Як то? — спитав Дон Кіхот. — Хіба се заїзд?

— Авжеж заїзд, та ще й незгірший, — одказав корчмар.

— Виходить, я помилявся до сієї хвили, — промовив Дон Кіхот, — бо гадав, правду кажучи, що се замок, і то неабиякий. Але якщо се не замок, а таки заїзд, то мушу вам сказати, щодо плати, то вибачайте, бо я не годен переступити законів мандрованого лицарства; ніхто з таких лицарів, скільки я знаю з романів, ніколи не платив за ночівлю в заїзді й інші подібні речі, бо по праву та правді всі повинні приймати їх гостинно за нестерпучі муки, що вони в пошуках пригод набираються вдень і вночі, улітку й узимку, пішо й кінно, на безхліб'ї й на безвідді, у студінь і в спеку, зносячи від неба всяку негоду й терплячи на землі всяку недогоду.

— Мені про те все байдуже, — заперечив корчмар. — Платіть гроші та й квит, а ті лицарські штучки нам без інтересу. Не треба мені ані помсти, ані відплати, лише звичайнісінької плати.

— Тоді ти просто нікчемний трактирник, — сказав Дон Кіхот.

Стиснув Росінанта острогами, узяв ратище на перехил та й виїхав ніким не спинений із корчми — так розігнався, що не оглянувся навіть, чи їде за ним зброєноша.

Корчмар, побачивши, що лицар поїхав і не розплатився, надумав стягти постояле із Санчо Панси, але той сказав, що раз пан не захотів платити, то й він не заплатить, бо, будучи джурою в мандрованого лицаря, мусить тим робом, що й пан його, ходити, тобто не платити ні шеляга по шинках і заїздах. Господаря взяло за печінки, і він загрозив Санчо, що коли той добром не розплатиться, то хай начувається, бо він свого не подарує. На ті нахвалки Санчо відказав, що буде дотримуватися правил лицарського ордену, до якого належить його пан, і нічогосінько не заплатить, хоч би йому за те й життя довелося наложити, бо не хоче ламати давнього доброго звичаю мандрованого лицарства, не хоче, щоб потомні джури нарікали й жалкували на нього за порушення такого праведного закону.

На лиху біді Санчо серед постояльців корчемних було в ту пору четверо сукновалів із Сеговії, троє голкоробів з кордовського Жереб'ячого плацу та

Д. Джуліс. Ілюстрація до роману М. де Сервантеса «Дон Кіхот». 1888 р.

двоє лахмітників із севільського ярмарку, люди все веселі, шутковиті, вигадливі й на все зле проворні. Так ніби їх одна думка пройняла, кинулися вони гуртом до Санчо, стягли його з осла, кинули на хазяйську ковдру (хтось швиденько по неї збігав), а потім, побачивши, що підсіння корчемне занизьке для тої забави, що вони намислили, вийшли на подвір'я, під високий небесний намет, почали підкидати Санчо на тій ковдрі, гуляючи з ним, як собакою на карнавальних ігрищах.

Несвітський репет бідолашного підкиданця долетів до слуху Дон Кіхота; лицар пристав, наслухаючи пильно, думав уже, що то якась нова пригода йому трапляється, але зрештою розчув, що то ж його джура так верещить. Тоді повернув коня й важкуватим чвалом покатав назад до корчми, але ворота були вже замкнуті,

і він поїхав кругом, шукаючи, кудю б туди дістатися. Добравшись до муру, не такого й високого, яким було обведене подвір'я, він побачив, як над його джурую збиткуються: Санчо літав у повітрі то вгору, то вниз так шпарко, що якби наш лицар не був такий лютий, то сам би розреготався. Він спробував перелізти через мур із коня, але був такий замлілий і захлялий, що й із сідла встати не здужав. Тоді, сидючи верхи, почав шпетити й паплюжити підкидачів такими словами, що на письмі їх і переказувати негоже. Але вони на те не зважали й своє робили та все, знай, гигакали, хоч як той несамохітний літун кричав, стогнав, погрожував і благав; аж тоді бешкетники Санчо пустили, коли підкидати втомилися. Потому підвели осла й підсадили на нього Санчо, накинувши йому на плечі кобеняк. Як побачила жаліслива Маріторна, який він змучений і змордований, принесла йому з колодязя води свіженької — душу одволожити. (...)

(Переклад з іспанської Миколи Лукаша й Анатолія Перепаді)

1. Як тлумачать «справедливість» Дон Кіхот, Санчо Панса й трактирник?
2. Представників яких професій зображено в цьому фрагменті роману?
3. Чи завжди Дон Кіхот знаходиться в полоні своїх лицарських фантазій?
4. Чи можна сказати, що є певна відповідність між сценою коло трактиру та прислів'ям «Пани чубляться — у мужиків чуби болять»?
5. Чи відрізняються світ лицарських фантазій і буденність? Знайдіть підтвердження цього в словах персонажів.

ДИСКУСІЯ

Чому, на вашу думку, герої не заплатили за нічліг?

Розділ XXV,

де оповідається про дивні речі, які приключилися хороброму лицареві з Ламанчі в Моренських горах, та про покуту, що він собі накинув, наслідуючи Милокума

Лист Дон Кіхота до Дульсінеї Тобоської

Не здобувши звитяги в подвигах, Дон Кіхот вирішує наслідувати приклад великих лицарів і здійснювати покуту. Відмовившись від шаленства та руйнівних учинків (як Роланд), він збирається — відповідно до взятого ним імені Лицаря Сумного Образу — здійснювати покуту плачем і відлюдництвом. Коли ж Санчо питає, яка ж причина могла його спонукати до такої покути, Дон Кіхот відповідає, що через причину це може зробити будь-хто, а от справжня краса цього вчинку виявляється в тому, щоб зробити це без причин. Не маючи змоги написати листа до прекрасної Дульсінеї Тобоської, він розповідає його Санчо Пансі, а той покладається на свою блискучу пам'ять.

«Достохвальна й можновладна сеньйор!»

Зранений вістрям розлуки та вжалений жалем у саме серце, найсолодша Дульсінеє Тобоська, зичить тобі щастя й здоров'я той, хто сам їх не має. Якщо краса твоя мною гордує, якщо цнота твоя мною нехтує, якщо зневага твоя мене к землі прибиває, то хоч я собі й терпливий удався, не здолаю більше тої муки зносити, що не тільки важка понад силу, а й довго понад усяку міру триває. Вірний мій зброєносець Санчо розповість тобі докладно, прекрасна невдячнице, кохана ворогине моя, у який розпач я впав з твоєї причини. Якщо бажаєш порятувати мене — твій єстем, а ні, то чини собі, як сама знаєш, а я, збавивши собі віку, задовольню жорстокість твою та моє жагуче прагнення.

Твій до гробу Лицар Сумного Образу».

(Переклад з іспанської Миколи Лукаша й Анатолія Перепаді)

Вирушивши до Тобоса на Росінанті, Санчо зустрічає в корчмі священика та цирульника з рідного селища й переповідає їм історію про Дон Кіхота. Разом чоловіки вигадують спосіб, яким можна було б повернути збожеволілого лицаря додому, щоб випробувати ще ліки для нього. Перевдягнувшись дівчиною та зброєносцем, вони вирушають у гори на пошуки Дон Кіхота, але знаходять там Карденію, котрий розповідає нещасливу історію свого кохання до Люсінди. Після цього вони зустрічають прекрасну Доротей, від якої дізнаються про нещасливу історію з Фернандо, а разом ці чотири персонажі утворюють любовний чотирикутник. Доротей погоджується допомогти витягти Дон Кіхота з його покути й повернути додому: вона стає принцесою Мікомікон з Ефіопії, котра шукає Дон Кіхота, щоб той захистив її від злого велетня.

Вирушивши в дорогу, уся велика компанія опиняється в корчмі, де Дон Кіхот не розплатився, а Санчо натовкли боки. Там відбувається зустріч чотирьох закоханих: Карденію та Люсінди, Фернандо та Доротей. У ту ж корчму прибуває й цирульник, який стає причиною чвар, суперечок і бійок.

За кілька днів священик переконує всіх, що Дон Кіхот — просто божевільний через лицарські романи. Він вигадує спосіб, як повернути його додому, не продовжуючи легенду з принцесою Мікомікон: підмовивши одного селянина, священик садить Дон

Кіхота в клітку й так його, ніби ув'язненого лева, привозять додому. Той, виснажений мандрами, подвигами, звитягами та підступними чарівниками, не розуміє, що з ним відбувається. Цим поверненням і завершується перша частина роману.

Розділ ЛІІ

Про сутичку Дон Кіхота з козопасом і про незвичайну пригоду з покутниками, яку наш лицар довів у поті чола до переможного кінця

(...) Проте автор цієї історії, хоть і пошукував пильно та старанно відомостей про подвиги Дон Кіхота, що він звершив їх у третій свій виїзд, не спромігся напасти на будь-який слід, принаймні в автентичних писемних джерелах. Єдина з усного переказу заховалася в Ламанчі згадка, що за третім разом подався Дон Кіхот до Сарагоси та брав участь у славнозвісних турнірах, що вряджалися в тому місті; там сталися з ним події, гідні його відваги та світлого розуму. Про смерть його та кончину автор теж був би ніколи не довідався, якби щаслива нагода не звела його з одним старезним лікарем; у того лікаря була олив'яна скринька, знайдена, як він казав, у підмурівку стародавньої розваленної каплиці, як її почали обновляти. У тій скриньці виявлено пергамент, на якому не готичним письмом, а іспанською мовою були написані вірші, що оспівували різні бойові подвиги нашого героя, вроду Дульсінеї Тобоської, прикмети Росінанта, вірність Санчо Панси та гробницю самого Дон Кіхота; було там також кілька епітафій і похвальних слів про його життя та звичаї. Правдомовний автор цієї незвичайної та небувалої історії наводить наприкінці ті вірші, які вдалося відчитати й переписати начисто. У нагороду за той величезний труд, який він поклав на розшуки й досліди в ламанчських архівах, аби згадану історію на світ Божий видобути, автор просить у читальників лише одного — щоб вони прийняли його твір з такою довірою, з якою люди розумні ставляться до лицарських романів, що великою нині тішаються славою. Се буде для нього справжньою відрадою, нагородою й заохотою до пошуків і оголошення друком інших історій, нехай і не таких правдивих, та зате не менш цікавих і вигадливих. (...)

(Переклад з іспанської Миколи Лукаша й Анатолія Перепаді)

1. Як Дон Кіхот уявляє собі ставлення до нього красуні Дульсінеї Тобоської?
2. Чому герой обирає для себе ймення Лицар Сумного Образу, який саме «сум» він має на увазі?
3. Яким постає Дон Кіхот наприкінці першої частини роману? Яке значення має для характеристики образу Дон Кіхота клітка, у яку його посадили?

ДИСКУСІЯ

Знайдіть ознаки казки й міфу в історії про мандрівного лицаря.

Відправляючи послання до Дульсінеї Тобоської, Дон Кіхот, звичайно, очікує від неї відповіді. Напишіть відповідь Дон Кіхоту від імені Дульсінеї Тобоської: 1) таку, яку б хотів отримати герой; 2) таку, якою б вона могла бути насправді.

На фінал першої частини автором написано шість віршів, серед яких чотири сонети: присвяти Дон Кіхотві та його гробниці, Росінантові, Санчо Пансі та Дульсінеї. Перша частина книжки змальовує життя не напівбожевільного героя, а майже легендарної особи, адже про нього автор дізнається від інших осіб. Крім того, поезії, що завершують першу частину, дають змогу говорити про Дон Кіхота як про того, хто, за прикладом античних героїв, заслужив найвищих почесностей — поетичного уславлення, яке отримували давньоримські імператори та полководці, котрі вигравали великі війни. Створюючи цей поетичний ореол, автор підносить не тільки мандрівного лицаря, а й інших персонажів до рівня легендарних осіб і міфологічних постатей. Через те роман стає вже не літературним твором, а способом утвердження величі народного духу.

О. Окампо. Видіння Дон Кіхота. 1989 р.

- Як постає образ Дон Кіхота у фіналі першої частини? Доберіть 3–5 прикметників із тексту. Сучасний художник О. Окампо намалював картину-загадку «Дон Кіхот і Санчо Панса». Що ви побачили на цьому полотні?

ЧАСТИНА ДРУГА

Перша частина роману — це цілісний твір, який розповідає про історію життя героя та завершується його смертю й посмертною славою. Друга ж частина історії, опублікована більш ніж через десять років після першої, стає своєрідним філософським роздумом на тему обману, хоча письменник і дотримується тієї ж самої побудови: це іронічно побачені та представлені подвиги. Однак уже на початку другої частини М. де Сервантес укладає в уста Дон Кіхота думки про умовність істини й брехні. Якщо в першій частині роману вони були швидше окремими епізодами, з яких складалася життєва історія героя, то друга книжка — це одна велика історія обману й ілюзії. У супроводі Санчо Панси, під час чергового виїзду, Дон Кіхот, який утік з дому, зустрічає трьох сільських дівчат. Санчо, котрому треба приховати свою брехню про вигадану зустріч з Дульсінеєю, сказав йому, що одна з них — Дульсінея, а інші дві — її служниці.

Дон Кіхот вважає, що він знову став жертвою чаклунства великого чарівника, котрий перетворив прекрасну Дульсінею на звичайну селянку.

Після пригод, серед яких були й змагання з кількома лицарями, плавання чарівним човном і перемога над левами (Дон Кіхот називає себе Лицарем левів), мандрівник і шукач пригод зустрічає прекрасну мисливицю, яка виявляється дружиною герцога. Подружжя запрошує Дон Кіхота й Санчо Пансу до себе — і все їхнє перебування при дворі перетворюється на величезну ілюзію повернення славетних лицарських часів. Санчо Панса отримує губернаторство на острові — там він несподівано виявляє велику мудрість, однак не витримує змагання між чесністю та грою, розпочатою герцогом. Санчо не вдається бути правдивим губернатором, і він повертається до Дон Кіхота, збагатившись лише досвідом і знанням, що управління — не для нього.

Роман завершується повним зреченням Дон Кіхотом своїх ілюзій і фантазій. Він відмовляється від лицарства, знову називає себе Алонсо Кіхано й помирає у своєму ліжку вдома...

Дон Кіхот

В уламках од зброї, з іржавим мечем
Він гордою їде ходою,
І погляд у його сіяє вогнем,
І серце аж рветься до бою.

Меча не пускає з лицарських він рук
І страху ніколи не знає,
Життя його — низка і горя, і мук,
Та іншого він не бажає.

На діло лицарське себе він оддав —
Ставать за малих в обороні,
І де він неправду і зло зустрічав,
Там сміло він брався до броні.

Борис Грінченко

- Виразно прочитайте вірш. Чи згодні ви з автором? Наведіть рядки, які вам найбільше сподобалися. Прокоментуйте їх. Як ви вважаєте: хто ж такий Дон Кіхот — божевільний, дивак чи мудрець? Поясніть свою думку.

1. Назвіть ключові етапи життя та творчості М. де Сервантеса.
2. Охарактеризуйте будову роману про Дон Кіхота.
3. Визначте специфіку відтворення ознак лицарського роману у творі М. де Сервантеса.
4. Охарактеризуйте образи Дон Кіхота й Санчо Панси.
5. Які реалії життя відображено в романі?
6. Покажіть на мапі місця, про які йдеться в романі М. де Сервантеса.
7. Розкрийте зміст поняття «донкіхотство», висловіть власне ставлення до нього.
8. Чому, на вашу думку, роман М. де Сервантеса про Дон Кіхота такий популярний у різні часи? Визначте актуальність твору для нашої доби.

1. Підготуйте повідомлення про втілення образів роману М. де Сервантеса в різних видах мистецтва: кіно, музиці, образотворчому мистецтві, скульптурі.
2. Напишіть розділ про пригоди Дон Кіхота й Санчо Панси в наш час, наслідуючи пародійний стиль роману М. де Сервантеса.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- Роман М. де Сервантеса «Дон Кіхот» є пародією на лицарські романи минулого й водночас просякнутий глибоким філософським змістом, актуальним за будь-яких часів.
- Дон Кіхот — *вічний образ* благородного ідеаліста-мрійника, який один протистоїть натовпу, здоровому глузду, загальноприйнятим правилам.
- Донкіхотство — це благородна, але безнадійна боротьба.

ФОРМУЄМО ЛІТЕРАТУРНУ КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Емоційно-ціннісна лінія

I рівень. *Завдання 1.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Головною героїнею сонетів Ф. Петрарки є

- А** юна Мері
- Б** донна Лаура
- В** вірна Дульсінея
- Г** смаглява леді
- Д** покійна Беатріче

II рівень. *Завдання 2.* Установіть відповідність між деталями портрета героїні сонетів В. Шекспіра й предметами та явищами, які, на думку автора, відтіняють красу жінки.

Деталі портрета

- 1** уста
- 2** очі
- 3** щоки
- 4** коса

Предмети та явища

- А** сонце
- Б** троянда
- В** дріт
- Г** корал
- Д** конвалія

III рівень. *Завдання 3.* Розкрийте значення поняття «гідальго». У якому смислі це слово вжито в романі М. де Сервантеса?

IV рівень. *Завдання 4.* Напишіть твір на тему «Сила кохання в трагедії "Ромео і Джульєтта" В. Шекспіра» (10–12 речень).

Літературознавча лінія

I рівень. *Завдання 5.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Термін «Ренесанс» пов'язаний з ідеєю відродження

- А** моралі людей
- Б** суспільної рівності
- В** античної спадщини
- Г** авторитету релігії
- Д** наукового бачення

II рівень. *Завдання 6.* Установіть відповідність між іменами українських перекладачів і творами зарубіжних письменників.

Українські перекладачі

- 1** Дмитро Паламарчук
- 2** Дмитро Павличко
- 3** Ірина Стешенко
- 4** Микола Іванов

Твори

- А** «Ромео і Джульєтта»
- Б** «Благословенні будьте, день і рік...»
- В** «Не буду я чинити перешкоди...»
- Г** «Як не любов, то що це бути може...»
- Д** «Я кличу смерть — дивитися набридло...»

III рівень. Завдання 7. Поясніть роль образу світла у творчості Ф. Петрарки та В. Шекспіра.

IV рівень. Завдання 8. Розкрийте значення поняття «гуманізм» на прикладі 2–3 творів літератури та мистецтва доби Відродження.

Компаративна лінія

I рівень. Завдання 9. Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

«Не зміниться в ній аромат солодкий, Хоч як назви...» — у цих словах Джульєтти йдеться про квітку

- А** півонію
- Б** лілію
- В** троянду
- Г** магнолію
- Д** конвалію

II рівень. Завдання 10. Назвіть предмети побуту, які Дон Кіхот використав для лицарського служіння. Яку роль ці предмети відіграють в його уяві?

III рівень. Завдання 11. Установіть подібність і відмінності між формами сонетів Ф. Петрарки та В. Шекспіра.

IV рівень. Завдання 12. Складіть схему інтернет-сайту «Ренесанс», визначте його наповнення літературними та мистецькими матеріалами.

Культурологічна лінія

I рівень. Завдання 13. Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Хор у п'єсі «Ромео і Джульєтта» виконує функцію

- А** пояснення змісту та дії
- Б** розвитку сюжету й конфлікту
- В** оцінки головних персонажів
- Г** створення фону історії
- Д** утілення авторського задуму

II рівень. Завдання 14. Установіть відповідність між власною назвою та значенням.

Власна назва	Значення
1 Ламанча	А острів
2 Росінант	Б село
3 Малідранія	В велетень
4 Каракульямбро	Г кінь
	Д лицар

III рівень. Завдання 15. Назвіть проблеми, які порушено в сонетах В. Шекспіра.

IV рівень. Завдання 16. Складіть тези повідомлення на тему «Лицарська культура та її відображення в літературі» (10–12 речень).

БАРОКО і КЛАСИЦИЗМ

ЩО ПОТРІБНО ЗНАТИ Й УМІТИ:

ВИЗНАЧАТИ ПРОВІДНІ ОЗНАКИ БАРОКО ТА КЛАСИЦИЗМУ
ЯК ХУДОЖНІХ НАПРЯМІВ;

ВИЯВЛЯТИ В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ТЕМИ, ІДЕЇ, СИМВОЛИ,
ОСОБЛИВОСТІ МОВИ;

ХАРАКТЕРИЗУВАТИ Й ПОРІВНЮВАТИ ОБРАЗИ;

РОЗКРИВАТИ ЖАНРОВУ СВОЄРІДНІСТЬ
ТВОРІВ.

Джон Донн

Луїс де Гонгора-і-Арготе

Мольєр

Бароко як доба й художній напрям у європейській літературі та мистецтві

1. Підготуйте короткі повідомлення про діяльність видатних науковців XVII ст. (*Галілео Галілей, Йоганн Кеплер, Рене Декарт, Готфрід Вільгельм Лейбніц, Ісаак Ньютон* та ін.). Подумайте, як вплинули їхні відкриття на формування нових уявлень про світ.
2. За допомогою Інтернету підготуйте презентацію про 1–2 видатних митців бароко в образотворчому (*Дієго Веласкес, Мікеланджело Караваджо, Пітер Пауль Рубенс, Рембрандт Харменс ван Рейн* та ін.) чи музичному (*Георг Фрідріх Гендель, Йоганн Себастьян Бах* та ін.) мистецтві.

XVII ст. в Західній Європі відзначається складністю соціальних і духовних процесів. У цей час тривала криза феодалізму, водночас відбувався процес формування національних держав, об'єднання країн під владою могутніх монархів. Тому XVII ст. називають *добою абсолютизму* (або *монархії*). Європейські монархи підтримували мистецтво й науку, укладали союз із церквою, намагаючись панувати у сфері ідеології. Релігія продовжувала відігравати провідну роль у країнах Західної Європи, проте її позиції значно похитнулися у зв'язку з розвитком науки й техніки.

Наукові відкриття XVII ст. обумовили нове бачення світу та людини. Завдяки дослідженням *Галілео Галілея, Йоганна Кеплера, Рене Декарта, Готфріда Вільгельма Лейбніца, Ісаака Ньютона* та ін. світ постав перед людьми не статичним і завершеним у своїх формах, а рухливим, безмежним, мінливим і не пізнаним до кінця. У ньому, згідно з науковими уявленнями того часу, діяли не тільки Божі закони, а й закони природні, невідомі сили й стихії.

Особливістю мистецтва XVII ст. є співіснування в ньому двох художніх напрямів — *бароко* та *класицизму*. Класицисти шукали порядку й гармонії в суперечливому світі, тоді як представники бароко показували його драматизм, таємничість і стихійність. Це були два різні погляди на світ, що розкрився в XVII ст. в усій своїй широті та розмаїтті.

Караваджо. Юнак із лютнею. 1596 р.

Світ у культурі бароко постає в усій своїй складності, багатогранності виявів, безмежності й мінливості. Під впливом наукових відкриттів, які розширили горизонти пізнання та довели безкінечність буття, представники бароко намагалися досягнути природні стихії, навколишнє середовище, оточення людини — усе, з чого складається великий і досить непростий для розуміння Всесвіт. При цьому вони усвідомлювали обмеженість раціоналістичних засобів пізнання й тому значну роль надавали інтуїції, безпосередньому відчуттю, «прозрінню серця».

У культурі бароко утвердилося уявлення про світ як про поєднання суперечливих начал, як про арену протилежних сил — світла й темряви, добра і зла, життя та смерті, Бога й диявола. Світ зображується митцями бароко в моменти найбільшого напруження, і людина, як невід’ємна частина світового буття, бере участь у розв’язанні його конфліктів, приймаючи на себе весь тягар трагізму світу.

Однак представники бароко вміли бачити не тільки драматичні сторони, а й красу життя. Вони намагалися якомога виразніше й яскравіше прикрасити його, щоб подолати трагізм засобами краси, знайти через естетичне вихід із кола тяжких протиріч. Барокове мистецтво не тільки відображало складність буття, а й нагадувало про його щедрість і повноту. Напрочуд тісно поєднані в бароко почуття жаху та відчаю й водночас велика жага життя та його принад. Святкові форми бароко мали на меті створити для людини прообраз «раю на землі», аби через красу вона могла наблизитися до Бога.

В естетиці бароко посилюється інтерес не тільки до досконалих проявів буття, а й до дисгармонійного, фантастичного, навіть потворного. Усе багатство світу, його естетична невичерпність розкриваються через постійне підкреслення таїни світобудови. Звідси — атмосфера містики, чогось надзвичайного, що знаходиться поза межами свідомості.

Образ людини в мистецтві бароко складний і багатогранний, він відзначається суперечливістю й напруженістю духовного буття, інтенсивністю емоцій, силою пристрастей. Людині в барокових творах доводиться постійно розв’язувати внутрішні конфлікти. Нерідко вона не здатна їх вирішити й лише гостро переживає боротьбу прихованих сил у своїй душі. У внутрішньому світі барокових героїв стикаються дух і плоть, нице й піднесене, нестримна жага насолод і суворий аскетизм.

Взаємини людини з Богом набувають глибокого особистого характеру, людина постійно відчуває присутність вищого начала у світі, але її шлях до нього пролягає через важкі пошуки й вагання. Головним сюжетом барокового мистецтва стає духовне випробування людини.

Хоча людину вже не ідеалізували, як у добу Відродження, представники бароко поставили її в центр своїх світоглядних шукань, порушивши питання про складність людської натури та її зв’язок із безмежним Усесвітом.

Важливою ознакою бароко є універсальність художнього мислення, космічність бачення. Митці зображують не просто епізоди з життя людей, а буття людства в усесвітньому, глобальному масштабі. Вони розповідають про боротьбу одвічних начал, безкінечність космосу й місце людини в складному й розбурханому світі.

П. П. Рубенс. Христос і два злодія на хресті. 1619–1620 рр.

Рембрандт. Флора. 1634 р.

Характерною ознакою бароко є також його динамізм, що виявляється в постійному русі форм, які покликані відтворити рухливість світу й стан душевного неспокою людини.

У бароко поєдналися традиції епох Середньовіччя й Відродження, античні й християнські мотиви, релігійне та світське начала.

Бароківі твори залишають враження неспокою, бентежать розум і серце, хвилюють уяву. Цьому сприяє система контрастів, символів, алегорій, перебільшень, іносказань тощо. Твори відзначаються підкресленою метафоричністю й символічністю, розраховані не на логічне сприйняття, а передовсім на уяву.

Яскравими представниками бароко в Західній Європі були *Луїс де Гонгора-і-Арготе*, *Педро Кальдерон де ла Барка*, *Тірсо де Моліна* (Іспанія), *Торквато Тассо* й *Джамбаттиста Маріно* (Італія), *Джон Мільтон* і *Джон Донн* (Англія), *Ганс Якоб Кристоф Гріммельсгаузен* (Німеччина).

Синтез традицій епохи Середньовіччя та Ренесансу в барокових творах

Середньовіччя	Відродження	Бароко
Бог — центр Усесвіту.	Людина — центр Усесвіту.	Людина в складних стосунках із Богом.
Поширення християнства.	Відродження античної культури.	Поєднання християнських і античних традицій.
Культ Бога.	Культ сильної людини.	Віра в духовні можливості людини.
Світ — непізнаний і жахливий, справжнє життя не на землі, а на небі.	Єдність, гармонійність світу.	Намагання проникнути в таємниці земного світу, який утрачає цілісність і гармонійність, протиставлення духовного буття земній марноті.
Опора на віру.	Опора на розум.	Спроба примирити розум і віру.
Релігійний характер культури.	Світський характер культури.	Поєднання релігійних і світських мотивів.
Ускладненість готики.	Простота, гармонійність форм.	Різноманітність, синтетизм форм.

Бароко виявилось в різних видах мистецтва: літературі, архітектурі, живописі, музиці, скульптурі. *Архітектура* бароко відзначається широтою форм, масштабністю будівель, пануванням «хвилястих» ліній, невірноважених композицій. Архітектурні ансамблі органічно вписуються в навколишнє середовище, стаючи частиною рухливого й мінливого світу. Яскравим прикладом архітектурного бароко є церква Сан Карло алле Куатро Фонтане, збудована за проектом Ф. Борроміні.

Л. Берніні. Бюст Людовіка XIV у Версалі. Франція. 1665 р.

В *образотворчому мистецтві* бароко виявилось в гіперболізмі образів, контрастності й водночас колористичній єдності цілого. Художники розробляють релігійні та міфологічні сюжети, надаючи їм алегоричного змісту. З полотен великих майстрів бароко дивляться люди, які живуть складним духовним життям, охоплені пристрастями й суперечностями. Значний внесок у культуру зробили такі видатні художники бароко, як *Дієго Веласкес* (Іспанія), *Мікеланджело Караваджо* (Італія), *Пітер Пауль Рубенс* (Фландрія), *Харменс ван Рейн Рембрандт* (Нідерланди) та ін.

У *скульптурі* бароко привертає увагу живописність композицій, їхній динамізм, плинність ліній, що створює враження мінливості й постійного руху образів (*Лоренцо Берніні* та ін.).

Бароко в *музиці* представляють *Георг Фрідріх Гендель* і *Йоганн Себастьян Бах*, хоча їхня творчість виходить за межі цього напрямку. Для музичного бароко характерні сильні образи, прагнення відобразити внутрішній світ людини, драматизм її почуттів, спеціальні засоби виразності, що створюють велич, пишність, декоративність та емоційність музичних картин.

В Україні є багато зразків бароко в архітектурі, наприклад Покровська церква, церква Святого Андрія Первозваного (1747–1753), церкви Києво-Печерської лаври, Софійського собору в Києві та ін. Окрім архітектури, бароко розвинулося в українській літературі, іконографії, живописі та ін. Українське літературне бароко мало свою специфіку. Цей напрям ґрунтувався на власних національних джерелах: давньоруських і фольклорних, що проявлялися на різних рівнях напрямку — «високому», «середньому» та «низовому». У культурі українського бароко відображені загадкові й дивакуваті характери. Представники бароко поетизували духовний світ козака, утверджували образ діяльного героя, який віддано служить вітчизні. У мистецтві українського бароко релігійні мотиви домінували над світськими. Літературне бароко простежується в різних жанрах, зокрема в поезії *Лазаря Барановича*, *Івана Величковського*, *Григорія Сковороди*, *Самійла Величка* та ін.

Невідомий художник. Митрополит Петро Могила. XVII ст.

1. Як зображується світ у бароковому мистецтві? Чи вплинули наукові відкриття на зміну уявлень про світ у XVII ст.? Доведіть свою думку.
2. Визначте синтез середньовічних і ренесансних традицій у мистецтві бароко.
3. Назвіть представників бароко в різних видах мистецтва.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

Провідні ознаки бароко як художнього напрямку в Західній Європі:

- світ зображується безмежним, суперечливим і таємничим;
- людина постає як осереддя боротьби добра і зла, Бога та диявола, високого й нічого;
- динамічні форми, що покликані відтворити рухливість світу та внутрішнього стану людини;
- поєднання традицій епох Середньовіччя та Ренесансу;
- велика роль алегорій, контрастів, символів, метафор та інших засобів виразності.

Луїс де Гонгора-і-Арготе

1561–1627 рр.

Луїс де Гонгора-і-Арготе народився 1561 р. в м. Кордові (Іспанія), де й прожив більшу частину життя. Походив із старовинної, але збіднілої дворянської родини. Юнак вивчав право й теологію в Саламанкському університеті. 1585 р. був посвячений у сан священника. Більшість життя поет присвятив служінню церкві, хоча робив це без особливого ентузіазму. Справжнім покликанням для нього стала література. Його творчі інтереси обмежувалися виключно ліричною поезією. Однак за життя твори митця були відомі тільки вузькому колу шанувальників. Вірші Л. де Гонгори розходилися в списках і побачили світ лише після його смерті в збірці *«Поетичні твори іспанського Гомера»* (1627) і в зібранні поезій, яке вийшло друком сім років потім.

Саламанкський університет (Іспанія). Сучасне фото

Барокова поезія Л. де Гонгори поклала початок різновиду барокової лірики — «культизму» (або «культеранізму», або «гонгоризму»), у якому зміст був зашифрований за допомогою метафор, алего-

рій, символів, складного синтаксису й інших засобів. Письменник уважав, що поезія призначена передовсім для культурних людей, які повинні розкодувати прихований зміст твору. Процес «розгадування», «розкодування» лірики, на думку митця, спонукає до власних роздумів і дарує естетичну насолоду.

Зразками «культистської» поезії Л. де Гонгори є його поема «*Міф про Поліфема і Галатею*» (1613) і багато віршів.

Переклади творів Л. де Гонгори здійснював *Михайло Орест* (Михайло Зеров — брат поета-перекладача Миколи Зерова), що ввійшли до збірки «*Держава слова*» (1952).

ГАЛЕРНИК

Вірш «Галерник» Л. де Гонгори-і-Арготе яскраво втілює світовідчуття людини доби бароко. Зображення полоненого галерника набуває символічного змісту. Людина, на думку митця, скута в житті міцними ланцюгами, приречена долею на постійні блукання в океані Всесвіту. Вона залежить від вищих сил і змушена бути іграшкою в руках Невідомого. «Галерник» — це філософський вірш, у якому герой утілює роздуми письменника про світ, долю й життя. Символи, метафори й алегорії розкривають драматизм людського існування. Головним засобом розкриття образу головного героя є пристрасний монолог, обрамленням до якого є зображення жорстоких порядків на галері. Галера — своєрідна модель суспільства, де люди приречені на страждання. Море («святе», «чисте», «криваве») — утілення розбурханого й суперечливого світу, у якому людям так легко загубитися й загинути. Проте в центрі вірша поставлено людину — хоча й скуту кайданами, але вільну у своїй уяві, пам'яті та духовній стійкості.

На галері, на турецькій,
І до лави там прикутий,
Руки на весло поклавши,
Очі втупивши додолу,

Він, драгутівський невільник¹,
Біля узбереж Марбельї²
Нарікав під звук суворий
Ланцюга й весла своїх:

Турецька галера XVI–XVII ст.
Сучасна реконструкція

¹ *Драгутівський невільник* — полонений, на ім'я Драгут, який був адміралом Османської імперії. Його мусульманське ім'я — Тургут-реїс, а Драгутом його прозвали на заході Європи. Відомий своїми походами вздовж берегів Середземного моря (Іспанії, Франції, Італії та інших країн).

² *Марбелья* — місто в Іспанії.

«О святе іспанське море,
Славний береже і чистий,
Коне, де незмірна безліч
Сталася нещасть наморських!

Ти ж бо є те саме море,
Що прибоюми цілує
Краю батьківського мури,
Короновані і горді.

Про дружину принеси ти
Вістку і скажи, чи щирі
Плач її і всі зітхання,
Що мені і тут лунають.

Бо якщо полон мій справді
Ще оплакує, як легко
Ти могло б південні води
Перлами перевершити!

Дай же, о криваве море,
Відповідь; тобі не тяжко
Це вчинити, якщо правда,
Що і води мають мову.

Але ти німуй, о море,
Якщо смерть її забрала;
Хоч цього не сміє статись,
Бо живу я поза нею,

Бо прожив я десять років
Без свободи і без неї
В вічній каторзі при веслах —
Не вбиває сум нікого».

Враз потужно розгорнулось
Шестеро вітрил галерних,
І звелів йому наглядач
Всю свою ужити силу.

*(Переклад з іспанської
Михайла Ореста)*

1. Визначте провідну тему й ідею вірша.
2. Охарактеризуйте образ галерника.
3. Знайдіть у творі символи, розкрийте їхнє значення.

Джон Донн

1572–1631 рр.

Джон Донн народився 22 січня, або 12 лютого, 1572 р. в м. Лондоні (Англія) у католицькій родині. Його батько був торговцем. Мати, високоосвічена жінка, донька драматурга, дала дітям прекрасну освіту. Джон навчався в коледжі Харт Холл в Оксфорді, згодом закінчив Оксфордський університет і вивчав право в корпорації Лінкольз-Інн. У 1596–1599 рр. брав участь у військових походах в Іспанію та Італію. Після повернення намагався зробити кар'єру. До цієї мети він значно наблизився після призначення на посаду секретаря Томаса Еджертона, лорда-хранителя державної печатки Англії. Джон Донн став членом парламенту й землевласником, а його вірші, що розходились у списках, привернули до нього увагу сучасників. Але світській кар'єрі Дж. Донна завадила пристрасна любов поета до племінниці сера Еджертона, Енн Мор. 1601 р. він таємно вивіз юну Енн з дому й без дозволу родичів одружився з нею. Цей вчинок назавжди зачинив перед ним двері у вище товариство.

Після цього настав тяжкий період боротьби з нестатками й спробами повернути втрачені можливості. Твори поета того часу відображають його конфлікт із світом і глибокі душевні протиріччя, унаслідок яких він перейшов в англіканську віру.

Джон Донн із сім'єю жив переважно за рахунок благодійності меценатів, імена яких він увічнив у своїх поезіях. За підтримки короля Якова I поет нарешті прийняв сан священника англіканської церкви, у 1618 р. отримав ступінь доктора богослов'я в Кембриджському університеті, а з 1621 р. став настоятелем собору Святого Павла в Лондоні. Яскраві проповіді поета були помітним явищем у релігійному житті Англії того часу. Його мали призначити єпископом, але 1631 р. Дж. Донн помер.

За життя він не друкував своїх творів (окрім двох віршів). Утім, ніколи не переставав писати поезії, які згодом увійшли до збірки «Вірші», що була надрукована після смерті митця 1633 р. Це любовні вірші «Пісні та сонети», цикл «Священні сонети», поема «Анатомія світу», а також численні елегії, сатири, послання, епіграми. Лірика Дж. Донна відобразила пристрасть земного кохання, духовні пошуки, звеличення Бога й таємницю людського існування.

Невідомий художник.
Джон Донн у молодості. 1595 р.

Українською мовою окремі вірші Дж. Донна в різні роки перекладали Д. Павличко, В. Коптілов, Л. Череватенко, Б. Завідняк, В. Марач та ін.

СВЯЩЕННІ СОНЕТИ (бл. 1615–1617)

Релігійні вірші Дж. Донна відомі під загальною назвою «Божественні поеми» (*“Divine Poems”*). «Священні сонети» (*“Holy Sonnets”*) поета є окремою найбільшою частиною «Божественних поем», до якої належать 7 сонетів, зібраних у вінок сонетів «Корона», або «Вінок» (*“La Corona”*), і 19 «Священних сонетів», які відомі ще під назвою *“Divine Meditations”* (укр. *релігійні роздуми*). Більша частина «Священних сонетів» була написана до 1615 р. Проте останні три сонети з 19-ти можуть датуватися 1617 р. або ж пізніше (оскільки сонет 17 написаний на смерть дружини Е. Мор). Тексти 18 і 19 сонетів стали відомі читачам лише в ХІХ ст.

Основним протиставленням у циклі «Священні сонети» є життя і смерть, духовність і бездуховність. Бог є вічним. Чому ж людина, створена за образом Божим, є смертною? Чому Бог є безгріховним, а людина інколи ница й грішна? З такими запитаннями звертається ліричний герой до Творця в циклі «Священні сонети».

Тернистий шлях до очищення, воскресіння душі й тіла — головна проблема, яка хвилює Дж. Донна у «Священних сонетах». Цей шлях починається й продовжується в земному житті, у якому для людини є важливим діалог із Богом, пізнання Божого задуму. Ліричний жанр сонета набуває у творчості поета ознак молитви та філософських роздумів.

СОНЕТ 19 (бл. 1617)

У сонеті 19 розкривається тема любові й каяття людини перед Богом. У зображенні Дж. Донна людина постійно сумнівається, у цьому полягає її природна сутність. Але сумніви, на думку автора, є шляхом до істини. Життя людини, складне й суперечливе, воно зіткане з протиріч. Автор розмірковує про те, як могло статися, що людина, наділена Господом розумом і душею, не цінувала Божу ласку, даровану їй. Але з часом, утративши шлях до Бога, повсякчас благає повернення. Добре й лихе, любов і ненависть стрімко змінюються в житті людини. Інколи вона, на думку поета, може забути про своє кохання, як і про страх Божої кари. Проте в житті людини завжди настає пора потрясінь, що порівнюється ним із нападом лихоманки, коли людина тремтить від страху перед образом Господа, щиро відкриваючи йому своє серце. Такі дні, з Богом у серці й у думках, проголошуються Дж. Донном найкращими.

Пафос сонета 19 є то скорботним, то життєрадісним. Розглядаючи життя людини як сукупність протиріч (через численні порівняння), митець доводить, що складне й цікаве життя людини сповнене поразок і перемог, проте вона є вільною у своєму виборі — у цьому полягає краса життя.

* * *

Oh, to vex me, contraries meet in one:
 Inconstancy unnaturally hath begot
 A constant habit; that when I would not
 I change in vows, and in devotion.
 As humorous is my contrition
 As my profane love, and as soon forgot:
 As riddingly distempered, cold and hot,
 As praying, as mute, an infinite, as none.
 I durst not view heaven yesterday; and today
 In prayers, and flattering speeches I court God:
 Tomorrow I quake with true fear of his rod.
 So my devout fits come and go away
 Like a fantastic ague: save that here
 Those are my best days, when I shake with fear.

Щоб мучить мене, крайнощі у всім
 Зійшлися; я — клубок із протиріч;
 В душі моїй зустрілись день і ніч;
 Веселий щойно — враз стаю сумним,
 Впадаю в гріх й розкаююсь у нім,
 Любов клянущу й хвалу їй шлю навстріч;
 Вогонь я й лід, жену й тікаю пріч;
 Німий в мольбі, великий у малім.
 Я зневажав ще вчора небеса —
 Молюсь сьогодні й Богові лещу,
 А завтра вже від страху затремчу —
 Й набожність потім знов моя згаса.
 Коли тремтів від страху я — ті дні
 Спасіння, може, принесуть мені.

(Переклад з англійської Володимира Марача)

1. Які ознаки бароко знайшли втілення у вірші Дж. Донна?
2. Охарактеризуйте образ ліричного героя. Які проблеми його турбують?
3. Знайдіть у творі символи й порівняння. Розкрийте їх смисл.

ДИСКУСІЯ

Як ви вважаєте, що означає поняття «духовний вибір людини в житті»? Як цей вибір може вплинути на вчинки?

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- Ліричний герой у бароковій поезії — складна й суперечлива особистість.
- В образі ліричного героя втілено стан неспокою, духовного й душевного страждання, внутрішні суперечності, складний діалог із Богом.
- Людина є залежною від вищих сил, проте не втрачає можливості для особистого вибору у внутрішньому вимірі.

Характерні ознаки класицизму як художнього напрямку

За допомогою Інтернету підготуйте короткі повідомлення та презентації (1–2 за вибором) про видатних представників класицизму в літературі (П'єр Корнель, Жан Расін, Франсуа де Ларошфуко, Нікола Буало) та живописі (Нікола Пуссен, Клод Лоррен та ін.).

Історична ситуація в Західній Європі XVII ст. сприяла розвитку класицизму як напрямку в літературі й інших видах мистецтва. Виникнувши в Італії, класицизм швидко поширився в інших європейських країнах.

У Франції класицизм яскраво виявився в різних видах мистецтва. За правління короля Людовіка XIII та його першого міністра кардинала Рішельє абсолютна монархія зміцнилася. Кардинал успішно здійснював релігійні, політичні, освітні та мистецькі реформи, маючи абсолютну свободу дій. У 1634 р. була створена Французька академія, діяльність якої сприяла становленню класицизму як загальнодержавного напрямку. Пропаганду класицизму, уславлення монархії та монаршої волі було покладено насамперед на театр. Першим стаціонарним театром у Франції був Бургундський отель. Пізніше з'являються й інші театри. У 1634 р. за ініціативи Рішельє в Парижі відкрився новий *Театр Марє*. У 1641 р. кардинал ініціював роботу щодо створення театру *Пале-Рояль* у Парижі.

Для популяризації раціоналістичної естетики, формування державної ідеології Рішельє сприяв друку першої в Європі газети (1631). Але в політиці він відомий своєю жорстокістю та підступністю, здійснював нищівну податкову політику, що призвело до численних селянських повстань.

Другий період становлення монархічної держави у Франції пов'язаний з іменем сина Людовіка XIII, Людовіка XIV. Його правління характеризується розквітом монархії та всіх сфер економіки, культури й політики. Він називав себе «королем-сонцем», увиразнюючи думку про всевладність і багатство.

«Держава — це я» — таким було кредо короля. Людовік XIV любив мистецтво, яке за його часів розцвітає. У палаці Пале-Рояль 1680 р. за наказом короля відкрився новий театр, що сьогодні відомий під назвою *Комеді Франсез*, який ще називають *будинком Мольєра*, бо там з 1661 по 1673 р. виступала трупа цього видатного драматурга.

Філософською основою класицизму став раціоналізм (з латин. *rationalis* — розумний), учення в теорії пізнання, згідно з яким достовірні знання можуть бути отримані лише за допомогою розуму або з понять, притаманних розуму людини від народження. Класицисти вважали, що розум веде до істини, краси, добра й гармонії. Великою мірою сприяла тріумфу класицизму, насамперед у Франції, раціоналістична філософія *Рене Декарта* (1596–1650).

Ф. де Шампань.
Кардинал Рішельє.
1633–1640 рр.

Естетичним підґрунтям класицизму стала античність. В античних образах класицисти вбачали ідеали, які потрібно відродити в Нову добу. Отже, у творах класицизму розроблялися відомі античні сюжети, мотиви й образи.

Класицистичні твори відзначаються високим ступенем абстрактності й узагальнення. Це мистецтво високої думки, ідеї і логіки.

У літературі простежується *ієрархія жанрів*, тобто чіткий розподіл творів на певні жанри: *високі* (ода, епопея, трагедія, героїчна поема), *середні* (наукові твори, елегії, сатири), *низькі* (комедія, пісні, листи в прозі, епіграми). Теми для творів високих жанрів — події загальнонаціонального й історичного значення, у яких брали участь царі, видатні діячі, придворні тощо. Ці твори писали величавою, урочистою мовою. Тематами для середніх і низьких жанрів були наука, природа, людські та соціальні вади. У творах цих жанрів діяли представники середніх і нижчих класів, мова наближалася до розмовної. Якщо у високих жанрах прославлялись ідеї монархії та громадянського служіння, то в середніх і низьких жанрах утверджувались ідеї пізнання світу й людської природи, викривалися вади суспільства й людських характерів.

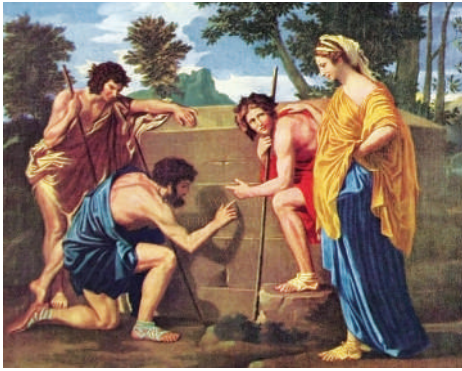
У класицизмі персонажі поділяються на позитивних і негативних, в образах людей домінувала якась одна провідна риса. Понад усе в героях класицизму цінувалося верховне начало — розум, який усвідомлювався як чинник високої духовності й моралі. Людські пристрасті були виявом стихійного й руйнівного начала. Класицисти вважали, що тільки розум може дати людині найвищу мету життя. В оцінці особистості важливу роль відігравали моральні принципи, поняття про норми поведінки та доброчесності. У творах класицистів виявилось різке протиставлення добра і зла, піднесеного й буденного. Їхній основний зміст становили протиріччя між природними бажаннями людини й громадянським обов'язком, пристрастями та розумом. Герої класицизму жертвували собою заради обов'язку, а якщо й віддавалися пристрастям, то це призводило їх до поразки та трагедії.

Художні твори відповідали правилам симетрії, гармонії всіх елементів, що відображали важливі й сповнені мудрості події буття.

Митці оцінювали зображувані події передовсім за їхнім суспільним значенням. Вони вважали, що головне завдання мистецтва — дати людям певні норми, зразки для наслідування в поведінці та вчинках. Представники класицизму були переконані в існуванні двох головних умов людського щастя — суспільної (підкорення державним інтересам) та етичної (підкорення пристрастей розуму). Тому всі жанри класицизму відзначаються дидактичністю, прагненням повчати. При цьому митці повчали всіх — від короля та дворянства до представників народу, намагаючись наблизити до життя свій ідеал.

Пале-Рояль. м. Париж (Франція).
Сучасне фото

Н. Пуссен. Пастухи в Аркадії. 1650 р.

Класицизм виявився в різних видах мистецтва. У літературі його представляють *Франсуа Малерб*, *Франсуа де Ларошфуко*, *П'єр Корнель*, *Жан Расін* (Франція), *Михайло Ломоносов*, *Гавриїл Державін* (Росія) та ін.; у живописі — *Нікола Пуссен*, *Клод Лоррен* (Франція), *Карл Брюллов*, *Олександр Іванов* (Росія) та ін.; в архітектурі — *Андре Ленотр*, *Жуль Ардуен-Мансар* (Франція); у музиці — *Жан Батист Люллі* (Франція) та ін.

Найкрасивішою країною Європи XVII ст. була Франція, а найрозкішнішим її містом був Париж. До резиденції короля Людовіка XIV, Версаль, побудованої в стилі класицизму (архітектори *Луї Лево* та *Жуль Ардуен-Мансар*), з'їжджалися знатні кавалери, прекрасні дами й талановиті митці. Тут, у палаці чи просто неба, розігрували вистави, читали вірші, виконували музичні твори на честь монарха. Нині Версаль — один із найкращих музеїв світу.

Версаль.
Фонтан Аполлона.
(Франція).
1668–1671 рр.

1. Як монархія вплинула на розвиток класицизму?
2. Як ви розумієте поняття «ієрархія жанрів»?
3. Які образи ідеалізувалися в класицизмі, а які засуджувалися?
4. Назвіть представників класицизму в різних видах мистецтва.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- Розвиток класицизму як художнього напрямку пов'язаний із формуванням монархії.
- Філософська основа класицизму — раціоналізм, естетичне підґрунтя — античність.
- Провідними ознаками класицизму є: раціоналізм; орієнтація на античні образи, мотиви, сюжети; ієрархія жанрів (високі, середні, низькі); поділ персонажів на позитивних і негативних; увиразнення в персонажах однієї риси; урівноваженість, гармонійність композиції; виховне значення творів, їхня суспільна значущість та ін.

Мольєр 1622–1673 рр.

Мольєр (Жан Батист Поклен) народився 15 січня 1622 р. в м. Парижі (Франція). Його батько був господарем шпалерної майстерні, через деякий час здобув почесне звання королівського камердинера. Він дав синові блискучу освіту: спочатку Жан Батист навчався в Клермонському колежі, після його закінчення — в Орлеанському університеті, де здобув учений ступінь ліценціата прав. Юнак був прийнятий у корпорацію адвокатів і мав змогу зайнятися адвокатською практикою. Однак його ще з дитинства вабив театр. Сім'я Покленів жила в одному з багатолюдних районів Парижа. Тут хлопець мав змогу дивитися народні вистави, виступи мандрівних труп комедіантів. Разом із дідом відвідував вистави головного паризького театру — Бургундського отелю.

Коли Жан Батист оголосив про свій намір стати актором, батько був проти. Професія актора в ті часи вважалася не гідною для порядної людини, засуджувалася церквою й зневажалася суспільством. Проте він вирішив присвятити своє життя театру. 1643 р. разом із сім'єю Бежар заснував у Парижі театральну трупу «Блискучий театр». Однак молодим акторам було важко конкурувати з професійними паризькими театрами: вони не мали досвіду та власного репертуару й ставили переважно трагедії. Згодом Жан Батист почав писати комічні п'єси, узявши театральний псевдонім Мольєр.

Слава Мольєра та його трупи поступово зростала й досягла Парижа. Повернувшись до столиці, молодий драматург разом із своїми друзями-акторами виступили в Луврі з п'єсою «Закоханий лікар» перед королем Людовіком XIV. Його сучасники згадували, що монарх дуже сміявся під час вистави, а потім подарував Мольєрові 500 ліврів. З монаршої ласки актори отримали для роботи придворний театр Пті-Бурбон, а децю згодом — театр Пале-Рояль, де видатний драматург ставив свої комедії і грав у них.

Людовік XIV підтримував митця, а Мольєр писав для короля п'єси й балети. Проте як письменник він зумів залишитися самим собою.

Найвищого розквіту талант Мольєра досяг у 1664–1670 рр., коли були створені комедії «Тартюф», «Дон Жуан», «Мізантроп», «Скнар», «Міщанин-шляхтич».

На схилі своїх днів, уже змагаючись із смертельною недугою, він написав одну з найдотепніших комедій — «Удаваний хворий» (1673). Під час вистави цієї п'єси на сцені митець утратив

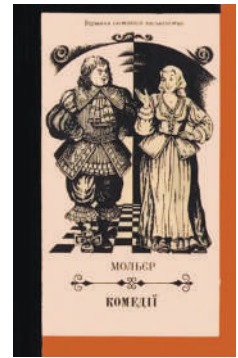
Ж.-Л. Жером. Король Людовік XIV і Мольєр. Фрагмент. 1862 р.

свідомість. А за кілька годин після закінчення спектаклю великого драматурга не стало. Паризький архієпископ заборонив ховати Мольєра на місцевому цвинтарі (за католицьким звичаєм, актор на смертному одрі повинен був покаятися в «гріхові» — лицедійстві). Попри особисте втручання короля, драматурга поховали як самогубця — уночі, без церковного обряду, за муром цвинтаря. Але посмертна слава великого француза виявилася значно тривалішою за ненависть тих, чії вади він висміював у своїх творах. Комедії Мольєра до сьогодні з успіхом ставлять на театральних сценах завдяки його рідкісному вмінню створювати живі й неоднозначні людські характери.

В Україні перші постановки п'єс Мольєра відбулися наприкінці XVIII ст. Донині його твори входять до репертуару багатьох театрів. Згадки про великого французького комедіографа є у творах Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та інших письменників. До сюжетів і тем творів Мольєра неодноразово зверталися визначні діячі української культури. П'єсу «Жорж Данден» переробив 1909 р. під назвою «Хоть з мосту в воду головою» *М. Кропивницький*. Використовуючи комедію «Міщанин-шляхтич», *І. Карпенко-Карий* написав п'єсу «Мартин Боруля». Під впливом п'єси «Дон Жуан» *Леся Українка* створила однойменний образ у «Камінному господарі». Бичок із комедії *М. Кропивницького* «Глитай, або ж Павук» нагадує Мольєрового Тартюфа, а головний герой комедії *М. Куліша* «Мина Мазайло» — Журдена.

Українською мовою окремі твори Мольєра переклали *М. Рильський*, *В. Самійленко*, *І. Стешенко*, *М. Кресан-Тобілевич* та ін.

Обкладинка до книжки «Мольєр. Комедії». 1981 р.

МІЩАНИН-ШЛЯХТИЧ (1670)

*Комедія
(Скорочено)*

«Міщанин-шляхтич» — одна з найвідоміших комедій Мольєра, написана на замовлення короля Франції Людовіка XIV. Її прем'єра відбулася 14 жовтня 1670 р. в замському королівському замку Шамбор. П'єса має реальну історичну основу. У 1669 р. до Парижа прибуло турецьке посольство. За переказами, турецький посол нібито заявив, що на коні його повелителя коштовного каміння більше, ніж на самому королі Франції. Це дуже образило Людовіка XIV, і він замовив Мольєрові п'єсу, яка б висміювала турецькі церемоніали й традиції. Спочатку драматург придумав комічну сцену посвячення в сан турецького «мамауші». Події твору зав'язуються навколо особи обмеженого й марнославного міщанина Журдена, який прагне набути шляхетних манер і стати дворянином, а натомість перетворюється на загальне посміховисько. Сцена появи турецьких послів і псевдопосвячення героя в турецькі «мамауші» стає його кульмінацією.

Комедія «Міщанин-шляхтич» має п'ять дій, кожна з яких чітко поєднана з етапами розгортання сюжету: дія перша — експозиція, дія друга — зав'язка, дія третя — розвиток дії, дія четверта — кульмінація, дія п'ята — розв'язка. За своїми змістовими ознаками вона належить до жанрової групи високої комедії.

У п'єсі Мольєр викрив кумедне намагання буржуа стати дворянином. За часів драматурга дворянство переживало економічний і моральний занепад, але зберігало колишні привілеї та авторитет у суспільстві. Уряд заохочував прагнення буржуазії купувати землі, посади та дворянські титули, бо за рахунок цих надходжень поповнювався державний бюджет. Драматург відобразив у комедії стосунки, що склалися між двома класами, та особливості суспільної моралі загалом. Сміх у п'єсі викликало не тільки те, що головний герой, пан Журден, утрачає розум у своєму бажанні стати дворянином, а й показ вищого товариства, куди так прагнув увійти Журден, — лицемірного, брехливого, нищого. Розкриваючи характери персонажів, Мольєр дотримується свого принципу — «виправляти людей, розважаючи їх», адже жодні наставлення чи лекції з виховання не діють на людину так сильно, як сміх.

П'єса написана в жанрі комедії-балету: Мольєр уміло поєднав танцювальні сцени, пісні й музичні інтермедії, введені за вказівкою короля турецькі танці до сюжету комедії, зберігши цілісність її структури. Усі музично-танцювальні вкраплення насамперед доповнюють характеристики героїв, створюючи необхідний авторові емоційний колорит і водночас пародіюючи тематику та стиль тодішньої салонної літератури.

- Читаючи п'єсу, з'ясуйте, які риси персонажів увиразнюють невербальні¹ елементи.

Дія перша

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Пан Журден — міщанин.	Учитель музики.
Пані Журден — його дружина.	Учень учителя музики.
Люсіль — дочка Журденів.	Учитель танців.
Клеонт — закоханий у Люсіль.	Учитель фехтування.
Дорімена — маркіза.	Учитель філософії.
Дорант — граф, закоханий у Дорімену.	Кравець.
Ніколь — покоївка в Журденів.	Його учень.
Ков'ель — слуга Клеонта.	Два лакеї (...)

ЯВА 1

Учитель музики, учитель танців, співачка, двоє співаків,
двоє скрипалів, чотири танцюристи.

Учитель музики (*до співаків*). Заходьте до цієї зали й відпочиньте тут, поки він прийде.

¹Невербальний — несловесний.

Учитель танців (до танцюристів). І ви теж заходьте сюди, на цей бік. (...)

Учитель музики. Ми знайшли саме такого чоловіка, якого нам треба! Його фантазія — удавати із себе галантного кавалера — просто скарб для нас! І вам з вашими танцями, і мені з моєю музикою не завадило б, щоб усі були на нього схожі.

Учитель танців. Ну, не цілком. Мені б хотілося, щоб він краще розумівся на тих речах, які ми для нього komponуємо.

Учитель музики. Він справді нічогосінько не тямить, зате добре платить; а це тепер найголовніше для нашого мистецтва.

Учитель танців. Щодо мене, то зізнаюся вам, — мене вабить трохи ще й слава. Оплески мене хвилюють; на мою думку, для артиста справжня мука — тішити дурнів, марнувати час і сили на те, щоб зворушити якогось йолопа. Що не кажіть, а все-таки дуже приємно працювати для людей, які здатні відчутти всі тонкі нюанси мистецтва, уміють оцінити красу нашої праці й щирою похвалою дають нам кілька дійсно чудових хвилин. (...)

Учитель музики. Що й казати! Я теж такої думки; (...) але найцирніші оплески не нагодують шлунка! Тільки оплесків для життя ще надто мало, людина потребує чогось соліднішого! Найкраща похвала для мене та, яка переходить із рук просто до кишені. Звичайно, панок наш — людина темна, плеще про все, не тямлячи нічого, й аплодує кожній нісенітниці; та за його гроші можна пробачити йому всяку дурість. Розуміння мистецтва в нього в гаманці, а похвала його — червінці (...).

Учитель танців. Я де в чому погоджуюся з вами... Та все ж мені здається, що для вас гроші надто вже багато важать. Грошолюбство — така паскудна річ, що кожній чесній людині треба не показувати нахилу до неї.

Учитель музики. А проте ви ж не відмовляєтеся від тих грошей, що їх наш панок вам дає?

Учитель танців. Звичайно, не відмовляюся, але запевняю вас, я дбаю не тільки про гроші. Я хотів би, щоб він при своїх достатках хоч трохи виховав свій смак.

Учитель музики. Я теж цього бажаю; ми ж обидва саме на це з усіх сил і працюємо. Чи так, чи інак, а він прославить наш хист серед вельможного товариства; він нам платитиме за інших, а вони нас вихвалитимуть за нього.

Учитель танців. Ось він іде.

О. Стерник.
Ілюстрація до п'єси
Мольєра «Міщанин-
шляхтич». 2010 р.

ЯВА 2

Пан Журден у халаті й нічному ковпаку, учитель музики, учитель танців, учень учителя музики, співачка, двоє лакеїв.

Пан Журден. Ну, панове? То як же буде? Ви покажете мені ваш легенький жарт?

Учитель танців. «Жарт»!.. Який жарт?

Пан Журден. Ну, той... Чи як там, по-вашому? Ваш пролог чи діалог із співами й танцями?

Учитель танців. Ага-а!

Учитель музики. Ми до ваших послуг.

Пан Журден. Вам довелося-таки трохи почекати; це тому, що я сьогодні вбрався так, як убирається шляхетне панство, а мій кравець прислав мені такі вузькі шовкові панчохи, що я втратив був надію їх натягти...

Учитель музики. Ми тут для того, щоб виконувати всі ваші бажання.

Пан Журден. Прошу вас обох залишитися тут, доки мені не принесуть мого нового вбрання: я хочу, щоб ви побачили, яке воно гарне та як мені личить.

Учитель танців. Усе, що накажете.

Пан Журден. Ви побачите, який я елегантний з голови до п'ят.

Учитель музики. Ми цього певні.

Пан Журден. Що ви скажете про цей індійський халат?

Учитель танців. Він надзвичайно гарний.

Пан Журден. Мій кравець запевняє мене, що все вельможне панство вбирається вранці в такі самісінькі халати.

Учитель музики. Він вам дуже до лиця. (...)

Пан Журден (*розкривши халата, показує, що на ньому вузькі червоні оксамитні штани й зелений оксамитний камзол*). Це моє ранішнє вбрання, у ньому я робитиму ранком різні вправи.

Учитель музики. Пречудово! (...)

Пан Журден. То що ж ви мені покажете?

Учитель музики. Я хотів би, щоб ви спочатку прослухали нову арію (*показуючи на свого учня*), він щойно скомпонував її для серенади, яку ви мені замовили. Це один з моїх учнів, у нього щодо таких речей — хист надзвичайний.

Пан Журден. Гарзд, але навіщо було доручати це учневі? Ви могли б самі скомпонувати таку штуку.

Учитель музики. Вас, пане, бентежить слово «учень»? Але є такі учні, що розуміються на музиці негірше від видатних маестро. Це чудова мелодія! Послухайте-но тільки...

Пан Журден (*до лакеїв*). Подайте мені мого халата, щоб я міг краще слухати. Стривайте... може, зручніше так, без халата... Ні, давайте його сюди, так буде краще.

С п і в а ч к а.

Нудьгую день і ніч, нудьгую і страждаю,
 Бо став немилий я чудовим цим очам;
 Коли так мучите того, хто вас кохає, —
 Що ж можете вчинить, Ірісо, ворогам?

П а н Ж у р д е н. Ой, та й сумна ж яка пісня! Аж спати захотілося... Я волів би, щоб ви зробили з неї трохи веселішу.

У ч и т е л ь м у з и к и. Але ж, пане, треба, щоб мелодія відповідала словам.

П а н Ж у р д е н. Мене оце недавно навчили співати однієї прехорошої пісеньки. Стривайте-но... Як же її співати?

У ч и т е л ь т а н ц і в. На жаль, не знаю.

П а н Ж у р д е н. Там щось про овечку...

У ч и т е л ь т а н ц і в. Про овечку?

П а н Ж у р д е н. Атож. Ага! *(Співає)*.

Я гадав, що Жанетон
 Ніжна та гарненька
 І ласкава, мов мала
 Овечка біленька.
 Дарма! Дарма!
 Я ж не відав того,
 Що ці білі зубки
 І гостріші, й зліші,
 Ніж в тигра лісного.

Правда, гарна?

У ч и т е л ь м у з и к и. Найкраща у світі.

У ч и т е л ь т а н ц і в. І ви її чудово співаєте.

П а н Ж у р д е н. Бачите, а ще й не вчився музики.

У ч и т е л ь м у з и к и. А треба було б навчитися, пане, так само, як і танців. Ці два мистецтва тісно пов'язані одне з одним...

У ч и т е л ь т а н ц і в. ...і виховують у людини почуття прекрасного.

П а н Ж у р д е н. Хіба вельможне панство теж учиться музики?

У ч и т е л ь м у з и к и. Звичайно, пане.

П а н Ж у р д е н. То і я вчитимуся. Тільки не знаю, як би його знайти час для того, бо, крім учителя фехтування, я запросив ще й учителя філософії, що має почати цього ранку.

У ч и т е л ь м у з и к и. Філософія, звичайно, дає дещо, але музика, пане, музика...

У ч и т е л ь т а н ц і в. Музика й танці... Музика й танці — ось що найбільше потрібне людині.

У ч и т е л ь м у з и к и. Найкорисніша річ для держави — це музика.

У ч и т е л ь т а н ц і в. Найкорисніша річ для держави — це танці.

У ч и т е л ь м у з и к и. Без музики не може існувати жодна держава.

У ч и т е л ь т а н ц і в. Без танців людина не знала б, що їй робити.

У ч и т е л ь м у з и к и. Усе безладдя, усі війни, що кояться у світі, виникають саме через те, що ніхто не вчиться музики.

Учитель танців. Усі злигодні людства, усі фатальні зміни, якими сповнена історія, усі помилки дипломатів, усі невдачі великих полководців, — усе це сталося саме через те, що людство не вміє танцювати.

Пан Журден. Як то?

Учитель музики. Хіба ж війна не є наслідком того, що між людьми немає єдності?

Пан Журден. Так.

Учитель музики. І якби всі люди вчилися музики, чи не було б це засобом об'єднати їх усіх і встановити загальний мир на землі?

Пан Журден. Ваша правда.

Учитель танців. Коли людина чинить неправильно — чи то в родинних, чи то в державних справах, чи то командуючи військом, — хіба ж не кажуть завжди: такий-то зробив неправильний крок у такій-то справі?

Пан Журден. Авжеж, так кажуть.

Учитель танців. А неправильний крок роблять чому? Хіба ж не тому, що не вміють добре танцювати?

Пан Журден. Це правда, ви маєте рацію обидва.

Учитель музики. Ми, власне, і хотіли довести вам, які корисні танці та музика й наскільки вони вищі за всі інші мистецтва й науки.

Пан Журден. Тепер я розумію. (...)

(Переклад із французької Ірини Стешенко)

Учителі музики й танців ознайомлюють пана Журдена зі своїми творами. Приходить учитель фехтування. Між учителями зав'язується сварка з приводу того, чия справа важливіша. З'являється вчитель філософії, і пан Журден просить його помирити своїх учителів. Але вони втягують філософа спочатку у сварку, а потім і в бійку.

Дія друга

ЯВА 5

Пан Журден, лакей.

Пан Журден. О! Бийте один одного, скільки влізе; я не втручатимуся; чого доброго, ще порвеш собі вбрання, вас рознімаючи. Дурнем був би я, коли б устряв у вашу бійку, щоб і мені ще перепало!

ЯВА 6

Учитель філософії, пан Журден, лакей.

Учитель філософії *(поправляючи комір)*. Вернімося до нашої лекції.

Пан Журден. Ах, пане, мені дуже прикро, що вони вас побили!

Учитель філософії. Пусте! Філософ до всього повинен ставитися спокійно, сприймати речі просто. Я складу на них сатиру в стилі Ювенала. Ого, вона їм добре дошкулить! Та годі про це. Чого, власне, ви хочете вчитися?

Пан Журден. Усього, чого зможу: я ж страх як хочу зробитися вченим! Така лють мене бере, тільки-но згадаю, що батько з матір'ю не вчили мене різних наук у дитинстві. (...)

Учитель філософії. З чого ж ми з вами почнемо? Чи не хочете, я вас почну вчити логіки?

Пан Журден. А що то за штука — логіка?

Учитель філософії. Вона вчить нас трьох процесів мислення.

Пан Журден. Хто ж вони такі, оці три процеси мислення?

Учитель філософії. Перший, другий і третій. Перший полягає в тому, щоб добре розуміти все на підставі загальних властивостей; другий — у тому, щоб добре розбиратися в усьому на підставі категорій; і, нарешті, третій — у тому, щоб складати правильні висновки за допомогою фігур: Barbara, Celarent, Darii, Ferio, Baralipon тощо.

Пан Журден. Ех, та й слова ж які хитромудрі! Ні, ця логіка мені не до смаку. Давайте вивчати щось цікавіше.

Учитель філософії. Хочете вчитися моралі?

Пан Журден. Моралі?

Учитель філософії. Так.

Пан Журден. Що ж вона розповідає, ота мораль?

Учитель філософії. Вона розповідає про щастя; учить людей стримувати свої пристрасті й...

Пан Журден. Ні, це не для мене: я запальний, як тисяча чортів, і ніяка мораль мене не стримає. Я волію гніватися та лаятися скільки влізе, коли маю на те охоту!

Учитель філософії. Ну, то, може, бажаєте попрацювати над фізикою.

Пан Журден. А що воно таке ота фізика?

Учитель філософії. Фізика вивчає закони всіх фізичних явищ і властивості тіл, природу стихій, ознаки металів, мінералів, каміння, рослин і тварин. Вона пояснює причини виникнення райдуги, мандрівних вогнів, комет, зірниць, грому, блискавки, дощу, снігу, граду, вітрів і бурі.

Пан Журден. Тут щось забагато галасу та плутанини.

Учитель філософії. Ну, то чого ж я вас учитиму?

Пан Журден. Навчіть мене орфографії.

Учитель філософії. Охоче.

Пан Журден. А потім навчіть мене, як його довідуватися, глянувши в календар, коли саме буває місяць, а коли не буває.

Учитель філософії. Гаразд. Щоб виконати ваше бажання, розглядаючи справу з філософського боку, потрібно почати все по порядку: по-перше, треба вивчити всі властивості літер і спосіб їх вимовляння. Отже, я мушу вам зазначити, що літери поділяються на голосні, які звуться так через те,

що визначають звуки голосу, і на приголосні, які звучать при голосних. Вони потрібні для того, щоб показати різні зміни звуків. (...)

Пан Журден. Це все я розумію.

Учитель філософії. Щоб вимовити звук *a*, треба широко розкрити рота: *a*.

Пан Журден. А, *a*. Так. (...)

Учитель філософії. Щоб вимовити звук *y*, ми майже стискаємо зуби, витягаємо губи вперед і стуляємо їх трохи, але не дуже міцно: *y*.

Пан Журден. *У, y*. А й справді так. *У*.

Учитель філософії. Обидві ваші губи витягаються вперед так, ніби ви робите гримасу. Ось чому, коли вам схочеться посміятися з когось, скривити йому міну, — вам досить тільки вимовити *y*.

Пан Журден. *У, y*. Правда, правда! Ах! І чого ж то не вчився я раніше, щоб усе це знати!

Учитель філософії. Завтра ми розглянемо інші літери — приголосні.

Пан Журден. І вони такі ж цікаві, як і оці?

Учитель філософії. Безперечно. (...) Я поясню вам усі тонкощі цієї вельми цікавої науки.

Пан Журден. Будьте такі ласкаві! А тепер я маю сказати вам дещо під секретом... Я закохався в одну шляхетну даму й прошу вас дуже — допоможіть мені написати їй ніжну записочку; я хочу її кинути цій дамі до ніг.

Учитель філософії. Гарзд.

Пан Журден. Адже ж це буде гречно? Чи не так?

Учитель філософії. Звичайно. Ви хочете написати їй віршами?

Пан Журден. Ні, ні. Навіщо віршами?

Учитель філософії. Ага! Ви волієте прозою?

Пан Журден. Ні, не хочу я ні прози, ані віршів.

Учитель філософії. Але ж конче треба щось: чи одне, чи друге.

Пан Журден. Чому?

Учитель філософії. А тому, пане, що ми можемо висловлювати наші думки тільки прозою або віршами.

Пан Журден. Тільки прозою або віршами?

Учитель філософії. Так, пане. Усе, що не проза, — вірші, а що не вірші, — проза.

Пан Журден. А коли ми розмовляємо, — це що ж таке?

Учитель філософії. Проза.

Пан Журден. Що? Коли я кажу: «Ніколь, принеси мені мої пантофлі та подай мені мого нічного ковпака», — то це проза?

Учитель філософії. Так, пане.

Пан Журден. Сто чортів! Сорок років з гаком розмовляю я прозою, а мені таке ніколи й на думку не спадало. Велике, велике вам спасибі, що пояснили. Отож я хотів би їй написати: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята

віщують мені смерть від кохання» То чи не можна ці самі слова сказати галантніше? Знаєте, ну, якось делікатніше висловитися?

У ч и т е л ь ф і л о с о ф і ї. Напишіть, що полум'я її очей обернуло на попіл ваше серце, що ви і вдень і вночі терпите через неї жорстокі...

П а н Ж у р д е н. Ні, ні, ні, нічого такого я не хочу. Я хочу написати їй тільки те, що я вам сказав: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання».

У ч и т е л ь ф і л о с о ф і ї. Треба було б написати докладніше.

П а н Ж у р д е н. Ні, кажу ж вам! Я хочу, щоб у листі були саме ці слова. Тільки треба розставити їх правильно, по-модному, так, щоб вийшло делікатно, як нині заведено. Будьте ласкаві, навчіть мене, як найкраще це зробити.

У ч и т е л ь ф і л о с о ф і ї. Їх можна насамперед написати й так, як ви самі сказали: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання» Або: «Від кохання смерть мені віщують, прекрасна маркізо, ваші чудові оченята». Або: «Ваші оченята чудові від кохання мені віщують, прекрасна маркізо, смерть». Або: «Смерть ваші чудові оченята, прекрасна маркізо, від кохання мені віщують». Або ж: «Віщують мені ваші оченята чудові смерть, прекрасна маркізо, від кохання».

П а н Ж у р д е н. А як же воно найкраще?

У ч и т е л ь ф і л о с о ф і ї. Найкраще так, як ви самі сказали: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання».

П а н Ж у р д е н. От так штука! Ніколи нічого не вчився, а вийшло відразу добре. Щиро вам дякую й прошу вас прийти завтра трохи раніше.

У ч и т е л ь ф і л о с о ф і ї. Не турбуйтеся, я не запізнюся.

(Переклад із французької Ірини Стешенко)

1. Охарактеризуйте образ пана Журдена, визначте його провідні риси.
2. Що вплинуло на його бажання мати стільки учителів?
3. Які риси втілено в образах учителів пана Журдена?

Чи справді потрібно панові Журдену навчатися? Що викликає сміх — прагнення героя навчатися чи щось інше?

ЯВА 7

П а н Ж у р д е н, л а к е й.

П а н Ж у р д е н *(до лакея)*. Та невже ще й досі не принесли мого нового вбрання?

Л а к е й. Ні, пане.

П а н Ж у р д е н. Той клятий кравець примушує мене чекати, коли в мене стільки справ. Ох, який же я лютий! Щоб йому добра не було! Щоб його лихоманка замучила, того розбійника кравця! Щоб його чорти вхопили, того кравця! Щоб його чума задавила, того кравця! Хай тільки попадеться він мені зараз, цей негідник кравець, собака кравець, пройдисвіт кравець, я йому...

ЯВА 8

П а н Ж у р д е н, к р а в е ц ь, у ч е н ь к р а в ц я
з у б р а н н я м д л я п а н а Ж у р д е н а, л а к е й.

П а н Ж у р д е н. Ага! Ось і ви! А я вже почав був на вас гніватися.

К р а в е ц ь. Я ніяк не міг прийти раніше, пане. Уже й так довелося засадити аж двадцятеро хлопців за ваше вбрання.

П а н Ж у р д е н. Ви мені прислали такі вузькі шовкові панчохи, що я ледве в них уліз. Ось маєте: аж дві петельки луснуло.

К р а в е ц ь. Вони ще розтягнуться.

П а н Ж у р д е н. Так, так, коли всі петельки луснуть. Та ще й черевики, що ви їх замовили для мене, страх як муляють мені ноги.

К р а в е ц ь. Зовсім не муляють, пане.

П а н Ж у р д е н. Як то не муляють?! (...)

К р а в е ц ь. Це вам тільки так здається.

П а н Ж у р д е н. Того й здається, бо я таки добре те відчуваю. Не боліло б, то не здавалося б!

К р а в е ц ь. Гляньте-но: не кожний придворний має таке розкішне вбрання. Дивом дивуюся, як це мені пощастило зробити вам такий строгий костюм, хоч і не чорного кольору, — для цього треба бути справді вправним майстром. Б'юсь об заклад, що й найкращий кравець не зуміє такого пошити.

П а н Ж у р д е н. Що ж це таке? Ви пустили квіточки голівками донизу?

К р а в е ц ь. Але ж ви й слова не сказали, що хочете догори.

П а н Ж у р д е н. А хіба про це треба говорити?

К р а в е ц ь. Аякже. Усі аристократи носять тільки так!

П а н Ж у р д е н. Аристократи носять голівками донизу?

К р а в е ц ь. Авжеж, пане.

П а н Ж у р д е н. О! А й справді красиво. (...) А як ви гадаєте, чи буде мене це вбрання до лиця?

К р а в е ц ь. Ви ще й питаєте! Та жодний художник не зробив би своїм пензлем краще. Я маю одного учня: щодо пошиття штанів — це справжній геній, а другий у справі камзолів — просто герой.

П а н Ж у р д е н. А перука й пера пристойні?

К р а в е ц ь. Усе як слід.

П а н Ж у р д е н (*придивляючись до кравцевого вбрання*). Еге-ге, добродію кравець! А крам оцей дуже мені знайомий — він же від мого останнього костюма, що ви мені пошили! Я впізнав його відразу.

К р а в е ц ь. То був такий добрий крам, пане... Я не міг утерпіти, щоб не відкряти й собі клаптик на вбрання.

П а н Ж у р д е н. Так-то воно так, але навіщо ж було кряти від мого?

К р а в е ц ь. Чи не хочете поміряти ваше нове вбрання?

П а н Ж у р д е н. Аякже, давайте.

К р а в е ц ь. Стривайте! Це так не робиться. Я привів із собою людей, щоб одягнути вас під музику: таке вбрання вдягається звичайно з церемонією. Ей! Увійдіть-но сюди!

ЯВА 9

Пан Журден, кравець, учень кравця, учні кравця,
які танцюють, лакеї.

Кравець (*до учнів*). Одягніть це вбрання на пана Журдена так, як ви
вбираєте вельможних осіб. (...)

Учень кравця. Шляхетний пане, зробіть ласку, дайте хлопцям де-
щицю, щоб вони випили за ваше здоров'я.

Пан Журден. Як ти на мене сказав?

Учень кравця. Шляхетний пане.

Пан Журден. «Шляхетний пане!» Ось воно що значить убраться так,
як убираються вельможні особи! А вберися-но по-міщанському, то на тебе
зроду не скажуть «шляхетний пан». (*Даючи гроші*). Маєш, оце тобі за «шля-
хетного пана».

Учень кравця. Дуже вам вдячні, ваша ясновельможносте.

Пан Журден. «Ясновельможність!» Ого! «Ясновельможність!»
Постривай, друже мій... «Ясновельможність» теж дечого варта; це ж неабияка
дрібничка — «ясновельможність!» Маєш! Ось що дає тобі його ясновель-
можність.

Учень кравця. Ваша ясновельможносте, ми всі вип'ємо за здоров'я
вашої світлості.

Пан Журден. «Вашої світлості!» Ого-го! Стривай, не йди ще. До ме-
не — «ваша світлість!» (*Стиха, набік*). От, їй-право, якщо дійде до «високос-
ті» увесь гаманець йому віддам. (*Уголос*). Тримай, ось тобі за мою «світ-
лість»!

Учень кравця. Глибока вам дяка, ваша ясновельможносте, за вашу
ласку.

Пан Журден (*набік*). Добре зробив, що спинився, а то я б йому
всього гаманця віддав. (...)

Дія третя

ЯВА 1

Пан Журден, два лакеї.

Пан Журден. Ідіть за мною. Я хочу пройтися трохи в новому вбран-
ні, показати себе в місті, та глядіть мені: ідіть слідом за мною, не відставайте
ні на крок, — нехай усі бачать, що ви мої лакеї.

Лакеї. До ваших послуг, пане.

Пан Журден. Покличте до мене Ніколь: мені треба їй дещо наказати.
Стійте, ось вона сама йде.

ЯВА 2

Пан Журден, Ніколь, два лакеї.

Пан Журден. Ніколь!

Ніколь. Прошу?

Пан Журден. Слухай-но...

Ніколь (*сміючись*). Хі-хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Ти чого смієшся?

Ніколь. Хі-хі-хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Що з цим паскудним дівчиськом?

Ніколь. Хі-хі-хі! На кого ви схожі! Хі-хі-хі! (...)

Пан Журден. Ти що ж це, нахабнице... з мене смієшся? (...)

Ніколь. Даруйте, паночку, але ж ви такі кумедні, що я ніяк не втримаюся від сміху. Хі-хі-хі!

Пан Журден. Ні, ви гляньте-но, яка зухвалість! (...) Слухай-но, якщо ти зараз же не перестанеш, — присягаюся, я дам тобі такого ляпаса, якого ти ще зроду не діставала.

Ніколь. Гаразд, пане! Уже перестала, я не сміятимуся більше.

Пан Журден. То ж то! Ти мені гляди! Поприбираєш зараз же...

Ніколь. Хі-хі! (...)

Пан Журден. Ти знову?

Ніколь (*падаючи від сміху*). Стривайте, пане, краще побийте мене, а тільки дайте насміятися досхочу — так мені буде легше. Хі-хі-хі-хі! (...)

Пан Журден. Ну, чи бачив хто коли таку негідницю? Зухвало сміється простісінько мені у вічі, замість того, щоб слухати моїх наказів!

Ніколь. Що ви бажаєте, щоб я зробила, пане?

Пан Журден. Бажаю, щоб ти, дурисвітко, поприбирала добре в кімнатах: до мене незабаром мають завітати гості.

Ніколь (*підводячись*). Ах! Далєбі, я вже не маю більше охоти сміятися! Усі ваші гості завжди такого понароблюють, так понасмічують у кімнатах, що від самого цього слова в мене починає псуватися настрої.

Пан Журден. Може, ти бажаєш, щоб я заради тебе позамикав двері для всіх знайомих?

Ніколь. Принаймні для декого з них не завадило б їх замкнути.

О. Стерник.
Ілюстрація до п'єси
Мольєра «Міщанин-
шляхтич». 2010 р.

ЯВА 3

Пані Журден, пан Журден, Ніколь (...).

Пані Журден. Горенько! Цього ще бракувало! Що це ти нап'яв на себе, чоловіче? Чи не задумав часом людей посмішити, що вбрався, наче город-не опудало? Чи хочеш, щоб на тебе всі пальцями тицяли?

Пан Журден. Тільки дурні та дурелі, жінко, тицятимуть на мене пальцями.

Пані Журден. Уже й так тицяють. З твого поводження давно вже всі сміються.

Пан Журден. Хто ж оті всі, дозвольте запитати?

Пані Журден. Усі ті, що мають здоровий глузд і розумніші за тебе. А мені просто сором дивитися на все, що ти виробляєш. Власної господи не впізнати! Можна подумати, що в нас щодня якесь свято — тільки те й робиться, що з ранку й до смерку на скрипках терликають і пісень горлають. Бідні сусіди, ніколи не мають спокою.

Ніколь. Пані правду кажуть. Я не зможу додержувати в господарстві порядку, якщо тут швендятиме така сила всякого люду. (...)

Пані Журден. Ти подумав би краще, як дочку заміж віддати: вона в нас якраз на порі.

Пан Журден. Я подумаю про це, коли нагодиться добра партія для неї, а тим часом хочу думати про те, щоб самому дечого хорошого навчитися. (...) Я хочу розуму набратися, щоб не пасти задніх у пристойному товаристві. (...)

(Переклад із французької Ірини Стешенко)

1. Прокоментуйте діалог пана Журдена й кравця. Які риси характерів героїв відображено в ньому?
2. Чому слова учня кравця викликали щедрість пана Журдена?
3. Яке враження справив вигляд пана Журдена на його покоївку та дружину?

Усі члени сім'ї пана Журдена занепокоєні його поведінкою. Пані Журден радить чоловікові опам'ятатися й залишити свої примхи: навчання фехтування, танців тощо. Вона не бачить нічого доброго в знайомстві пана Журдена з дворянами, не довіряє графу Доранту, якого, на її переконання, цікавлять тільки гроші. А пан Журден вірить у шляхетність людей вищого товариства, уважає Доранта своїм другом, тому його гаманець завжди до послуг аристократа-шахрая. Граф веде подвійну гру: подарунки, що він отримує від пана Журдена для маркізи Дорімени, у яку закоханий міщанин, Дорант дарує їй від свого імені. Навіть на обід, який Журден улаштовує на її честь, він запрошує маркізу від свого імені.

ЯВА 11

Пані Журден, Клеонт, Люсіль, Ков'ель, Ніколь.

Пані Журден. Дуже рада вас бачити, Клеонте, ви нагодилися саме до речі. Зараз прийде мій чоловік, скористайтеся нагодою й попросіть його віддати за вас Люсіль.

К л е о н т. Ах, пані, які це солодкі слова! Як вони збігаються з моїми власними бажаннями! Чи міг я чекати на такий приємний наказ, чи міг я сподіватися на таку велику ласку?

ЯВА 12

К л е о н т, п а н Ж у р д е н, п а н і Ж у р д е н, Л ю с і л ь,
К о в ' е л ь, Н і к о л ь.

К л е о н т. Добродію, я вирішив обійтися без посередників і дозволяю собі звернутися до вас із проханням... Є одна річ, про яку я давно вже мрію. Це прохання надто важливе для мене, і тому я звертаюся до вас сам особисто. Отже, скажу вам без манівців: честь бути вашим зятем така для мене велика, що я вважав би себе за найщасливішу людину у світі, коли б міг заслужити такої ласки.

П а н Ж у р д е н. Перш ніж дати вам відповідь, добродію, я попрошу вас сказати мені: ви шляхетного роду?

К л е о н т. Добродію, більша частина людей відповідає на таке запитання позитивно: слово сказати легко. Видавати себе за шляхтича тепер ніхто не соромиться, і такий звичай дозволяє носити крадену назву. Але я, щиро кажучи, дивлюся на такі речі трохи інакше. Я вважаю, що всякий обман принижує порядну людину. Негідно ховати своє справжнє походження, з'являтися товариству на очі під чужим титулом, видавати себе не за того, ким є насправді. Звичайно, мої предки займали почесні посади, сам я чесно прослужив шість років у війську, і достатки мої такі, що я сподіваюся зайняти не останнє місце в товаристві, проте, незважаючи на все це, я не маю бажання привласнювати собі те звання, яке не належить мені з народження, хоча, може, інші на моєму місці й уважали б, що вони мають право те зробити. Отже, скажу вам відверто: я — не шляхетного роду.

П а н Ж у р д е н. Дозвольте, добродію, потиснути вашу руку, проте дочка моя — не для вас.

К л е о н т. Чому?

П а н Ж у р д е н. Ви не шляхетний — ви не матимете моєї дочки.

П а н і Ж у р д е н. Шляхетний! Що тобі до того шляхетства? Хіба ми самі від ребра Людовіка Святого походимо, чи що? (...)

П а н Ж у р д е н. (...) Якщо твій батько й був крамарем, — то гірше для нього; що ж до мого, то так його може лише лихий язик називати. Кажу вам востаннє: я хочу, щоб мій зять був високого роду. (...) Добра для дочки маючимало, тільки почетом мені бракує, тож і хочу я зробити з неї маркізу. (...)

ЯВА 14

К л е о н т, К о в ' е л ь.

К о в ' е л ь. Ну, та й накоїли ж ви лиха з вашим благородством!

К л е о н т. Що ж поробиш! Я маю власні переконання та ніколи їх не зречуся.

К о в 'є л ь. Ви жартуєте! Та чи ж можна ставитися серйозно до такого чоловіка, як пан Журден! Хіба ж ви не бачите, що він з глузду з'їхав? Чи то вже так важко потурати його химерам?

К л е о н т. Твоя правда. Але ж я й гадки не мав, що треба довести своє шляхетне походження для того, щоб зробитися зятем пана Журдена.

К о в 'є л ь (*сміється*). Ха-ха-ха!

К л е о н т. Чого ти смієшся?

К о в 'є л ь. Одна кумедна витівка спала мені на думку: одурити нашого шляхетного пана й добути вам те, чого ви так бажаєте. (...)

ЯВА 19

Пан Журден, Дорімена, Дорант.

Пан Журден (*зробивши два поклони, спиняється занадто близько біля Дорімени*). Відступіться трохи далі, пані.

Дорімена. Що?

Пан Журден. На один крок, будьте ласкаві.

Дорімена. Що таке?

Пан Журден. Відступіться трохи, щоб я міг ще втретє вам уклонитися.

Дорант. Маркізо, пан Журден розуміється на витонченому поводженні.

Пан Журден. Це мені така честь, пані, що ви зробили мене щасливим... Я такий радий, що маю щастя... Ви були такі добрі... що обдарували мене такою ласкою... що вшанували мене своєю високою присутністю. Коли б я був гідний бути гідним такої гідності, як ваша... коли б саме небо... від заздрощів до мого щастя... послало мені... дало мені перевагу... щоб я міг заслужити... так би мовити...

Дорант. Досить, досить, пане Журдене! Пані не любить довгих компліментів. Вона й без них багато вже чула про ваш гострий розум... (*Стиха до Дорімени*). У цього доброго міщанина, як бачите, вельми кумедні манери.

Дорімена (*стиха до Доранта*). Так, це відразу впадає в очі. (...)

Дорант (*стиха до пана Журдена*). Глядіть же: ані найменшого натяку на діамант, який ви їй подарували...

Пан Журден (*стиха до Доранта*). А чи можна хоч поцікавитися, чи припав він їй до вподоби?

Дорант (*стиха до пана Журдена*). Та що ви! Боронь Боже! То було б з вашого боку дуже нечемно. Якщо ви бажаєте поводитися так, як годиться у вишуканому товаристві, то вдавайте, ніби то не ви його подарували. (*Уголос*). Пан Журден, маркізо, каже, що він щасливий вітати вас у своїй господі.

Дорімена. Це для мене велика честь.

Пан Журден (*стиха до Доранта*). Який я вдячний вам, пане, що ви замовили їй добре слівце за мене!

Дорант (*до пана Журдена*). Я ледве вмовив її поїхати до вас.

Пан Журден (*стиха до Доранта*). Не знаю, чим вам віддячити.

Д о р а н т. Він каже, пані, що ви — красуня над красунями.
 Д о р і м е н а. Він дуже ласкавий до мене.
 П а н Ж у р д е н. Пані, то ви дуже ласкаві до мене, що ви...
 Д о р а н т. А чи не час уже й про обід подумати? (...)

(Переклад із французької Ірини Стешенко)

З'являється пані Журден. Вона звинувачує Доранта в тому, що він потурає примхам її чоловіка. Пан Журден свариться з дружиною, але та впевнена у своїй правоті. До господи Журденів приходить несподіваний гість — перевдягнений Ков'ель, слуга Клеонта. Він видає себе за старого друга батька Журдена, який нібито був «справжнім шляхтичем», і повідомляє, що син турецького султана бажає стати зятем пана Журдена. Щоб «майбутній тесть був гідний такого вельможного зятя», його посвятають у «мамамуші». Міщанин готується до посвяти. Відбувається турецька церемонія, після якої пан Журден не тямить себе від щастя. З'являється Клеонт і актори, перевдягнені турками. Ков'ель розповідає Дорантові про придуманий ними розіграш і просить його допомогти Клеонту. Граф запрошує на цікаве видовище маркізу Дорімену, запевняючи, що допомогти закоханим — її обов'язок.

Дія п'ята

ЯВА 4

П а н Ж у р д е н, Д о р і м е н а, Д о р а н т, К л е о н т, перевдягнений турком.

Д о р а н т (до Клеонта). Ваша високосте, ми як друзі вашого шановного тестя завітали сюди, щоб засвідчити вам нашу глибоку пошану та найпокірнішу відданість.

П а н Ж у р д е н. Де ж отой перекладач, щоб відрекомендувати вас принцові й перекласти йому все, що ви маєте сказати? (...) (До Клеонта). Струф, стріф, строф, страф. Цей вельможний пан — гранде сеньйоре, гранде сеньйоре, гранде сеньйоре, а ця шляхетна пані — гранда дама, гранда дама... (Бачачи, що принц його не розуміє). Ага! (До Клеонта, показуючи на Доранта). Вельможний пане, він — французький «мамамуші», а ця дама — французька «мамамушка». Ясніше висловитися я не можу... (...)

О. Стерник.
 Ілюстрація до п'єси
 Мольєра «Міщанин-
 шляхтич». 2010 р.

ЯВА 6

Люсіль, Клеонт, пан Журден, Дорімена, Дорант, Ков'єль.

Пан Журден. Іди сюди, донечко моя, підійди-но ближче й подай руку цьому панові, який робить честь, обираючи тебе собі за дружину.

Люсіль. Що з вами, тату? Що ви зробили із собою? Чи не комедію ви граєте?

Пан Журден. Ні, ні, яка там комедія! Це дуже серйозна справа й дуже почесна для тебе — кращого й не придумаєш! (*Показуючи на Клеонта*). Ось твій майбутній чоловік — я даю його тобі. (...)

Люсіль. Ні, тату, я вже вам казала, що нізащо у світі не вийду ні за кого, крім Клеонта, і я швидше зважуся на щось лихе, ніж... (*Пізнаючи Клеонта*). Звичайно, ви — мій батько, і я повинна вам у всьому коритися...

Пан Журден. Ах, який же я радий, що ти так швидко зрозуміла свій обов'язок! Як приємно мати таку слухняну дочку.

ЯВА 7

Пані Журден, Клеонт, пан Журден, Люсіль,
Дорант, Дорімена, Ков'єль.

Пані Журден. Як? Це що таке? Кажуть, що ти хочеш видати свою дочку за якогось маскарадного блазня?

Пан Журден. Чи ти замовкнеш, нахабнице? Вічно осою у вічі лізеш, ніяк тебе на добрий розум не наставиш!

Пані Журден. Це тебе ніяк на добрий розум не наставиш! Що далі, то більше безглуздя! Що ти надумав і до чого тут це зборище?

Пан Журден. Я хочу видати нашу дочку за сина турецького султана.

Пані Журден. За сина турецького султана?! (...)

Дорант. Та ж ваша дочка сама дала згоду виконати бажання свого батька.

Пані Журден. Моя дочка згодна одружитися з турком?

Дорант. Звичайно.

Пані Журден. Вона може забути Клеонта?

Дорант. Чого часом не зробиш, щоб перетворитися на вельможну даму!

Пані Журден. Я задушу її власними руками, якщо вона вступне таку штуку! (...)

Ков'єль (*до пана Журдена*). Пане, якщо дружина ваша захоче вислухати мене сам на сам, то я обіцяю вам, що вона дасть свою згоду на все, що схочете.

Пані Журден. Нічого знати не хочу! (...)

Пан Журден (*до пані Журден*). Вислухай його!

Пані Журден. Ні, я не хочу його слухати! (...)

О. Стерник.
Ілюстрація до п'єси
Мольєра «Міщанин-
шляхтич». 2010 р.

Ков'єль (*стиха до пані Журден*). Ми вже цілісіньку годину подаємо вам різні знаки, пані. Невже ж ви ще й досі не бачите, що все те робиться тільки для того, щоб підлаштуватися під пана Журдена з його кумедними химерами? Ми намагаємося обдурити його цим маскарадом. Адже це сам Клеонт — оцей син турецького султана.

Пані Журден (*стиха до Ков'єля*). Ага-а-а!

Ков'єль (*стиха до пані Журден*). А я, Ков'єль, перекладач при ньому. (...) Тільки знаків не давайте.

Пані Журден (*уголос*). Так! То інша річ. Гаразд, даю згоду на цей шлюб.

Пан Журден. Ох! Нарешті всі взялися за розум! (*До пані Журден*). От бачиш, а ти ще не хотіла його вислухати! Я знав, що він пояснить тобі, що то значить — син турецького султана.

Пані Журден. Він мені все пояснив як слід, і тепер я задоволена. Треба послати по нотаря.

Дорант. Чудова ідея! А щоб ви, пані Журден, зовсім заспокоїлися й від сьогодні перестали ревнувати вашого шановного чоловіка, то той самий нотар, що підпише контракт вашої дочки, підпише й мій шлюбний контракт із маркізою.

Пані Журден. І на це залюбки даю мою згоду.

Пан Журден (*стиха до Доранта*). Це ви для того, щоб відвести їй очі?

Дорант (*стиха до пані Журдена*). Нехай собі втішається цією вигадкою.

Пан Журден (*стиха*). Гаразд, гаразд! (*Уголос*). Пошліть по нотаря! (...)

Пані Журден. А Ніколь?

Пан Журден. Я віддаю її перекладачеві, а мою жінку хай бере, хто хоче!

Ков'єль. Дуже вам дякую, пане! (*Набік*). От йолоп так йолоп! Другого такого й у цілому світі не знайдеш!

(Переклад із французької Ірини Стешенко)

1. Порівняйте образи пана Журдена й Клеонта. Як вони ставляться до свого походження?
2. У чому полягає комізм ситуацій, у які потрапляє пан Журден?
3. Назвіть предмети й речі, які оточують пана Журдена. Визначте риси характеру та поведінки персонажа, з якими вони асоціюються.
4. Прокоментуйте останні слова Ков'єля: «*От йолоп так йолоп! Другого такого й у цілому світі не знайдеш!*» Як вони характеризують його самого?
5. Які людські вади викриває Мольєр у своїй комедії?
6. Чому комедія Мольєра залишається актуальною і в наш час?

Робота в групах. Знайдіть у тексті докази того, що пан Журден: 1) нерозумний; 2) спостережливий; 3) марнославний; 4) довірливий.

Напишіть твір на тему «Міщанин-шляхтич наших днів» (про нові пригоди пана Журдена).

Першою спробою сформулювати принципи класицизму була «Поетика» Жана Шаплена (1638). Але найпослідовніший і найґрунтовніший виклад цих ідей було відображено в теоретичному трактаті Н. Буало «Мистецтво поетичне» (1674), написаному в той час, коли класицизм у Франції вже сформувався. Твір приніс Н. Буало гучну славу й незаперечний авторитет законодавця літературних правил. Трактат здобув підтримку й офіційної влади: Людовік XIV був у захопленні від нього. Трактат написаний живою віршованою мовою у формі поеми, цікаво читається, і подеколи Буало-поет перевищує Буало-теоретика.

- Прочитайте трактат Н. Буало «Мистецтво поетичне» в Інтернеті й виконайте завдання: 1) випишіть цитати (5–6), які розкривають провідні принципи класицизму; 2) випишіть цитати, що характеризують трагедію та комедію (3–4); 3) випишіть цитати, що стосуються призначення митця та його мистецтва (1–2).

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- Мольєр — майстер жанру комедії, у створенні якої він використав літературні й народні традиції.
- У його комедіях порушено теми реального життя, уведено образи, узяті з тогочасної дійсності.
- Письменник віддавав перевагу зображенню у своїх персонажах якоїсь провідної риси (марнославство, жадібність, лицемірство тощо).
- Персонажі чітко поділялися на позитивних і негативних, зображувалися схематично й були статичними, універсальними типами.
- Основним критерієм оцінки героїв у комедіях французького драматурга був розум і здоровий глузд.
- Мова комедій Мольєра наближалася до розмовного стилю.
- Як і всі класицисти тієї доби, драматург прагнув повчати людство. Він уважав свої п'єси моральним уроком суспільству.

ФОРМУЄМО ЛІТЕРАТУРНУ КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Емоційно-ціннісна лінія

I рівень. *Завдання 1.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає. Нове бачення світу в XVII ст. зумовлене розвитком

- А** релігії
- Б** монархії
- В** науки
- Г** феодалізму
- Д** техніки

II рівень. *Завдання 2.* Установіть відповідність між персонажами п'єси Мольєра «Міщанин-шляхтич», які пов'язані між собою сюжетними лініями.

<i>Персонаж</i>	<i>Персонаж</i>
1 Люсіль	А кравець
2 Дорімена	Б Ков'єль
3 Ніколь	В Клеонт
4 пан Журден	Г король
	Д Дорант

III рівень. *Завдання 3.* Розкрийте уявлення про людину в літературі й мистецтві бароко (на прикладі 1–2 творів).

IV рівень. *Завдання 4.* Напишіть твір-роздум на тему «Які вади людей і суспільства викриває Мольєр у п'єсі "Міщанин-шляхтич"?» (10–12 речень).

Літературознавча лінія

I рівень. *Завдання 5.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає. У барокових творах виявляється синтез традицій

- А** середньовіччя та Ренесансу
- Б** середньовіччя й класицизму
- В** античності й середньовіччя
- Г** бароко й класицизму
- Д** Ренесансу та класицизму

II рівень. *Завдання 6.* Установіть відповідність між засобом комічного й уривком із тексту п'єси Мольєра «Міщанин-шляхтич».

<i>Засіб комічного</i>	<i>Уривок</i>
1 гумор	А <i>Сорок років з гаком розмовляю я прозою, а мені таке ніколи й на думку не спадало...</i>
2 іронія	Б <i>Я хочу розуму набратися, щоб не пасти задніх у пристойному товаристві.</i>
3 сарказм	В <i>Можна подумати, що в нас щодня якесь свято — тільки те й роблять, що з ранку й до смерку на скрипках терликають і пісень горлають.</i>
4 сатира	Г <i>...Все вельможне панство вбирається вранці в отакі самісінькі халати.</i>
	Д <i>От йолоп так йолоп! Другого такого й у цілому світі не знайдеш!</i>

III рівень. *Завдання 7.* Розкрийте поняття «динамізм» у літературі й мистецтві бароко. Які форми динамізму вам відомі? Наведіть приклади з відомих вам творів.

IV рівень. *Завдання 8.* Визначте особливості жанру п'єси Мольєра «Міщанин-шляхтич».

Компаративна лінія

I рівень. *Завдання 9.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає. У вірші Л. де Гонгори «Галерник» життя людини співвідноситься з

- A** природою
- Б** часом
- В** Богом
- Г** простором
- Д** долею

II рівень. *Завдання 10.* Розкрийте новаторство Дж. Донна в жанрі сонета в порівнянні з творчістю Ф. Петрарки та В. Шекспіра.

III рівень. *Завдання 11.* Порівняйте образи пана Журдена й графа Доранта.

IV рівень. *Завдання 12.* Поясніть, чим українське бароко відрізняється від західно-європейського.

Культурологічна лінія

I рівень. *Завдання 13.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає. Образ галери в однойменному вірші Л. де Гонгори є символом

- A** руху
- Б** родини
- В** Бога
- Г** суспільства
- Д** кохання

II рівень. *Завдання 14.* Установіть відповідність між видами мистецтва й представниками бароко.

Вид мистецтва

- 1** література
- 2** живопис
- 3** музика
- 4** скульптура

Представники

- A** Берніні
- Б** Бах
- В** Рубенс
- Г** Кальдерон
- Д** Мікеланджело

III рівень. *Завдання 15.* Поясніть, які ідеї утверджували представники класицизму.

IV рівень. *Завдання 16.* Розкрийте суспільно-історичний контекст комедії Мольєра «Міщанин-шляхтич». З якою метою пан Журден прагнув потрапити у вище товариство?

ЛІТЕРАТУРА XX–XXI століть У ПОШУКАХ СЕБЕ Й ВИСОКОГО ПОЛЬОТУ

ЩО ПОТРІБНО ЗНАТИ Й УМІТИ:

ВИЯВЛЯТИ АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМ І ПРОБЛЕМ,
ПОРУШЕНИХ ПИСЬМЕННИКАМИ;

РОЗКРИВАТИ ОСОБЛИВОСТІ СЮЖЕТУ Й КОМПОЗИЦІЇ
ТВОРІВ, ЇХ ЖАНРОВІ ОЗНАКИ;

ЗНАХОДИТИ У ТВОРАХ СИМВОЛИ,
ВИЗНАЧАТИ ЇХ ЗМІСТ;

ХАРАКТЕРИЗУВАТИ ГЕРОЇВ І ЗАСОБИ
ЇХНЬОГО СТВОРЕННЯ В ТЕКСТІ;

РОЗПОВІДАТИ ПРО
УЛЮБЛЕНІ КНИЖКИ,
ПОЯСНЮВАТИ
СВІЙ ВИБІР.

Річард Бах

Антуан де Сент-
Екзюпері

Марина Аромштам

Барбара Космовська

Антуан де Сент-Екзюпері

1900–1944 рр.

Антуан Марі Жан-Батіст Рожé де Сент-Екзюпері народився 29 червня 1900 р. в м. Ліоні (Франція). Його аристократичний рід згадується в історичних хроніках XIII ст. У той час, коли народився Антуан, родина збідніла. Батько працював страховим інспектором. Через чотири роки він помер, залишивши п'ятеро дітей. Але сім'я не знала злиднів: допомогли багаті родичі. Юні літа майбутнього письменника були осяяні південним сонцем, добротою старої няні, а також любов'ю матері, котра навчила дітей цінувати живопис, літературу й музику.

У 9 років хлопчик змайстрував велосипед із крилами й телефон із старих бляшанок. Пристрасть до всілякої механіки залишиться з ним на все життя. Пізніше будуть запатентовані кілька десятків його винаходів.

Після закінчення коледжу юнак поїхав до Парижа, маючи намір продовжити навчання. Він надумав стати морським офіцером, але не склав іспит до Вищого військово-морського училища. З 1917 р. А. де Сент-Екзюпері навчався архітектури в Паризькій академії мистецтв. 1921 р. юнак несподівано для всіх записався добровольцем в авіаційний полк. Він працював у ремонтних майстернях і водночас наполегливо добивався дозволу літати. Через рік отримав звання молодшого лейтенанта й потрапив в авіаційний полк у Бурже. У 1926 р. Антуана приймають на роботу льотчиком у поштову компанію «Аеропосталь», що мало великий вплив на формування його свідомості. Тут працювали майбутні друзі Антуана — Анрі Гійоме та Жан Мермоз. Було налагоджено постійний зв'язок із Південною Африкою. Умови праці льотчиків були важкими. Літати доводилося на недосконалих машинах, нерідко траплялися аварії.

А. де Сент-Екзюпері. *Фото*

1927 р. А. де Сент-Екзюпері було призначено начальником аеродрому в Кап-Джубі (нині Тарфая) — одному з проміжних пунктів авіалінії Тулуза–Дакар, розташованому на краю пустелі Сахари. Антуан самовіддано виконує в Кап-Джубі свої обов'язки. Він літає на пошуки зниклих товаришів, вивчає Сахару. У 1929 р. вирушає до Буенос-Айреса, у розпорядження компанії, що була філіалом «Аеропосталья».

У той час мрія про трансатлантичні перельоти вже давно полонила ентузіастів авіації. Мріяв про них і А. де Сент-Екзюпері. То були героїчні часи перших перельотів через Атлантику й Кордильєри, великих

перемог і водночас трагічних поразок пілотів, котрі нерідко ризикували власним життям.

Під час Другої світової війни він брав участь в обороні Франції від нацистської навали. *31 липня 1944 р.* літак Антуана вилетів з аеродрому Борго на острові Корсика в розвідку й не повернувся...

Антуан де Сент-Екзюпері почав писати в 1920-і роки. У 1929 р. він закінчив свій перший роман «*Південний поштовий*», який присвячено нелегкій праці пілота. У 1931 р. з'явилася повість «*Нічний політ*», в основу якої покладено людські стосунки в умовах боротьби за поступ в освоєнні авіації. У грудні 1931 р. за цю повість письменникові було присуджено літературну премію «Феміна». Про те, що Земля є спільним домом для всіх людей, ідеться у творі «*Планета людей*», написаному в 1939 р. Того ж року Французька академія відзначила цю книжку «Великою премією». Останнім твором А. де Сент-Екзюпері стала повість-казка «*Маленький принц*», написана 1942 р. в Нью-Йорку. У цей час митця тимчасово відсторонили від бойових польотів через травми, і він виїхав до США.

- За допомогою бібліотеки або Інтернету підготуйте повідомлення «Маловідомі факти з життя А. де Сент-Екзюпері».

Українською мовою повість-казку «Маленький принц» переклали А. *Перепада* та А. *Жаловський* у 1976 р., Л. *Кононович* — у 2005 р.

МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ (1942)

Повість-казка

(Скорочено)

«Маленький принц» (*“Le petit prince”*) — найвідоміший твір А. де Сент-Екзюпері, мудра казка-притча, адресована і дітям, і дорослим. Як у кожній казці, у ній розповідається про дивні й фантастичні події. Маленький мешканець далекої планети після мандрів астероїдами потрапляє на Землю. І хоча вона прекрасна, але його вабить рідна планета, на якій росте випещена ним прекрасна квітка.

У творі приховано глибокі роздуми А. де Сент-Екзюпері про світ і про людей, про майбутнє всієї планети.

За жанром «Маленький принц» — філософська казка-притча, сповнена символів і алегорій. У творі йдеться про те, якою є і якою повинна бути людина, яким є її призначення в Усесвіті. Письменник порушує такі важливі проблеми, як справжні й фальшиві цінності, боротьба духовного й бездуховного начал у світі, значення дружби, краси в житті людини, яким є суспільство й куди прямує людська цивілізація.

Центральним образом цієї сумної і ліричної, ніжної та зворушливої казки є дитина — маленький принц. На думку митця, дитина зберігає в душі безпосередність, даровану їй Богом, бачить життя у світлі простих і вічних істин. Антуан де Сент-Екзюпері закликав дорослих зберігати в душі дитинство, не втрачати здатності розуміти дітей.

Золотоволосий маленький принц — казковий, поетичний символ усього того, що так цінував письменник у людях: щирості, відданості й любові. Герой наділений мудрим серцем, під час мандрівки він зрозумів, що жити треба не заради себе, а заради тих, хто поруч. Справжнє щастя народжується лише тоді, коли віддаєш себе іншим.

Малюнки в «Маленькому принці», зроблені А. де Сент-Екзюпері, є не менш відомими, аніж сам твір. Їхньою особливістю є те, що це не просто ілюстрації, а органічна частина розповіді: і маленький герой казки, і його дорослий друг-пілот увесь час посилаються на малюнки й навіть сперечаються щодо них. Унікальні ілюстрації руйнують мовні бар'єри, стають частиною універсального візуального лексикону, зрозумілого кожному.

Перші видання «Маленького принца» вийшли друком за життя автора (1943) у Нью-Йорку (США): одне — французькою мовою, друге — англійською. Обидва були ілюстровані славетними авторськими акварелями. Тільки за два роки (1945 р., коли автор уже загинув) був надрукований перший наклад «Маленького принца» у Франції.

I

Коли мені було шість років, у книжці під назвою «Невигадані пригоди» — у ній розповідалося про тропічні ліси — я побачив якоесь незвичайний малюнок. На малюнку величезний удав ковтав якогось хижого звіра. (...)

У книжці було сказано: «Удав ковтає свою жертву цілком, не розжовуючи. Після цього він не може повернутись і спить півроку, аж поки не перетравить їжу».

Я багато думав про повне пригод життя джунглів і теж намалював кольоровим олівцем свій перший малюнок — малюнок № 1. Ось що я намалював:

Я показав свій твір дорослим і спитав, чи не лякає він їх. «А чому капелюх має лякати?» — відповіли мені. Але ж то був не капелюх. То був удав, який проковтнув слона. Тоді я намалював удава в розрізі, щоб дорослим було зрозуміліше. Їм же завжди треба все пояснювати. Оце мій малюнок № 2:

Дорослі порадили мені не малювати більше зміїв ні зовні, ані в розрізі, а краще цікавитися географією, історією, арифметикою та граматиною. Отак і сталося, що в шість років я покинув блискучу кар'єру художника. Зазнавши невдачі з малюнками № 1 і № 2, я зневірився в собі. Дорослі ніколи нічого не розуміють самі, а діти дуже стомлюються весь час пояснювати й тлумачити їм. Отож довелося мені обрати іншу професію, і я навчився водити літаки. (...)

II

Так я жив самотнім життям, і не було нікого, з ким міг би по-справжньому поговорити, аж до аварії, якої я зазнав у Сахарі шість років тому. Щось

поламалось у моторі мого літака. Зі мною не було ані механіка, ані пасажирів, і я мав усе зробити сам, хоча ремонт був складний. Це для мене було питання життя або смерті. Питної води я мав од сили на тиждень.

Отож першого вечора я заснув на піску в пустелі за тисячі миль від будь-якого людського житла. Я був ще самотніший, ніж той, хто після корабельної катастрофи опиняється на плоті серед океану. Уявіть же собі, як я здивувався, коли на світанку мене збудив чийсь дивний голосок.

Він сказав:

— Будь ласка... намалюй мені баранця.

— Що?

— Намалюй мені баранця...

Я скочив, наче мене грім ударив. Ретельно протер очі. Пильно подивився навколо. І побачив незвичайного хлопчика, що серйозно розглядав мене. Ось найкращий його портрет, який згодом мені пощастило намалювати. Тільки на моєму малюнку він, звичайно, далеко не такий гарний, як був насправді.

(...) Я ніколи в житті не малював баранів і тому відтворив для нього один із двох малюнків, які тільки й умів малювати: удава зовні. Я був дуже вражений, коли хлопчик відповів:

— Ні, ні! Я не хочу слона в удаві! Удав — дуже небезпечний, а слон надто великий. У мене все маленьке. Мені потрібен баранець. Намалюй баранця.

І я намалював.

Він подивився пильно та й каже:

— Ні! Цей баранець зовсім кволий. Намалюй іншого.

Я намалював.

Мій друг усміхнувся лагідно й поблажливо:

— Ти ж добре бачиш — це не баранець, а великий баран. У нього роги...

Тоді я намалював ще одного. Але він забракував і той малюнок.

— Це надто старий. Я хочу такого баранця, щоб довго жив.

Тоді, утративши терпіння — адже мені треба було якнайскоріше розбирати й лагодити мотор, — я надряпав оцей малюнок:

І сказав:

— Ось тобі ящик. А в ньому той баранець, якого ти хочеш.

Я був страшенно здивований, побачивши, як засяяв мій юний суддя:

— Саме такого я й хотів! Як ти думаєш, багато трави потрібно для цього баранця?

— А хіба що?

— Таж у мене дома все — маленьке...

— Йому, напевне, вистачить. Я дав тобі зовсім маленького баранця.

Хлопчик схилив голову над малюнком:

— Не такий він і маленький... Глянь! Він заснув...

Так я познайомився з маленьким принцом. (...)

(Переклад із французької Анатолія Перепаді й Анатолія Жаловського)

1. Чого прагнув пілот у дитинстві?
2. Як ставилися до його мрій і малюнків дорослі?
3. Як пілот переживав нерозуміння з боку інших? Наведіть цитати з тексту.
4. Що свідчить про те, що пілот і маленький принц є близькими по духу?
5. Як автор характеризує казкового героя?

IV

Так я узнав ще одну дуже важливу річ: його рідна планета навряд чи більша, ніж будинок! Це не дуже мене здивувало. Я добре знав, що, крім таких великих планет, як Земля, Юпітер, Марс, Венера, котрим дали імена, є ще сотні інших, і серед них такі маленькі, що їх навіть у телескоп важко помітити. Коли якийсь астроном відкриє таку планету, він дає їй не ім'я, а номер. Називає, скажімо: астероїд 3251. У мене є серйозні підстави думати, що планета, з якої прилетів маленький принц, — астероїд В-612. Цей астероїд бачили тільки раз — 1909 року, його помітив у телескоп один турецький астроном. Про своє відкриття астроном доповів тоді, подавши всі докази, на Міжнародному астрономічному конгресі. Але ніхто йому не повірив тільки тому, що він був одягнений по-турецькому. Отакі ті дорослі! (...)

Я залюбки почав би цю повість так, як починають чарівну казку. Я хотів би сказати: «Був собі маленький принц, який жив на планеті, трошечки більшій за нього самого, і якому дуже потрібен був друг...» Ті, хто розуміє життя, одразу побачили б, що все це щира правда.

Я зовсім не хочу, щоб мою книжку читали задля розваги. Мені стає так боляче, коли я згадую свого маленького друга й розповідаю про нього. Минуло вже шість років відтоді, як він разом із своїм баранцем покинув мене. І я намагаюсь розповісти про нього, щоб не забути його. Це сумно, коли забувають друзів. Не кожен має друга. І я можу стати таким, як дорослі, котрі нічим не цікавляться, окрім цифр. (...)

V

Кожного дня я щось дізнавався про його планету, про те, як він вирушив звідти в мандри, як подорожував. Він розповідав про це поступово, між іншим. Так на третій день я дізнався про трагедію з баобабамі. Це теж сталося завдяки баранцеві, бо маленький принц, ніби пойнятий тяжким сумнівом, раптом запитав мене:

- Скажи, правда ж, баранці їдять кущі?
- Так, це правда.
- О! Я радий.

Я не зрозумів, чому важливо, щоб баранці їли кущі. Але маленький принц додав:

— Виходить, вони й баобаби їдять?

Я сказав маленькому принцеві, що баобаби — не кущі, а величезні, як дзвіниця, дерева, і хоча б він привів навіть цілий табун слонів, вони не з'їдять жодного баобаба.

Почувши про табун слонів, маленький принц засміявся:

— Їх довелося б поставити один на одного... — А тоді розважливо сказав: — Перш ніж виростуть, баобаби спочатку бувають маленькі.

— Це правда! Але нащо тобі, щоб баранець їв маленькі баобаби?

— Ну як же? — відповів він, ніби йшлося про щось зовсім очевидне. І мені довелося добре подумати, доки я не зрозумів, у чому річ.

І справді, на планеті маленького принца, як і на всіх інших планетах, росли корисні трави й бур'яни. Отже, там є добре насіння корисних рослин і шкідливе насіння бур'янів. Але ж насіння невидиме. Воно спить, сховане в землі, доки якійсь насінинці не заманеться прокинутися. Тоді вона потягається й спершу несміливо пускає до сонця паросток — чарівну маленьку безневинну травинку. Якщо це редиска або троянда — хай собі росте. А коли це якийсь бур'ян — треба відразу, як тільки розпізнаєш той паросток, вирвати його з корінням. На планеті маленького принца було жахливе насіння... То насіння баобабів. Грунт планети був геть уражений цим насінням. А баобаб — така рослина, що коли розпізнаєш її надто пізно, то вже ніколи не позбудешся. Він захарастить усю планету. Він проб'є її своїм корінням. І якщо планета дуже маленька, а баобабів дуже багато, вони розірвуть її на шматки.

— Є таке правило, — казав мені згодом маленький принц. — Прибрався сам уранці — ретельно прибери і свою планету. Треба виривати баобаби відразу ж, як тільки побачиш, що то не троянди, бо молоді паростки троянд і баобабів майже однакові. Це дуже нудна робота, але й дуже легка. (...)

(Переклад із французької Анатолія Перепаді й Анатолія Жаловського)

1. Що ви дізналися про планету маленького принца? Як він ставився до неї?
2. Що, на вашу думку, утілює образ баобабів?
3. Про яке правило розповів маленький принц пілотові?

Опишіть, якою ви уявляєте планету маленького принца.

Маленький принц дуже любив свою квітку, про яку завжди дбав. Він ставився до неї як до живої істоти. Але невдовзі маленький принц залишив рідну планету й вирушив у далекі мандри Всесвітом. На різних планетах він зустрічається з «дивними» дорослими, яких не може зрозуміти. Отже, які ж вони, ці дорослі?..

Планета маленького принца була поблизу астероїдів 325, 326, 327, 328, 329 і 330. Отож він і почав з того, що відвідав їх, — треба ж було чимось зайнятися й чогось навчитися.

На першому астероїді жив один король. Убраний у пурпур і горностай, він сидів на троні — зовсім простому, а проте величному.

— А, ось і підданий! — вигукнув король, побачивши маленького принца.
(...)

— Можна мені сісти? — несміливо поцікавився маленький принц.

— Наказую тобі сісти! — відповів король і велично підібрав полу своєї горностаєвої мантії.

Одне дивувало маленького принца. Планета була зовсім маленька. Чим же міг король тут правити?

— Вибачте, ваша величносте, — озвався він, — дозвольте запитати...

— Наказую: питай! — поспіхом мовив король.

— Ваша величносте... чим ви правите?

— Усім, — дуже просто відповів король.

— Усім?

Король скромним жестом показав на свою планету й на інші та на зірки.

— І всім цим ви правите? — перепитав маленький принц.

— Усім, — одказав король.

Бо він був не тільки абсолютний монарх, а й володар Усесвіту.

— І зорі скоряються вам?

— Ну, певно, — підтвердив король. — Зорі негайно виконують мої накази. Я не терплю непокори...

Така могутність викликала захоплення в маленького принца. От би йому таку владу, тоді б він зміг милуватися заходом сонця не сорок чотири рази на день, а сімдесят два або навіть сто чи двісті разів, і ніколи не пересуваючи стільця! Згадавши свою покинуту маленьку планету, він трохи засумував і наважився попросити короля:

— Мені хотілося б подивитись, як заходить сонце... Зробіть ласку... Накажіть сонцю заходити...

— Якщо б я звелів своєму генералові літати, як метелик, з квітки на квітку, або написати трагедію, або обернутися на морського птаха, і генерал не виконав би наказу, то хто був би в тому винен — він чи я?

— Ви, ваша величносте, — твердо відповів маленький принц.

— Точно, — згодився король. — Від кожного треба вимагати тільки те, що він може зробити. Основою влади має бути передусім розум. Якщо ти накажеш своєму народові кинутись у море, він зробить революцію. Я маю право вимагати покори, бо мої накази розумні.

— А як же мій захід сонця? — нагадав маленький принц, який, спитавши про щось, ніколи не відступав, доки не діставав відповіді.

— Буде тобі й захід сонця. Я зажадаю, щоб воно зайшло. Але у своїй мудрості правителя почекаю, коли будуть сприятливі умови.

— А коли це буде? — поцікавився маленький принц.
 — Гм... гм... — відповів король, спочатку заглянувши в товстий календар. — Це буде... гм, гм... сьогодні це буде о сьомій годині сорок хвилин вечора. І тоді ти побачиш, як точно виконуються мої накази.

Маленький принц позіхнув. Шкода, що тут не завжди можна побачити захід сонця. І потім уже він трохи нудьгував.

— Мені більше тут нічого робити, — сказав він королю. — Пора в дорогу.

— Залишся! — мовив король, дуже гордий з того, що в нього є підданий. — Залишся, я призначу тебе міністром.

— Міністром чого?

— Міністром... міністром юстиції.

— Але ж тут нікого судити!

— Це невідомо, — заперечив король. — Я ще не все королівство оглянув. Я дуже старий, для карети немає в мене місця, а ходити пішки стомлююся.

Маленький принц нахилився й ще раз глянув на другий бік планети.

— О! Я вже подивився! — вигукнув він. — Там більше нікого немає.

— Тоді судитимеш самого себе, — відповів король. — Це важче. Себе судити набагато важче, ніж інших. Якщо ти зможеш правильно судити самого себе, то ти справді мудрий.

— Сам себе я хоч де можу судити, — сказав маленький принц. — Немає чого мені тут жити. (...)

«Дивні люди ці дорослі», — подумав маленький принц, мандруючи далі. (...)

XI

На другій планеті жив честолюбець.

— А-а, ось і шанувальник прибув! — скрикнув він, ще здалеку помітивши маленького принца.

Адже для пихатих усі інші — їхні шанувальники.

— Добридень, — сказав маленький принц. — Який смішний у вас капелюх.

— Це для вітання, — пояснив честолюбець. — Щоб кланятися, коли мене вітають. На жаль, сюди ніхто ніколи не приходить.

— Он як? — сказав маленький принц, нічого не зрозумівши.

— Поплескай у долоні, — порадив йому честолюбець.

Маленький принц поплескав у долоні. Честолюбець, трохи піднявши капелюха, поштиво вклонився.

«Тут цікавіше, ніж у короля», — подумав маленький принц. І знову почав плескати в долоні. А честолюбець, піднімаючи свого капелюха, знову кланявся.

Через п'ять хвилин ця одноманітна гра стомила маленького принца.

— А що треба зробити, щоб капелюх упав? — спитав він.

Але честолюбець не почув. Пихаті люди не чують нічого, крім похвали.

— Ти справді шануєш мене? — спитав він маленького принца.

— А що означає — шанувати?

— Шанувати — значить визнавати, що я найвродливіший, найкраще одягнутий, найбагатший і найрозумніший на планеті.

— Але ж на твоїй планеті ти один!

— Зроби мені ласку, усе одно шануй мене!

— Я шаную, — сказав маленький принц, легенько стелюючи плечима, — та яка тобі від того користь?

І він утік від честолюбця.

«Ці дорослі — таки дуже дивні люди», — простодушно подумав він, мандруючи далі. (...)

ХІІІ

Четверта планета належала бізнесменові. Цей чоловік був так зайнятий, що коли прийшов маленький принц, він навіть голови не підвів. (...)

— Три та два — п'ять. П'ять і сім — дванадцять. Дванадцять і три — п'ятнадцять... П'ятнадцять і сім — двадцять два. Двадцять два і шість — двадцять вісім... Двадцять шість і п'ять — тридцять один. Ху! Отже, разом п'ятсот один мільйон шістсот двадцять дві тисячі сімсот тридцять один.

— П'ятсот мільйонів чого?

— П'ятсот мільйонів... я вже не знаю чого... У мене стільки роботи! Я людина серйозна, мені немає коли розважатися теревеннями! Два і п'ять — сім...

— П'ятсот мільйонів чого? — повторив маленький принц, який ніколи, спитавши про щось, не відступав, доки не діставав відповіді. (...)

Бізнесмен зрозумів, що йому не дадуть спокою.

— Отих маленьких штучок, які інколи можна побачити в повітрі.

— Що ж то — мухи?

— Та ні, такі маленькі, блискучі.

— Бджоли?

— Та ні ж. Маленькі золоті штучки, які викликають мрії у ледарів. Але я людина серйозна. Мені немає коли мріяти.

— А-а! Це зірки?

— Так, так... Зірки.

— П'ятсот мільйонів зірок — що ж ти з ними робиш?

— П'ятсот один мільйон шістсот двадцять дві тисячі сімсот тридцять одна. Я людина серйозна, я люблю точність.

— То що ж ти робиш з тими зірками?

— Що роблю?

— Так.

- Нічого. Я ними володію.
- Володієш зірками?
- Так.
- Але я вже бачив короля, який...
- Королі нічим не володіють. Вони тільки правлять. Це велика різниця.
- А навіщо тобі володіти зірками?
- Щоб бути багатим.
- А навіщо бути багатим?
- Щоб купувати нові зірки, якщо їх хтось відкриє. (...)

Маленький принц по-своєму розумів, що таке серйозні речі, — зовсім не так, як дорослі.

— У мене є квітка, — сказав він, — я щоранку її поливаю. У мене є три вулкани, я щотижня їх прочищаю. Усі прочищаю — і діючі, і той, що погас. Хто знає, як воно буде. І моїм вулканам, і моїй квітці корисно, що я ними володію. А зіркам од тебе немає ніякої користі...

Бізнесмен відкрив рота, але так і не знайшов, що відповісти, і маленький принц пішов собі.

«Ці дорослі такі незвичайні люди», — простодушно думав він, мандруючи далі. (...)

(Переклад із французької Анатолія Перепаді й Анатолія Жаловського)

1. Що видалося дивним маленькому принцеві в образах дорослих?
2. Які людські вади втілюють образи дорослих, з якими зустрівся маленький принц?
3. Які висновки зробив для себе маленький принц після зустрічі з дорослими?

ДИСКУСІЯ

Як ви зрозуміли слова маленького принца: «І моїм вулканам, і моїй квітці корисно, що я ними володію. А зіркам од тебе немає ніякої користі...»?

Придумайте історію про зустріч маленького принца з дорослими сучасного світу. Які вади побачив би герой у людях нашого часу?

Основою сюжету повісті-казки «Маленький принц» є прийом мандрівки та діалоги. Зустрічі маленького принца з дорослими відтворюють загальну картину існування людства, яке втрачає моральні цінності. Дорога привела казкового хлопчика на Землю. Визначення планети подано через ті образи, що раніше бачив казковий хлопчик і які здалися йому дивними.

XVI

Отже, сьомою планетою була Земля. Земля — планета непроста! На ній сто одинадцять королів (уключаючи, звісно, і негритянських), сім тисяч географів, дев'ятсот тисяч бізнесменів, сім з половиною мільйонів пияків, триста одинадцять мільйонів честолюбців, тобто близько двох мільярдів дорослих людей.

Щоб дати вам уявлення про розміри Землі, скажу, що до винайдення електрики на всіх шістьох континентах доводилося тримати цілу армію — чотириста шістдесят дві тисячі п'ятсот одинадцять чоловік — ліхтарників.

З деякої відстані то було чудове видовисько. Дії цієї армії були чіткі, як у балеті. Починали ліхтарники Нової Зеландії і Австралії. Засвітивши свої вогні, вони йшли спати. Тоді виступали ліхтарники Китаю й Сибіру. Виконавши свою партію, вони зникали за кулісами. Потім надходила черга ліхтарників у Росії та Індії. Далі — в Африці та Європі. За ними — у Південній Америці. А тоді в Північній Америці. І всі вони дотримувалися того порядку виходу на сцену й ніколи не помилялися. То було грандіозно.

Тільки тому ліхтарникові, що запаливав єдиний ліхтар на Північному полюсі, та ще його співбратові коло єдиного ліхтаря на Південному полюсі — тільки цим двом жилося легко й безтурботно: вони працювали двічі на рік. (...)

(Переклад із французької Анатолія Перепаді й Анатолія Жаловського)

1. Як ви вважаєте, чому опис Землі подано через образи тих дорослих, яких уже зустрічав раніше маленький принц?
2. Розкрийте значення образу світла в цьому розділі.

Створіть власний опис сучасної планети Земля в стилі повісті-казки А. де Сент-Екзюпері.

У наступних розділах маленький принц зустрічається з іншими алегоричними образами: змією, квіткою з трьома пелюстками, високою горою. І ніде й ні з ким він не відчув розради. Почуття самотності крає його серце... Він ніяк не міг знайти правильного шляху.

XX

Сталося так, що після довгих блукань, пройшовши через піски, скелі й сніги, маленький принц нарешті знайшов дорогу. А всі дороги ведуть до людей.

— Добрий день, — сказав він.

То був сад, повний квітучих троянд.

— Добрий день, — відповіли троянди.

Маленький принц подивився на них. Усі вони були схожі на його квітку.

— Хто ви? — уражений, запитав він.

— Ми — троянди, — сказали квіти.

— А-а!.. — мовив маленький принц.

І відчув себе дуже нещасним. Його квітка розповідала йому, що вона одна така в усьому світі. А ось тут було п'ять тисяч таких же квіток, в одному тільки саду!

«Їй було б дуже прикро, якби вона побачила це! — подумав маленький принц. — Вона б страшенно розкашлялась і вдала, що вмирає, аби тільки не стати смішною. А я мусив би прикидатися, ніби доглядаю її, бо інакше, щоб принизити мене, вона справді могла б умерти...»

А потім він ще сказав собі: «Я думаю, що маю таке багатство — єдину у світі квітку, а то звичайнісінька троянда й три вулкани, які сягають мені до колін і з яких один погас, можливо, назавжди — цього замало, щоб бути великим принцом...» І, упавши на траву, він заплакав.

XXI

Отоді й з'явився лис.

— Добрий день, — сказав лис.

— Добрий день, — чемно відповів маленький принц і озирнувся, проте нікого не побачив.

— Я тут, — пролунав голос, — під яблунею.

— Хто ти? — спитав маленький принц. — Ти такий гарний...

— Я — лис, — сказав той.

— Пограйся зі мною, — попросив маленький принц. — Мені так сумно...

— Я не можу з тобою гратися, — відказав лис. — Я не приручений.

— О! Вибач, — мовив маленький принц. І, подумавши, додав: — А що означає «приручити»?

— Ти нетутешній, — сказав лис. — Що ти шукаєш?

— Я шукаю людей, — відповів маленький принц. — А що означає «приручити»?

— Люди, — сказав лис, — мають рушниці й ходять на полювання. Це так ускладнює життя! І ще вони розводять курей. Це єдина користь од них. Ти шукаєш курей?

— Ні, — мовив маленький принц. — Я шукаю друзів. А що означає «приручити»?

— Це давно забуте поняття, — сказав лис. — Воно означає привернути до себе. (...)

Лис замовк і довго дивився на маленького принца.

— Будь ласка... приручи мене!

— Я б з радістю, — відповів маленький принц, — але в мене мало часу. Мені ще треба знайти друзів і дізнатися про багато різних речей.

— Дізнатися можна тільки про те, що приручиш, — сказав лис. — У людей уже немає часу про щось дізнаватися. Вони купують речі готовими в торговців. Але ж немає таких торговців, що продавали б друзів, і тому люди вже не мають друзів. Як хочеш мати друзів — приручи мене! (...)

Маленький принц пішов подивитися на троянди.

— Ви зовсім не схожі на мою троянду, — сказав він їм, — ви ще ніщо. Ніхто вас не приручив, і ви нікого не приручили. Ви такі, як раніше був мій лис. Він був схожий на сто тисяч інших лисів. Але я з ним потоваришував, і тепер він став єдиним у цілому світі...

І маленький принц повернувся до лиса.

— Прощай... — сказав він.

— Прощай, — відповів лис. — Ось мій секрет.

Він дуже простий: добре бачить тільки серце. Найголовнішого очима не побачиш.

— Найголовнішого очима не побачиш, — повторив маленький принц, щоб краще запам'ятати.

— Твоя троянда така дорога тобі через те, що ти віддав їй стільки часу.

— Моя троянда така дорога мені... — повторив маленький принц, щоб краще запам'ятати.

— Люди забули цю істину, — сказав лис. — Але ти не повинен забувати. Ти назавжди береш на себе відповідальність за того, кого приручив. Ти відповідаєш за свою троянду...

— Я відповідаю за свою троянду... — повторив маленький принц, щоб краще запам'ятати. (...)

(Переклад із французької Анатолія Перепаді й Анатолія Жаловського)

1. Перекажіть близько до тексту розділ XX.
2. Поясніть, чому заплакав маленький принц, опинившись у саду з квітучими трояндами.
3. Які істини допоміг усвідомити маленькому принцові лис? Як ви зрозуміли їх?

ДИСКУСІЯ

Що означає бути відповідальним за когось або за щось? За кого (або за що) відповідальні ви особисто? У чому виявляється ваша відповідальність?

У наступних розділах подорожі маленького принца тривають. Він зустрічається зі стрілочником (*XXII розділ*), який скеровує поїзди, але люди не відають, куди вони «йдуть». Далі хлопчик побачив торговця пігулками від спраги (*XXIII розділ*). Ці фантастичні пігулки засвідчують про відрив людства від природи й прагнення забути про свої проблеми... І ось маленький принц знову зустрічається з пілотом (*XXIV розділ*). На початку твору вони зрозуміли мову малюнків, а наприкінці — мову сердець. І маленький принц нарешті усвідомив, що він не самотній у Всесвіті — у нього є друг. А пілот із допомогою хлопчика теж пізнав важливі істини: «Вода буває потрібна й серцю», «Найголовнішого очима не побачиш».

XXV

(...) Криниця, до якої ми прийшли, була не така, як інші криниці в Сахарі. Криниці тут — це просто ями в піску. А ця була схожа на сільський колодязь. Але там не було ніякого села, і я подумав, що то сон.

— Дивно, — сказав я маленькому принцові, — тут усе приготовано — корба, відро, мотузка...

Він засміявся, торкнув мотузку, почав крутити корбу. І корба заскрипіла, як ото рипить старий флюгер, що довго не рухався, бо не було вітру.

— Чуєш? — озвався маленький принц. — Ми розбудили цей колодязь, і він співає...

Мені не хотілося, щоб він стомився.

— Я сам витягну, — сказав я, — тобі це надто важко.

Повільно я витягнув відро. Надійно поставив його на цямрину криниці. У вухах же мені лунав спів корби, а у відрі, де ще тремтіла вода, стрибали сонячні зайчики.

— Мені хочеться цієї води, — сказав маленький принц, — дай мені напитися...

І я зрозумів, чого він шукав!

Я підніс відро до його вуст. Він пив, заплющивши очі. Було гарно, як на свято. Це була не звичайна вода. Вона народилася від довгої дороги під зірками, від рипіння корби, від зусилля моїх рук, приємна серцеві, як подарунок. Так у дитинстві, коли я був маленьким хлопцем, мені сяяли різдвяні подарунки — вогнями свічок на ялинці, музикою опівнічної меси, лагідними усмішками.

— Люди на твоїй планеті, — сказав маленький принц, — вирощують п'ять тисяч троянд в одному саду... і не знаходять того, що шукають...

— Не знаходять, — підтвердив я.

— А те, що вони шукають, можна було б знайти в одній-єдиній троянді, у ковтку води...

— Це правда, — відповів я.

І маленький принц додав:

— Але очі не бачать. Треба шукати серцем... (...)

(Переклад із французької Анатолія Перепаді й Анатолія Жаловського)

1. Пригадайте казки, де використовується образ криниці й живої води. Яке значення має цей фольклорний образ у повісті-казці А. де Сент-Екзюпері?

2. Розкрийте зміст висловлювання маленького принца: «Але очі не бачать. Треба шукати серцем».

Опишіть почуття, які переживали герої в цьому епізоді.

ДИСКУСІЯ

Як ви думаєте, чи знайшов маленький принц те, що шукав? Що це було?

Маленький принц повернувся на свою планету. Але він подарував пілотові на згадку зірки, що сміються. В образі зірок утілено вищий сенс існування, який шукає кожна людина. Маленький принц пообіцяв пілотові, що коли той буде дивитися на небо, він буде бачити веселі мерехтливі вогники.

XXVI

(...) — Уночі ти подивишся на зірки. Моя зірка маленька, я не можу тобі її показати, де вона. Та це й краще. Вона буде для тебе просто однією з багатьох зірок. І тобі подобатиметься дивитися на всі зірки... Усі вони стануть твоїми друзями. І потім я тобі щось подарую...

І він засміявся.

— О хлопчику, як я люблю цей сміх!

— Оце й буде мій подарунок... це буде, як ото з водою...

— Що ти хочеш мені сказати?

— Люди мають свої зірки, які перестають бути звичайними зорями. Для одних — тих, хто мандрує, — вони дороговказ. Для інших це тільки маленькі вогники. Для вчених зорі — складні задачі. Для мого бізнесмена вони золоті. Але всі ці зірки мовчать. А в тебе будуть такі зірки, яких більше ні в кого немає...

— Як же це зрозуміти?

— Я житиму на одній із зірок, я там сміятимуся, і коли ти дивитимешся вночі на небо, це буде так, наче сміються всі зірки. У тебе будуть зірки, які вміють сміятися!

І він знову засміявся.

— І коли ти втішишся (а втіха завжди приходить), то будеш задоволений, що познайомився зі мною. Ти завжди будеш моїм другом. Тобі захочеться посміятися зі мною. Тоді ти відчиниш вікно, і тобі буде приємно... І твої друзі будуть страшенно здивовані, що ти, дивлячись на небо, смієшся. А ти їм скажеш: «Так, зірки завжди викликають у мене бажання сміятися!» (...) Знаєш, це буде гарно. Я теж дивитимуся на зірки. І всі зорі будуть ніби криниці з іржавою корбою. І всі зорі дадуть мені напитися...

Я мовчав.

— Це буде так забавно! У тебе буде п'ятсот мільйонів дзвіночків, у мене — п'ятсот мільйонів струмків...

І він теж замовк: він плакав...

— Це тут. Дай мені ступити крок самому.

І ще він сказав:

— Ти знаєш... моя троянда... я за неї відповідаю! А вона така квола! І така наївна. Єдине, чим вона може боронитися, це чотирма нікчемними колючками...

Я теж сів, бо ноги підкошувалися піді мною.

Він сказав:

— Ну от... Це все...

Повагався трошки, потім підвівся. І ступив тільки крок. А я не міг ворухнутися.

Мов жовта блискавка мигнула біля його кісточки. Він лишився нерухомий. Не закричав. А тоді впав — повільно, як падає дерево. І нечутно, бо пісок приглушує звуки.

XXVII

Й ось минуло вже шість років... Я ще ніколи не розповідав цієї історії. Коли я повернувся, товариші були раді, що знову бачать мене живим. Мені було дуже сумно, але я казав їм: «Це втома...»

Тепер я трохи заспокоївся. Тобто... не зовсім. Та я добре знаю, що він повернувся на свою планетку, бо, коли розвидніло, я не знайшов на піску його тіла. Воно було не таке вже й важке... А ночами я люблю слухати зорі. Наче п'ятсот мільйонів дзвіночків... (...)

Усе це дуже загадкове. Для вас, тих, хто теж полюбив маленького принца, як і для мене, світ буде інший, якщо десь, невідомо де, баранець, якого ми ніколи не бачили, можливо, з'їв троянду...

Погляньте на небо. Спитайте себе: «Є ще та квітка чи ні? Що, як баранець її з'їв?» І ви побачите, як усе змінюється...

І жоден дорослий ніколи не зрозуміє, як це важливо!

Це, по-моєму, найкраще й найсумніше місце на світі. Це той самий куточок пустелі, що намальований і на попередній сторінці, але я намалював його ще раз, щоб вам краще було видно. Це тут маленький принц з'явився на Землі, а потім зник.

Придивіться уважніше до цього краєвиду, щоб неодмінно пізнати те місце, якщо колись будете в Африці, у пустелі. І коли ви там проїжджатимете, благаю вас, не поспішайте, затримайтеся трохи саме під цією зіркою! І якщо до вас підійде маленький хлопчик із золотим волоссям, який сміється і не відповідає на запитання, ви відразу здогадаєтеся, хто він такий. Тоді — будьте ласкаві! — не залишайте мене у великій журбі: мерщій напишіть мені, що він повернувся...

(Переклад із французької Анатолія Перепаді й Анатолія Жаловського)

1. Як ви зрозуміли символічний образ зірок, що сміються?
2. Які почуття переживав кожен із героїв у момент розставання?
3. Наведіть цитати, у яких відображено духовний зв'язок між маленьким принцом і пілотом?
5. Придумайте сюжет про подорожі маленького принца в наші дні.

Напишіть лист маленькому принцові на його планету. Намалюйте йому символічні малюнки, доберіть до них власні висловлювання, що мають прихований зміст.

Традиції фольклору в повісті-казці «Маленький принц»

Народна казка	Повість-казка
Фантастика (чарівність).	Фантастика має реальне підґрунтя (порушені реальні проблеми людства, діють сучасні персонажі).
Антитеза, розподіл персонажів на позитивних і негативних.	У творі протиставляються «дорослі» і «діти», але письменник прагне розбудити дитячу душу в кожній людині, незалежно від її віку.
Мандрівка героя як основа сюжету й композиції.	Мандри героя відбуваються не тільки на Землі, а й у масштабах Усесвіту.
Боротьба добра і зла.	У творі розкривається боротьба духовного й бездуховного начал у душі людини.
Моральні проблеми.	Письменник порушує не тільки моральні, а й психологічні проблеми (самотність та її подолання, пошук себе та свого місця у світі, прагнення знайти друга), і філософські проблеми (сєнс існування людини та людства).
Алегоричні образи й ситуації.	Не тільки окремі образи й ситуації, а й увесь зміст твору є алегорією буття сучасного людства, яке втрачає духовні цінності.
Щаслива кінцівка.	Фінал повісті відкритий, спрямований на продовження пошуку істини читачами.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- «Маленький принц» А. де Сєнт-Екзюпері — це твір, у якому поєдналися традиції народної та літературної казки.
- За жанром повість-казку «Маленький принц» можна назвати *притчею*, бо розповідь має мораль і повчальний зміст.
- Чимало образів і ситуацій є алегоричними, тобто за конкретними образами й епізодами потрібно знайти певні ідеї та авторські роздуми.
- Мова твору відзначається простотою й водночас глибоким підтекстом. Багато висловів стали афоризмами, у яких утілено філософський та моральний зміст.

Річард Бах

Нар. 1936 р.

Використовуючи Інтернет, перегляньте фільм «Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон» (режисер і сценарист Холл Бартлетт, США, 1973 р.). Висловіть свої враження про нього.

Річард Бах народився 23 червня 1936 р. в м. Оак-Парк штату Іллінойс (США). Навчався в університеті Лонг-Біч, у Каліфорнії, був пілотом ВПС США. Водночас багато займався журналістською діяльністю, працював редактором авіаційного видання «Політ» (“Flying”). Його також вважають основоположником власної філософії, мета якої полягає в тому, щоб відкрити читачам «істину» їхнього життя.

Літературна діяльність Р. Баха розпочалася з книжок про літаки, польоти й подорожі. 1970 р. була опублікована повість-притча Р. Баха «*Чайка Джонатан Лівінгстон*» (“Jonathan Livingston Seagull”), яка принесла авторові всесвітнє визнання. У повісті закладено провідні теми й ідеї, що знайшли подальший розвиток у творах «*Дар крил*» (1974), «*Немає такого місця — далеко*» (1976), «*Міст через вічність*» (1984), «*Політ*» (2003) та ін.

За змістом і стилем книжки Р. Баха дуже подібні до творів письменника й льотчика — А. де Сент-Екзюпері.

ЧАЙКА ДЖОНАТАН ЛІВІНГСТОН (1970)

Повість-притча

(Скорочено)

Джонатан Лівінгстон — один із найвідоміших пілотів 1920–1930-х років. Його вмінням керувати літаками захоплювалося не одне покоління. Цей легендарний льотчик дав поштовх для роботи творчої уяви письменника Р. Баха. Він створив образ чайки Джонатана Лівінгстона, яка стала символом прагнення людського духу до високого ідеалу, свободи й творчості.

Ця повість, як й інші твори письменника, багатопланова: кожен читач сприймає лише ту частину змісту твору, до розуміння якої він готовий. І кожен зробить для себе власні відкриття.

Під виглядом зграї чайок в алегоричній формі зображене людське суспільство, де нерідко матеріальне переважає моральне й духовне. Чайки, що борються за їжу та місце під сонцем, і гадки не мали про те, що існує інше життя...

В. Єрко. Обкладинка до повісті Р. Баха «Чайка Джонатан Лівінгстон». 2011 р.

Водночас автор показує, що час від часу в суспільстві з'являються ті, хто прокладає новий шлях.

Письменник намагається донести до сучасників думку про важливість внутрішнього вдосконалення, прагнення до кращого й морального. Він, подібно до Джонатана, учить нас літати, бо вірить у людину та в її великий потенціал: кожен здатен змінити своє життя й поглянути на світ інакше.

Завдяки цьому твору Р. Бах зажив світової слави й став улюбленцем читачів різних країн. Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон перетворилася на символ безмежних можливостей того, хто вміє мріяти, вірити в досконалість і любити життя. Вона кличе до вічних цінностей, до нових обріїв духовного буття.

*Справжньому Джонатану-чайці,
що живе в кожному з нас.*

Частина перша

Був ранок, і золоті промені сонця вигравали на легких хвилях тихого моря. Десь за милю від берега закинув сіті рибальський човен, і звістка про це вмить долетіла до Зграї, що чекала сніданку. Ще мить — і тисячі чайок злетілися до човна, щоб вибороти собі якусь поживу. Новий день приніс нові клопоти.

А далеко від усіх, далеко від рибальського човна й від берега, управлявся в польоті самотній птах — чайка Джонатан Лівінгстон. Він злетів на сто футів угору, опустил свої перегинчасті лапи, задер дзьоба, випростав уперед зігнуті крила й, хоч як це було боляче, силувався втримати їх у такому положенні. Випростані крила обтяжували рух, і він летів усе повільніше, поки шепіт вітру не стих у його вухах, а океан унизу не застиг на місці. Тоді він примружив очі, затамував подих і весь наструнчився в болісному зусиллі — ще трохи... на один дюйм... зігнути крила... Пір'я в нього стало дибки, він заляк у повітрі й упав. (...)

Більшість чайок не завдають собі клопоту, аби дізнатися щось про політ, — хіба що найнеобхідніше: як долетіти від берега до їжі та повернутися назад. Для більшості чайок головне — їжа, а не політ. А для цієї чайки політ був важливішим за їжу. Джонатан Лівінгстон над усе любив літати.

Проте любов'ю до польотів, як він скоро збагнув, не заживеш доброї слави серед птахів. Навіть його власні батьки дивилися скося на те, як Джонатан з ранку до вечора літає десь сам-один, та ще й по сто разів шугає аж над водою — як то він казав, тренуючись у низькому польоті.

Він ніяк не міг збагнути — чому, літаючи на висоті, меншій за напіврозмах його крил, він може триматися в повітрі довше й без будь-яких зусиль. Його плавна посадка в низькому польоті завершувалася не гучним плюско-

том при зануренні лап у воду, як зазвичай, а появою довгого пінного сліду, що тягнувся за тілом Джонатана, щойно він, підігвавши лапи, торкався води. Коли ж він почав сідати з підігганими лапами на берег, а потім міряти кроками довжину сліду, його батькам це вельми не сподобалося.

— Чому, Джоне, чому? — Питала мати. — Чому ти не можеш поводитися, як усі? Оті низькі польоти — це забавка для пеліканів та альбатросів! Чому ти нічого не їси? Поглянь, синку, від тебе саме пір'я та кістки лишилися.

— Ну то й що, мамо? Нехай пір'я та кістки. Я хочу знати, що могу робити в повітрі й чого не могу. Я хочу знати, от і все.

— Бачиш, Джонатане, — мовив батько зовсім не сердито, — скоро зима. Рибальські човни будуть виходити в море нечасто, а риба, що зараз плаває мілко, піде вглиб. Коли вже ти хочеш чогось навчатися, то вчися краще, як здобувати їжу. Польоти — це дуже добре, та з них не проживеш. Не забувай, ти літаєш для того, щоб їсти.

Джонатан слухняно кивнув. Кілька днів по тому він намагався поводитися, як інші чайки; так, він справді дуже старався, і галасував щосили, коли бився за їжу біля рибальських човнів, і пірнав за шматками риби та хлібними крихтами... Та все було марно.

«Яка дурість, — подумав він нарешті — і рішуче кинув насилу здобутого анчоуса голодній старій чайці, що летіла слідом. — Увесь цей час я міг би вчитися літати! Адже мені ще стільки треба вивчити!»

Невдовзі Джонатан знов опинивсь у морі сам-один — голодний, щасливий, жадібний до знань.

Він хотів знати все про швидкість польоту — і за тиждень дізнався про неї більше, ніж найшвидша чайка у світі.

Злетівши на тисячу футів угору, він щосили замахав крилами, стрімко шугонув униз і зрозумів, чому чайки складають крила, коли йдуть на стрімку посадку. Через шість секунд він уже летів зі швидкістю сімдесят миль за годину, зі швидкістю, за якої крило втрачає рівновагу в русі. (...)

Він ніяк не міг здолати цей підйом на великій швидкості. Він зробив десять спроб — і всі десять разів, коли швидкість перевищувала сімдесят миль за годину, утрачав рівновагу та стрімголов летів у воду.

Річ у тім — зрозумів він нарешті, коли вже був мокрий як хлющ, — річ у тім, що на великій швидкості треба тримати крила непорушно: можна махати крилами лише доти, поки швидкість не перевищує п'ятдесяти миль за годину.

Тоді він злетів на дві тисячі футів угору й спробував ще раз, — стрімко прямуючи вниз, витягнув дзьоба, розпростав крила, а коли

В. Єрکو. Ілюстрація до повісті Р. Баха «Чайка Джонатан Лівінгстон». 2011 р.

швидкість сягнула п'ятдесяти миль за годину, припинив ними рухати. Це було дуже важко, але ж спрацювало! Десять секунд він мчав із швидкістю дев'яносто миль за годину. Джонатан установив світовий рекорд швидкості для морських чайок!

Але ця перемога була скороминущою. Щойно він почав виходити з піке та змінив положення крил, невідома й нездоланна сила знову заволоділа ним і помчала його за собою зі швидкістю дев'яносто миль за годину. Джонатан почувався так, наче його тіло от-от вибухне, розлетиться на друзки. Стрімко, наче від вибуху, падаючи вниз, він уже не відчув страшного удару об тверду, мов камінь, воду.

Коли він нарешті опритомнів — а це вже була ніч, — він гойдався на хвилях у місячному сяйві. Понівечені крила були немов налиті свинцем, та ще тяжче тиснув на спину тягар поразки. Він потайки марив, аби цей тягар затягнув його у глибінь, на саме дно, щоб усе було скінчено.

Та коли він уже почав занурюватись у воду, якийсь дивний голос ледь чутно озвався до нього зсередини: «Тут нічого не вдієш. Я чайка. Проти своєї природи не підеш. Якби я справді мусив щось дізнатися про польоти, то мав би більше мозку в голові! Якби я справді міг навчитися швидко літати, то мав би короткі крила, як у сокола, і полював мишей, а не рибу. Батько мав рацію. Мені треба забути цю дурницю. Треба повернутися додому, до Зграї, і вдовольнитися тим, що я такий, як є, — жалюгідна, нікчемна чайка».

Голос умовк, і Джонатан скорився йому. Уночі чайка мусить сидіти на березі, і відтепер — так пообіцяв самому собі — він буде звичайною чайкою. Так буде краще для всіх.

Він насилу відірвався від темної води й полетів до берега, радий, що навчився берегти сили в низькому польоті.

«Та ні, що це я, — схаменувся він. — Це все в минулому. Я мушу забути все, чого навчився. Я просто чайка, я такий, як усі інші чайки, і літатиму, як вони». І він із болісним зусиллям піднявся на сто футів угору та чимдуж замахав крилами, кваплячись до берега. (...)

«Темно! — раптом пролунав той самий тривожний голос. — Чайки не літають, коли темно!»

Та Джонатан не хотів слухати. «Як хороше, — думав він. — Ясний місяць, світла стежка на воді, вогники на березі — усе таке мирне, спокійне...»

«Спускайся вниз! Чайки не літають у темряві! Якби ти справді міг літати в пітьмі, то мав би совині очі! Мав би більше мозку в голові! Мав би короткі крила, як у сокола!»

У нічній темряві, на висоті ста футів, Джонатан Лівінгстон примружив очі. І біль, і роздуми — усе зникло безслідно.

Короткі крила. Короткі крила сокола!

Ось тобі й відповідь! «Який я був дурний! Усе, що мені треба, — це маленьке, крихітне крило; усе, що мені треба, — це скласти крила, так, щоб у польоті ворухити самими кінчиками! Короткі крила!»

Він піднявся на дві тисячі футів над чорною безоднею моря і, ані хвили не думаючи про поразку, про загибель, щільно притиснув до тіла широкі частини крил, а самі кінчики, вузькі, мов кинджали, виставив назустріч вітру — і стрімко кинувся вниз.

Вітер грізно ревів у нього над головою. Сімдесят миль за годину, дев'яносто, сто двадцять, іще швидше... Тепер, при ста сорока милях за годину, йому було не так важко долати вітер, як при сімдесяти; один легенький порух кінчиками крил — і він вийшов із піке та промчав над хвилями, мов сіре гарматне ядро в польоті до місяця.

І, дивлячись примруженими очима в лице пітьми та вітру, він відчув шалену радість.

«Сто сорок миль за годину! І все під контролем! Якщо я почну піке з п'яти тисяч футів, а не з двох, — цікаво, з якою швидкістю?..»

Недавні роздуми й обіцянки було забуто, ніби їх звів могутній стрімкий вітер. (...)

На світанку Джонатан продовжив тренування. (...) Він лишився живий, був сповнений сили, тремтів від радості — був гордий, що опанував свій страх. І тому він, не вагаючись, притиснув до тіла передню частину крил, випроставши самі кінчики, і поринув униз, до моря. (...)

Він почав виходити з піке на висоті тисяча футів, і кінчики його крил залопотіли й зігнулися під шаленим вітром, а рибальський човен і зграя чайок кудись зникли — і раптом вирости просто в нього перед очима, затуливши собою шлях.

Він не міг зупинитися; навіть не знав, як повернути на такій швидкості. Зіткнення — це смерть.

І тому він заплющив очі.

І сталося так, що того ранку, на світанні, чайка Джонатан Лівінгстон урізався просто в Зграю, що спокійно снідала, — улетів як вихор, на швидкості двісті чотирнадцять миль, із заплющеними очима! Та, мабуть, Чайка Доли йому всміхнулася — ніхто не загинув. (...)

Перше, що він подумав: це тріумф! Гранична швидкість! Двісті чотирнадцять миль за годину — для чайки! Це прорив, це велика, вирішальна мить в історії Зграї, а для чайки на ім'я Джонатан — це початок нового життя. І він продовжив своє тренування на самоті, він склав крила й пішов у піке з висоти вісім тисяч футів — і відразу збагнув, як робити поворот!

Тепер він знав, що досить тільки на одну частку дюйма змінити положення однієї пір'їни на кінчику крила — і можна плавно, красиво повернути навіть на граничній швидкості. Та ще до цього він зрозумів, що, коли на такій швидкості змінити положення хоча б двох пір'їн, тебе закрутить, як кулю...

В. Єрко. Ілюстрація до повісті Р. Баха «Чайка Джонатан Лівінгстон». 2011 р.

Одне слово, Джонатан став першою чайкою на землі, що опанувала фігурні польоти.

Того дня він не захотів гаяти час на балачки з іншими чайками й літав, аж поки посутеніло. Він вивчив мертву петлю, повільну бочку, подвійний переворот через крило, обернений штопор, зворотний імельман, віраж.

Коли Джонатан підлетів до Зграї на березі, уже давно була ніч. Голова в нього йшла обертом, він страшенно втомився. І все-таки із задоволенням зробив ще одну мертву петлю, а потім ще й швидкий переворот — а тоді вже пішов на посадку. «Коли вони про це почують, — думав він про свій прорив, — вони ж просто очманіють з радощів! Скільки цікавого в нас попереду! Не товктися на місці поміж рибальських човнів — а знати, нащо ти живеш у цім світі! Ми подолаємо свою неміч, ми станемо іншими — сильними, розумними! Ми будемо вільні! Ми навчимося літати!»

І майбутнє постало перед ним, як осяйна далечінь, що вабить і кличе вперед.

Тим часом Зграя збиралася на велику раду; та коли він приземлився, то побачив, що всі нібито чогось чекають. Так воно й було — чекали на нього.

— Чайко Джонатане Лівінгстон! Стань у середину!

Слова Старійшини звучали дуже врочисто. Виклик у середину кола означав чи страшну ганьбу, чи то найвищу шану. Коло пошани — це честь, якої зазнали хіба що найславніші з ватажків. «Так, звісно, — подумав Джонатан, — сьогодні вранці вони бачили мій прорив! Та мені не треба ніякої пошани. Я не хочу бути ватажком. Я тільки хочу поділитися тим, що відкрив, показати, який простір відкривається перед нами!» Він ступив уперед.

— Джонатане Лівінгстон, — мовив Старійшина, — стань перед очі твоїх товаришів, у коло ганьби!

Його наче вдарили дошкою. Коліна в нього ослабли, пир'я обвисло, у вухах зашуміло. У коло ганьби? Це неможливо! Прорив! Вони не розуміють! Вони помиляються, вони помиляються!

— ...За своє неподобне легкодумство, — гудів урочистий голос, — за те, що спалює гідність і звичаї народу чайок...

Виклик у коло ганьби означав, що його виженуть зі Зграї, засудять до самотнього життя на Далеких Скелях.

— ...Настане день, Джонатане Лівінгстон, і ти зрозумієш, що легкодумство тебе занапастило. Життя — це незбагненна таємниця, і нам досить знати одне: ми вкинуті до цього світу, щоб їсти й лишатися живими, поки зможемо.

Чайки ніколи не суперечать Великій Раді, та Джонатан усе-таки насмілився подати голос.

— Легкодумство? Браття мої! — вигукнув він. — Хто думає серйозніше, ніж чайка, що осягає сенс життя, його найвищу ціль? Ми тисячу років животіли заради того, щоб шукати риб'ячі голови, але ж тепер нам справді є для чого жити — щоб учитися, відкривати нове, бути вільними! Дайте мені тільки спробувати, дозвольте показати вам, чого я навчився...

Зграя наче скам'яніла.

— Ти нам більш не брат, — нарешті промовили чайки одна по одній, а потім з поважним виглядом затулили собі вуха й повернулися до нього спинами.

Джонатан Лівінгстон провів решту свого життя на самоті (...). І єдине, що його засмучувало, — це не самотність, а те, що чайки відмовилися повірити в чарівну красу польоту, хоча їм варто було тільки відкрити очі, щоб її побачити. Сам він кожного дня робив усе нові та нові відкриття. Він дізнався, що, пірнаючи в стрімкому піке, може зловити рідкісну та смачну рибу, яка водиться на глибині десять футів; тепер йому були не потрібні рибальські човни та крихти черствого хліба. Він навчився спати в повітрі, навчився тримати курс уночі, коли вітер дме з берега, і долати сотні миль від зорі до зорі. Так само спокійно він долав туманну запону над морем і проривався до світлого чистого неба — у той час як усі чайки лишалися на землі, і гадки не маючи, що в небі над ними існує щось інше, крім туману й дощу. Він навчився мандрувати із сильним вітром у далекі краї і там ловити на обід смачних комашок.

Те знання, яке він колись хотів відкрити всій Зграї, тепер було його єдиною розрадою; він навчився літати й не шкодував, що йому довелося сплатити за це таку ціну. Джонатан зрозумів, що тільки нудьга, страх і злість скорочують життя чайок; а сам він був вільним від цього тягаря й тому прожив довгий щасливий вік.

(Переклад з англійської Дарії Радієнко)

1. Чим Джонатан відрізнявся від інших чайок?
2. Чому він прийшов до висновку, що «любов'ю до польотів не заживеш доброї слави серед птахів»? Як ви розумієте ці слова? Чи згодні ви з ними?
3. Яке знання здобув Джонатан? Які риси характеру допомогли йому в цьому?

Одного разу ввечері з'явилися дві чайки, які осяяли небо, мов дві чисті зорі. Джонатан загадав їм кілька випробувань, що були не під силу жодній чайці, та дивні птахи їх здолали. Вони сказали Джонатану, що прилетіли забрати його у височинь, забрати додому, бо «одне навчання скінчено, і настав час починати інше». Він востаннє кинув погляд на обрій і разом із двома зоряними птахами розтанув у темному просторі небес.

Частина друга

(...) Тепер, коли він покинув Землю й летів вище хмар поруч із двома осяйними птахами, він побачив, що його власне тіло теж промениться світлом. Той юний Джонатан Лівінгстон, що завжди жив у глибині його золотистих зіниць, нікуди не зник, просто оселився тепер у новій подобі. (...)

Його пір'я сяяло, мов діамантове, а крила стали гладенькими, як пластинки з полірованого срібла. І, зачудовано роздивляючись їх, він став випробовувати,

на що здатні ці нові крила. (...) І хоча він зміг перевершити свій колишній рекорд, проте лишалася межа, подолати яку було дуже важко. «На небесах, — подумав він, — не має бути ніяких обмежень» (...)

Він летів над морем до нерівної берегової смуги. Небагато чайок на скелях тренувались у зльоті. (...) «Чому чайок так мало? Адже в небесній зграї їх мусило бути безліч! І чого це я раптом так втомився? Я ж гадав, небесні чайки не знають ні втоми, ні сну» (...)

Дванадцять чайок із берега прилетіли зустріти його, та жодна з них не мовила ані слова. Він лише відчув, що тут усі йому раді, що тут його дім. І час линув для нього, як один довгий-довгий день — так, ніби сонце ніколи не сходило, а просто світило завжди. (...)

Уже за кілька днів він зрозумів, що тут йому належить дізнатися про політ іще більше, ніж у попередньому житті. Проте існувала певна різниця. Чайки, що мешкали тут, були близькі йому по духу. Усі вони жили заради того, щоб досягати нових висот у головній справі свого життя — у польоті. Це були просто дивовижні птахи, і кожен з них тренувався щодня, багато годин поспіль, вивчаючи все нові та нові таємниці повітроплавання.

Джонатан надовго забув той світ, звідки він був родом, — місце, де жили птахи, яким є незнаною радість польоту, птахи, яким крила слугують лише для пошуків їжі та для боротьби за неї. Проте час від часу, на одну коротку мить, цей світ виринав у його пам'яті.

Така мить настала якось уранці, коли він удвох зі своїм учителем спочивав на березі, зробивши кілька швидких переворотів із складеними крилами.

— А де інші, Салліване? — спитав він ледь чутно, бо вже призвичаївся передавати свої думки без слів, як усі тутешні чайки, що ніколи не здійсмали галасу. — Чому нас тут так мало? Адже там, звідки я прилетів...

— ...були тисячі чайок. Я знаю. — Салліван кивнув. — Єдине, що я можу відповісти, Джонатане, — таких птахів, як ти, буває один із мільйона. Більшість із нас рухаються вперед дуже повільно. Ми прийшли з одного світу в інший, майже точно такий, і вже забули, звідки походимо; нам байдуже, куди нас ведуть, ми живемо одним днем. Уявляєш, скільки життів ми маємо прожити, перш ніж почнемо здогадуватися, що життя — це не тільки пожива, боротьба та влада в Зграї? Тисячі життів, Джонатане, десятки тисяч! А потім іще сотню, поки не зрозуміємо, що таке вершина знання, і ще сотню, поки не впевнимосся, що мета нашого життя — досягти цієї вершини й передати свої знання іншим. Звичайно, і тут діє той самий закон: ми вибираємо для себе наступний світ завдяки тому, чого навчилися у попередньому. Не навчись нічого — і наступний світ не буде нічим різнитися від попереднього, і в ньому тебе чекатимуть ті самі перешкоди та свинцевий тягар незнання. (...) Але ти, Джоне, — мовив він, — ти зміг вивчити так багато за такий короткий час, що тобі не довелося прожити тисячу життів на дорозі до цього світу.

За мить вони знову піднялися в повітря та продовжили тренування. (...)

Якось увечері чайки, вільні від нічного польоту, стояли всі разом на піску й думали. Джонатан, набравшись духу, підійшов до Старійшини — який, подейкували, скоро мав покинути цей світ. (...)

— Чіанге, цей світ — зовсім не небеса, так?

При світлі місяця було видно, що Старійшина всміхнувся.

— Ти знову вчишся, Джонатане.

— Ну, то що ж буде далі? Куди ми йдемо? Невже взагалі немає такого місця — небеса?

— Ні, Джонатане, такого місця немає. Небеса — не місце й не час. Небеса — це досконалість. — Він хвилю помовчав: — Ти дуже швидко літаєш, правда?

— Я... я люблю швидкість, — відповів Джонатан, приголомшений, але гордий, що Старійшина його помітив.

— Ти зможеш торкнутися небес, Джонатане, у ту мить, коли пізнаєш досконалу швидкість. Це не значить, що ти пролетиш тисячу миль за годину, чи мільйон, чи мусиш летіти зі швидкістю світла. Адже будь-яка цифра — це межа, а досконалість не має меж. Досконала швидкість, сину мій, — це значить, що ти опинився там.

І Чіанг без жодного попередження зник — та вмить з'явився край води, за п'ятдесят футів від місця, де вони стояли. Потім він зник знову й за тисячну долю секунди торкнувся плеча Джонатана.

— Це така забавка, — мовив він. (...) — Перелетіти можна куди завгодно і за будь-який час, коли захочеш, — сказав Старійшина. — Я побував скрізь і всюди, куди міг полинати думкою.

Він дивився в далечінь, за обрій.

— Дивна річ. Ті чайки, що нехтують досконалістю заради мандрів, не летять нікуди, бо їм непідвладна швидкість. А ті, хто відмовляється від мандрів заради досконалості, в одну мить дістаються, куди захочуть. Запам'ятай, Джонатане, небеса — це не час і не місце, бо місце й час не мають значення. Небеса — це...

— А ви можете навчити мене так літати? — Джонатан тремтів, уявляючи собі ще одну перемогу над невідомим.

— Звичайно, якщо ти хочеш навчитися.

— Я хочу. Коли ми зможемо почати?

— Можна й зараз, якщо бажаєш.

— Я хочу навчитися так літати, — мовив Джонатан, і дивний вогник зашвітівся в його очах. (...)

За словами Чіанга, уся хитрість була в тому, щоб Джонатан перестав бачити себе ув'язненим у тілесній оболонці, яка має розмах крил сорок два дюйми й знає певні льотні прийоми. Увесь сенс у тому, щоб усвідомити: його справжня сутність, як ненаписане число, перебуває водночас у будь-якій точці простору та часу.

Джонатан тренувався з шаленим завзяттям, тренувався день у день, з ранку до пізньої ночі. Та, незважаючи на всі свої старання, він не зрушив з місця ані на пів'їнку.

В. Єрко. Ілюстрація до повісті
Р. Баха «Чайка Джонатан
Лівінгстон». 2011 р.

Джонатан був приголомшений.

— Де ми?

Проте Старійшину анітрохи не вразив дивний краєвид довкола. Він недбало відповів:

— Як бачиш, ми на планеті із зеленим небом і подвійною зіркою замість сонця.

Джонатан не зміг стримати радісного вигуку — уперше відтоді, як покинув Землю.

— УДАЛОСЯ! (...)

Коли вони повернулися, було вже темно. Чайки дивилися на Джонатана, і в глибині їхніх золотистих очей ховався шанобливий острах — адже всі бачили, що він стояв, наче прикипівши до місця, і раптом зник в одну мить. (...)

— Я тобі дивуюся, Джоне, — мовив Салліван, що стояв поруч. — За десять тисяч років я ще не зустрічав чайки, яка б навчалася так безстрашно. (...)

— Якщо хочеш, ми почнемо працювати над часом, — сказав Чіанг, — і ти зможеш літати й у минуле, і в майбутнє. Тоді ти справді будеш готовий до найскладнішого та найцікавішого. Ти будеш готовий до того, щоб полетіти вище, пізнати доброту й любов.

Минув місяць — принаймні здавалося, що минув місяць, — і Джонатан досяг надзвичайного успіху. Він завжди навчався швидко навіть сам, а зараз, коли його вчителем був Старійшина, він засвоював нові знання, наче добре налагоджена обчислювальна машина, укрита пір'ям.

Та ось настав день, коли Чіанг зник. Він лагідно звернувся до чайок і закликав їх не кидати навчання, і тренуватися, і пізнавати досконалу невидиму сутність, що становить основу життя. І поки він говорив, його пір'я сяяло все яскравіше, а потім спалахнуло таким сліпучим блиском, що жодна чайка не могла дивитися на нього.

— Забудь про віру! — повторював йому Чіанг. — Тобі не потрібна була віра, щоб літати, ти мав лише зрозуміти, що таке політ. І це те ж саме. Спробуй іще раз...

І настав день, коли Джонатан, стоячи на березі із заплющеними очима й намагаючись зосередитися, раптом осягнув усе, про що говорив Чіанг. «Це правда! Я можу досягти досконалості, для мене немає межі!» Його охопила радість.

— Добре! — сказав Чіанг переможним тоном.

Джонатан розплющив очі. Він стояв разом з учителем на дивному морському березі — дерева схилилися до води, у небі повільно оберталися двоє жовтих сонць. (...)

— Джонатане, — мовив він, і це були його останні слова, — ти маєш дізнатися, що є любов.

Коли чайки змогли подивитися на те місце, де стояв Чіанг, його там уже не було.

Минали дні, і Джонатан помітив, що часто думає про Землю, з якої прилетів колись. (...) А що, як там нині живе чайка, яка прагне подолати межі своєї природи й літати для того, щоб пізнати сутність польоту, а не тільки зібрати черствий хліб біля рибальських човнів. Може, ця чайка навіть стала вигнанцем за те, що сказала правду у вічі Зграї?

І що більше Джонатан учився доброті, то глибше він пізнавав сутність любові й чимдалі дужче хотів повернутися на Землю. Джонатан Лівінгстон, незважаючи на своє самотнє минуле, був природженим учителем, і найкращим виявом любові стала для нього можливість передати свої знання тій чайці, яка чекає слухної нагоди, аби пізнати щось нове.

Салліван, що також навчився літати зі швидкістю думки й тепер навчав цього інших, був сповнений сумнівів щодо наміру Джонатана.

— Джоне, ти колись був вигнанцем. Чому ти гадаєш, що твої колишні вороги прислухаються до тебе зараз? Ти знаєш приказку, і вона справедлива: літаєш високо — бачиш далеко. Ті чайки, які тебе прогнали, стоять на землі, здійсмають галас знічев'я та б'ються між собою. Вони за тисячу миль од небес — а ти кажеш, що хочеш показати їм небеса звідти, із Землі! Джоне, вони не бачать далі кінчиків своїх крил! Лишайся тут. Допомагай новим чайкам, тим, хто піднявся досить високо, щоб побачити те, про що ти можеш їм розповісти. — Він трохи помовчав: — А що, якби Чіанг повернувся до свого старого світу? Де б ти був сьогодні?

Останній доказ був вирішальним. Звісно, Салліван мав рацію: чайка, що високо літає, далеко бачить.

Джонатан лишився та навчав нових птахів, що прилітали, а вони всі були дуже здібними учнями. Проте колишні вагання повернулись, і він мимохіть почав думати про те, що на Землі, можливо, живуть одна-дві чайки, які теж могли б навчатися. Наскільки більше знав би зараз він сам, якби зустрів Чіанга за часів свого вигнання.

— Саллі, я мушу повернутися, — сказав він нарешті. — Твої учні вже багато знають, вони допоможуть тобі з новачками.

Салліван зітхнув, проте не став заперечувати.

— Мені буде сумно без тебе, Джонатане. — І більше він не сказав нічого.

— Саллі, як тобі не соромно! — докірливо мовив Джонатан. — Не будь дурним! Над чим ми з тобою щодня працюємо? Якщо наша дружба залежить од таких речей, як простір і час, тоді в ту саму мить, коли ми подолаємо і простір, і час, ми зруйнуємо наше братерство! Але ж єдине, що ми покидаємо, долаючи простір, — це тут. А долаючи час, покидаємо тільки зараз. То як ти гадаєш, хіба ми не зможемо побачитися між цими тут і зараз?

Салліван мимоволі засміявся.

— Ти просто божевільний, — лагідно мовив він. — Якщо хтось і зможе навчити інших, як побачити тисячу миль одразу, це буде Джонатан Лівінгстон. — Він подивився на пісок. — До побачення, друже мій Джоне.

— До побачення, Саллі. До зустрічі.

Мовивши це, Джонатан уявив собі величезні зграї чайок на берегах іншого часу та з легкістю, до якої вже звик, усвідомив, що він — не просто кістки та пір'я, він — живий образ волі й польоту, для якого ніде й ні в чому немає межі.

Флетчер Лінд був ще дуже молодою чайкою, та вже знав, що жодний птах, крім нього, не натерпівся таких знущань од Зграї, не зазнав такої несправедливості!

«Мені байдуже, що там вони патякають, — люто думав він (...). — Літати — це щось більше, ніж просто лопотіти крилами, перелітаючи з місця на місце! Так і комар зможе! Один подвійний переворот навколо Старійшини, просто для сміху, — і от я вигнанець! (...) Байдуже, що вони про мене думають. Я покажу їм, що таке політ! Буду нещасним вигнанцем — ну то нехай, коли вони так хочуть. Я ще змушу їх пошкодувати, та ще й як...»

Голос зазвучав у нього в голові, і хоча голос був дуже тихий, Флетчер так перелякався, що заляк у повітрі.

— Не суди їх надто суворо, Флетчере! Вигнавши тебе, чайки зашкодили тільки собі, і настане день, коли вони це зрозуміють, коли вони побачать те, що ти бачиш зараз. Пробач їх і допоможи їм зрозуміти.

На відстані дюйма від кінчика його правого крила летіла осяйна біла чайка, найпрекрасніша у світі, і пливла в повітрі напрочуд легко, не ворущачи жодним пером, хоча Флетчер тримався майже на своїй граничній швидкості.

Молодий птах на мить отетерів: «Що зі мною? Чи я вмер, чи збожеволів? Що це таке?»

Тихий спокійний голос ніби читав його думки й вимагав відповіді.

— Чайко Флетчере Лінд, ти хочеш літати?

— ТАК! Я ХОЧУ ЛІТАТИ!

— Чайко Флетчере Лінд, чи так сильно ти хочеш літати, що зможеш пробачити Зграю, і навчатися, і колись повернутися до них і передати їм свої знання?

Такий прекрасній, такий розумній істоті Флетчер Лінд не міг збрехати, незважаючи на всю свою скривджену гордість.

— Так, — мовив він стиха.

— Тоді, Флетче, — заговорив осяйний птах, і його голос звучав дуже лагідно, — почнемо з горизонтального польоту...

(Переклад з англійської Дарії Радієнко)

1. Чого нового навчився Джонатан?
2. Чому він так хотів повернутися на Землю?
3. Прокоментуйте слова Чіанга: «Небеса — це досконалість».
4. Що стало для Джонатана найвищим виявом любові?
5. Як відбулося знайомство Джонатана та Флетчера?
6. Порівняйте образи Джонатана та Саллівана.

Частина третя

Джонатан повільно кружляв над Далекими Скелями. Він спостерігав. Цей грубуватий молодий Флетчер був майже бездоганим учнем. Він мав і силу, і хист до польоту, і найголовніше — палке бажання вчитися.

Щойно він пролетів поруч, мов сірий вихор у хмарі скуйовдженого пір'я, — промчав повз учителя зі швидкістю сто п'ятдесят миль за годину. Ще мить — і він уже виконує іншу фігуру, шістнадцятивитковий повільний переворот. (...)

Флетчер сів на хвіст, і така невдача розлютила його до краю. Він гепнувся на спину, шалено закрутився у зворотному штопорі й, геть задиханий, сяк-так відновив рівновагу на сто футів нижче від учителя.

— Ти просто гаєш час зі мною, Джонатане. Я бовдур! Телепень! Усе одно в мене нічого не вийде!

Джонатан глянув униз і кивнув.

— Звісно, не вийде, поки ти будеш зупинятися так різко. Флетчере, ти втратив сорок миль іще на початку! Треба спинятися плавно! Чітко, але плавно, зрозумів? (...) Ану, спробуймо ще разом. Й уважніше, коли зупиняєшся. Починай отак плавно, легенько.

За три місяці в Джонатана з'явилося ще шість учнів. Усі були вигнанцями, бо їх захопила нова дивна ідея — літати заради того, щоб відчути радість польоту.

(Переклад з англійської Дарії Радієнко)

1. Які учні з'явилися в чайки Джонатана? Хто був найкращим учнем? Чому?
2. Яка ідея захопила їх?
3. Що таке «радість польоту»?

Учні Джонатана були здібні й старанні на тренуваннях, але їм складно було осягнути прихований зміст слів учителя. За місяць Джонатан вирішив повернутися до Зграї. Його учні спочатку вагалися, однак невдовзі вирушили за вчителем. Щодня Джонатан проводив заняття просто над Берегом Ради

Зграї, щогодини він був поряд з учнями, був вимогливим до кожного й вів усіх за собою. З часом вони почали прислухатися до його слів і намагалися їх збагнути. Незважаючи на заборону Старійшини спілкуватися з вигнанцями, багатьом чайкам було цікаво послухати Джонатана. Вони годинами сиділи в темряві, ховаючись одна від одної і швидко щезаючи на світанку. Через місяць учнів у Джонатана стало більше. У Зграї почали говорити про те, що Джонатан — Син Великої чайки й випередив свій час на тисячу років.

На світанку майже тисяча чайок зібралися позаду учнів (...). Вони не зважали на те, чи бачать їх інші, і лише слухали слова Джонатана та намагалися бодай щось зрозуміти.

А він говорив дуже прості речі: що чайка має право літати, що свобода — це її істинна сутність, і все, що обмежує цю свободу, нічого не значить — усі забобонні звичаї, усі закони, хоч би які вони були. (...)

— Єдиний справедливий закон — це шлях до свободи, — відповів Джонатан. — Іншого закону немає.

— По-твоєму, ми здатні літати, як ти? — знову пролунав чийсь голос. — Ти незвичайний, у тебе Божий дар, не те що в нас!

— Погляньте на Флетчера! На Ловелла! На Чарльза-Роланда! На Джуді Лі! Чи вони теж незвичайні й мають Божий дар? Не більше, ніж ви, не більше, ніж я. Вони різняться від вас лише одним — що почали розуміти, хто вони є, і доводять це.

Усі учні, окрім Флетчера, знічено засовалися на місці. Вони й не думали, що про них можна таке сказати. (...)

Це сталося всього через тиждень. Флетчер показував фігури швидкісного польоту новим учням. Він вийшов із піке на висоті сім тисяч футів і сірою стрілою промчав за кілька дюймів від берега, аж раптом на дорозі в нього опинилося мале чаєня, що вирушило у свій перший політ і кликало маму. У Флетчера Лінда лишалася десята частка секунди, щоб ухилитися, він рвучко повернув ліворуч і на швидкості понад двісті миль врізався в гранітну скелю.

Скеля була ніби велетенською кам'яною брамою до іншого світу. Страх, удар, темрява — а потім він поплив у дивному чужому небі, забуваючи, згадуючи, забуваючи знову, і йому було страшно, смутно й тяжко, так тяжко...

Голос долинув до нього, як уперше, коли він зустрів Джонатана Лівінгстона.

— Річ у тім, Флетчере, що ми намагаємося подолати свої межі поступово, помалу. Ми ще не навчилися літати крізь скелі, це ми пройдемо трохи згодом.

— Джонатане!

— Якого ще кличуть Сином Великої чайки, — сухо відповів учитель.

— Що ти тут робиш? Скеля... Невже я не... помер?...

— (...) Якщо ти говориш зі мною, отже, ясно, що ти живий, чи не так? Нічого не вдієш, у тебе просто різко змінився рівень свідомості. Тепер вибір за тобою. Ти можеш лишитися тут і навчатися на цьому рівні — до речі, не багато вищому від попереднього, — а можеш повернутись і працювати зі Зграєю далі. Старійшини сподівалися, що трапиться якесь лихо, та не думали, що ти станеш їм у пригоді так скоро.

— Звісно, я хочу повернутися до Зграї. Я ж тільки почав заняття з новою групою!

— Ну то й чудово, Флетчере. Пам'ятаєш, ми говорили, що тіло — це не що інше, як думка?..

Флетчер потрусив головою, випростав крила й розплющив очі, лежачи біля підніжжя скелі, посеред натовпу чайок. У Зграї зчинився страшенний галас, коли всі побачили, що він ворухнувся. (...)

Чотири тисячі чайок, налякані тим, що побачили, закричали: «ДИЯВОЛ!» — і цей крик прокотився над юрмою, мов шалений вітер у бурю. Очі в них горіли, дзьоби були міцно стиснуті, і вони посунулися вперед, палаючи жагою вбивства.

— Може, нам краще покинути їх, Флетчере? — спитав Джонатан.

— Та я б не заперечував...

Мить — і вони вже були за півмилі звідси, а вбивчі дзьоби спіймали по-рожнє повітря. (...) Флетчер усе ще кліпав очима, дивуючись незбагненній зміні.

— Що ти зробив? Як ми сюди потрапили?

— Ти ж начебто хотів опинитися подалі від цього збіговиська?

— Так! Але яким чином ти...

— Як усе інше, Флетчере. Практика.

До ранку Згряя забула про своє божевілля, та Флетчер не забув.

— Джонатане, пам'ятаєш, ти колись казав, що треба любити Згряю настільки, аби повернутися до неї й ділитися знаннями? (...) Я не розумію, як можна любити збіговисько розлючених птахів, що ледь не вбили тебе.

— О Флетче, ти й не мусиш це любити! Звичайно, не треба любити ненависть і зло. Ти просто повинен бачити кожну чайку такою, якою вона є насправді, бачити в усіх добро й допомагати їм, аби вони й самі змогли побачити свою істинну сутність. Ось що я називаю любов'ю. І коли ти цього навчишся, ти збагнеш, яка то цікава річ!

От, наприклад, був собі такий молодий птах запальної вдачі — чайка Флетчер Лінд. Він став вигнанцем, ладен був битися на смерть з усією Згряєю й готувався створити для себе власне пекло на Далеких Скелях. А зараз він створює свої власні небеса й веде туди всю Згряю.

Флетчер обернувся до Джонатана, і в його очах майнув переляк.

— Я веду? Що ти хочеш сказати? Ти наш учитель. Ти не можеш нас покинути!

— Не можу? А тобі не спадало на думку, що десь можуть бути інші зграї та інші Флетчери, що їм учитель потрібний іще більше, ніж цьому Флетчеру, бо він уже знайшов шлях до світла?

— Я? Джоне, я проста чайка, а ти...

— ...єдиний Син Великої чайки, так? — Джонатан зітхнув і подивився на море. — Тобі я більше не потрібний. Усе, що тобі треба, — це й далі пізнавати самого себе, з кожним днем усе ясніше бачити справжнього Флетчера, для якого не існує межі. Він — твій учитель. Ти мусиш його розуміти й коритися йому, от і все.

А наступної миті тіло Джонатана заясніло тріпотливим блиском і почало танути в осяйному мареві.

— Не дозволяй їм вигадувати про мене дурні байки та робити з мене бога. Обіцяєш, Флетче? Я — чайка. Я люблю літати, може...

— ДЖОНАТАНЕ!

— Бідолашний Флетче! Не вір своїм очам. Усе, що вони бачать, це межі. Довірай внутрішньому зору, осягни те, що вже знаєш, — і шлях до неба відкрито.

Марєво зникло. Джонатан розтанув у повітрі.

Трохи згодом Флетчер змусив себе злетіти в небо та зустрівся з групою учнів-новачків, які з нетерпінням чекали першого уроку.

— Насамперед ви мусите зрозуміти, — похмуро мовив він, — що чайка — це необмежена ідея свободи, образ Великої чайки, і все ваше тіло — від кінчика одного крила до кінчика другого — це не що інше, як ваша думка.

Молоді чайки глузливо дивилися на нього. «Ну, друже, — думали вони, — це щось не надто схоже на урок польоту».

Флетчер зітхнув і вирішив почати з іншого.

— Кхм. Отже... гаразд, — мовив він і прискіпливо подивився на них. — Почнемо з горизонтальних польотів.

І, сказавши це, він раптом зрозумів, що його друг і справді мав не більше божого дару, ніж сам Флетчер Лінд.

«Межі немає, Джонатане? — подумав він. — Ну то що ж, скоро настане час, коли я вирину з повітря на твоєму березі та зможу тебе дечому навчити!» І хоча Флетчер намагався дивитися на своїх учнів з належною суворістю, він на мить побачив їх такими, якими вони є насправді, і вони не просто сподобалися йому — у цю мить він їх полюбив. «Межі немає, Джонатане?» — подумав він і всміхнувся. І рушив у свій політ до знання.

(Переклад з англійської Дарії Радієнко)

1. Чому кількість учнів у Джонатана ставала дедалі більшою?
2. Кого й за що Згряя назвала *дияволом*?
3. Що Джонатан уважав справжньою любов'ю?
4. Порівняйте образи Джонатана Лівінгстона та Флетчера Лінда.
5. Що символізує образ чайки на ім'я Джонатан Лівінгстон?

ДИСКУСІЯ

Духовна траєкторія людини — що це і якою вона має бути?

Напишіть твір-роздум на тему «Радість польоту й трагедія чайки Джонатана Лівінгстона»

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- У творі «Чайка Джонатан Лівінгстон» виявилися ознаки притчі: алегоризм образів і ситуацій, повчальність, використання яскравих символів для втілення певних ідей.
- Композиція повісті побудована за контрастом. Образ чайки Джонатана Лівінгстона протиставляється згряя чайок. Це символічне втілення вічного протистояння натовпу й сильної особистості, котра відкриває інші виміри буття.
- В образі чайки Джонатана Лівінгстона утверджується необхідність духовного розвитку людини, потреба ставити високі цілі й шукати шляхи їхнього досягнення.

Барбара Космовська

Нар. 1958 р.

Барбара Космовська народилася 24 січня 1958 р. у м. Битові (Польща). Навчалася в Гданському університеті, працювала вчителькою польської мови в рідному місті, потім викладачем у Поморській академії в м. Слупську. Згодом сферою її наукових інтересів стала художня література для молоді. Барбара Космовська спостерігала за життям молодих людей, які стали головними героями її творів.

Хоча Б. Космовська почала писати в 1970-і роки, її перший роман «Голодна кішка» було видано лише 2000 р. З того часу вийшло друком понад півтора десятки її романів, найпопулярніші серед них — «Буба» (2002), «Буба: мертвий сезон», «Позолочена рибка» (2007) та ін.

Дилогію про Бубу молодь Європи любить передовсім за те, що польська авторка з великою увагою поставилася до підлітків. Вони, складні й вразливі, подеколи не зрозумілі батькам і самим собі, заговорили у творах Б. Космовської сучасною мовою про те, що глибоко приховано в їхній душі, — про перше кохання й розчарування, пошуки себе й сенсу буття, про стосунки з дорослими та своїми однолітками. Юні герої в романах мисткині живуть у реальному світі, де, на жаль, подеколи зникають справжні почуття, де люди більше цінують гроші, аніж духовність, де ніхто нікому не потрібен. Проте письменниця вірить у сучасну молодь. На її думку, підлітків не треба надто повчати й обмежувати їхню свободу, їх просто треба зрозуміти, і тоді вони в усьому розберуться самі.

Н. Гайда. Обкладинка до роману Б. Космовської «Буба». 2012 р.

БУБА (2002)

Роман

(Скорочено)

Героїня роману Б. Космовської — сучасна дівчина, яка мешкає в багатоквартирному будинку, навчається в ліцеї, захоплюється класичною музикою та літературою. Буба-Агнешка відчуває себе самотньою у великій родині, де кожен надто переймається власними проблемами: мати-письменниця — романами, батько-телеведучий — авторськими програмами, сестра — кар'єрою. Лише в дідуся Генрика дівчина знаходить щиру зацікавлен-

ність і небайдужість. Іронічний і непередбачуваний, він веде словесні поєдинки із залюбленою в дзеркало знаменитою донькою, деспотичною бабусяю Ритою, набридливими сусідами Маньчаками й досягає в цих баталіях блискучих результатів.

Не все просто в Буби й у стосунках з однокласниками. Вона болісно переживає зраду найближчої подруги, байдужість хлопця, у якого закохана. Але душевний біль не закриває від Буби світ інших людей, навпаки, робить її чутливою до чужих проблем. Навколо Агнешки поступово з'являється нове коло відданих шкільних друзів, хатніх улюбленців, зграї птахів.

Усі головні події твору відбуваються в межах квартири на вулиці Звіринецькій. Письменниця з гумором описує родину Буби, але в усіх родинних ситуаціях перемагають любов і щирість Буби, біля якої добрішають рідні й навіть зовсім не знайомі люди. Хто її навчив? Дідусь Генрик? А можливо — улюблені книжки, а ще щоденник, якому дівчина довіряє найпотаємніші почуття.

Півтори партії

Буба не була ані дуже вродливою, ані негарною. Не була й надто високою, хоча низенькою її теж не назвеш. Можна було б сказати, що вона товста, проте насправді гладкою вона також не здавалася. Деякі продавчині навіть зверталися до неї «крихітко», коли дівчина приміряла чергову пару джинсів. Бо Буба ходила лише в джинсах. Так, ніби в усіх крамницях з лахами продавали виключно вилянілі й витерті «левіси».

Через оті джинси найбільше гнівалася Бубина мати.

— І коли ти лише виростеш із цих жахливих штанів? — питала вона щоразу, натрапляючи на доньку в їхньому просторому помешканні на третьому поверсі багатопверхівки на вулиці Звіринецькій, у якому, проте, не бракувало жильців. Буба не вдавалася до дискусій, бо не збиралися ні з чого виростати. Тим більше, що її дорослішання ніхто з родичів, певне, і не помітив би. Дівчина не раз замислювалася, чи хтось у сім'ї знає, як її звать насправді. Про всяк випадок нікому не ставила цього незручного запитання. Зрештою, байдуже, яке її справжнє ім'я, якщо його взагалі не використовують. Щось схоже відбувалося й з Бубиним прізвищем. Теж незручним. Завжди її запитували про маму або тата. «Дитинко, ти випадково не донька цієї відомої письменниці?» або: «Це твій татко веде передачу “Обрій надії”? Цю програму про хворих на серце?» А Буба знала, що вона донька аж ніяк не «випадково», та ніколи не вимовляла цього вголос.

— Я? — удавала вона в таких ситуаціях щире здивування.

К. Кусько. Ілюстрація до роману Б. Космовської «Буба». 2014 р.

І люди приймали це лаконічне пояснення й більше не мучили запитаннями таку посередню людину, як Буба. Вона чудово пригадувала кошмар під час поїздки зі своїми знаменитими батьками на відпочинок. Буба просто повинна була навчитися зберігати анонімність. Коли поруч були батько з матір'ю, вона перетворювалася на об'єкт суворої критики численних шанувальників їхніх талантів, котрі були гірко розчаровані тим, що Буба виглядає так, а не інакше, а до того ж не настільки розумна, дотепна й вродлива. Якби ж то йшлося лише про вроду! Буба відчувала, що від неї очікують усього, чим природа обдарувала її батьків аж надто щедро. А може, навіть трохи більшого. Вона швидко зрозуміла, що мусить боротися за власне право залишитися Бубою, подобається це комусь чи ні. Тому щоразу, коли вона відмовлялася дати комусь автограф, тоді відчувала себе знаменитою актрисою після чергової вдалої вистави.

Зараз вона теж так почувалася. Проте цього разу Буба нікому не збрехала, не зіграла жодної зі своїх чудових ролей, а просто поверталася з ліцею, стусаючи каменюки носачами мартенсів. Водночас уявляла собі, що коли переступить поріг рідної домівки, її відразу огорне атмосфера загального зацікавлення. Пролунають важливі запитання: «Ти зголодніла? Як ти написала контрольну з фізики? Що думаєш про нові квіти на балконі пані Пенцикової?» Або інші, які стосуються, наприклад, хатніх справ, у яких її голос виявиться вирішальним. Важливо, аби Бубу запитували й очікували її відповідей.

Дівчина натиснула на кнопку домофона. Знову забула вдома ключі.

— Знову забула ключі? — почувся невдоволений голос Бартошової. Двері з глухим рипінням відчинилися, і Буба усвідомила, що, окрім їхньої хатньої робітниці, ніхто її ні про що більше не запитає. І їй не доведеться нічого вигадувати. (...)

* * *

Лише за дверима своєї кімнати Буба відчула себе в безпеці. Зняла мартенси, які досі тримали в ув'язненні її змучені ноги, і залізла під кольоровий плед. Дозволивши собі вперше за цілий день розкішну хвилину блаженних лінощів, вона подумала, про що можна мріяти о пів на одинадцять вечора, після жахливого вечора з Маньчаками та перед не менш жахливим ранком у ліцеї. Зате, понишпоривши під подушкою, Буба сказала собі, що в неї є чудова книжка, на яку очікує півкласу. Заради дружби я мушу прочитати її до завтра, вирішила дівчина, і навколишній світ видався їй майже досконалим. Майже, бо шістнадцятирічний життєвий стаж навчив її з обережністю захоплюватися світом, який готував їй тисячу непередбачених ситуацій, котрі тут, на Звіринській, траплялися постійно.

(Переклад із польської Божени Антоняк)

К. Кусько. Ілюстрація до роману Б. Космовської «Буба». 2014 р.

1. Опишіть зовнішній вигляд Буби.
2. Що ви дізналися про її сім'ю?
3. Як почувалася дівчина у своїй родині? Наведіть відповідні цитати.

Буба болісно переживає розрив із хлопцем Адасем, який без пояснень припинив їй телефонувати й проваджати зі школи. Дівчина здогадується, що Адась закохався в Йольку — колишню подружку Буби, але намагається боротися й повернути колишні стосунки.

Хліб не надто насущний

Буба разів з п'ять проходила повз телефон, перш ніж наважилася подзвонити.

— Адасю? — запитала вона спокійно. Намагалася приховати хвилювання, котре їй дуже непокоїло. — У тебе є підручник з фізики? Так, я ще не встигла купити. Заскочиш? — хвилювання поступилося місцем радості. — Ну, чекаю, — закінчила вона розмову.

Миттю повернулася до своєї кімнати. Схопила відкриту книжку й крадькома віднесла до кухні. Заховала її в хлібниці. Приготувала сік і, прихопивши склянки, повернулася до себе. Вилила на голову трохи маминих парфумів і придивилася на своє відображення в дзеркалі. Три прищі лише на мить затьмарили її радість. Відкриваючи двері, вона вже була готова полинути назустріч великій пригоді.

— Я зніму черевики, — запропонував Адась.

— У нас не роззуваються, — пояснила Буба, піднімаючи погляд на висоту метра дев'яноста сантиметрів. На самому вершечку, увінчаному їжачком волосся, дівчина помітила приємну усмішку.

Здоровенні Адасеві черевики голосно протупотіли паркетом цілої квартири. Буба з гордістю відзначила, що це справило враження навіть на батька, який, задивившись на Адасеві ноги, не встиг кинути йому свого звичного «хай». Адась злегка пригнувся і, на татове здивування, уписався в двері Бубиної кімнати, які негайно зачинилися.

— Ти бачила те саме, що я? — батько недовірливо дивився на маму, увагу якої привернули звуки армійського марширування по її килимах.

— Не зовсім. Ця жердина — то хто?

— Гадки не маю. Уперше його бачу. У нього така широченна куртка, що під нею сховався б цілий кавалерійський полк. Він не озброєний, як ти думаєш?

— Це Адась, — озвався дідусь. — Малий Адась Куницький із Бубиноного дитсадочка.

— Тієї Куницької, що співає?

— Ні, тієї, що грає, — пояснив дідусь.

— На чому грає?

— Не на чому, а в що! У спортлото, — дідусь схилив голову нижче, занепокоєний тим, що зацікавлення Адасем несподівано перейшло на

нього. — До речі, — продовжив він, — яка ж вона чарівна жінка, його мати! Я переконаний, що в її жилах тече не одна краплина чистої арабської крові.

— Як у коня?

— Батько мав на увазі блакитну, — пояснив Павел. — Не знаю, скільки там у ній тече блакитної крові, але здогадуюся, скільки нашої готівки протікає між її пальців.

Дідусь вороже глянув на зятя.

— Завжди ти, Павлику, про справи, навіть тоді, коли йдеться про майбутнє твоєї доньки.

— Як це — майбутнє? То все зайшло аж так далеко? — мати відчула обов'язок з'ясувати всі подробиці.

— Далеко чи ні, пильнувати треба. Ти повинна зайти до них, вигадай якийсь привід. Вони начебто фізику вчать, але доки не переконаєшся, нічого не відомо.

— Зайди, зайди! — порадив батько. — Може, якраз побачиш сцену, яка пасуватиме до твого роману. — Остання фраза пролунала погрозливо.

— Я приготую їм бутерброди й чай, — мати блискавично прийняла рішення. — Але занесемо разом, — попередила вона. — Не хочу, щоб Буба подумала, що лише я їй не довіряю.

— Я нічого не нестиму, бо в мене тремтять руки, — застеріг дідусь.

— А вас ніхто й не просить, — відказала донька.

— Звичайно. До мене тут ставляться гірше, ніж до Бартошової. Як до неї потребу, — захлипав несподівано дідусь.

— Татусю, допоможіть робити бутерброди.

* * *

— Ну, і що ви на це скажете? — мати тріумфувала. — Я простягаю руку по хліб, а там — підручник з фізики, яку вони саме вчать! Ха! Ми мали рацію!

— Дозволь нагадати, хто її мав, — дідусь цілковито оговтався. — Ви підете з бутербродами, а я — із книжкою, — прийняв він сміливе рішення.

* * *

— Залишся ще, — несміливо попрохала Буба. — Якщо, звісно, у тебе є час.

— Я домовився з Йолькою. Шкода, що ти не подзвонила раніше, — знітився Адаць. — Але якщо матимеш проблеми із задачами, забіжу післязавтра. Йолька їде на якісь курси для модельок, і я буду вільний цілий день.

— Пробачте, — у дверях стояла вся родина. Мати тримала чашки з паруючим чаєм, батько — таріль з бутербродами, а за його спиною дідусь вимахував підручником з фізики.

— Ми тут подумали, що коли ви вчитесь, то гарячий чай вам не зайвий, — мати, усміхаючись, простягнула руки з чашками.

— І під'їсте трохи, — докинув батько, поставивши таріль на столі. — А як підживитися, можете братися до фізики. Глянь, Бубо, що ми знайшли в хлібниці! Підручник, важкий, як буханець!

— Дуже дякую, — дурнувато посміхнувся Адаць, — але мені вже треба йти. Добре, Бубо, що ти все-таки маєш цей підручник. Тоді я свій заберу.

Трьома кроками Адаць подолав помешкання й зник у передпокої. А Буба сиділа над двома чашками чаю й розмірковувала, чи в її віці можна так голосно плакати.

(Переклад із польської Божени Антоняк)

1. Який привід знайшла Буба, щоб повернути Адася? Дайте оцінку вчинку Буби.
2. Поясніть реакцію дорослих на прихід Адася.
3. Як ви думаєте, чому Буба плакала?

ДИСКУСІЯ

Як ви вважаєте, чи мають право дорослі втручатися в спілкування дітей?

У родині Буби з'явилися нові проблеми — батьки сваряться й говорять про розлучення, сестра з маленьким племінником Францішеком переїхала до батьків, а Адаць остаточно перейшов у повну «власність» красуні Йольки.

Хепі-енд із «Трабантом»

«Як дивно, — думала Буба, з недовірою дивлячись на веселі обличчя батьків. — Начебто все так, як і вчора. Та сама кухня, той самий джем на столі, схожий ранок, безсніжний, проте морозяний. Але скільки змінилося! Мати радісно сміється. Від цього її обличчя ще більше почервоніло,

але її це зовсім не турбує. Тато назавжди повернувся до рідних пенатів, а крім того, відверто фліртує з матір'ю. Поводиться, наче хлопчак, і голосно планує, куди вони подадуться на вихідні. Дідусь уже виборов свою пайку тютюну. Розхвалює сир, що приготувала Бартошова, хоча таке трапляється з ним раз на кілька років. Ну, і Бартошова, яка вдає набурмосену, але її очі сяють, як дві незабудки. У Бубі теж щось розквітає й співає. Такий собі зимовий жайворонок щастя. Їй хочеться зупинити цю картину, записати її на твердий диск пам'яті й переглядати завжди, коли їй буде сумно».

— Моя гримерка, Емілька, приготує для тебе спеціальну рідку пудру, — батько торкнувся пальцем маминої щоки. — Вона стверджує, що з таким макіяжем ти зможеш піти навіть на зустріч із президентом.

К. Кусько. Ілюстрація до роману Б. Космовської «Буба». 2014 р.

— З президентом?! — Буба зацікавилася. — У мене ж сьогодні контрольна з англійської! — жайворонки, що виспівували у ній, замовкли.

— А що спільного в президента з англійською? — батько, як завжди, не бачив зв'язку.

— У мене англійська в Клінтона, — пояснила вона, здивована тим, що цей політичний факт залишився поза увагою рідних.

— Може, він забув, що викладає в тебе англійську, і контрольної не буде? — заміряно сказав дідусь. Його мучили докори сумління через учорашню гру в карти.

— Давно ми не розмовляли про твої ліцей, Бубо, — батько надолужував утрачене й виявляв надмірне зацікавлення, проте, як завжди, з піврічним запізненням.

— Ми саме розмовляли про її навчання, — не дав себе ошукати дідусь, який заходився виколупувати родзинки з булки.

— Ідеться про те, що Буба взагалі неохоче про це говорить, — батько намагався захищатися, тому підкріпив сказане беззаперечним аргументом. — Коли ми з мамою були такі, як ти...

— То вчилися на самі п'ятірки, — утрутився дідусь. — А я ні, — гордо додав він. — Мене виганяли з чотирьох гімназій. І з кожної за інше порушення!

— Добре, що ви, батьку, не стали вчителем, — підтримала чоловіка мати. — Бо вас виганяли б звідти до самої пенсії.

— А за що ти вилітає? — Буба зацікавилася дідусевим «славним» минулим і дивилася на нього так, ніби він був оксфордським стипендіатом.

— Першого разу через латину.

— У тебе були проблеми з мовою?

— Якраз навпаки! — обурився дідусь. — Слова я знав, як ніхто інший. Ну, хіба що Міхал Войгелко... От він...

— Батьку! — перебила мати. — Тобі більше згадати немає про що?

— Ні, певне, що є. Пригадую, як моя світлої пам'яті матуся віддала мене до чоловічого монастиря...

— Не думаю, що цю історію можна розповісти в Бубиній присутності, — мати нервово завовтузилася на стільці, шукаючи допомоги в чоловіка.

— Я теж не думаю, — поспішив він їй на допомогу.

— Зате ваші коники, які ви останнім часом викидали, були відповідними для Бубиних очей і вух? Повчальний фільм із циклу «Любіть одне одного», еге ж? — Дідусь задоволено спостерігав, як рум'янець матері поступово стає яскраво-червоним.

— То я вже піду, — пробурмотіла Буба, — повторю часи з англійської... Спасибі за сніданок... Давно він мені так не смакував, — серйозно мовила вона, обмінюючись усмішкою з Бартошовою.

«Мабуть, я боягузка, — думала Буба, збираючи рюкзак. — Я так боюся, що все добре й приємне раптом обірветься, як стара стрічка з фільмом про кохання. І мене охоплює страх, що я не побачу хепі-енду. Моменту, на який

чекає кожен. Іноді ціле життя, а інколи протягом кількох днів, що здаються цілим життям».

— Тримай другий сніданок, — виросла на порозі Бартошова й сунула Бубі до рук шелесткого пакунка з канапками.

«Як добре, — подумала дівчина, — бо другий сніданок, приготований Бартошовою, віддавна був улюбленим почастунком Адася». (...)

Уже стемніло, коли Буба поверталася ближніми вуличками, з незмінним рюкзаком на спині. Вона не боялася вечорів, людей, собак, що гарчали, брязкоту пляшок у куцах. Та коли б поруч з її енергійними маленькими кроками у вечірній тиші лунали впевнені Адаसेві, світ здавався б їй кращим. У неї не було багато причин, щоб радіти, бо за три квартали звідси Адаसेві черевики супроводжували тувельки з італійської шкіри, які нині Йолька досить відверто демонструвала під час Бубиної доповіді про дітей вулиці.

— Ну, що ж, — зітхнула Буба, стусаючи ногою камінець. — Йолька має щастя в коханні, а я — на англійській. Сам Клінтон при всій групі сказав, що з моєю вимовою я зайду далі, ніж будь-яка довгонога модель. Цікаво, чому він у цю мить глянув на Йольку? А може, то мені лише здалося? Ну, і ще ця п'ятірка з біології... Узагалі-то замість цього я воліла б пострибати на тарзанці, як Адась та Йолька, але якщо не можна мати те, що хочеш... Зрештою, дідусь стверджує, що в наш час штучно піднімати собі рівень адреналіну — це справжній ідіотизм, а хвалитися цим — прояв дешевого снобізму. Мабуть, він правий. (...)

(Переклад із польської Божени Антоняк)

1. Прокоментуйте розмову дорослих із Бубою.
2. Які проблеми мала дівчина? Чому вона не хотіла розповісти про них батькам?
3. У чому Буба згодна зі своїм дідусем Генриком?

Напишіть поради для Буби (2–3).

У Бубиних батьків з'явилися ті самі проблеми, що й у їхньої доньки. З відпочинку подружжя повернулося з взаємними претензіями й ревнощами. Сімейний спокій знову порушено, але в шкільному житті Буби з'явилися зміни на краще. Виявляється, що вірні друзі завжди були поруч, просто дівчина їх не помічала.

Кухонне пекло

Коли ввечері Буба слухала свій улюблений диск із найкращими скрипковими концертами, їй спало на думку, що домашній оркестр трохи «розстроївся». Ця відсутність гармонії не була новою, але чомусь дивно її засмутила. Уперше в родинній опері з'явилася анонімна солістка, якій удалося цілковито вивести матір з рівноваги. Досі батьки ніколи не відкривали перед Бубою своїх слабинок. Були настільки зайняті собою, що навіть не помічали решту членів оркестру. Тим часом хтось сфальшивив, з'явилася

зайва нота, когось підвів смичок, і першокласний оркестр почав грати, як дует музик-самоуків. Подумавши про дует, вона раптом побачила перед собою Адася з Йолькою, які танцювали самбу на безлюдному пляжі. Рухалися важко й неритмічно, ніби зовсім не чули скрипки, чиї ідеально злагоджені звуки розливалися Бубиною кімнатою, тихенько розповідаючи якусь важливу й сумну історію одного знайомства. І Буба чомусь зраділа, що скрипка грає не для батька з матір'ю й не для Адася з Йолькою. Вона грає для неї, для зіщуленої клубочком Буби, ледь наляканої несподіваним відкриттям, що іноді краще бути самій, аніж із кимсь, хто зробить твоє життя сірим і безпорадним. (...)

* * *

— Чому не приходиш на зібрання? — Адась не звертав уваги на маленькі Бубині кроки, і навіть не зауважив, що вона мусить підбігати, аби почути його запитання. Хлопець і не чекав на її відповідь. Просто собі говорив. — Тепер у нас так класно, дивися, шкодуватимеш! Йолька придумала харцерський театр. Навіть сценарій сама написала, такий, знаєш, про кохання.

— Харцера до харцерки? — устигла запитати Буба, прискорюючи кроки.

— То ти вже читала? — Адась уперше глянув на Бубу, причому з повагою. — Нізащо не вгадаєш, хто яку роль виконуватиме!

— Йолька буде харцеркою, — цього разу Буба швидше ствердила, аніж запитала, і знову її відповідь зустрілася з Адасевим схваленням.

— Ну, — підтвердив він задоволено. — У нас є ще одна маленька роль. Така другорядна, дівчини з харцерського хору. Навіть говорити нічого не треба. Якщо це тебе цікавить...

— Я у хвості не плентаюся, — пояснила Буба Адасевій спині, бо сам хлопець уже зайшов у двері ліцею. — Зрештою, я взагалі не вмю грати.

— От за це я тебе й люблю, — заявив Адась, трохи сповільнивши кроки. — За щирість. Не кожна дівчина в цьому зізнається.

— У чому це я зізнаюся? — Буба вже знала, що Адась думає виключно по-своєму, а її слова, які насправді були протестом проти будь-якої фальші й нещирості, незрозумілі йому так само, як будова космічного корабля.

— Ну, у тому, що ти гірша за Йольку.

— Авжеж, — дурнувато відповіла Буба, гірко подумавши, що навіть урок математики приємніший, ніж розмова з Адасем.

Після математики вона вже точно знала, що це саме так. Отримала четвірку за декілька доречних

К. Кусько. Ілюстрація до роману Б. Космовської «Буба». 2014 р.

зауважень, які стосувалися систем рівнянь, а решта класу дивилася на неї мало не перелякано.

— Як тобі це вдалося? — зацікавився Мілош, чесно ділячи яблуко на дві половинки.

— Якщо тебе цікавлять подробиці, — відповіла Буба, відкусивши шматок, — то заскоч після уроків. Там справді немає чого робити.

— Це Сокирі й тобі. Але якщо мені трохи поясниш, що й до чого, я щодня приноситиму тобі яблука.

— Звучить майже як обітниця раю, — усміхнулася Буба й дивно порожевіла.

Вона й сама не знала, чому такі звичайні, найзвичайнісінькі яблука можуть так помітно впливати на її шкіру. І на те, що на її вуста знову повернулася усмішка, до якої Мілош приглядався з явним задоволенням. Аж до останнього уроку.

З ліцею поверталися разом.

— Ти вже чув про харцерську виставу? — спитала вона, силкуючись удати байдужість. — Йолька грає головну роль. Мабуть, вона непогана...

— Хто це непоганий? — Мілош витягнув два батончики й почастував одним Бубу. — Оця наштукатурена швабра на дибах? Там хіба що диби й стосяються театру. Ну, і ще, може, те, що ці виконавці — справжня трагедія. Про ліричний монолог я взагалі мовчу, бо він, на жаль, схожий на комедію, — говорив Мілош, наминаючи батончик.

Буба глянула на нього спершу з радісним здивуванням, а за мить з виразом німого співчуття.

— Певне, Йолька тебе відшила, тому ти про неї так погано говориш, — прошепотіла вона з відчаєм у голосі.

Мілош ледь не вдавився батончиком і здивувався ще більше, ніж Буба.

— Відшила? Вона мене? Ти що, здуріла? Мої старі мало не змінили номер телефону, щоб від неї відкараскатися! Я ховався в льоху, щойно стукіт її підборів лунав на нашій вулиці... Слухай, — Мілош раптом зупинився й запхав руки до широких кишень куртки, — те, що я не знаю математики, — це факт, те, що я колекціоную одиниці, як філателіст марки, — теж, але не порівнюй мене з тим, хто збирає ляльки Барбі. Я ними охоче бавився, коли був малим, але в молодості кожен помиляється, — промовив він тоном дорослого. А тоді тихо додав: — Не порівнюй мене з Адамом. (...)

Гуру на телефоні

У піцерії «Брудзьо», яка була місцем зустрічі всіх ліцеїстів, уже сиділо півкласу, наминаючи піцу із сиром. Побачивши Мілоша й Бубу, чимало знайомих привітно помахали в їхній бік. Проте вони воліли обрати вільний столик. Неподалік від набурмосеної Йольки та якогось нещасного нині Адася. На противагу похмурій парі Мілош аж сявав від радості. Мабуть, через свої орнітологічні вподобання. А коли розповідав про діету, якою його мати кату-

вала себе й заодно всю родину, його очі сміялися так, ніби він раптом уздрів найрідкісніший екземпляр африканського колібрі. Тим часом замість колібрі перед його очима була Буба, яка теж відчула дивний приплив енергії й усміхалася чимраз ширше. Вона навіть не збиралася озиратися на Йольку, дзуськи! Проте дівчина таки бачила її краєм ока, немовби вже звикла постійно стежити за колишньою подругою. І раптом з подивом збагнула, що Йолька витріщається на неї, точніше на Мілоша. На додачу вона робила це цілком відкрито, ба навіть... безсоромно. Авжеж, це підходяще слово, вирішила Буба, знову скося зиркнувши на рожевий Йольчин светрик. Вона встигла ще замислитися, чому її однокласниця сьогодні сама на себе не схожа. І раптом до неї дійшло. Йольчине волосся нагадувало макарони-спіральки. Частина спіральок залишалася світлою, а частина гармоніювала з рожевим светром. Ці спіральки Йолька щомиті приглажувала, намагаючись їх розпрямити. Рука тремтіла, а її власниця була розлючена. Про це свідчили капризно надусані губи, ображені на весь світ. Більше Буба нічого не встигла помітити, бо горизонт їй закрила тарілка з піцою. Мілош тактовно припинив розповідь про діету й накинувся на гарячу смакоту.

К. Кусько. Ілюстрація до роману Б. Космовської «Буба». 2014 р.

— Бачу, ти вже вполював першу пташку? — Йолька зупинилася біля Мілоша, даючи Адасеві можливість розплатитися. — Чималенька, — уїдливо додала вона, і рожевий светрик подався до виходу.

Буба почувала себе повною ідіоткою з великим кавалком піци в роті. Перш ніж вона його проковтнула, Йольчини спіральки вже майоріли на другому боці вулиці. (...)

Дрозди прилетіли

На Звіринецьку весна приходила пізніше, ніж до інших районів міста. Крім фікусів пана Копішка, які пнулися догори, немов ціни в найближчому супермаркеті, ніщо не зеленіло, не росло й не викидало бруньок.

Буба ділила свій час між дідом і Мілошем, намагаючись знайти пару хвилин для англійської. Батьки, зайняті своїми кар'єрами, котрі, на щастя, розвивалися поза вітальнею, не помічали жодних змін у власному оточенні. Навіть того, що Буба виросла зі старих джинсів, і доведеться купити нові, довші, але на номер менші. (...)

— Що з тобою? — турботливо запитав дідусь, побачивши, що Бубині думки витають далеко.

— Е-е-е, нічого, — намагалася позбутися вона старого, силкуючись говорити невимушено.

— Мене не одуриш, — дід стежив за онукою поверх окулярів, але не міг здогадатися про причину її смутку.

— У нашому ліцеї буде дискотека. З нагоди першого дня весни, — почала Буба.

— Мабуть, десь через півроку? — до прогнозу погоди пан Генрик ставився надзвичайно скептично.

— Мається на увазі календарна весна, — Бубі не хотілося сперечатися з дідом через дрібниці.

— То й що?

— А те, що в мене є хіба черевики, які ще можна носити, а решта лахів... ну, — дівчина зітхнула, — уже не модні.

— Отакої, — засмутився старенький, бо від проблем, які вони намагалися обговорювати, він був так само далекий, як і від ідей баби Рити. — А батькам ти про це говорила?

— Ні, бо в них немає часу, крім того, я з радістю пішла б на забаву в нових джинсах.

— Дорогенька, — дід швидко перейшов у наступ, — є справи, котрі можна залагодити в джинсах, але для деяких ситуацій люди вигадали сукенки. І я думаю, що Мілош зрадив би, побачивши тебе в чомусь легшому, ніж твої штани.

— Авжеж! Я теж про це подумала, — дівчина була вдячна старому, який розумів її навіть без слів.

— Завтра йдемо в похід магазинами! — дідусь Генрик задоволено потер руки, хоча Буба добре знала, що той не любить жодних крамниць (...). — Дзвони до Маньчакової й дізнайся, де вона вдягається, — наказав він онуці.

— Навіщо? — перелякалася Буба. Їй аж стало зле від однієї думки, що доведеться одягнутися так, як Маньчакова, чії екстравагантні шати завжди приваблювали дідуся, і вона мудрувала, як уникнути втілення дідового божевільного задуму.

— Дзвони, дзвони, — пояснив той. — Треба ж знати, які крамниці краще оминати десятою дорогою!

* * *

— Від часів війни тут так усе змінилося, — дідусь недовірко роззирався вулицями, заповненими автомобілями й людьми.

— То ти так давно тут не був? — здивувалася Буба.

— Я ж кажу «від часів війни», а не за два місяці. Узагалі-то в січні я прогулювався тут з моєю... гм... знайомою, але дивився на неї, а не на поступ урбаністики. Справжній мужчина, перебуваючи з дамою, повинен... — почав було дідусь, але Буба його перебила.

— Ось цей магазин, — указала вона на вітрину, що мінилася всіма відтінками синього кольору.

— Але він виглядає точнісінько, як твоя шафа, — розчаровано протягнув дід. — А я гадав, що це буде щось незвичайне. Мені здавалося, що ми шукаємо щось суперкласне?

— Але в моєму стилі, дідусю, — з гідністю підкреслила Буба й разом із стареньким увійшла до крамниці, полиці якої аж угиналися від розмаїття джинсового одягу.

— Ти говорив про сукенку? — кокетливо спитала вона, приклавши до себе невеличку шматинку кольору індиго.

— Поміряй, — прошепотів спантеличений дід. Він навіть не підозрював про існування джинсів у такому варіанті.

Коли Буба вийшла з приміркової, старий зробив висновок, що його онука нічим не відрізняється від усіх кралечок, яких він звик бачити по телевізору. «Ну, може, тим, що жодна з них насправді не така красуня й не вмє так чудово грати в бридж», — подумів він, ніжно вдивляючись у щасливі Бубині очі, синіші, ніж її джинсова сукня.

* * *

Уся родина, разом з Бартошовою, милувалася того дня Бубою. Спершу всі дивувалися, що дівчина так довго просиджує у ванній. Потому терпляче чекали, доки вийде зі своєї кімнати. Та коли вона невпевнено стала на порозі, несміливо усміхаючись, і батьки, і дідусь, і навіть Бартошова привітали її захопленим вигуком.

— Справжня жінка! — заявив дідусь трохи патетично.

— А ти не виглядаєш занадто серйозно? — якось боязко прошепотів тато, який раптом засумував за своєю маленькою донею.

— Вона виглядає чудово! — заспокоїла його мати, уражена доньчиною красою. — Ти все-таки дуже схожа на мене, — пригортаючи Бубу, мама не відмовилася від того, щоб зробити комплімент самій собі.

— Але фігура в неї моя, — затявся батько. — У тебе чудова фігура, Бубо, — серйозно похвалив він дочку й себе. — Ви так не думаєте?

Дідусь мовчав, наче був усемогутнім Пігмаліоном, і лише скромно опустив очі. Така його поведінка мала допомогти родині зрозуміти, що досягнутий Бубою ефект — це значною мірою його заслуга.

— Панна Олька в підметки не годиться нашій панночці, — грубувато урвала родинні захоплення Бартошова, показуючи цим своє ставлення до «нашої» й «не нашої» панянок. — Обід, — додала вона, прикидаючи, чи під новим Бубиним платтям залишилося трохи місця для телячих биточків із гречаною кашею.

* * *

До ліцею Буба вбігла, ледь запізнившись. Пошукала очима Агату, але її ніде не було. У класі вже тривала підготовка до спільної забави, проте й там вона не побачила подруги. Зраділа, угледівши Мілоша, який чекав біля їхнього улюбленого підвіконня, та водночас спохмурніла, бо біля хлопця була

Йолька, котра, немов так і треба, зайняла місце її улюбленої подруги й розповідала про щось, жваво жестикулюючи.

Буба залишила їх і з жахливим настроєм спустилася в хол. Музика вже лунала в класах, які тимчасово перестали бути місцем учнівських мук, зате перетворилися на притулок для закоханих. Сіла на сходах, з усіх сил намагаючись не забути, що коли на тобі сукенка, треба по-іншому сідати й ходити. Подумки подякувала феміністкам за брюки, які були, мабуть, їхньою найбільшою перемогою, і здивувалася, побачивши Міхала з четвертого класу, який стояв напроти й недовіжливо до неї придивлявся.

— Краще нічого не кажи, — ледь роздратовано попередила вона.

— А що тут скажеш! — озвався він. — Мені аж мову відібрало. Слухай, ти ж марнуєшся у своїх джинсах! — цмокнув він захоплено, а Буба, замість того, щоб образитися, кокетливо затріпотіла віями. Танцювала з Міхалом неохоче й трохи незграбно, озираючись, щоб роздивитися Мілоша з Йолькою. Бо ж вони десь поруч... І так віддалася власним думкам, що не помітила, як Мілош зайняв її місце на сходах і звідти вражено й захоплено спостерігав за нею.

Коли Міхалові однокласники оточили Бубу, дівчина зрозуміла, що відчувала на балу Попелюшка. І так само, як героїня казки, захотіла якомога швидше втекти звідти до кухні з великим вогнищем, де можна тихенько поплакати в куточку. Вибираючись із тісного кола нових шанувальників, вона зрозуміла, що, крім Мілоша, ніхто для неї не існує.

— Попелюшка для мене й принцеса для старшокласників? — глибоко зазирнув їй в очі.

— Якби моя тувфелька була в тебе, не було б проблем, — різкувато відказала Буба, — але тувфелька, з якою ти говорив, не моя! Якщо я не помиляюся, ти сам колись назвав так Йольку...

— Дурненька! Дурненька красуне, — швидко виправився Мілош. — Я чекав лише на тебе. І ти про це добре знаєш, правда? Але я тебе не впізнаю. Я й не сумнівався, що ти найвродливіша на світі, але зараз волів би, щоб ти була звичайніша. Бо тоді...

— Що тоді? — злетіли пухнасті вії.

— Бо тоді ти найвродливіша лише для мене, — прошепотів хлопець.

І вони пішли танцювати. З-над Мілошевого плеча Буба бачила небагато. Хіба що здивовану Йольку, яка пильно міряла поглядом скромні сантиметри Бубиної сукенки, немовби та могла відповісти на всі її запитання. Помітила й Адася, який, углядевши її, припинив жувати й здається, проковтнув жуйку. І музикантів, які підштовхували одне одного, побачивши Бубу. І ще кількох однокласниць, які недовіжливо хитали головами. А потому не бачила більше нічого, бо її підхопила ніжна балада, у якій розповідалося про чиєсь щасливе кохання. Мілош теж мовчав. І лише коли стихла музика, прошепотів якісь чарівні слова, і Буба, зашарівшись, радісно глянула на нього.

— І завжди будеш моїм синім дроздом, — закінчив він, надягаючи Бубі на палець перстеника з блакитним камінцем.

Бо з усіх птахів на світі Мілош найдужче любив синього співочого дрозда.

(Переклад із польської Божени Антоняк)

БУБА: МЕРТВИЙ СЕЗОН (2008)

Роман

Перша історія про Бубу завершується щасливо, але в наступному романі («Буба: Мертвий сезон») на дівчину чекають нові випробування в стосунках із Мілошем та Агатою. І як завжди — найкращими ліками від усіх негараздів буде велика й галаслива родина. Ось тільки дідусь Генрик став байдужим до всіх подій — він з головою поринув у віртуальний світ Інтернету. У другому романі Б. Космовська розповідає про те, що сучасний світ приховує небезпеки не тільки для дітей та підлітків, а навіть і для дорослих. Утім, якщо всі разом, ці небезпеки можна подолати.

1. Розкажіть про стосунки Буби й Адася, Буби й Мілоша від імені одного з персонажів (за вибором).
2. Порівняйте образи Адася й Мілоша.
3. Поясніть зовнішні зміни, які відбулися в образі Буби. Чи відображають вони внутрішні зміни в героїні?
4. Яких важливих висновків дійшла Буба протягом роману?
5. Чи сподобалася вам Буба? Чим саме?
6. Поділіться своїми спостереженнями про особливості стилю роману та його мову. Поясніть, чому він легко і з цікавістю читається. Якими засобами досягає авторка захопливої оповіді?
7. У які кумедні ситуації потрапляли герої? Як ці ситуації допомогли їм краще зрозуміти себе й змінитися внутрішньо?
8. Які трагічні випадки відбулися з персонажами? Хто і як із них подолав власну трагедію?

Напишіть продовження історії про Бубу (12–14 речень).

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- У романах Б. Космовської про Бубу зображено світ сучасних підлітків, яким бракує уваги батьків, розуміння вчителів, щирості однокласників.
- Головна героїня твору «Буба» вважає себе відмінницею в «школі виживання», бо витримала зіркову хворобу батьків, зраду найближчих друзів і не втратила здатності дивуватися, радіти й любити.
- Залишитися собою Бубі допомогли книжки, музика, хороші фільми та дідусева іронія.

Марина Аромштам

Нар. 1960 р.

Марина Аромштам народилася в м. Москві (Росія). Закінчила педагогічний інститут, за професією вчитель початкових класів. Навчалася на курсах вальдорфської педагогіки. Знання з педагогіки та психології, а також досвід роботи з дітьми та підлітками знайшли відображення в її книжках. У 2007 р. М. Аромштам опублікувала оповідання «*Перша учителька*» та ін. У 2008 р. стала лауреатом Великої премії конкурсу «Заповітна мрія»: нею була відзначена її повість «*Коли відпочивають янголи*» як кращий твір Росії для дітей середнього та старшого дошкільного віку. Письменниця продовжує писати книжки, серед яких особливою популярністю користуються «*Волохата дитина*», «*Історії про людей і тварин*», «*Дружина декабриста*», «*Легенда про Ураульфа*».

Вальдóрфська педаго́гіка — це педагогічна система, що спонукає учня більше працювати самостійно та творчо, дає імпульс до виявлення свого внутрішнього потенціалу, тобто сприяє рівномірному й рівноправному розвитку дитини у фізичному, інтелектуальному й емоційному аспектах.

КОЛИ ВІДПОЧИВАЮТЬ ЯНГОЛИ (2008)

Повість

У повісті «Коли відпочивають янголи» розповідається про дорослішання дитини, яка навчається в молодших класах, про те, як вибудовуються стосунки з першою вчителькою. Основні події викладено з погляду дівчинки Аліни, яка йде до першого класу, починає вчитися в однієї вчительки, але після складної хвороби та конфлікту з учителькою батьки переводять Аліну до іншого класу. І там вона зустрічається з Марсем, котра й стає її справжньою «першою вчителькою». У прізвиську Марсем поєдналися дві частини імені вчительки — Маргарита Семенівна.

Саме з нею для Аліни починається пізнання не тільки школи, а людей і світу. Для вихованців Марсем, як у казці, відбувається зіткнення з драконом, маленькі хлопчики можуть утілити свою мрію й стати воїнами чи принцями, а дівчатка — принцесами й прийти на свій перший бал. Ця казка була створена зусиллями і їх самих, і батьків, і всіх дорослих, кого тільки можна було залучити. А придумала казку вчителька.

Приводом до створення дива став простий випадок: один з учнів поліз у підвал через лаз і там застряв. Для того щоб «перебороти» бажання учнів

повторити цей «подвиг», Марсем вигадує для дітей казку про дракона й зачарований ліс.

Історія з лицарями й принцесами, подвигами та чарівним балом стає вирішальною для формування колективу класу. Пам'ять про цю подію зберігається аж до завершення початкової школи. Однак у повісті розповідається не тільки про цікаву вигадку, а й про цілком реальні стосунки між учнями й учителями, дітьми та дорослими, про дружбу й перше кохання.

Оповідь у повісті ведеться не тільки від імені Аліни, а й від імені вчительки. Велику частину книжки становить історія самої Марсем, викладена у формі щоденника, де вчителька фіксує свої думки, сумніви, успіхи й помилки. Отже, сюжет розгалужується ніби на дві паралельні лінії, що віддзеркалюють одна одну.

У щоденнику, написаному для себе та який навряд чи хтось буде читати, Марсем ставить сама собі запитання. Чи завжди учитель повинен відчувати любов до своїх учнів? Чи має вчитель «інші ознаки людини»? Чи може вчитель бути собою, тобто мати не тільки позитивні, а й негативні емоції, але при цьому залишатися вчителем? У повісті М. Аромштам ідеться не тільки про дорослих з погляду дітей, а й про особливості вчительської професії, про важкий шлях педагога.

Марсем завжди стоїть перед моральним вибором. Як залишитися собою, справжньою людиною зі своїми емоціями та почуттями й бути відданою своїм вихованцям, їхнім добрим другом, рідною для них людиною? Вона живе по совісті, не відділяючи своїх інтересів від життя учнів. Звісно, це дуже важко, але за те її й люблять діти.

Дві перспективи — виклад подій із точки зору учениці та її вчительки — дають можливість читачам не тільки пригадати своє шкільне дитинство, а й побачити з різних ракурсів (очима дорослого й дитини) ті сторони життя, про які зазвичай не говорять із дітьми. Наприклад, це розлучення батьків чи їхній другий шлюб... Або раптове почуття кохання... Або пошуки подолання самотності... Малі й великі герої М. Аромштам учаться не лише щось здобувати, але й від чогось відмовлятися.

Повість М. Аромштам завершується конфліктною ситуацією, жертвою якої стає сама Марсем. Діти довели її до психологічного виснаження, через яке вона залишає свій клас. Фінал твору відкритий. Діти пишуть їй листа з проханням повернутися, але що буде далі — невідомо...

Провідним мотивом повісті стає постійне звернення думок Марсем до Я. Корчака та його роману «Король Матіуш Перший».

Марина Аромштам

Януш Корчак (справжнє ім'я Ерш Генрік Гольдшмідт) — видатний польський педагог, лікар і письменник, який загинув 1942 р. з дітьми із сирітського будинку в концтаборі Трєблінка. Постаць легендарного виховате-

ля й лікаря, чий портрет висить у класі, стала для Марсем приводом для її власних роздумів про вчительську професію. Учителька кілька разів подумки повертається до загибелі Я. Корчака й дітей. Уже на вокзалі, коли всіх мали відправити до Треблінки, у Я. Корчака була можливість зійти з потяга й жити, але він залишився зі своїми вихованцями до кінця. Марсем сама ставить собі запитання: невже він розповідав перед смертю дітям казки? Не може такого бути! І навіщо він це робив? Наприкінці повісті героїня М. Аромштам знову повертається до цього трагічного епізоду. Вона нарешті знаходить відповіді на свої запитання. Що ж Я. Корчак міг розповідати дітям? Тільки казки! Тільки віра в диво може підтримати людину в скрутний час і нагадати їй про те, що вона може залишитися людиною, не зрадити інших, а відповідно — не зрадити й саму себе.

Переклад твору «Коли відпочивають янголи» М. Аромштам українською мовою зробив у 2011 р. І. Андрусак.

1. Які проблеми та явища сучасності знайшли відображення в повісті М. Аромштам «Коли відпочивають янголи»?
2. Розкрийте символічний зміст назви твору. Наведіть відповідні цитати з тексту.
3. У чому полягає значення «подвійного ракурсу» в розкритті сюжету твору — з погляду Аліни й вчительки Марсем?
4. Охарактеризуйте образи дорослих у творі.
5. Якими постають діти в повісті? Чи всі вони однакові? Які помилки дорослих позначилися на їхній долі?
6. Розкажіть про сімейні проблеми учнів Марсем. Як учителька допомагала своїм вихованцям подолати ці проблеми?
7. Простежте за внутрішньою динамікою в образах дітей. Що вплинуло на їхні зміни?
8. Яку роль відіграють у повісті елементи казки?

Яким, на вашу думку, має бути справжній учитель? Чи зустрівся такий учитель на вашому життєвому шляху?

ДИСКУСІЯ

Напишіть продовження історії про вчительку Марсем та її учнів.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- Головна героїня Марсем розкрила дітям сутність навчання та виховання, а також показала їм шлях морального дорослішання.
- В образі Марсем та її ставленні до учнів утілено провідну ідею вальдорфської педагогіки.
- Важливу роль у становленні людини відіграють почуття та емоції — не тільки радість, а й печаль, розчарування, сором, відчуття провини.
- Для того щоб краще зрозуміти себе та знайти своє місце у світі, інколи потрібно дивитися на світ із різних позицій.
- Людяність — основа порозуміння та подолання негараздів у реальному житті.

ФОРМУЄМО ЛІТЕРАТУРНУ КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Емоційно-ціннісна лінія

I рівень. *Завдання 1.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Маленький принц хотів, щоб пілот намалював йому баранця, який би

- А** був великим
- Б** довго жив
- В** був казковим
- Г** умів розмовляти
- Д** творив дива

II рівень. *Завдання 2.* Установіть відповідність між художніми образами творів А. де Сент-Екзюпері та Р. Баха.

Художні образи

- 1** пілот
- 2** король
- 3** бізнесмен
- 4** Джонатан

Художні образи

- А** зірки
- Б** маленький принц
- В** баобаби
- Г** Флетчер
- Д** сонце

III рівень. *Завдання 3.* Розкрийте уявлення маленького принца про дорослих.

IV рівень. *Завдання 4.* Напишіть твір-роздум на тему «Джонатан-чайка живе в кожному з нас».

Літературознавча лінія

I рівень. *Завдання 5.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

У творах А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц» і «Чайка Джонатан Лівінгстон» Р. Баха немає елементів жанру

- А** казки
- Б** оповідання
- В** повісті
- Г** притчі
- Д** фантастики

II рівень. *Завдання 6.* Установіть відповідність між художнім засобом і уривком.

Художній засіб

- 1** символ
- 2** епітет
- 3** метафора
- 4** порівняння

Уривок

- А** *Ночами я люблю слухати зорі.
Наче п'ятсот мільйонів дзвіночків.*
- Б** *Це, по-моєму, найкраще й найсумніше місце на світі.*
- В** *І жоден дорослий ніколи не зрозуміє, як це важливо!*
- Г** *У мене є квітка, я щоранку її поливаю.
У мене є три вулкани, я щотижня їх прочищаю.*
- Д** *Але очі не бачать. Треба шукати серцем...*

III рівень. *Завдання 7.* Установіть жанр вашого улюбленого твору сучасної літератури. Проілюструйте жанрові ознаки прикладами.

IV рівень. *Завдання 8.* Дайте поради письменникам, які пишуть твори для дітей і підлітків. Які твори вам особисто було б цікаво прочитати? Про яких героїв? Які сюжети вам би сподобалися? Побудуйте свою відповідь у формі виступу на зустрічі з майстрами слова.

Компаративна лінія

I рівень. *Завдання 9.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

У творі А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц» образи баобабів уособлюють

- А** силу природи
- Б** вічність планети
- В** владу золота
- Г** наступ зла
- Д** невмирущість добра

II рівень. *Завдання 10.* Розкрийте новаторство Р. Баха в порівнянні з твором «Маленький принц» А. де Сент-Екзюпері.

III рівень. *Завдання 11.* Порівняйте образи дорослих на прикладі вашого улюбленого твору.

IV рівень. *Завдання 12.* Дайте відповідь на проблемне запитання: «Які риси сучасних людей утілені в художніх образах А. де Сент-Екзюпері та Р. Баха?»

Культурологічна лінія

I рівень. *Завдання 13.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Слова «Величезний край, з якого ми всі прийшли» сказані про

- А** пустелю
- Б** планету
- В** дитинство
- Г** природу
- Д** культуру

II рівень. *Завдання 14.* Пригадайте казки, які ви читали раніше. У яких із них вам траплялися символи, використані А. де Сент-Екзюпері? Як ви думаєте, чому письменник використав саме ці символи? Яким новим змістом він їх наповнив?

III рівень. *Завдання 15.* Проаналізуйте стиль спілкування в сім'ї Буби та в її школі. Що вам сподобалося, а що ні? Поясніть свою думку.

IV рівень. *Завдання 16.* Створіть план буктрейлера про вашу улюблену книжку.

Рафаель Санти. Мадонна Конестабіле. Кінець 1502 – початок 1503 р.

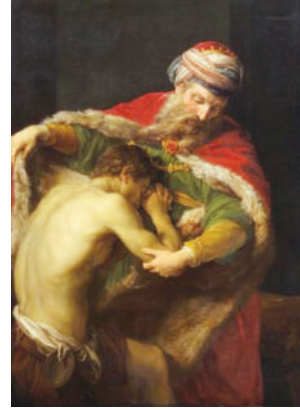
Згідно з авторським ескізом, Богоматір повинна була тримати в руці яблуко (символ спокуси) або гранат (символ жертвовної крові Христа). Але згодом художник змінив задум, і в руці Богоматері опинилася книжка.

- Поясніть ідею картини митця. Символом чого (або кого) є відкрита книжка? Як цей символ пов'язаний з образами Богоматері й Ісуса Христа?

МАНДРИ БЛУДНОГО СИНА

Б. Е. Мурільо.
Повернення блудного
сина. 1667–1670 рр.

П. Батоні.
Повернення блудного
сина. 1773 р.

І. Босх.
Блудний син.
Приблизно 1510 р.

На протывагу Рембрандту, Бартоломео Мурільо, Помпео Батоні, які зображували повернення блудного сина додому, художник Ієронім Босх привернув увагу глядачів саме до мандрів блудного сина.

- Уважно роздивіться картину І. Босха «Блудний син», поміркуйте над нею й дайте відповіді на запитання.
- Куди ходив і що знайшов там блудний син? Чи змінився у своїх мандрах цей біблійний персонаж? Якою є позиція митця щодо героя?

ІСТОРІЯ ТРОЯНСЬКОЇ ВІЙНИ В МИСТЕЦТВІ

Суд Париса. Мозаїка. II ст.

Пригадайте, яку роль в історії Троянської війни відіграв Паріс. Перекажіть міф, пов'язаний із сюжетом суду, який чинив герой.

- Кого з героїв міфу ви впізнали на давньому мозаїчному зображенні?

СКУЛЬПТУРИ АНТИЧНОСТІ

Дискобол. Статуя. V ст. до н. е.

Ніка Самофракійська. 190 р. до н. е.

Венера Мілоська.
130–100 рр. до н. е.

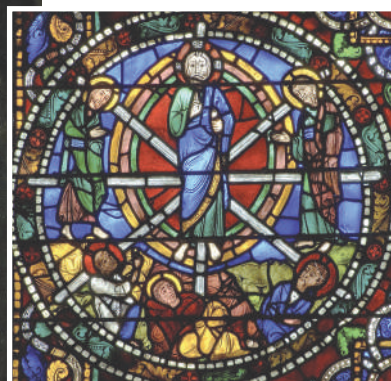
Юпітер (Зевс). Римська статуя.
I ст. н. е. Стародавній Рим

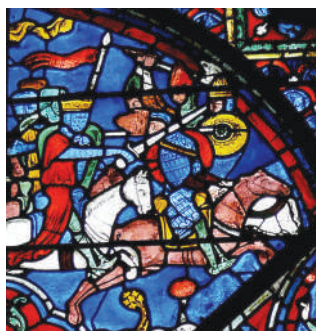
Роздивіться скульптури Стародавніх Греції та Риму.

- Які риси виразнено в скульптурних зображеннях богів і людей?

«ПІСНЯ ПРО РОЛАНДА» У ВІТРАЖАХ СОБОРУ НОТР-ДАМ ДЕ ШАРТР

Вітражі собору
Нотр-Дам де Шартр.
Франція. 1194–1220 рр.

Карл Великий у бою

Битва Роланда
з Марсілієм

Поясніть, чому разом із вітражами на біблійні сюжети в соборі Нотр-Дам де Шартр знайшла відображення «Пісня про Роланда».

- Які риси персонажів середньовічного героїчного епосу увиразнено у вітражах?

ТАЄМНИЦІ ДЖОКОНДИ

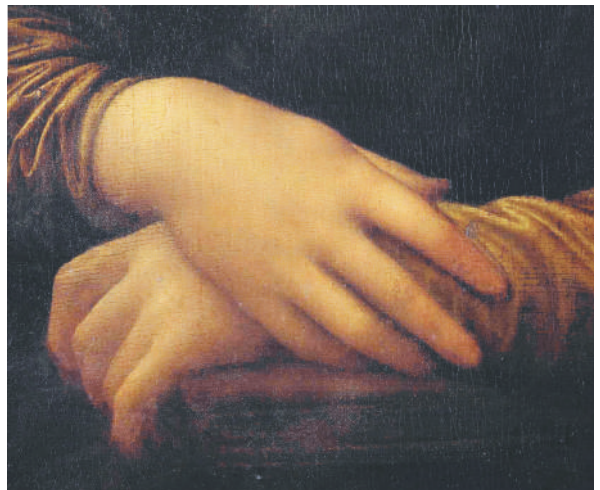
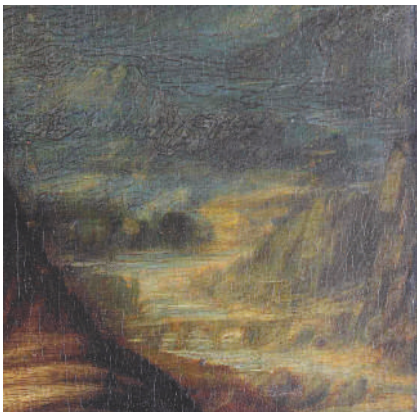

Створіть опис портрета Мони Лізи (Джоконди) (усно або письмово).

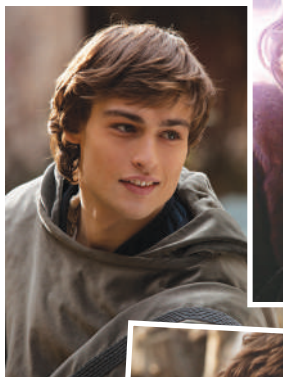
- Використовуючи Інтернет, знайдіть інформацію про цю картину й розкажіть, які таємниці й дискусії пов'язані з полотном великого майстра.

*Л. да Вінчі. Мона Ліза (Джоконда).
1503–1506 рр.*

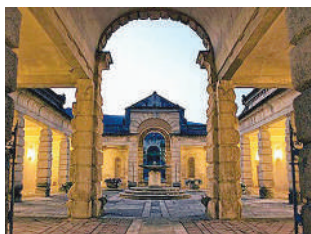

«РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА» В КІНОМИСТЕЦТВІ

Кадри з кінофільму «Ромео і Джульєтта»
(режисер Ф. Дзеффіреллі. Італія, Велика
Британія, 1968 р.)

Кадри з кінофільму «Ромео і Джульєтта»
(режисер К. Карлей. Велика Британія, 2013 р.)

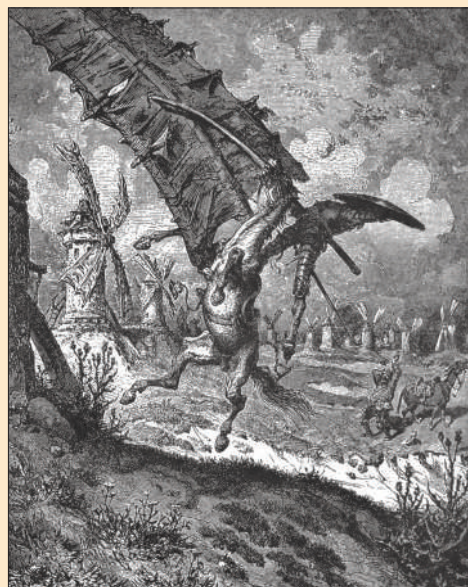
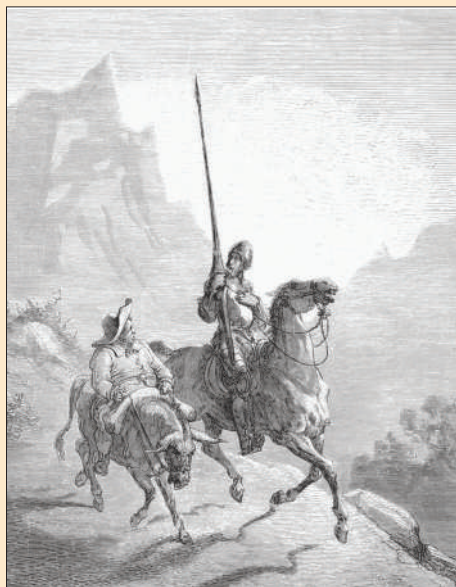
м. Верона (Італія)

За мотивами трагедії «Ромео і Джульєтта» В. Шекспіра знято понад 200 фільмів у різних країнах світу.

- За допомогою Інтернету перегляньте один із них (за вибором).
- Напишіть рецензію на фільм, який ви переглянули, дайте оцінку персонажам.

ДОН КІХОТ В ІЛЮСТРАЦІЯХ ГУСТАВА ДОРЕ

Г. Доре. Ілюстрації до роману М. де Сервантеса «Дон Кіхот». 1855 р.

У 1860-і роки Г. Доре створив низку ілюстрацій до роману М. де Сервантеса Сааведри. Роздивіться репродукції і дайте відповіді на запитання.

- Яким зображений Дон Кіхот? Які риси характеру літературного героя й за допомогою яких засобів виразив художник? Які епізоди роману ви впізнали? Доберіть до них цитати з тексту.

ДИНАМІЗМ У ТВОРАХ БАРОКО

*Караваджо. Вечера в Еммаусі.
1599–1602 рр.*

Роздивіться репродукції картин відомих митців бароко й доведіть, що барокові образи є рухливими, а не статичними.

- Якими засобами досягають динамізму художники?

*Д. Веласкес. Поклоніння волхвів.
1619 р.*

*П. Пауль Рубенс.
Ахілл, Одісей і Діомед. 1617 р.*

*П. Пауль Рубенс.
Танець селян. 1636–1640 рр.*

АРХІТЕКТУРА БАРОКО

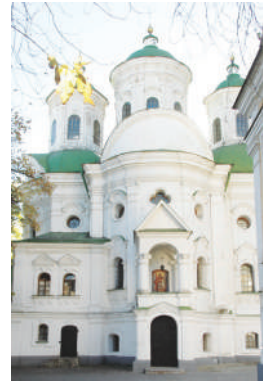
Церква Сан Карло алле Куатро
Фонтане. м. Рим (Італія).
1638–1677 рр.

Успенський собор Києво-Печерської лаври.
м. Київ. XVIII ст.

Церква
Святого Андрія
Первозваного.
м. Київ.
1749–1753 рр.

Свято-Покровська
Подольська церква.
м. Київ. 1766–1772 рр.

Брама Заборовського. м. Київ. 1746 р.

Архітектура бароко відзначається масштабністю будівель, «хвилястими» лініями, декоративними оздобленнями. Архітектурні ансамблі органічно вписуються в середовище, стаючи частиною рухливого й мінливого світу.

- За допомогою Інтернету зберіть інформацію й підготуйте повідомлення про одну з архітектурних пам'яток бароко. Якщо такі пам'ятки є у вашому місті (або селі), сфотографуйте їх, розкажіть про їхню історію, назвіть ознаки бароко, які виявилися в них.

ВЕРСАЛЬ – ШЕДЕВР ЄВРОПЕЙСЬКОГО КЛАСИЦИЗМУ

Версаль (Франція). 1661–1789 рр.

Роздивіться зображення Версаля, а також здійсніть віртуальну екскурсію його залами за допомогою Інтернету. Які ознаки класицизму виявилися в цьому творінні?

АНТИЧНІ СЮЖЕТИ В МИСТЕЦТВІ КЛАСИЦИЗМУ

Н. Пуссен.
Орфей і Еврідіка.
1665 р.

Роздивіться репродукції картин відомих художників.

- Які античні сюжети й образи ви впізнали? Пригадайте міфи про них. Яке трактування вони отримали на картинах художників-класицистів?

К. Лоррен.
Пейзаж з Аполлоном і Меркурієм. 1645 р.

СЛОВНИК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ

Алегорія (з грецьк. *allēgoria*, від *állos* — інший та *agoreúo* — говорю, інакомовлення) — спосіб художнього зображення, що ґрунтується на приховуванні реальних осіб, явищ, предметів, якостей під конкретними художніми образами.

Бароко (італ. *barocco* — дивний, химерний, португ. *perrola baroca* — перлина неправильної форми) — напрям у мистецтві та літературі XVII–XVIII ст. У бароко поєдналися традиції доби Середньовіччя й Відродження, античні й християнські мотиви, релігійне та світське начала.

Гекзаметр (з грецьк. *шестимірник*) — метричний вірш шестистопного дактиля. Остання стопа завжди двоскладова, з цезурою (паузою) переважно на третій стопі. Метрична схема гекзаметра така:

— ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — || ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪

Героїчний епос — збірна назва фольклорних творів різних жанрів, у яких відображено волю, завзяття народу в боротьбі зі злом, кривдою, гнітом, прославляються розум, сила, мужність воїнів, народних заступників.

Гімн — урочистий твір на пошанування когось (чогось). Як жанр поезії виник у давнину з культових пісень на честь божеств. Згодом набув світського характеру, у сучасний період пов'язаний з офіційними подіями, церемоніями.

Гонгорізм (ісп. *gongorismo* — від прізвища іспанського поета Л. де Гонгорі-і-Арготе) — поетична школа в іспанській поезії XVI–XVII ст., що розвивалася в межах художнього напрямку бароко. Гонгоризм ще називають *культизмом*, або *культеранізмом*.

Дра́ма (з грецьк. *drāma* — дія) — 1) один із літературних родів, який змальовує світ у формі дії, здебільшого призначений для сценічного втілення; 2) жанр драматичного мистецтва. Характерні ознаки драми як літературного роду: в основі — дія; конфлікт — рушійна сила розвитку сюжету драми; поєднання монологів, діалогів, полілогів; призначення для сценічного втілення (рідше — для читання); синтетизм (поєднання слова й жести, міміки, музики).

Еле́гія (з грецьк. *elegeia* — журлива пісня, скарга) — вірш, у якому виражені настрої смутку, журби, філософські роздуми. Ознакою елегії була тоді особлива віршована структура — чергування гекзаметра з пентаметром, що утворювало строфу з двох рядків (віршів), так званий елегійний дистих.

Е́пос (з грецьк. *epos* — слово, мова, розповідь) — багатозначний термін: 1) героїчна розповідь про національне минуле («Гліада», «Одіссея», «Пісня про Роланда», «Пісня про Нібелунгів», «Слово о полку Ігоревім» та ін.); 2) один із трьох родів літератури разом з лірикою та драмою. Характерні ознаки епосу: в основі — подія (події); об'єктивність зображуваної реальності; у читача створюється враження «саморухливості» й «саморозвитку» епічного світу; дистанціювання оповідача від зображуваної реальності (оповідач — посередник між зображуваним світом і читачем).

Катрѐн — чотиривірш, строфа з чотирьох рядків із суміжним, перехресним чи кільцевим римуванням.

Класицизм (з латин. *classicus* — зразковий) — художній напрям у європейському мистецтві та літературі, який уперше з'явився в італійській культурі XVI ст. й розвивався протягом XVII–XVIII ст. у Франції, Росії та інших країнах.

Комѐдія (з грецьк. *kōmōdia*, від *kōmos* — весела процесія і *ode* — пісня) — драматичний твір, у якому засобами комічного (гумор, сатира, іронія, сарказм та ін.) розвінчуються негативні явища, розкривається смішне в навколишній дійсності чи в людині.

Лірика (з грецьк. *lyra* — ліра, струнний музичний інструмент, під акомпанемент якого виконувалися вірші в давньогрецькій поезії) — один із трьох літературних родів, у якому об'єкт зображення подається шляхом передачі переживань, почуттів, емоцій особистості, що приводить до створення особливої духовної реальності, розбудованої за законами краси. Характерні ознаки лірики: зміст — внутрішнє життя особистості; суб'єктивність створеного світу; емоційне переживання події; ліричне «я» (ліричний герой — друге «я» автора, але не ототожнюється з ним); віршова форма (хоча це не обов'язково).

Літературна течія — вузла (у межах напрямку) спорідненість творчих принципів на основі подібних естетичних засад.

Літературний напрям — найбільша одиниця літературного процесу, що охоплює змістовий і художній рівні творів, епохи й системи творчості, об'єднує в єдиний комплекс інші історико-типологічні категорії.

Літературний процес — розвиток літератури різних народів, що характеризується певними закономірностями на кожному етапі від давнини до сучасності.

Метафізична поѐзія — течія в ліриці бароко, що яскраво представлена в англійській літературі XVII ст. Для неї характерні посилені увага до філософських питань, абстрактність образів і міркувань, схильність до інтелектуалізації лірики та ін.

Метафора (грецьк. *mētáphora* — перенесення, уподібнення) — один з основних засобів художнього мовлення; уживання слів або словосполучень у переносному значенні. У метафорі певні слова та словосполучення розкривають сутність одних предметів і явищ через інші за подібністю.

Міф (грецьк. *mythos* — слово, переказ, звістка) — розповідь, у якій явища природи або реальні події були творчо переосмислені колективною (первісною) свідомістю давніх людей як пояснення світу та втілення уявлень про нього.

Міфологічний мотив — неподільна смислова одиниця, що є реалізацією теми міфу. Мотив рухає сюжет твору і є одним із засобів розкриття художнього образу. У межах однієї теми міфи можуть реалізовувати різні мотиви.

Міфологічний образ — образ, що походить із міфу. У міфологічному образі в конкретній формі втілено загальні уявлення давніх людей про виникнення

світу, пояснено явища природи та людського життя. Наприклад, у священних книгах людства міфологічні образи поділяються на різні групи: божественні, напівбожественні, ворожі (демонологічні); люди, явища природи, символи. Деякі міфологічні образи подані за принципом антитези. У такий спосіб утверджується одвічна тема боротьби добра і зла, що триває у світі.

Міфологічний сюжет — сюжет, який у системі подій розкриває зміст міфу. У священних книгах народів світу є подібні сюжети: про створення світу і перших людей (космогонічні), про героїв, про Божу підтримку, про кінець світу та його подолання тощо.

Ода — вірш, що виражає піднесені почуття, викликані важливими подіями, діяльністю історичних осіб.

Пентаметр (з грецьк. *п'ятимірник*) — в античному віршуванні дактилічний вірш, утворений подвоєнням першого піввірша гекзаметра. Піввірші розмежовані цезурою. Метрична схема пентаметра така:

— ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — || — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | —

Притча — алегоричний твір, у якому розповідь має мораль і повчальний зміст. Характерні ознаки притчі: розкриття загального (думок, ідей, цінностей, ідеалів) через конкретне; філософський зміст, актуальний для всіх часів, важливий для всіх і кожного; використання алегорій; прихований підтекст образів, епізодів, мотивів; проста, зрозуміла мова, насичена влучними висловами (афоризмами).

Рід літератури — це найбільш загальна категорія літературознавства, що охоплює цілу низку менших за обсягом понять (жанри), типологічно подібних між собою за способом художньої організації.

Рубаї (форма множини — *рубаят*) — стала форма східного ліричного твору, що складається з чотирьох рядків із римуванням за схемою *ааба* (рідше — *аааа*).

Сонет (з італ. *sonetto* — звучати) — ліричний вірш, який складається з 14 рядків п'ятистопного або шестистопного ямба й має сталу форму в різних національних літературах. Серед різних видів сонета виокремлюються два основні — італійський і англійський. *Італійський* складається з двох катренів (чотиривірші) і двох терцетів (тривірші) із римуванням *абба абба вгв гвг* (можливі варіанти римування). *Англійський* сонет складається з трьох катренів і заключного двовірша з римуванням *абаб вгвг дедє жжж*.

Терцет — тривірш, строфа з відповідним римуванням; найчастіше використовується в сонеті.

Трагедія (з грецьк. *tragōedia* — пісня козла) — один із жанрів драми; драматичний твір, що ґрунтується на гострому, непримиренному конфлікті героя, який прагне високої мети й реалізації своїх творчих сил, з непереборним началом: богами, долею, суспільством, моральними забобонами, обов'язком.

Ямб — двоскладова стопа з наголосом на другому складі.

ЗМІСТ

Політ над віками (<i>від авторів</i>)	3
Як працювати з підручником	4

ВСТУП

Література і культура	6
Роди літератури	7
Літературний процес	8
<i>Формуємо літературну компетентність</i>	9

СВЯЩЕННІ КНИГИ ЛЮДСТВА ЯК ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТУРИ І ДЖЕРЕЛО ЛІТЕРАТУРИ

Загальнокультурне значення священних книг народів світу	12
ВЕДИ (<i>Огляд</i>)	12
БІБЛІЯ	13
<i>Старий Заповіт.</i>	
Створення світу	14
Створення людини	15
Каїн і Авель	16
<i>Мойсей</i>	17
Явлення Бога Мойсеєві на Хориві	17
Загибель єгиптян у морі	17
Десять Божих заповідей	18
<i>Новий Заповіт.</i> Євангеліє	19
Мудреці зі Сходу поклоняються Ісусові	19
Притча про блудного сина	20
Таємна вечеря	22
КОРАН (<i>Огляд</i>)	23
<i>Формуємо літературну компетентність</i>	25

АНТИЧНІСТЬ

Поняття про античність, її хронологічні межі. Основні роди та жанри античної літератури	28
Література Стародавньої Греції	29
<i>Міфи троянського циклу. Троя</i>	30
Парісів суд	30
Викрадення Єлени	32
Троянський кінь	34
ГОМЕР	37
Іліада (<i>Поема</i>) (<i>Фрагменти</i>)	37
Двобій Ахілла й Гектора	38
Пріам у Ахілла	46
Особливості розвитку та види лірики в Стародавній Греції	53
ТІРТЕЙ	53
«Добре вмирати тому...»	54
САПФО	55
«Барвношатна владарко, Афродіто...»	55
Давньогрецький театр	57
ЕСХІЛ	59
Прометей закутий (<i>Трагедія</i>) (<i>Фрагменти</i>)	60
Література Стародавнього Риму	66
«Золота доба» давньоримської літератури	66
ВЕРГІЛІЙ (Публій Вергілій Марон)	67
Енеїда (<i>Поема</i>) (<i>Фрагменти</i>)	68
Заспів	70
Щит Енея	71
ГОРАЦІЙ (Квінт Горацій Флакк)	76
До Мельпомени	76
ОВІДІЙ (Публій Овідій Назон)	78
Сумні елегії (Життя поета, IV, 10)	79
<i>Формуємо літературну компетентність</i>	83

СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Середньовіччя як доба, її хронологічні межі й специфічні ознаки в історії європейських і східних літератур	86
Особливості розвитку китайської лірики	87
ЛІ БО	89
Печаль на яшмовому ганку	90
Призахідне сонце навіює думки про гори	90
Сосна біля південної галереї	91
ДУ ФУ	92
Весняний краєвид	92
Подорожуючи, вночі описую почуття	93
Пісня про хліб і шовк	93
«Золота доба» персько-гаджицької лірики	95
ОМАР ХАЙЯМ	96
Рубаї	97
Література середньовічної Європи	99
Пісня про Роланда (<i>Поема</i>) (<i>Уривки</i>)	101
ДАНТЕ АЛІГ'ЄРІ	118
«В своїх очах вона несе Кохання...»	119
<i>Формуємо літературну компетентність</i>	<i>121</i>

ВІДРОДЖЕННЯ

Епоха Відродження в Європі	124
ФРАНЧЕСКО ПЕТРАРКА	126
Сонети	127
Сонет 61	127
Сонет 132	128
ВІЛЬЯМ ШЕКСПІР	129
Сонети	130
Сонет 66	131
Сонет 116	132
Сонет 130	133
Ромео і Джульєтта (<i>Трагедія</i>) (<i>Скорочено</i>)	134

МІГЕЛЬ де СЕРВАНТЕС СААВЕДРА	163
Дон Кіхот (<i>Роман</i>) (<i>Уривки</i>)	164
<i>Формуємо літературну компетентність</i>	177

БАРОКО І КЛАСИЦИЗМ

Бароко як доба й художній напрям у європейській літературі та мистецтві	180
ЛУЇС де ГОНГОРА-і-АРГОТЕ	184
Галерник	185
ДЖОН ДОНН	187
Священні сонети	188
Сонет 19	188
Характерні ознаки класицизму як художнього напрямку	190
МОЛЬЄР	193
Міщанин-шляхтич (<i>Комедія</i>) (<i>Скорочено</i>)	194
<i>Формуємо літературну компетентність</i>	213

ЛІТЕРАТУРА ХХ–ХХІ століть У ПОШУКАХ СЕБЕ Й ВИСОКОГО ПОЛЬОТУ

АНТУАН де СЕНТ-ЕКЗЮПЕРІ	216
Маленький принц (<i>Повість-казка</i>) (<i>Скорочено</i>)	217
РІЧАРД БАХ	233
Чайка Джонатан Лівінгстон (<i>Повість-притча</i>) (<i>Скорочено</i>)	233
БАРБАРА КОСМОВСЬКА	249
Буба (<i>Роман</i>) (<i>Скорочено</i>)	249
Буба: мертвий сезон (<i>Роман</i>)	263
МАРИНА АРОМШТАМ	264
Коли відпочивають янголи (<i>Повість</i>)	264
<i>Формуємо літературну компетентність</i>	267
Шанувальникам мистецтва	269
Словник літературознавчих термінів	281

Навчальне видання

*Ніколенко Ольга Миколаївна,
Турянця Вікторія Георгіївна*

Зарубіжна література

Підручник для 8 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Редактор *Н. Забаштанська*
Обкладинка, художнє оформлення та макет *О. Здор*
Художній редактор *Ю. Ясінська*
Технічний редактор *Л. Ткаченко*
Комп'ютерна верстка *С. Груніної*
Коректори *С. Бабич, І. Барвінок*

Підписано до друку 11.07. 2016 р. Формат 70×100/16. Папір офс. № 1.
Гарнітура Ретерсбург С. Друк офс. Ум. др. арк. 23,328.
Обл.-вид. арк. 21,96. Умовн. фарбовідб. 93,312.
Наклад 34 369 прим.
Зам. №

Видавництво «Грамота»,
вул. Паньківська, 25, оф. 13, м. Київ, 01033.
Тел./факс: (044) 253-98-04.
Електронна адреса: www.gramota.kiev.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України
суб'єктів видавничої справи ДК № 341 від 21.02.2001 р.

Віддруковано з готових діапозитивів видавництва «Грамота» на ПП «ЮНІСОФТ»
61036, м. Харків, вул. Морозова, 13 Б
Свідоцтво ДК № 3461 від 14.04.2009 р.

Літаки Антуана де Сент-Екзюпері та Річарда Баха

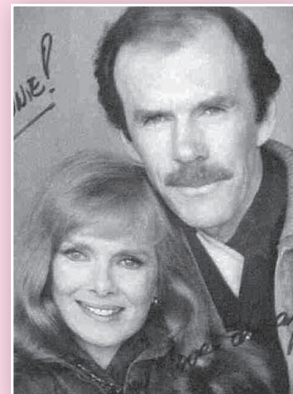
Н. Гольц . Ілюстрації до твору А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц»

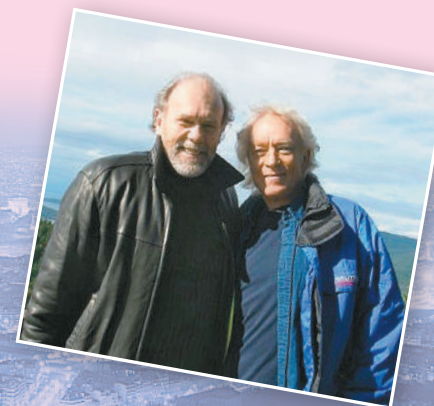
Антуан де Сент-Екзюпері з дружиною Консуело

Антуан де Сент-Екзюпері та Річард Бах уміли високо літати в небі й у просторі фантазії. У кожного з них — свої літаки та своя доля. Проте в їхніх творах є чимало спільного. Митці створили яскраві образи, разом з якими люди вчать-ся думати, бути вільними, добрими й цілеспрямованими...

Річард Бах з дружиною

1. Пригадайте біографії письменників і розкажіть про основні віхи їхнього життя, використовуючи світлини.
2. Назвіть символи, що використовуються у творах А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц» і Р. Баха «Чайка Джонатан Лівінгстон», розкрийте їхній зміст.
3. Які авторські ідеї втілюють головні герої?
4. Чим подібні й чим відрізняються повісті А. де Сент-Екзюпері та Р. Баха?
5. До яких роздумів надихнули вас твори митців? Які істини допомогли відкрити?

